

GENOCIDAS IR

REZISTENCIJA

LAISVĒS KOVOS

Prisikēlimo apygardoje

Handwritten notes in Latvian:

1. Vēl mēģināt arēstam...
2. Vēl mēģināt arēstam...
3. Vēl mēģināt arēstam...
4. Vēl mēģināt arēstam...
5. Vēl mēģināt arēstam...
6. Vēl mēģināt arēstam...
7. Vēl mēģināt arēstam...
8. Vēl mēģināt arēstam...
9. Vēl mēģināt arēstam...
10. Vēl mēģināt arēstam...

LAISVĖS KOVOS Prisikėlimo apygardoje

LIETUVOS GYVENTOJŲ GENOCIDO IR

REZISTENCIJOS TYRIMO CENTRAS

ŠIAULIŲ „AUŠROS“ MUZIEJUS

Sudarytoja

AURELIJA MALINAUSKAITĖ

Knygos leidimą parėmė

LIETUVOS POLITINIŲ KALINIŲ IR TREMTINIŲ SĄJUNGOS ŠIAULIŲ SKYRIUS

ISBN 9986-757-26-6 © Lietuvos gyventojų

genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1999 © Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1999

Pratarmė 4

Kalba archyvai 5

Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė. Prisikėlimo apygarda 6

Maironio rinktinės dokumentai 70

Virginija Rudienė. Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinė 92

Partizano Juliaus Adomaičio dienoraštis 127

Partizanų spaudos puslapiuose 133

Aurelija Malinauskaitė. Prisikėlimo apygardos spauda 133

Spaudos publikacijos 145

Žvilgsnis iš šiandienos: atsiminimai 178

Joana Dijokaitė-Kerežienė. Apie Petrą Bartkų 178

Viktoras Šniuolis. Jų akis bučiavo gintarinė žemė 180

Stasys Rūkas. Kruvinų pėdsakų metai 191

Zita Bakšytė-Dirmeikienė. Pasakojimas apie brolių Antaną Bakšį 200

Ona Rimkutė-Balčiūnienė. Laukinukės atsiminimai 202

Vanda Rakauskaitė. Nors rovė - neišrovė... 207

Summary 229

Asmenvardžių rodyklė 230

Nuotraukų ir iliustracijų šaltiniai 248

Pratarmė

Tai antroji knyga apie partizaninį judėjimą Šiaulių krašte 1944—1953 m. Ji pasakoja apie Prisikėlimo apygardos kūrimąsi, joje veikusias rinktines, leistą bei platintą spaudą, paskutinius apygardos gyvavimo metus. Prisikėlimo apygarda veikė ne tik Šiaulių krašte, bet ir Kėdainių apylinkėse bei Kauno krašto šiaurinėje dalyje. Ji buvo reikšminga vyriausiosios vadovybės veiklai, svarbi partizanų ryšių sistemos dalis, taip pat išsiskyrė leidybine veikla. Pirmojoje knygelėje „Partizanų kovos Šiaulių krašte“ (Šiauliai, 1996) apie ją mažai užsiminta. Leidinys buvo daugiau šviečiamojo pobūdžio, formavo objektyvesnį visuomenės požiūrį į tragiškąją istorijos laikotarpį. Šioje knygoje stengiamasi atidžiau pažiūrėti į vienos iš Lietuvos partizaninio judėjimo apygardų veiklą.

Šios knygos struktūra tokia pat kaip ir pirmosios. Medžiaga pateikiama remiantis pagrindiniais istorijos šaltiniais: represinių struktūrų ir partizanų dokumentais bei spauda, laisvės kovos sąjūdžio dalyvių atsiminimais. Pirmoje dalyje pateikiami istorikų straipsniai bei jų priedai, t. y. partizanų dokumentų publikacijos, antroje dalyje - trumpa apygardos spaudos apžvalga ir jos publikacijos. Trečia dalis, atsiminimai, skirta Šiaulių krašte ėjusios partizanų spaudos leidėjams ir bendradarbiams.

Dėkoju leidinio iniciatoriams - partizanams, politiniams kaliniams bei tremtiniams ir visiems, prisidėjusiems prie šios knygos rengimo ir leidimo.

Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė
PRISIKĖLIMO APYGARDA

Partizanų apygardos kūrimas Šiaulių krašte

1944-1947 m.

1944 m. liepos mėn. Raudonoji armija įžengė į Lietuvą. Nacių okupacijos metais veikusios pagrindžio organizacijos svarstė taktinius klausimus: nebuvo apsispręsta, kaip elgtis per Lietuvą slenkant Sovietų Sąjungos—Vokietijos fronto linijai. 1944 m. liepos 16 d. į Šiaulius pas Peliką Bugailiškį atvyko Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK'o) karo tarybos narys gen. Motiejus Pečiulionis. Kelioms dienoms apsistojęs mieste, per Domą Jasaitį ir Bertašių (?) ieškojo ryšio su pagrindžio organizacijų nariais, pirmiausia - su Lietuvos laisvės armijos (LLA) štabu. 1944 m. liepos 17 d. M. Pečiulionis paskelbė direktyvą Nr. 1, kurioje nurodė LLA nariams kol kas trauktis su frontu, o pamačius, kad Sovietų Sąjunga okupuoja Lietuvą, pasilikti tėvynėje ir pradėti partizaninį karą.

Jau 1943 m. LLA buvo numačiusi Lietuvoje suformuoti keturias apygardas. Šiaulių apygardos, pavadintos Saturno vardu, vadu buvo paskirtas lttn. Adolfas Eidimtas, kurio tėviškė buvo Radviliškio valsčiaus Matkaičių kaime.

Situacija sparčiai keitėsi. 1944 m. gruodžio 28 d. netoli Kauno žuvo LLA įkūrėjas ir vyriausiasis vadas Kazys Veverskis. Vadovauti karinėms pajėgoms ėmėsi A. Eidimtas. Tačiau, galima sakyti, visoje Raudonosios armijos okupuotoje Lietuvos dalyje spontaniškai kūrėsi partizanų būriai, neturėję jokio ryšio su aukštesniais štabais.

1945 m. vasario mėn. A. Eidimtas atkūrė Saturno apygardos štabą ir užmezgė ryšį su tuomet Kelmėje apsistojusiu LLA Vilniaus apygardos štabo nariu Algimantu Zaskevičiumi. Tačiau po poros mėnesių, 1945 m. balandžio 4 d., A. Eidimtas buvo suimtas. Tuo pačiu metu Vilniuje ir Kaune buvo sulaikyti LLA nariai Albinas Karalius, Viktoras Slabšys, Pranas Valiukas ir kt.

Po šių areštų LLA Šiaulių apygardą bandė atgaivinti Antanas Balčiūnas, tačiau jo formuojamą štabą 1945 m. rugsėjo mėn. MGB atskleidė ir sunaikino.

Taigi antrosios sovietinės okupacijos pradžioje nepavyko sukurti pagrindžio organizacinių struktūrų „iš viršaus“, t. y. laikantis LLA programoje numatytų struktūrinių vienetų (apygardų, rinktinių ir t. t.). Tuo pačiu metu procesas vyko ir „iš apačios“: atskiri partizanų būriai ėmė jungtis į rinktines, kurios dažniausiai buvo vadinamos ir žvėrių (taip buvo rekomenduota LLA programoje), ir apskričių vardais: Joniškio apskrityje veikė Genio, Kėdainių - Kovo, Tauragės - Lydžio, Raseinių - Žebenkštės rinktinės. Vėliau konspiracijos sumetimais šie pavadinimai buvo ne kartą keičiami, dažniausiai - į priešų rankas pakliuvus štabų dokumentams ar suėmus štabų pareigūnus.

1945 m. Šiaulių krašte jau buvo žinomos kelios partizanų rinktinės. Baisogalos, Radviliškio, Pakruojo, Smilgių, Šeduvos apylinkių partizanai susitelkė į Žaliąją, Šiaulių, Padubysio, Radviliškio, Šiaulėnų, Tytuvėnų - Vytauto Didžiojo, Joniškio, Skaistgirio, Žagarės — Genio, Kuršėnų, Papilės, Gruzdžių, Užvenčio — Vytenio, Kelmės — Vėgėlės rinktines. Norėdamas šiuos junginius sujungti į stambesnę vienetą, buvęs LLA centrinio štabo narys, tuo metu ėjęs Vėgėlės rinktinės agitacijos ir propagandos skyriaus viršininko pareigas, A. Zaskevičius 1945 m. birželio 30 d. paskelbė atkuriant LLA Šiaulių apygardos štabą. Naująją apygardą pavadino Vyčio vardu¹. Tačiau iš tiesų štabas suformuotas nebuvo ir jokios veiklos (išskyrus keletą sukurtų instrukcijų) nesiėmė. Po tragiškų Virtukų kautynių, įvykusių 1945 m. liepos 22 d., Vėgėlės rinktinė buvo panaikinta, o stipresnės Raseinių ir Tauragės apskrityse veikusios Žebenkštės ir Lydžio rinktinės ėmėsi kurti naują apygardą. Spalio mėn. buvo paskelbta apie Žaibo apygardos sukūrimą, o jos vadu tapo buvęs Žebenkštės rinktinės štabo viršininkas kpt. Jonas Žemaitis. Apygardos štabas parengė pluoštą instrukcijų, reglamentuojančių partizanų veiklą, ryšių tinklo sudarymą ir kitus klausimus, pradėjo leisti informacinį biuletenį „Karinės ir politinės žinios“, o nuo 1945 m. lapkričio mėn. — laikraštį „Laisvės varpas“, bandė užmegzti ryšius su aplinkiniais partizanų daliniais.

1945-1946 m. žiemą apygardos kūrimo darbas beveik sustojo. 1946 m. kovo mėn. Žaibo apygardos pareigūnai J. Žemaitis ir Petras Bartkus pradėjo ieškoti ryšių su Šiaulių ir Kėdainių apskrityse veikusiais partizanų junginiais. Gegužės mėn. Bazilionuose P. Bartkus susitiko su Vytauto Didžiojo rinktinei priklausiusio būrio vadu Domu Kraujeliu-Nemunu ir per jį susisieikė su Vytauto Didžiojo rinktinės vadu Jonu Belaglo-vu-Žydrūnu. Tuo tarpu J. Žemaitis Žaiginio miške susitiko su kėdainiškės Povilo Lukšio (buvusios Kovo) rinktinės vadu j. ltn. Jonu Jasinevičiumi-Margiu. Tai buvo legaliai gyvenęs mokytojas iš Krakių valsčiaus. Iš jo buvo sužinota, kad Kovo rinktinė, veikusi Krakių, Josvainių, Dotnuvos, Grinkiškio, Betygalos, Pernaravos valsčiuose, vadovaujama Vlodo Kuročkos ir desantininko Aloyzo Dalboko, jau nuo 1945 m. palaiko ryšį su Žaliaja rinktine (vadas kpt. Izidorius Pucevičius).

Žaliosios rinktinės teritorija savo ruožtu ribojosi su Pane-

¹ Vyčio apygardos įsakymas Nr. 026, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau -LYA), f. K-1, baudž. b. 41978/3, t. 4, 1. 19.

vėžio, Ukmergės apskrityse veikusiomis Vyčio ir Didžiosios Kovos apygardomis. Taigi per šiuos junginius atsivėrė platesnio susijungimo galimybės, be to, J. Žemaitis ir P. Bartkus ieškojo pareigūnų, tinkančių dirbti jų formuojamos Žaibo apygardos štabe.

Deja, MGB užverbavus Povilo Lukšio ir Žebenkštės rinktinių ryšininką, 1946 m. rugpjūčio 28 d. buvo suimtas J. Jasinevičius-Margis, o A. Dalbokas legalizavosi ir, MGB užverbuotas, tapo agentu-smogiku, slapyvardžiu Liepsna. Netrukus iš legalizuotųjų partizanų suformuota smogikų grupė Vilniuje atpažino naująjį Povilo Lukšio rinktinės vadą Antaną Ragauską-Ragelį. Ta proga J. Žemaitis rašė vieno iš Žebenkštės rinktinės būrių vadui Antanui Armonui: „Praneškit smulkiau apie Margio ir jo draugų patekimą

priešui: ar jie buvo legalizavęsi (su dokumentais ir turėjo tarnybas), ar buvo užtikta jų slėptuvė? Ar žinomas išdavimas?"² Po kiek laiko išdavystė buvo atskleista: „<...> savo laiku, prieš metus, Muralis su dviem jo bendradarbiais - provokatoriais-išdavikais buvo L[ietuvos] L[aisvės] K[ovos] S[ąjūdžio] kovotojų sugauti ir K[aro] L[auko] T[eismo] sprendimu sunaikinti. Buvo atvykę su Sokolovo gauja, vadovaujant pačiam Sokolovui. Patsai Sokolovas su apsauga tykojo nuošaliai Muralio pasisėkimui. Muralio draugas išdavikas Dalbokas dar gyvas, gyvena Vilniuje - Kaune"³.

Šiaulių ir Kėdainių apskrityse sustiprėjus čekistų siautėjimui, Pietų Žemaitijos vadai dėl nuolat nutrūkstančių ryšių su Vytauto Didžiojo bei Povilo Lukšio rinktinėmis, be to, ir dėl nesutarimų su mėgstančiu vadovauti A. Zaskevičiumi pradėjo kurti naują apygardą. 1946 m. rugsėjo 12 d. buvo paskelbta apie Jungtinės

² J. Žemaičio 1946 m. laiškas A. Armonui-Zubriui, *ibid.*, f. K-5, ap. 1, b. 23, l. 104-107.

³ J. Paliūno-Ryto 1949 11 18 laiškas Vyšniauskui-Nemunui (agentui Sovki-nui), *ibid.*, f. K-1, ap. 45, b. 867, l. 194-10-194-11.

Kęstučio apygardos (JKA) sukūrimą, aplinkiniai partizanų daliniai pakviesti prisijungti prie šios apygardos. 1946 m. lapkričio 18 d. Vytauto Didžiojo rinktinės vadas J. Belaglovas JKA štabo nariui P. Bartkui rašė: „Į Jūsų laišką dėl Joniškio ir Žaliosios rinktinių - ar jos norėtų prisijungti prie apygardos, kurioje Jūs dirbate, gavau teigiamą atsakymą"⁴. Čia pat pridūrė, kad tiek Vytauto Didžiojo, tiek Joniškio apskrityse veikusi Genio (nuo 1946 m. spalio 16 d. - Voverės) rinktinė priklauso Žemaičių legionui, ir prašė suderinti šį klausimą.

Vytauto Didžiojo rinktinė tapo tarpininke tarp JKA ir Vidurio Lietuvoje veikusių partizanų junginių. Gruodžio mėn. JKA štabas per J. Belaglovą pasiuntė Voverės ir Žaliosios rinktinėms spaudos, pakvietė jas į JKA⁵. Nors pagal LLA programinį paskirstymą Vytauto Didžiojo bei Voverės rinktinės turėjo priklausyti Žemaičių apygardai, gruodžio mėn. jos ~ įsijungė į JKA⁶. 1946 m. gruodžio 11d. per J. Belaglovą pageidavimą prisijungti prie JKA perdavė ir Povilo Lukšio rinktinė⁷.

1947 m. vasario 16 d. Dūkto miške susidūrę su čekistais žuvo septyni Vytauto Didžiojo rinktinės partizanai. Sužeistas nusišovė rinktinės vadas J. Belaglovas⁸. Nauju rinktinės vadu tapo buvęs Voverės rinktinės štabo viršininkas Stasys Radziulis-Naras. Dėl to buvo pakeistas rinktinės pavadinimas - ji pavadinta Atžalyno vardu.

Žaliosios rinktinės įsijungimas į JKA kiek užtruko. Viena rinktinės kuopa, vadovaujama Vytauto Česnakavičiaus-Valo, 1947 m. birželio mėn. įsijungė į Aukštaitijoje

⁴ J. Belaglovo 1946 11 18 laiškas P. Bartkui, *ibid.*, f. K-1, baudž. b. 41180/3, t. 3, l. 167.

⁵ JKA 1946 12 15 raštas Žaliajai rinktinei, *ibid.*, l. 80-82; Žaliosios rinktinės Margio kuopos 1947 03 23 raštas JKA, *ibid.*, l. 87.

⁶ JKA 1946 12 01 ir 12 15 raštai Žemaičių apygardai, *ibid.*, 1. 77, 79.

⁷ Povilo Lukšio rinktinės 1946 12 11 raštas JKA vadui, *ibid.*, 1. 84.

⁸ A. Malinauskaitė, „Šiaulių krašte veikusių rinktinių apžvalga“, *Partizanų kovos Šiaulių krašte*, 1996, p. 18.

suformuotą Algimanto apygardą. Kita kuopa, Margio, kuriai tuo metu vadovavo Juozas Skačkauskas-Strausas, tik 1948 m. sausio mėn. atsiliepė į JKA kvietimą. Į apygardą (tuo metu jau buvo įkurta Prisikėlimo apygarda) ji buvo įtraukta 1948 m. balandžio mėn.

1947 m. rugsėjo 8 d. Tautos šventės proga įvyko JKA ir Savanorio (buvusi Žebenkštis) rinktinės (veikė Raseinių apskrityje) partizanų susirinkimas, kuriame dalyvavo apie 20 partizanų, tarp jų — JKA vadas J. Žemaitis, štabo nariai P. Bartkus, Vytautas Gužas, Antanas ir Bronius Liesiai ir kt. Susirinkime buvo nutarta įkurti dar vieną apygardą. Sprendimą lėmė kelios priežastys, pirmiausia tai, kad JKA teritorija buvo per didelė - apėmė net šešias apskritis - ir apygardos štabas sunkiai susisiekdavo su tolimomis Voverės, Atžalyno, Žaliaja rinktinėmis. Antra, gerai vadovauti buvo galima tada, kai vienam aukštesniam štabui buvo pavaldūs 2—3 žemesni štabai, tuo tarpu JKA sudarė net septynios rinktinės. Ir trečia — tuo metu buvo kuriama viena visus Lietuvos partizanų junginius vienijanti organizacija — Bendras demokratinio pasipriešinimo sąjūdis (BDPS) ir buvo siekiama sunorminti partizanų junginių organizacinę struktūrą. J. Žemaičio nuomone, BDPS prezidiumas turėjo vadovauti apygardoms per tris sričių štabus, kurie savo ruožtu turėtų po tris žemesnius sau pavaldžius štabus. Vakarų Lietuvos srityje tai būtų trijų apygardų - Žemaičių, Kęstučio ir naujai kuriamosios - štabai.

Pastangas organizuotis skatino galimo išsivadavimo viltis: „Gyventojai yra gerai nusiteikę ir į visas bolševikų pastangas ir darbus žiūri kaip į paskutinį jų siautėjimą. Daugumoje susidariusi stipri nuomonė, kad iki ateinančių metų bolševikai turi būti sunaikinti. Visuomenė ypatingai dabar domisi slaptąja spauda, kurios, deja, beveik negauna, o jei gauna, tai poros mėnesių senumo“⁹.

⁹ Povilo Lukšio rinktinės „Šerkšno“ grandies 1947 m. spalio mėn. veiklos žinios, LYA, f. K-5, ap. 1, b. 61, 1. 3-4.

Kadangi dėl ryšininkų suėmimų reguliarius JKA štabo ryšys su Povilo Lukšio, Atžalyno, Voverės bei Žaliaja rinktinėmis 1947 m. rudenį nutrūko, JKA vadas J. Žemaitis lapkričio mėn. ryšio atkurti ir naujos apygardos organizuoti į Dukto mišką pasiuntė du JKA štabo pareigūnus - P. Bartkų-Sąžinę ir B. Liesį-Kauką. Čia jie susitiko su Atžalyno rinktinės vadu S. Radziuliu, o vėliau - su Žaliosios rinktinės vado pareigas ėjusiu Petru Masilaičiu.

Prisikėlimo apygardos organizavimas

1948 m. kovo 15 d. įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo JKA igaliojiniai P. Bartkus, B. Liesis, Atžalyno rinktinės vadas S. Radziulis, štabo viršininkas Leonardas Grigonis, štabo nariai Boleslovas Kriščiūnas, Vytautas Šniuolis ir partizanas Vijoklis. Buvo nutarta

naujos apygardos veikloje vadovautis Kęstučio apygardos (ikūrus naująją apygardą JKA daugiau nesivadino Jungtine apygarda) veiklos nuostatais, svarstyti vadovybės formavimo reikalai¹⁰. 1948 m. balandžio 1 d. apygarda, pavadinta Prisikėlimo vardu (rašytinis slapyvardis Gražina), išleido pirmąjį įsakymą, kuriame rašė: „<...> kupini meilės savo Tėvynei, <...> pilni paniekos bailiams ir šiaudadūšiams, teisingi, bet rūstūs priešams, negailestingi išdavikams turime, kad ir iš lėto, bet tvirtai, nepalaužiamai žengti užsibrėžtos kovos keliu, kad išpildytume pareigą Tėvynei <...> ir padėtume tvirtus pagrindus mūsų laisvai, nepriklausomai, demokratiniiais pagrindais tvarkomai valstybei atkurti“¹¹.

Pirmuoju apygardos vadu buvo išrinktas P. Bartkus-

¹⁰ 1948 03 15 pasitarimo protokolas, *Laisvės kovų archyvas* (toliau — *LKA*), 1993, Nr. 8, p. 11.

¹¹ Prisikėlimo apygardos vado 1948 04 įsakymas Nr. 1, *ibid.*, p. 11-12.

Mažrimas, štabo viršininku paskirtas L. Grigonis-Krivis (iš Atžalyno rinktinės), vado pavaduotoju — S. Radziulis-Naras (Atžalyno rinktinės vadas), antruoju pavaduotoju — Vladas J ur-gaitis-Dagilis, organizacinio skyriaus viršininku — B. Kriščiū-nas-Puntukas, informacinio skyriaus viršininku — Vijoklis (pavardė nenustatyta).

1948 m. balandžio mėn. Prisikėlimo apygardos štabas dislokavosi Dūkto miške (apie 2 km nuo Gankių kaimo), vasarą buvo Liaudiškių, Mažuolių, Radvilonių miškuose¹². Pradinis apygardos veiklos etapas — tai ryšių užmezgimas ir derybos su artimiausiuose valsčiuose veikusiais partizanų junginiais bei jų įtraukimas į naująją apygardą, o kartu — į apygardą įtrauktų rinktinių organizacinės struktūros sunorminimas,

¹² R. Jankevičiūtės 1948 08 30 tardymo protokolas, LYA, f. K-I, baudž. b. P-14291, t. 1, 1. 194.

Prisikėlimo apygardos vadas

Petras Bartkus-Mažrimas

perėjimas prie statutų reglamentuojamos kariškos tvarkos. Kad tai nebuvo lengva, įrodo gausus apygardos pareigūnų susirašinėjimas, išlikęs partizanų archyvuose. „Kaip teko sužinoti, Tamstos dėl nežinomų priežasčių dar net iki šiol nesate prisijungę prie jokių stambesnių organizacinių (org.) vienetų, tai apgailėtinas reiškinys. Nes paskiras org. vienetas, kaip ir pavienis žmogus, negali tiek atlikti, kaip ir organizuotas. Mūsų praeitis mums parodė, kad kol mes buvome neorganizuoti, pas mus buvo vienas kitas įvykis, žeminantis tikro partizaninio gyvavimo vardą, pavyzdžiui, besaikis girtuokliavimas, neteisingas ūkinių gėrybių sunaudojimas ir kt. Ir svarbiausia -mūsų karžygiški darbai nebuvo pilnumoje dokumentaliai užfiksuojami“, — rašė vienas iš apygardos pareigūnų būrio vadui¹³.

1948 m. balandžio 10 d. buvo susisiepta su Lietuvos žaliosios rinktinės vado pareigas ėjusiu P. Masilaičiu-Virpša, paskirtas susitikimas, pareikalauta informacijos apie rinktinės sudėtį, veiklos plotą ir kitų duomenų. Balandžio 22 d. įvyko bendras Prisikėlimo apygardos ir Žaliosios rinktinės vadovybių posėdis. Dalyvavo P. Bartkus, Leonas Gylys, B. Liesis, P. Masilaitis, S. Radziulis, Vyt. Šniuolis ir kt. Siame pasitarime Lietuvos

žaliosios rinktinės vadu buvo išrinktas laikinai šias pareigas ėjęs P. Masilaitis-Virpša, ir nuo balandžio 26 d. rinktinė priklausė Prisikėlimo apygardai. Siame pasitarime taip pat buvo apsvaistyta Šeduvos valsčiuje bei Kėdainių apskrityje veikusių partizanų būrių įjungimo į rinktinės bei Organizacinio sektoriaus (OS) organizavimo reikalai. Buvęs kuopos vadas iš Kėstučio apygardos Savanorio rinktinės Povilas Morkūnas buvo įpareigotas užmegzti ryšį su kiek pairusia po įvairių čekistų provokacijų Povilo Lukšio (nuo 1948 m. kovo 5 d. pavadinta Maironio vardu) rinktine. Sužinojus, kad joje trūksta galinčių eiti atitinka-

¹³ Laiškas kovos broliams, *ibid.*, I. K-5, ap. 1, b. 23,1. 393.

mas pareigas kovotojų, P. Morkūnas-Rimantas-Černius buvo paskirtas rinktinės vadu ir iš karto užsiėmė rinktinėje veikusių rajonų formavimu. Per šią rinktinę ėjo kelias pas Aukštaitijos partizanus. Jau balandžio pradžioje buvo užmegztas ryšys su Vyčio apygardai priklausiusiu „Aušros“ būriu, vadovaujamu Broniaus Karbočiaus-Bitės, iš kurio sužinota, kad „Vyčio apygardai priklauso Panevėžio, Utenos, Ukmergės ir dalinai Kėdainių apskritys. Po apygardos seka būriai, pav., „Aušros“ būrys, vad. „Bitės“, užima net 4 valsčius pilnai. Organizuotumo tvarka esanti tokia, pagal Bitės pareiškimą, kad jo apygardos vadovybė iš viso mažai kreipia dėmesio į spaudą. Esą kaip kada parašo neperiodišką laikraštėlį. Užrašų kaip jis pats, taip ir apygardos vadas neveda. <...> apylinkės gyventojų apie „Bitės“ dalinį nuomonę yra pareikšta ne kokia. <...> Aš iš viso susidariau tokį vaizdą, kad „Vyčio“ apygardoje yra tokia pat tvarka kaip ir buv. „Poviliuko“ [Povilo Lukšio rinktinėje]. Be abejo, niekur nepriklauso, o pasitenkina vien tik šnapseliu ir dar pasivadinę „apygarda““¹⁴.

Tuo pačiu metu buvo užmegztas nuolatinis ryšys su Voverės rinktine, veikusia šiaurinėje Lietuvos dalyje.

Formuojant apygardos štabą ir rinktinės buvo pamatyta, kad katastrofiškai trūksta pareigūnų. Iš dalies dėl šios priežasties 1948 m. balandžio 29 d. buvo išformuota Atžalyno rinktinė, buvęs šios rinktinės Kovo rajonas įtrauktas į Lietuvos žaliąją rinktinę. Rinktinės vadas S. Radziulis vasarą buvo perkeltas į Vakarų Lietuvos (Jūros) srities štabą, o kiti štabo nariai užėmė įvairias pareigas Prisikėlimo apygardos štabe.

Balandžio mėn. apygardos vadovybė vizitavo Lietuvos žaliąją rinktinę. P. Bartkus lankėsi partizanų būriuose Liaudiškių miške, ties Aukštelke (?), Mikaliūnais, Gervėnais ir kitur, tikrino, kaip kovotojai moka naudotis ginklu,

¹⁴ Nemuno būrio vado 1948 04 22 raštas Nr. 179 Birutės rajono vadui, *ibid.*, b. 175,1. 5.

užmegzti ryšį, palaiko tvarką būriuose. Pastebėjęs, kad daug kur sunku įvesti karišką tvarką, P. Bartkus nutarė apygardos teritorijoje organizuoti žemesnių padalinių vadų mokymo kursus. Kursų trukmė buvo numatyta du mėnesiai, mokymo vieta - Voverės rinktinės teritorija. Buvo sudaryta programa ir, laikinai perdavęs savo pareigas apygardos štabo viršininkui L. Grigoniui, P. Bartkus, lydimas Alberto Pumpučio-Galijoto bei

ryšininkės Rožės Jankevičiūtės (buvusios Vilniaus valstybinio universiteto Medicinos fakulteto studentės, turėjusios partizanams skaityti sanitarijos kursą), iškeliaavo į Voverkio mišką¹⁵. Ėjo per Liaudiškių, Radvilonių, Ilgosios Lovos miškus, pro Kryžių kalną, pakeliui lankydami partizanų būrius. Lietuvoje tai buvo antras atvejis, kai pagrindžio sąlygomis partizanai bandė organizuoti kovotojų mokymą (1947 m. rugpjūčio mėn. tokie kursai buvo organizuoti Tauro apygardoje, Kazlų Rūdos miškuose).

Liaudiškių miške P. Bartkus sutiko Lietuvos žaliosios rinktinės vadą P. Masilaitį, kuris turėjo parinkti kursų klausytojus. Deja, Voverkio miške iš Voverės rinktinės vado P. Muningio sužinota, kad apylinkėse siaučia NKVD kariuomenė. Kursus teko atidėti, tačiau kelionė nebuvo veltui. Gegužės 11d. Gruzdžių valsčiuje, Taurakių miške įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo P. Bartkus, P. Muningis, S. Radziulis bei Gruzdžių, Meškuičių, Lygumų valsčiuose veikusio partizanų būrio vadas Jurgis Petraitis-Švilpinas-Neklausk. Pasitarime Voverės rinktinės pavadinimas buvo pakeistas į Kunigaikščio Žvelgai-io, rinktinė oficialiai įtraukta į Prisikėlimo apygardos sudėtį. P. Bartkus nurodė rinktinėse suformuoti po tris rajonus, aptarė galimybes palaikyti ryšį.

Taigi 1948 m. anksti pavasarį įkurta Prisikėlimo apygarda užėmė centrinę Lietuvos dalį ir šiaurėje ribojosi su Latvija, vakaruose — su Žemaičių, ry-

¹⁵ R. Jankevičiūtės 1948 08 30 tardymo protokolas, *ibid.*, 1. K-I, baudž. b. P-14291, t. 1,1. 194.

tuose - su Algimanto ir Vyčio apygardomis, o pietuose siekė Kauną. Tačiau 1948 m. rinktinių ribos ir kai kurių partizanų būrių priklausomybė dar nebuvo galutinai nusistovėjusi. Vakaruose Voverės rinktinė savo ribą nurodė tokią: Šiauliai, Kuršėnai, Ventos upė, Akmenė, Klykoliai, Vegeriai, Rytų pusėje - Kriukai, Pašvitinys, Lygumai, Stačiūnai. Kiek sunkiau sekėsi nustatyti Lietuvos žaliosios rinktinės ribas. Rytinė šios rinktinės dalis 1947 m. buvo įsijungusi į Algimanto apygardą. Joniškėlio, Pasvalio, Vabalninko valsčiuose veikė Povilo Žilio-Klevo vadovaujami partizanų būriai, kurie, nors palaikė ryšį su į Algimanto apygardą įsijungusiu Jonu Januševičiumi-Vilku, vis dėlto veikė savarankiškai. 1948 m. liepos 8 d. įvyko abiejų Lietuvos žaliosios rinktinės dalių vadų susitikimas, kuriame buvo nuspręsta abi vienodo pavadinimo rinktinės sujungti ir prašyti priskirti ją kuriai nors vienai - Algimanto ar Prisikėlimo — apygardai. Rinktinės vadu buvo išrinktas vakarinės dalies vadas P. Masilaitis-Virpša, o štabo viršininku — rytinės dalies vadas V. Česnakavičius-Valas. Tačiau praktiškai rinktinės liko dvi, o V. Česnakavičius nuo 1948 m. gegužės 15 d. ėjo Algimanto apygardos štabo viršininko pareigas.

Neaiški riba tarp Prisikėlimo ir Vyčio apygardų buvo ir Kėdainių apskrityje. Kai kurie partizanų būriai, turėję prastą ryšį su apygardų štabais, dažnai buvo priskiriami tai vienai, tai kitai apygardai. „Tiesa, priminsiu, kad Bitės d[aliniai], kurie buvo įjungti į mūsų r[inktinę], vėl nepriklauso, - rašė Maironio rinktinės pareigūnas. — Jiems įsijungus, sužinojo Vyčio A[pygarda], kuri pakėlė didelį triukšmą ir dalinai nuo to atsisakė, pasilikdami prie senos apygardos. Su Bite ryšys palaikomas, bet glaudesnis kontaktas šiuo

laiku nutrauktas. Kadangi Vyčio A[pygarda] yra įtariama kaip provokatoriai, tai mes griebiamės visų atsargumo priemonių"¹⁶. Savo ruožtu naująją apygardą

¹⁶ Maironio rinktinės 1948 12 24 raštas Žaliosios rinktinės vadovybei, *ibid.*, f. K-5, ap.1, b. 23,1. 220-223.

nepasitikėjo ir Vyčio apygardos vadovybė: „Mes jokios Prisikėlimo apygardos negirdėjome, tik pažįstame Kęstučio apygardą"¹⁷. Tokį įtarumą sukėlė MGB provokatoriaus Juozo Markulio veikla: „Dėl Bitės ir kitų dalinių įjungimo elkitės pagal savo nuožiūrą. Primintinas atsargumas dėl galimų provokatorių, nes Vaitelis (Vyčio apygardos vadas) buvo visiškai jų įtakoj. Palaidieji daliniai, prieš išsijungdami, privalo duoti raštišką pageidavimą, drauge ir besąlyginį sutikimą tvarkytis pagal esamus nuostatus bei klausyti aukštesnės vadovybės įsakymų", - rašė apygardos štabo pareigūnas Maironio rinktinės vadovybei¹⁸.

Taigi beveik visa 1948 m. vasara praėjo formuojant apygardą. „Džiugu girdėti Jūsų daromas organizuoto laisvės kovos sąjūdžio plėtimo pastangas ir visa širdimi sveikinu palaidų bandų vertimą veikti tvarkingai ir organizuotai", - rašė 1948 m. rudenį pirmasis Prisikėlimo apygardos vadas P. Bartkus¹⁹. Visgi prijungti B. Karbočiaus padalinio nepavyko: Aukštaitijos partizanai tik 1948 m. rugsėjį galutinai atsikratė J. Markulio įtakos. Kokia pražūtinga buvo ši įtaka, galima spręsti iš Prisikėlimo apygardos pareigūno laiško B. Karbočiui-Bitei: „Nes pirmais, dalinai antrais metais dar buvo pavieniai daliniai, tarp dalinių nebuvo jokio tampraus ryšio. O jau trečiais bei ketvirtais partizanavimo metais mūsų organizuotumas žymiai pagerėjo, nes visos Lietuvos partizanai sudarė vieną šeimą, centralizavosi visa Lietuva (išskiriant tik „Vyčio" apygardą, kuri apima dvi apskritys) ir, išskiriant „Vyčio" apygardą, visur vienodai yra organizuota, tik vienur įgyvendinti nuostatai daugiau, kitur -mažiau. <...> Todėl tikiu, jei būtumėt likę prie mūsų apygardos, manau, savo judėjimo rajone būtumėt įnešę parti-

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Vyt. Šniuolio-Svajūno 1948 08 20 laiškas P. Morkūnui-Lastui, *ibid.*, 1. 315.

¹⁹ P. Bartkaus-Mažrimo 1948 09 20 laiškas Maironio rinktinės vadui, *ibid.*, 1.313.

zanams bei visuomenei daugiau naudos šiandien ir ateityje paaiškės"²⁰.

Vis dėlto rugpjūčio mėn. buvo nustatytos ribos tarp abiejų apygardų. „Susitikime su Bitės vadovaujamu daliniu, esančiu Vyčio apygardos sudėtyje, nustatėme tarp Vyčio ir Prisikėlimo apygardų sekančias ribas: Kėdainių miestas įeina į Prisikėlimo apygardos sudėtį ir nuo Kėdainių miesto iki Gudžiūnų valsčiaus ribų riba — geležinkelio linija. Gudžiūnų valsčiaus ribos įeina į Prisikėlimo apygardos sudėtį", - rašė Prisikėlimo apygardos pareigūnas²¹.

Kiek vėliau apygarda iš Kęstučio apygardos perėmė Betygalos valsčių iki Dubysos upės.

Ribomis dažniausiai buvo pasirenkamos upės, geležinkelio linijos ir kiti aiškūs orientyrai. Prisikėlimo apygardos vadovybė puikiai suprato, kad „kaimynystėje gyvenančių partizanų dalinių interesai dažnai susikryžiuoja. Atsiranda įvairių nesusipratimų, ginčų dėl veikimo plotų ribų ar jų pažeidimų, <... > prasideda trynimasis, nesutarimai, net kerštavimai ir, užuot bendromis jėgomis to paties tikslo siekę, vieni kitiems tik kenkia“²². Tačiau tik 1951 m. balandžio mėn. susitikus LLKS tarybos prezidiumo pirmininkui J. Žemaičiui ir Rytų Lietuvos srities vadui Jonui Kimštui buvo galutinai nustatyta riba tarp Vakarų ir Rytų sričių,ėjusi per Vaškus, Pasvalį, Joniškėlį, Rozalimą, Pociūnus, Vadaktus, Miegėnus ir Dotnuvą.

Antras pagal svarbą organizacinis uždavinys buvo sukurti apygardos ryšių tinklą. 1948 m. pradžioje pagrindinis apygardos štabo ryšių punktas buvo Šiaulių rajone, I-inoraičių kaime, ūkininko Dijoko sodyboje. Jo dukra Joana-Žara palaikė ryšį tarp

²⁰ Prisikėlimo apygardos pareigūno 1948 12 20 laiškas B. Karbočiui-Bi-tei, *ibid.*, 1. 294.

²¹ Maironio rinktinės rajono pareigūno 1948 08 20 raštas Nr. 223 rinktinės vadui, *ibid.*, b. 173,1. 10.

²² *Prisikėlimo apygardos neperiodinis P ir OSN biuletenis*, 1949 01 16, Nr. 1, *ibid.*, b. 105,1. 19-26.

Prisikėlimo apygardos ryšininkė Joana Dijokaitė-Žara Spasko lageryje. 1954 m.

Prisikėlimo ir Kęstučio apygardų (netrukus dėl gresiančio arešto ji turėjo pasitraukti pas partizanus ir dirbo Kęstučio apygardos štabe). Vasarą į partizanų stovyklą nuvedavo Padubysio valsčiaus Mėmlaukio gyventojas Petras Tamošaitis-Regina. Štabas turėjo keletą ryšių igaliotinių, palaikiusių ryšį tiek su gretimomis apygardomis, tiek su Prisikėlimo apygardos rinktinių štabais. Kiekvienas štabas turėjo savo ryšių punktus, į kuriuos ryšių igaliotiniai gabendavo korespondenciją. Keletas ryšių punktų buvo Šiauliuose (Vilniaus g. 26 - Barboros Lunskytės, Basanavičiaus g. 10 - Gertrūdos

Mikėnaitės-Stonkienės, Birutės g. 2a — Sofijos Danilienės, Vaisių g. 2a — Kazimieras Skinderienės, Šilų g. 20 - Petro Petravičiaus namuose ir kt.), keletas - Radviliškyje (Požėlos g. 20, Basanavičiaus g. 15a, Basanavičiaus g. 33), Šilėnų stotyje (Augustino Lašinio namuose), Šiaulėnų valsčiaus Varnionių kaime (Stasės Jurevičiūtės namuose), Šeduvos valsčiaus Liaudiškių kaime (Onos Grigaliūnaitės namuose), Skaistgirio valsčiuje (Pranės Naudžiūnaitės-Girelės namuose), Radviliškio valsčiaus Šniuraičių kaime (Edvardo Rimkaus namuose), Gudelių kaime (Teklės Vaičiutytės namuose), Dvarininkų kaime (Jono Grigaliūno namuose), Joniškio apskrities Miknaičių kaime (Prano Sutkaus namuose) ir kt. Partizanų vadovybė kiekvienam ryšiui rekomendavo naudoti atskirą kanalą, nes tik taip buvo įmanoma išvengti MGB provokacijų. Ryšių palaikymu rūpinosi ir OS nariai, todėl jau nuo pat apygardos sukūrimo plečiamas OS narių tinklas, ieškoma spaudos bendradarbių ir platintojų. Šiuo tikslu buvo užmegzti ryšiai su Šiaulių vairuotoju Alfonsu Tolkumi, Elektros valdybos buhalteriu K. Kaikariu, banko darbuotoju Laurinavičiumi ir kt. Radviliškio OS tinklui vadovavo Ab-ramikas-Klajūnas. Tačiau miestų gyventojai buvo labiau priklausomi nuo okupacinės valdžios. „Vėliau, man su Žadgai-la-Bartkum svarstant tokių bendradarbių grupių miestuose turėjimo klausimą, Žadgaila-Bartkus pareiškė savo nusivylimą Šiaulių m. grupės veikla. „Tai daugiausia mėgėjai papolitikuoti, paaimanuoti, rankomis pamostaguoti — štai, va, ir mes kaip kovojame!“, — rašė LLKS tarybos prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis²³.

Ryšių tinklas buvo pagrindinis MGB taikyns. 1948 m. sausio mėn. legalizavosi Voverės rinktinės štabo viršininkas Leonas Bakūnas-Ietis ir jo žmona Julija Mikšaitė-Gražina. Legalizacijos priežastis buvo šio pareigūno nesutarimai su tuometiniu rinktinės vadu Aleksu Valančiumi-Oksu. Kaip ir kiekvieną legalizuotąjį, MGB stengėsi L. Bakūną užverbuoti, panaudoti specialiojoje grupėje (ten jam buvo suteiktos „tardytojo“ pareigos)²⁴.

Iš legalizuotų partizanų MGB sužinojo, kad Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės

²³ J. Žemaitis-Vytautas, Apybraiža apie pagrindžio organizaciją nuo BDPS sužlugimo iki pastarojo meto, *LKA*, 1993, Nr. 7, 1. 81.

²⁴ LYA, f. K-I, ap. 3, b. 291, 1. 6.

partizanus remia miškininkas iš Meškuičių valsčiaus Rudiškių kaimo Antanas Petravičius-Aušrinis, o jo brolis Petras, gyvenantis Šiauliuose, yra ryšių punkto šeimininkas. Gegužės mėn. A. Petravičių pradėjo sekti ir „naudoti tamsoje“ (jam to nesuvokiant) MGB agentas Liepas. Taigi birželio mėn. MGB jau žinojo apie naujosios apygardos sukūrimą, tačiau nenumanė, kas yra vadovybės nariai (apygardos vadu manė esant S. Radžiulį).

Norėdami apie naująją apygardą gauti daugiau žinių, čekistai slapta sulaukė A. Petravičių ir jį užverbavo (agentas Senis). Tada jam liepė pereiti į nelegalią padėtį ir infiltravo jį į Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinę. Ryšiui palaikyti užverbavo jo žmoną (agentė Laimutė). Iš A. Petravičiaus sužinoję, kad jo brolis Petras yra ryšių punkto šeimininkas, netruko užverbuoti ir šį (agentas Žvejas)²⁵. Deja, vidaus agento Senio

likimas tragiškas: 1951 m. pradžioje jis žuvo bunkeryje kartu su kitais penkiais partizanais, kuriuos išdavė MGB agentas Medis²⁶.

Tuo tarpu Šiauliuose P. Petravičiaus namai čekistų buvo stebimi, apsilankanti juose centrinė ryšininkė R. Jankevičiūtė sekama ir lydimą, o ryšių punkte palikta korespondencija -persifotografuojama. Žuvus keliems partizanams, P. Munin-gis įtarinėjo niekuo dėtas ryšininkes. Birželio mėn. Skaistgirio čekistai sulaikė ryšininkes seseris Bronę ir Eleonorą Grigalavičiūtės, bet joms tąkart pavyko pabėgti. Liepos pabaigoje buvo suimta ryšių įgaliotinė R. Jankevičiūtė-Ziga-Smala, rugsėjo mėn. - B. Grigalavičiūtė-Aldona, lapkričio mėn. - Marija Mikšaitė-Babūnė, gruodžio mėn. - E. Grigalavičiūtė-Vida. Tik lapkričio mėn. partizanai pradėjo įtarinėti ryšių punkto šeimininką P. Petravičių, ėmė slapta stebėti jo namus ir įsitikino, kad jis yra

²⁵ MGB Šiaulių apskrities valdybos 2-ojo skyriaus 1948 07 pranešimas apie agentūrinį-operatyvinį darbą, *ibid.*, b. 1458,1. 90-108.

²⁶ V. Rudienė, „Nepradę vilties (iš Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės istorijos)", *Sidabre*, 1997 05 17, Nr. 38 (7422).

MGB užverbuotas. Vos pradėjus jį įtarti, 1948 m. spalio 9 d. pagrindinis ryšių punktas buvo perkeltas iš Šiaulių į Radviliškį. „Per didelis ryšio tinklo išplėtimas, nors veiklą ir pagyvina, tačiau dėl galimo greito išsišifravimo greitai gali būti prieš sunaikintas ir todėl nėra naudingas. Stengtasi pasitenkinti tik labiausiai reikalingomis linijomis ar R[yšių] P[unktais]“, - pažymėjo apygardos vadovybė²⁷.

1948 m. sausio 18 d. vyko okupacinės valdžios rinkimai. Tuo metu dar Kęstučio apygardai priklausę partizanų daliniai išitraukė į priešrinkimines akcijas. „Labai kurtinaniai paveikė atsisaukimų išplatėjimas komunistus. Vieni galvojo, kad ateina pražūtis, o kiti (grynai rusai) - apie galimus užpuolimus bei gyventojų sabotavimus rinkimų atžvilgiu“, — pranešė Povilo Lukšio rinktinės vadovybei Grinkiškio valsčiaus OS nariai²⁸. „Idomiausias įvykis balsavimo dieną - rinkiminės būstinės apšaudymas. Sutemus keli komisijos nariai pradėjo kalbėti, kad nuo miško šaudė. <...> Garnizono kariai netoli mokyklos langų pasistatė kulkosvaidį ir ėmė šaudyti taip pat. Mokyklos koridoriuje liko tik atstovas Zakroiščenkovas, komisijos pirmininkas Gepas ir girtas deputatas Jankūnas. <...> Pusę dešimtos atvyko iš Ariogalos mašina raudonarmiečių. Atėjo mokyklon, „paguodė“, nuramino „didvyrius“, — juokėsi iš čekistų išgąščio partizanai²⁹. „Pasiekę tikslą - įvarę priešui baimės, grįžtam į išeities vietą“, - rašė apšaudęs Vosyliškio rinkimų būstinę Juozas Paliūnas-Rytas³⁰.

Vėliau šitokių akcijų buvo atsisakyta. Kaip rašė L. Grigonis, tai nebeturėjo prasmės, nes rinkimų rezultatai vis tiek būdavo suklautojami.

²⁷ *Prisikėlimo apygardos neperiodinis P ir OSN biuletenis*, 1949 01 16, Nr. 1, LYA, f. K-5, ap. 1, b. 105,1. 19-26.

²⁸ 1948 01 18 bolševikinių rinkimų Grinkiškio rinkiminėje apylinkėje informacinės žinios, *ibid.*, b. 99,1. 10.

²⁹ 1948 01 18 bolševikinių rinkimų Ariogalos valsčiaus Paliepių rinkiminėje apylinkėje informacinės žinios, ibid., 1. 4-5.

³⁰ Rytas, *Partizano keliu 1941-1949*, p. 40.

Balandžio mėn. Prisikėlimo apygardos vadovybė iš Kęstučio apygardos štabo gavo žinią apie būsimą gyventojų trėmimą, tačiau mastai pranoko visas spėliones. „Taip daugumai nė nepajuntant, o kitiems ir juntant, ir žinant, teko ne tik per miegą sapnuoti baisius sapnus, bet ir rytui išaušus 1948 m. gegužės 22 d. buvo barbarų apsupti, kurie, sugriuvę į vidų, liepė rengtis kelionei. <...> Žmonės suvežė į valsčių miestelius. <. ..> Sutvarkę visokius sąrašus, sodino į mašinas ir vežė į geležinkelio stotis, kur sodino, varė į vagonus“, — aprašė baisiąją akciją partizanai³¹.

Trėmimas sutrukdė Prisikėlimo apygardos organizavimo darbams, pakirto partizanų bazę kaime, sukrėtė žmones. Esant tokiai situacijai ūkininkai su viltimi ir baime žvelgė į apsilankančių partizanų veidus, laukdami atsakymo, kada baigsis baisioji okupacija. Tapo aišku, kad reikia veikti dar konspiratyviau, dar labiau susitelkus ir, svarbiausia, nepalikti gyventojų be informacijos šaltinio, kuris galėjo būti tik partizanų spauda. 1948 m. birželio mėn. išėjo pirmasis Prisikėlimo apygardos laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ numeris. Apygardos štabe susitelkė kūrybingi ir darbštūs pareigūnai: P. Bartkus, B. Liesis ir Vyt. Šniuolis rašė eilėraščius, Laurynas Mingilas buvo talentingas dailininkas. Todėl apygarda nesitenkino laikraščio leidimu: buvo parengta partizanų dainų ir eilėraščių antologija „Kovos keliu žengiant“ (1948 m. išėjo du tomai, 1949 m. - trečiasis, 1950 m. P. Morkūno iniciatyva jie išleisti pakartotinai), į kurią sudėta daugiau nei 300 kūrinių. Kadangi „Prisikėlimo ugnis“ buvo skirta plačiajai visuomenei, 1949 m. sausio 16 d. pradėtas leisti partizanams ir OS nariams skirtas neperiodinis biuletenis. Jo paskirtis - „vieša organizacijos narių tribūna mūsų tikslams ir pirmaeiliams uždaviniams geriau pažinti ir įsisamontinti, jų siekimo ir

³¹ Partizano Vytenio 1948 m. trėmimo aprašymas, LYA, f. K-5, ap. 1, b. 138, 1.4.

vykdymo būdams ir priemonėms nušviesti, juos išnagrinėti, kad galima būtų rasti tobulesnių ir sėkmingesnių partizanų veiklos formų“³². Techniškai spaudos darbe apygardos štabui talkino patyręs Maironio rinktinės vadas P. Morkūnas. „Matricų per mus iš Jūsų pageidauja išgyti iš visų pusių. Esate beveik vienintelis šaltinis“, - rašė jam štabo narys Vyt. Sniuolis³³. Ir pridūrė: „Būtų gera, jei galėtumėt, žinoma, kiek leidžia lėšos, sudaryti jų atsargas, nes, atrodo, ateityje pareikalavimas bus“³⁴.

Spaudos platinimas neapsiribojo Prisikėlimo apygarda. „Savarankiškai išleistų leidinių ir pasidaugintos spaudos privalomųjų egzempliorių skaičių G[rašinos, t. y. Prisikėlimo apygardos] S[tabui] padvigubinkite, nes įsikūrus sričiai mes savo ruožtu privalome ir jiems pasiūsti. <...> „Kovos keliu žengiant“ pasirodymas sveikintinas. Tai vertingas indėlis į mūsų vedamos kovos Sąjūdžio populiarinimą ir istorinį archyvą“³⁵, - nurodė apygardos štabas Maironio rinktinei.

Nenuilstantis veiklos iniciatorius buvo apygardos vadas P. Bartkus. Deja, jam nedavė ramybės 1947 m. pavasarį patirtas sužeidimas. Kulka kliudė klubo kaulą, žaizda vis atsiverdavo ir išmesdavo smulkias skeveldrėles. Tai trukdė jam judėti. Iš dalies dėl to Vyt. Šniuolis P. Morkūnui rašė: „Dėl susitikimo skubių pastangų ir žygių nedarykite, nes Mažrimas dabar, o gal ir vėliau judėti nelabai išgalės“³⁶.

1948 m. vasarą sutapo du įvykiai: Prisikėlimo apygardos kūrimas bei visoje Lietuvoje veikusių partizanų junginių centralizacija. „Stipri kariška organizacija, neleidama pavieniams asmenims ar jų grupėms nukrypti nuo bendro veikimo plano, nuo nustatytos veiklos linijos, tuo labiau

³² *Prisikėlimo apygardos neperiodinis P ir OSN biuletenis*, 1949 01 16, Nr. 1, *ibid.*, b. 105,1. 19-26.

³³ Vyt. Šniuolio-Svajūno 1948 08 20 laiškas P. Morkūnui-Lastui, *ibid.*, b. 23,1. 315-316.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*

neleidžia jiems užmiršti savo tiesioginių tikslų ir užkerta kelius išbanditėjimui. <...> Organizacijos narys, būdamas dalimi didžiulės kariškos bendruomenės ir nuolat jausdamas su ja glaudų kontaktą, yra ir morališkai atsparesnis, ir dvasios tvirtesnės. Be to, organizuotos veiklos įtakoje ir jo sąmoningumas nuolat auga. O toks būdamas, jis gali sėkmingai dirbti ir visuomenės tarpe sąmoninimo bei jos palaikymo ir kėlimo darbą", - taip apibūdino centralizacijos svarbą Prisikėlimo apygardos štabo pareigūnai³⁷. Be to, vieninga organizacija „įgalina papildyti nukentėjusius dalinius naujomis pajėgomis iš stipresnių padalinių"³⁸.

Bendros vadovybės, atstovaujančios visos Lietuvos partizanų junginiams, poreikį lėmė tarptautinė politika: tiek Lietuvos okupacijos fakto nepripažinimas ir iš to kylantis pagrindžio valdžios legitimumas, tiek karinio konflikto tarp Rytų ir Vakarų prognozės. „Taip pat tik gerai organizuoto, stambaus masto pagrindžio vadovybė, turėdama galimybes susižinoti su visos Lietuvos veikiančiais partizanų daliniais ir gebėdama rištis su užsieniu, galės orientuotis karo atveju, <...> duoti tikslus, einamajam momentui pritaikintus įsakymus. To reikšmė, turint galvoje tautos saugumą ir vengiant bereikalingų nuostolių, ypatingai svarbi"³⁹.

Tokių paskatų vedami, 1948 m. gegužės mėn. tiek Aukštaitijos, tiek Žemaitijos partizanų vadai sujungė ten veikusias apygardas į Rytų ir Vakarų Lietuvos sritis. Birželio 20 d. Vakarų (Jūros) srities (buv. Kėstučio apygardos) vadas J. Žemaitis perdavė A. Milaševičiui vadovavimą sričiai ir paskelbė apie karinės Vieningos laisvės kovos sąjungos organizacijos sukūrimą (VLKSO). Iki tol vykdžiusi pagrindžio centralizaciją ir sukūrusi BDPS prezidiumą Tauro apygarda buvo MGB gerokai nusiaubta,

³⁷ *Prisikėlimo apygardos neperiodinis P ir OSN biuletenis*, 1949 01 16, Nr. 1, *ibid.*, b. 105,1. 19-26.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Ibid.*

Kęstučio apygardos štabo narys Antanas Liesis-Idenas ir apygardos vadas Jonas Žemaitis-Tylius (apie 1947 m.)

prezidiumas sunaikintas. Todėl Tauro apygardos vadas Jonas Aleščikas pasiūlė J. Žemaičiui, „kaipo daugiausiai dirbusiam centralizacijos darbą šalia Tauro apygardos <...>, imtis Vyriausios Centrinės vadovybės ir jos praplėtimo pagal galimybes funkcijų, sekant BDPS statutą“⁴⁰.

Todėl liepos 27 d. J. Žemaitis jau buvo Dūkto miške, kur susitiko su savo pagalbininku nuo pat pirmųjų partizanavimo dienų P. Bartkumi. Čia P. Bartkų tuojau paskyrė VLKSO štabo organizacinio skyriaus viršininku. Prisikėlimo apygardos vadu tapo L. Grigonis-Kravis-Danys-Užpalis, štabo viršininku - B. Liesis-Naktis. Taigi naujos apygardos vadu tepabuvęs vos ketvertą mėnesių, P. Bartkus ėmėsi atsakingesnių pareigų. Palikdamas Prisikėlimo apygardos vado postą, jis

⁴⁰ J. Aleščiko 1948 07 16 raštas Vakarų Lietuvos srities vadui J. Žemaičiui, ibid., f. K-1, ap. 45, b. 265,1. 174-1.

Prisiškėlių apygardos vadas Leonardas Grigonis- Ušpalis. 1949 m.

Prisiškėlių apygardos štabo viršininkas Bronius Liesis-Naktis

rašė: „Ir iš viso kažkaip nelengva iš karto atitrūkti nuo pradėto ir jau šiek tiek susigyvento darbo. <...> Tikiu, kad ateityje ne mažiau nuoširdūs santykiai užsimegs su naujuoju G[raži-nos, t. y. Prisiškėlių apygardos] V[adu] ir kad visi, eidami petys petin, eisite prie tolimesnio G[ražinos] apyg. ugdymo bei stiprinimo“⁴¹.

Dėl geografinės Prisikėlimo apygardos padėties (užėmė centrinę Lietuvos dalį) ir dėl to, kad apygardos vadovybėje dirbo J. Žemaičiui iš bendros veiklos Kęstučio apygardoje artimi, veiklūs pareigūnai, apygardai teko vykdyti išskirtines, labai atsakingas funkcijas: dalyvauti formuojant vyriausiąją partizanų vadovybę, užtikrinti jos apsaugą ir ryšius su visais Lietuvos regionais.

⁴¹ P. Bartkaus 1948 09 20 laiškas P. Morkūnui-Lastui, *ibid.*, f. K-5, ap. 1, b. 23,1. 313.

Prisikėlimo apygardos rinktinės

Maironio rinktinė

Panaikinus Atžalyno rinktinę, Prisikėlimo apygardoje liko trys rinktinės: Maironio (buvusi Povilo Lukšio), Kunigaikščio Žvelgaičio (buvusi Voverės) ir Lietuvos žalioji.

Maironio rinktinė 1946 m. vasarą dėl užverbuoto ryšininko buvo patyrusi skaudžių smūgių. Tuo metu joje veikė net šeši rajonai, vienam iš jų vadovavo buvęs Krakių gimnazijos abiturientas, desantininkas A. Dalbokas, 1946 m. rudenį legalizavęsis ir tapęs vienu žiauriausių MGB agentų-smogikų (agentas Liepsna). Turėdamas autoritetą tarp partizanų, 1947 m. jis paskatino legalizuotis dar tris rajonų vadus ir keletą paprastų partizanų (Joną Babičą-Molotovą, Butkevičių, Adolfą Lisių-Dzidorių, Joną Lisių-Jasių, Kazį Venckų-Ažuolą ir kt.). Pastarieji, eidami registruotis, slapta pasiliko ginklus, o MGB pabandžius juos užverbuoti, grįžo partizanauti⁴². Deja, kiti palūžo ir kartu su A. Dalboku tapo smogikais. Už išdavystes 1948 m. vasario 11 d. Povilo Lukšio rinktinės karo lauko teismo (KLT) sprendimu buvo nuteisti mirti Antanas Muralis-Aidas, Mykolas Navikas-Tauras, Juozas Stonys-Verpetas⁴³.

Tad 1948 m. pradžioje rinktinė buvo netekusi kelių rajonų vadų, pakrikusi ir dėl provokatorių veiklos gerokai demoralizuota. OS tinklas buvo sunaikintas, į partizanų būrius siunčiami MGB agentai, MGB užverbuodavo plėšikaujančius asmenis ir leisdavo žudyti partizanų vardu (taip „darbavosi“ plėšikai Kostas Plakys, Kazys Pranys, 1950 m. už plėšikavimą sulaikytas Radviliškio rajono Vismantų kaimo gyventojas Kazys Jočas ir kt.).

⁴²*Ibid.*, f". K-I, ap. 3, b. 266,1. 17-18.

⁴³ Maironio rinktinės 1948 03 05 įsakymas Nr. 5, *ibid.*, ap. 45, b. 1793, I. 211.

Maironio rinktinės vadu 1948 m. kovo 5 d. paskirtas P. Morkūnas-Drakas-Lastas-Rimantas pirmiausia ėmėsi formuoti stiprius rajonus ir įvedinėti karišką drausmę. „Tamsta, kaip mums yra žinoma, susitaręs su kitais OS nariais, ėjote nakties metu partizanų vardu pas ramius gyventojus, kur taip pat darėte chuliganiškus „šposus“. Dėl

ko Tamsta įstojai organizacijon? Gal dėl to, kad po gero, susipratusio lietuvio skraiste galėtumėte daryti anksčiau paminėtus chuliganiškus darbus bei išnaudoti savo ir kitų padėtį piktam — savo reputacijos pakėlimui bolševikinių pareigūnų ir parsidavėlių akyse? Tiksliai ir aiškiai organizacijos nuostatai nurodo, kad savo padėties piktnaudojimas yra neleistinas ir baustinas", - rašė rinktinės štabo viršininkas prasižengusiam OS nariui⁴⁴. Teko taikyti ir griežtesnes bausmes. Už chuliganišką elgesį per viešą vakarėlį 1948 m. lapkričio 27 d. Betygalos valsčiaus Pajojukų mokykloje partizanas Algirdas Zarenka-Kudirka-Tarzanas KLT' sprendimu buvo sušaudytas⁴⁵.

Jau 1948 m. kovo mėn. P. Morkūnas kartu su savo pavaduotoju J. Paliūnu-Rytu inspektavo partizanų dalinius Josvainių, Pernaravos, Ariogalos, Grinkiškio, Krakių, Gudžiūnų valsčiuose, formavo rajonus, nurodė padalinių vadams reguliariai teikti rinktinės vadovybei ataskaitas, tvarkyti štabų dokumentaciją, organizuoti OS narių tinklą. Apskritai kovotojų būklė buvo nebloga: „Aš pamatau, kad yra susikaupusių ir atsidavusių mūsų organizacijai žmonių, kurie nuplyšę ir nuo nedatek-lio tinkamo maisto ir blogų gyvenimo sąlygų kūnu nuvarginti, bet ryžtas didelis ir nuotaika linksma", — rašė rinktinės vadą lydėjęs pareigūnas⁴⁶.

Iš buvusių Povilo Lukšio rinktinės keturių rajonų P. Morkūnas suformavo stiprų Kudirkos (vėliau —

⁴⁴ Maironio rinktinės štabo viršininko 1949 02 17 raštas OS nariui Radas-tui, *ibid.*, f. K-5, ap. 1, b. 23, 1.9-10.

⁴⁵ *Prisikėlimo ugnis*, 1950 02 01, Nr. 1 (14), *ibid.*, b. 139, i. 59.

⁴⁶ Rytas, *Partizano keliu 1941-1949*, p. 44.

Maironio rinktinės partizanai. Priekyje eina Juozas Paliūnas-Rytas. Pirmoje eilėje antras iš kairės - Kostas Kudokas-Diemedis, antroje eilėje antras iš kairės - Petras Gadliauskas-Deimantas, trečias - Stasys Satkus-Šarūnas. Paskutinis iš kairės - Jonas Mockevičius-Vygaudas. 1949 m.

Mindaugo) rajoną, kurio vadu paskyrė J. Paliūną. Iš likusių paskirų būrių 1949 m. buvo sudaryti dar du rajonai: Kęstučio (vadas Romas Vaitkevičius-Radvila) ir Birutės (vadas partizanas Daunys (nenustatytas asmuo)). 1951 m. sausio 30 d. žuvus R. Vaitkevičiui, Birutės tėvūnija buvo prijungta prie Kęstučio, vado pareigas užėmė Antanas Kvedaras-Vytenis-Taut-vydas⁴⁷. Rajonai (nuo 1949 m. liepos — tėvūnijos) savo ruožtu buvo skirstomi į mažesnius padalinius, kurie vykdė gana specifines funkcijas. Antai dešimties partizanų Mindaugo tėvūnijos Lukšio būrys (vadas Jonas Mockevičius-Vygaudas) saugojo Prisikėlimo apygardos štabą, Kęstučio tėvūnijos

⁴⁷ Ištrauka iš Maironio rinktinės istorijos, LYA, f. K-I, ap. 45, b. 1664, 1. 3-5.

Jaunučio padalinys (vadas Romas Šukevičius-Jogaila-Kęstu-tis) - Maironio rinktinės vadovybė.

Maironio rinktinė pasižymėjo tuo, kad jos teritorijoje dažnai bazavosi Prisikėlimo apygardos štabas, o daugelis pareigūnų, tėvūnijų štabuose įgiję patirties, užėmė aukštesnes pareigas rinktinės ir apygardos štabe. 1949—1951 m. rinktinės teritorijoje buvo LLKS Visuomeninės dalies vadovybės būstinė, o 1950-1951 m. žiemą Ariogalos ir Pernaravos valsčiuose žiemojo LLKS tarybos prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis-Vytautas, kurio apsaugos būrį sudarė Birutės tėvūnijos partizanai. Būtent per Maironio

rinktinę ėjo vyriausiosios vadovybės ryšiai su Vyčio, Kęstučio apygardomis bei Pietų Lietuvos partizanų vadovybe. 1949 m. apygardos vadovybė nutarė rinktinei pavesti dar ir spausdinti Prisikėlimo apygardos štabe parengtą laikraštį „Prisikėlimo ugnis“. Dėl to P. Morkūnas rašė: „Į spaudos dauginimą žiūriu ne su džiaugsmu, nes kiek Jums palengvės, tuo tarpu Ma[ironio rinktinei] kelis kartus pasunkės. Jei sulig Jūsų nuožiūra Ma[ironio rinktinei] tektų tokia našta, aš statau vieną reikalavimą: sumažinti Ma[ironio rinktinės] nario mokestį iki 500 rb į mėnesį. Užsibrėžiant tokį darbą, būtinai reikalinga pasirūpinti gan nemažas popieriaus atsargas, o be to, kainuoja dažai, matricos ir t. t. Mano nuomone, kai kurios rinktinės nedaugina spaudos, turi daugiau laisvo laiko ir gali parūpinti daugiau paramos“⁴⁸.

Rinktinėje buvo daug jaunų, aktyvių kovotojų. 1949 m. Mindaugo tėvūnija pabandė leisti savo leidinį „Kova dėl laisvės“. Šiuo reikalu J. Paliūnas rašė Mindaugo tėvūnijos Nemuno būrio vadui Viktorui Bakanauskui-Vytautui: „Džiugu, kad yra gerų norų įnešti į LLKS ką kas sugebame, bet peržvelgus nuosekliai leidinio turinį randama trūkumų, jaučias minčių palaidumas“⁴⁹.

⁴⁸ P. Morkūno laiškas apygardos vadovybei, *ibid.*, f. K-5, ap. 1, b. 23, l. 200.

⁴⁹ J. Paliūno 1949 06 24 laiškas Vytautui, *ibid.*, l. 332-334.

Ir nurodė, kad rinktinės teritorijoje platinama „Prisikėlimo ugnis“, todėl žinios gali kartotis, būti prieštaringos, todėl „aš siūlau ir kviečiu Vymantą [Mečislovą Bankauską] ir Rodrigą [Vytautą Sankauską], kad įgyjamą medžiagą ir straipsnius bei užsienio žinias siųstų per T[ė]v[ūnijos] štabą „P.U.“ redakcijai. Jų įdėtas darbas atneš LLKS ir Tėvynei ne mažiau naudos“⁵⁰. Vis dėlto 1952 m. balandžio ir birželio mėn. buvo išleisti 70 egz. tiražu rinktinės laikraščio „Mano gimtinė“ numeriai (iš viso išėjo 4). Jį redagavo Izabelė Vilimaitė-Stirna.

Partizanų gyvenime būta ir šviesesnių akimirkų. 1948 m. vasarą Šaukoto kunigas Radviliškio apskrities Žasaičių kaime sutuokė tris partizaniškas poras: Leoną Caporkų su Aleksandra Radzevičiūte, Bronių Muklecką su Terese Milkyte ir Viktorą Žiogą su Janina Dzimidaite.

Ankstyvą 1949 m. pavasarį J. Paliūnas inspektavo dalinius ir nurodė visuose būriuose surengti 42 valandų trukmės karinio mokymo kursus. Maironio rinktinė tapo gerai organizuotu partizanų junginiu.

1949 m. rugpjūčio 1 d. rinktinės vadas P. Morkūnas buvo paskirtas į aukštesnės pareigas. Maironio rinktinės vadu tapo jo pavaduotojas, Mindaugo tėvūnijos vadas J. Paliūnas-Rytas. Tai buvo patyręs kovotojas, LLA narys, partizanavęs nuo 1944 m., dalyvavęs daugelyje kautynių, porą kartų sužeistas, 1949 m. apdovanotas Pasižymėjimo lapu, jam suteiktas partizano leitenanto laipsnis. Partizanaudamas 1950 m. J. Paliūnas parašė atsiminimus (išleisti 1991 m.). Vasarą rinktinės vadas keliaudavo inspektuodamas dalinius, žiemai apsistodavo bunkeriuose (1949-1950 m. - Grinkiškio valsčiaus

Vaitiekūnų kaime, 1950-1951 m. - Dotnuvos valsčiaus Pušynės miško 19-ajame ir 24-ajame kvartale, netoli Pagynėvio kaimo, ir kt.). J. Paliūno vadovavimo rinktinei laikotarpiu ją sukrėtė įvykiai Mindaugo tėvūnijos Lukšio būryje, ku-

⁵⁰ Ibid.

Maironio rinktinės vadas Povilas Morkūnas-Rimantas (dešinėje) ir Nemuno būrio vadas Viktoras Bakanauskas-Vytautas. 1949 m.

Maironio rinktinės partizanai

Vytautas Sankauskas-Daukantas (kairėje) ir Stasys Dzvega-Gegužis. 1949 m.

riam 1949 m. vadovavo J. Mockevičius-Vygaudas. Padažnęjus išdavystėms, partizanai ėmė įtarinėti jo brolių, Radviliškio rajono Aukštelkų kaimo gyventoją Henriką Mockevičių. 1949 m. balandžio mėn. V. Bakanauskas-Saulius-Aras nuginklavo J. Mockevičių (iki bus ištirtas jo brolio elgesys). Henrikas buvo sulaikytas ir apklaustas, apklausoje dalyvavo ir brolis Jonas. Paaiškėjus, kad H. Mockevičius yra MGB agentas, KLT sprendimu jis buvo sušaudytas⁵¹. J. Mockevičius liko Lukšio būrio vadu. 1950 m. gruodžio 28 d. Dotnuvos rajono Zatišių kaime jis buvo suimtas ir palūžęs išdavė visus žinomus ryšio punktus⁵². Dėl to žuvo penki Lukšio būrio partizanai.

⁵¹ Ibid., t". K-I, ap. 45, b. 1653,1. 114.

⁵² J. Mockevičiaus-Vygaudo 1951 04 23 tardymo protokolas, ibid., 1. 123-127.

Nuo 1951 m. Maironio rinktinėje liko dvi tėvūnijos: Mindaugo ir Birutės (sujungta su Kęstučio). Mindaugo tėvūnijai vadovavo labai pareigingas partizanas V. Sankauskas-Daukantas. Laiške LLKS Visuomeninės dalies viršininkui Juozui Šibailai jis rašė: „Iš radijo pranešimų atrodo, kad laisvė ateis tik už 3-4 metų (aišku, jei pultų rusai, tai įvyktų

greičiau). Mano bendražygiai kartais netenka nuotaikos. O man vis vien, net jei jos visai nesulauktume, aš nenuliūstu. Mūsų likimas - Dievo valioje, kaip Jis norės, taip ir bus"⁵³.

1951 m. rugsėjo 7 d. V. Sankauskas, J. Paliūną paskyrus Prisikėlimo apygardos vadu, tapo Maironio rinktinės vadu. Deja, neilgam: kartu viename bunkeryje žimojęs Lukšio būrio vadas Albertas Stoškus-Dainotas apygardos vadovybei paskundė, kad V. Sankauskas per daug pasitiki buvusią užverbuotą ryšininkę I. Vilimaite, be to, aplaidžiai vykdo pareigas, neužmezga ryšio su Kunigaikščio Žvelgaičio rinktine⁵⁴. Apygardos vadas 1952 m. sausio 18 d. raštu atleido V. Sankauską iš Maironio rinktinės vado pareigų ir paskyrė jį Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės vadu. Įskaudintas, kad atleistas nežinia už ką, V. Sankauskas rašė: „Už ką mane atleido, nerandu atsakymo, nes nesijaučiu kuo nors nusikaltęs. <...> Kai meldžiuosi, beveik kasdien prisimenu išdaviką Vygaudą [Joną Mockevičių], jo seserį ir kitus panašius (čia aš turiu mintyse laiką, kai būsiu laisvas), tada aš jiems visiems atleisiu, nes jie jau nebus pavojingi. Atleidžiu ir tiems, kurie šiandien nežinia už ką, neduodami galimybės pasiaiškinti, mane pažemino"⁵⁵. Kadangi buvo žiema ir par-

⁵³ V. Sankausko-Daukanto 1952 04 23 laiškas J. Šibailai, *ibid.*, b. 683, 1. 215-217.

⁵⁴ A. Stoškaus 1952 11 08 tardymo protokolas, *ibid.*, (. K-I, baudž. b. 26510/3, t. 1,1. 167.

⁵⁵ V. Sankausko-Daukanto 1952 04 23 laiškas J. Šibalai, *ibid.*, ap. 45, b. 683, 1. 215-217.

tizanų judėjimas sustojęs, V. Sankauskas pranešimą apie atleidimą ir naują paskyrimą gavo tik balandžio pabaigoje. Nespėjęs nuvykti į paskyrimo vietą, 1952 m. gegužės 26 d. Radviliškio rajono Mantviliškio kaime žuvo. Maironio rinktinės vadu laikinai buvo paskirtas Viktoras Šniuolis-Vytvytis.

Birutės tėvūnijai vadovavo A. Kvedaras-Tautvydas. Jo būrys veikė Dotnuvos-Kėdainių—Ariogalos rajonų sandūroje. Tai buvo be galo drąsus, patyręs kovotojas, 1950-1951 m. žiemą saugojęs LLKS tarybos prezidiumo pirmininką J. Žemaitį. 1950 m. pabaigoje jį, sunkiai sužeistą, kovos draugas Vytautas Ulickas išnešė iš mūšio lauko. Partizanavo kartu su septyniolikmečiu broliu Stasiu-Jaunučiu (žuvo 1951 m. liepos 18 d.). 1952 m. liepos 4 d. išduotas ūkio šeiminko -agento Aldonos, po atkaklaus susišaudymo Dotnuvos rajono Pilsupių kaime, Balio Kišono sodyboje, A. Kvedaras su Vytautu Baranausku žuvo⁵⁶.

1952 m. vasario 16 d. Maironio rinktinei buvo grąžintas senasis — Povilo Lukšio — pavadinimas. To motyvai: „<...> pirma - Maironio rinktinė apima P[ovilo] L[ukšio] R[i]n[kti-nės] veikimo plotą; antra — tęsėjimui Savanorio Kūrėjo Povilo Lukšio pradėtam žygiui - išvyti iš lietuviškos žemės bolševikus - suformuota jo vardu. Rinktinė savo įnašu į Laisvės kovą prisidėjusi žymiu indėliu; trečia - ir šiandien rinktinė veikia Povilo Lukšio gimtojo krašto ribose"⁵⁷.

1952 m. gegužės 20 d. panaikinus Prisikėlimo apygardą, Povilo Lukšio rinktinės vadu vėl tapo J. Paliūnas-Rytas, o V. Šniuolis buvo paskirtas Mindaugo tėvūnijos vadu. Rinktinė buvo įtraukta į Kęstučio apygardą.

⁵⁶ MGB Dotnuvos rajono skyriaus 1952 07 04 aktas apie A. Kvedaro sunaikinimą, *ibid.*, 1. 2, 4.

⁵⁷ Povilo Lukšio rinktinės vado 1952 04 15 įsakymas Nr. 9, *ibid.*, f. K-I, baudž. b. 47303/3, t. 4, I. 125-129.

Lietuvos žalioji rinktinė

Lietuvos žalioji rinktinė po nesiliaujančių MGB smūgių 1947 m. vėl pradėjo konsoliduotis. Organizacinius darbus aktyviai atliko du kuopų vadai: V. Česnakavičius-Daujotas-Valas ir J. Januševičius-Vilkas-Rakšnys. Vadinamoji Valo (V. Česnakavičiaus) kuopa 1947 m. prisijungė prie Algimanto apygardos, o Margio (J. Januševičiaus) palaikė ryšius su Jungtine Kęstučio apygarda. Valo kuopa veikė Panevėžio apskrityje, todėl suprantama, kad jai patogiau buvo priklausyti Aukštaitijos partizanų vadovybei. Suformavus šios Lietuvos žaliosios rinktinės dalies vadovybę, J. Januševičius-Vilkas buvo paskirtas štabo viršininku. Margio kuopai liko vadovauti J. Skačkauskas-Strausas, kuris konstatavo, kad „Algimanto apygardai priklausyti nepatogu“⁵⁸. 1947 m. J. Skačkausko vadovaujamas 14 partizanų būrys veikė Šeduvos valsčiuje (Radviliškio apskritis). Be to, dar veikė: Šiaulėnų, Radviliškio, Šeduvos valsčiuose — A. Pumpučio-Galijoto vadovaujamas Atžalyno rinktinei priklausęs 16 partizanų būrys, Šiaulių apskrities Pakruojo valsčiuje — Jono Ivanausko-Pupų Dėdės vadovaujamas 5 partizanų būrys, Pakruojo, Lygumų valsčiuose - Juozo Dominausko-Kęstučio vadovaujamas 15 partizanų būrys, Lygumų valsčiuje — Stasio Miškūno-Zirnio vadovaujamas 11 partizanų Vėtros būrys; Šiaulių apskrities Pakruojo ir Lygumų, Joniškio apskrities — Linkuvos, Biržų apskrities Vaškų ir Joniškėlio valsčiuose - kpt. Petro Paltaroko-Algimanto vadovaujamas net 47 partizanų būrys, Rozalimo valsčiuje - Jono Rimaičio-Garnio vadovaujamas būrys, Joniškėlio, Pasvalio, Vabalninko valsčiuose - P. Žilio-Klevo būrys, Meškuičių ir Gruzdzijų valsčiuose — Jurgio Petraičio-Švilpino 11 partizanų „Audros“ būrys ir kt. Dėl

⁵⁸ L. e. Lietuvos žaliosios rinktinės vado pareigas J. Skačkausko ir štabo viršininko P. Masilaičio raportas, *LKA*, Nr. 8, p. 8.

tokios atskirų būrių gausybės buvo sunku veikti, todėl J. Skačkauskas, o jam žuvus, nuo 1948 m. pradžios - P. Masilaitis-Virpša (MGB duomenimis, 1947 m. rudenį bazavosi Šiaulių apskrities Gilvyčių apylinkėse⁵⁹) stengėsi atgaivinti rinktinę ir prisijungti prie kurios nors apygardos štabo. 1947 m. pabaigoje iš Pakruojo, Lygumų, Meškuičių, Stačiūnų valsčiuose veikusių partizanų būrių buvo suformuotas J. Dominausko vadovaujamas Kovo rajonas, kuris palaikė ryšius su Atžalyno rinktine. 1948 m. balandžio 22 d. laikinai ėjusio pareigas Lietuvos žaliosios rinktinės vado P. Masilaičio pavedimu L. Gylys-Agnieska sukviėtė Prisikėlimo apygardos ir atgaivinamos Lietuvos žaliosios rinktinės pareigūnų pasitarimą, kuriame buvo aptarti įsijungimo į apygardą ir rajonų organizavimo rinktinėje klausimai. 1948 m. balandžio 26 d. Lietuvos žalioji rinktinė (rašytinis slapyvardis Vilnius) buvo įtraukta į Prisikėlimo apygardą, joje nutarta

suformuoti tris rajonus: Trispalvės (vadas Šaka (?)), Alkos (vadas Aras (?)) ir Saulės (vadas Jonas Mančiauskas-Valstietis (?))⁶⁰. Buvo pažymėta, kad organizacinės veiklos yra dar tik pradinė stadija, ypač sunkiai formuojamas OS narių tinklas (pavyzdžiui, Šeduvos mieste buvo vos keletas partizanų rėmėjų).

Rinktinės vadu buvo išrinktas P. Masilaitis-Virpša, štabo viršininku - L. Gylys-Agnieška. Vis dėlto įsijungimas į Prisikėlimo apygardą užtruko. Apygardos vadovybė norėjo, kad iš pradžių būtų suformuota pati rinktinė, išrinktas jos vadas, o tada ji oficialiai įstotų į apygardą. Ši procesą stabdė tai, kad Lietuvos žaliaji rinktinė buvo suskilusi į dvi rinktines, iš kurių viena veikė Algimanto apygardoje. 1948 m. birželio mėn. šešių valsčių partizanai, pri-

⁵⁹ MGB Šiaulių apskrities skyriaus 1947 09 10 trumpa pažyma apie partizanų formuotes Šiaulių apskrityje, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 1455, l. 160-161.

⁶⁰ Prisikėlimo apygardos ir Lietuvos žaliosios rinktinės vadovybių 1948 04 22, 23 ir 26 posėdžių protokolai, LKA, Nr. 8, p. 19-23.

„Audros“ būrys

klaušę Algimanto apygardai, pareiškė norį prisijungti prie Prisikėlimo apygardoje veikiančios Lietuvos žaliosios rinktinės. Liepos pradžioje Lietuvos žaliajai rinktinei priskyrus Kovo rajoną, susidedantį iš „Vėtros“ ir „Audros“ būrių, buvo pertvarkytos rajonų ribos. J vakarus nuo Radviliškio veikė partizanų būriai sudarė Trispalvės, o į rytus - Alkos (seniūnijos, esančios piečiau Radviliškio—Panevėžio geležinkelio linijos) bei Saulės (į šiaurę nuo Radviliškio-Panevėžio geležinkelio) rajonus. Vis dėlto, atrodo, Saulės rajonas buvo pervardytas prie šio rajono prijungto Kovo rajono (veikė Pakruojo,

Lygumų, Pašvitinio, Linkuvos, Meškuičių, Gruzdžių valsčiuose) vardu. Buvo nutarta leisti dvisavaitinį Lietuvos žaliosios rinktinės laikraštį „Protėvių takais“. Nėra duomenų, ar minėtas laikraštis buvo išleistas - laikraštį panašiu pavadinimu („Bočių keliais“) 1947-1949 m. leido Biržų apskrityje veikusių būrių, formaliai susijungusių į Dariaus ir Girėno apygardą, partizanai.

1948 m. vasarą bandant sutvarkyti Lietuvos žaliosios rinktinės organizacinę struktūrą į šį procesą įsiterpė MGB. Liepos 7 d. vykusiame vadovybės pasitarime aktyviai dalyvavo Trispalvės rajono karinio paruošimo viršininkas Juozas Rudžionis-Alksnis-Čemberlenas. Tai buvo ką tik į partizanų gretas priimtas buvęs NKVD Radviliškio miesto skyriaus vairuotojas, padėjęs pabėgti keliems suimtiesiems. Nuo seno pažinojo kelis partizanus (iš jų — L. Gylį-Agniešką). Kai pasiguodė, kad MGB atskleidė jo ryšius su pogrindžiu ir jam būtina pereiti į nelegalią padėtį, buvo priimtas į partizanų gretas. Kadangi gerai nusimanė apie padėtį Trispalvės rajone, apie kurią jis detalčiai informavo pasitarimo dalyvius, jam buvo pavesta „vėl Tr[ispalvės] R[a]j[oną] atstatyti iš pakrypusios padėties į normalias veiklas vėžes“⁶¹. Kartu jis buvo paskirtas Lietuvos žaliosios rinktinės štabo skyriaus viršininku.

Tai buvo metas, kai partizanai dar nebuvo patyrę ir perpratę visų MGB taikomų provokacinių pasipriešinimo slopinimo metodų. Nors L. Gylys, buvęs J. Rudžionio kaimynas, pats rekomendavo jį į partizanų gretas, tačiau netrukus štabo pareigūnams išsakė savo abejones dėl šio patikimumo. Deja, J. Rudžionis jau buvo spėjęs pasireikšti ir įgyti pasitikėjimą, todėl Vincas Tarbūnas-Dagys dėl tokių įtarinėjimų nepatikimu palaikė patį L. Gylį. Tai buvo įprastas MGB metodas: nukreipti dėmesį nuo savo agentūros, kompromituoti niekuo dėtus partizanų vadus, sėti nepasitikėjimą ir intrigas. Dėl šių nesusipratimų 1948 m. rugpjūčio 3 d. L. Gylys atsisakė rinktinės štabo viršininko pareigų, motyvuodamas tuo, kad atsirado „žmonių „VI“ [Lietuvos žaliosios rinktinės] štabo sudėtyje, kurie sąmoningai skleidžia kalbas, kurios žemina mano, kaip Org[anizacinio] Sk[yriaus] v[iršininko], taip ir partizano autoritetą <...>, kurie, matau, kol aš būsiu,

⁶¹ Lietuvos žaliosios rinktinės 1948 07 07 štabo narių pasitarimo protokolas, *ibid.*, p. 26.

sąmoningai kenks mano vedamam darbui. Jei aš nepasitrauksiu, gali kilti dar didesnių intrigų“⁶².

L. Gylys-Agnieška, kartu su Izidoriumi Pucevičiumi (buvo Stasės Pucevičienės brolis) kūręs Lietuvos žaliąją rinktinę, žuvo 1949 m. sausio 27 d. ties Gudžiūnais, keliaudamas vykdyti užduoties. Kelionės maršrutas buvo žinomas J. Rudžioniui. Rudenį kartu su penkiaais J. Bulzgio-Klevo būrio partizanais Miežaičių miške žuvo ir V. Tarbūnas-Dagys. J. Rudžionio įsiskverbimas į Lietuvos žaliąją rinktinę buvo lemiamas: dar nespėjusi susiorganizuoti ir išplėtoti veiklos, rinktinė pradėta metodiškai naikinti.

1948 m. rugpjūčio 9-10 d. Gruzdžių valsčiuje, Gulbino miške, įvyko partizanų sąskrydis, kuriame dalyvavo apie 40 partizanų, tarp jų — Atžalyno rinktinės vadas S. Radziulis ir apylinkėse veikusių būrių vadai. Siame sąskrydyje reikėjo galutinai suformuoti

rinktines ir rajonus, nes Gruzdžių apylinkėse veikę partizanai palaikė glaudžius ryšius tiek su Atžalyno, tiek su Voverės, tiek su Lietuvos žaliosios rinktinių štabais. Kuršėnų, Užvenčio apylinkėse veikusi Žemaičių apygardai priklausiusi Vytenio rinktinė po MGB „centro“ provokacijų šioje apygardoje taip pat buvo beveik sunaikinta. Todėl šiame sąskrydyje apsispręsta suformuoti stiprią Lietuvos žaliąją rinktinę, nustatyti jos ribas, o Atžalyno rinktinę trūkstant štabų pareigūnų — išformuoti.

Deja, spalio mėn. neatsargiai bandydamas kulkosvaidį žuvo J. Petraitis-Švilpinas-Neklausk, vadovavęs „Audros“ būriui, kuris veikė Šiaulių, Gruzdžių, Meškuičių, Stačiūnų, Lygumų valsčiuose (atskiroms grupėms vadovavo Ignas Kumpis-Pūga ir Antanas Petraitis-Eimutis).

Pavasariop prasidėjus partizanų judėjimui atsirado daugiau galimybių ir provokatoriams veikti. 1949 m.

⁶² Lietuvos žaliosios rinktinės organizacinio skyriaus viršininko L. Gylio-Agnieškos-Žagrės 1948 08 03 raportas, *ibid.*, p. 27.

sausio mėn. Šeduvos valsčiuje Padaugyvinės vienkiemyje kartu su 6 partizanais žuvo pats Lietuvos žaliosios rinktinės vadas P. Masilaitis, taip pat brolis ir sesuo Antanas ir Onutė Brazauskai. Po kelių dienų žuvo dar vienas šios šeimos narys — Vacys Brazauskas-Vairas. Kovo 11 d. Dovainišio kaime apsupus Petro Mečionio-Lapo būrį, žuvo pats vadas (po jo būriui ėmėsi vadovauti Jonas Bulzgis-Klevas). Kovo 14 d. J. Rudžionis su MGB smogikų, apsimetusių partizanais, grupe nužudė dar keturis partizanus (tarp jų — Joną Mančiauską-Valstietį ir Moniką Mingilaitę-Ditę). Vasario mėn. buvo sunaikinti Meškuičių ir Lygumų valsčių OS skyriai, kovo mėn. kartu su septyniais partizanais žuvo Kovo rajono vadas J. Dominauskas (po jo žūties Kovo rajonui ėmėsi vadovauti Petras Dominauskas-Vanagas, vėliau — B. Kriščiūnas-Klajūnas, o nuo 1950 m. rugpjūčio - I. Kumpis-Kerpė).

Balandžio mėn., ieškodamas ryšio su J. Bulzgiu-Klevu, J. Rudžionis išsivedė „tardyti“ ir nužudė ryšininką Adolfą Zvi-gaitį, keletą partizanų slapukų. Matyt, J. Rudžionio vadovaujamiems smogikams vis dėlto pavyko susisiekti su J. Bulzgiu, nes 1949 m. gruodžio mėn. Preičiūnų kaime Venslovų sodyboje keturi partizanai buvo apsupti. Negalėdami paimti smarkiai atsišaudančių partizanų, čekistai uždegė kluoną. Partizanai žuvo ugnyje, o J. Bulzgis, bandęs dūmų priedangoje pasitraukti, buvo nušautas.

Išanalizavę šiuos faktus partizanai suprato, kad J. Rudžionis yra MGB agentas (slapyvardis Obelinskas), ir 1949 m. balandžio 11d. KLT jį nuteisė mirties bausme. Deja, nuosprendžio įvykdyti partizanai negalėjo: J. Rudžionis sėkmingai „darbavosi“ MGB centrinėje specialiojoje grupėje kartu su A. Dalboku-Liepsna ir kitais smogikais.

1949 m. liepos mėn. Prisikėlimo apygardos štabo narys Vyt. Šniuolis-Svajūnas rašė: „L[ietuvos] Ž[alioji] R[inktinė] nukentėjo fatališkai. Žuvimai tęsiasi. Neskaitant P[artizanų]

skaičiumi skaitlingos prie L[ietuvos] Ž[aliosios] prijungtos buv. SA— KO [turimas mintyje Kovo rajonas], kur judas irgi sulikvida-vo T[ė]v[ūnijos] vadovybę — viso 5 asmenis, iš senosios Lietuvos] Ž[aliosios] rinktinės teliko keliolika išblaškytų P[artizanų]"⁶³.

Taigi 1948-1949 m. buvo sunaikinti ne tik rinktinės, bet ir atskirų padalinių vadai, teliko pavienės partizanų grupelės.

1950 m. sausio mėn. buvo suimtas „Vėtros“ būrio vadas S. Miškūnas-Zirnis, kartu su juo nuteista 13 žmonių, du - sušaudyti. Paskutiniai šiam būriui priklausę partizanai žuvo 1952— 1953 m. Pakruojo rajone⁶⁴. 1950 m. Radviliškio rajone dar veikė Jono Šukio-Gulbino būrys. Birželio mėn. suėmus šio būrio partizanus brolius Antaną ir Adolfą Žiogus, juos išprovokavus ir apklausus MGB specialiajai grupei, žuvo būrio vadas J. Šukys, o liepos 7 d. - dar trys šio būrio partizanai (Julius Astasaitis-Povilas, Vladas Kučinskas-Aluntas ir Vladas Sviatikas-Ramūnas). Dar slapstėsi keli pavieniai J. Bulzgio būrio partizanai ir penki Prano Razgaičio-Sauleikos vadovaujami kovotojai. Deja, 1951 m. kovo mėn. ir jie buvo suimti. P. Razgaitis ir J. Rimaitis-Garnys kartu su Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanu Andriumi Žemaičiu-Radvila buvo nuteisti mirties bausme pakariant. Nuosprendis buvo įvykdytas Šiaulių mieste⁶⁵.

Taigi su provokatoriaus J. Rudžionio pagalba MGB pavyko per porą metų beveik visai sunaikinti Lietuvos žaliąją rinktinę. 1950 m. vasarą jau nebuvo iš ko formuoti rinktinės štabo. Rinktinės štabo viršininko, kartu ir Kovo tėvūnijos vado pareigas ėjo B. Kriščiūnas-Kla-jūnas-Puntukas, rinktinės vadu buvo paskirtas buvęs mokytojas, kilęs iš Panevėžio apskrities Krekenavos valsčiaus, K. Kudokas-Baltaragis-Die-

⁶³ Vyt. Šniuolio-Svajūno 1949 07 12 laiškas Maironio rinktinės vadui P. Morkūnui, LYA, f. K-5, ap. 1, b. 23, l. 307-308.

⁶⁴ A. Malinauskaitė, „Šiaulių krašte veikusių rinktinių apžvalga“, *Partizanų kovos Šiaulių krašte*, p. 15-16.

⁶⁵ MGB Šiaulių sr. ities valdybos 1951 10 27 raštas LSSR MGB A skyriui, *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD—MGB dokumentuose 1944-1953 metais*, p. 203.

Paskutiniai Kovo rajono partizanai Pranas Stravinskas-Zemaitis ir Karolis Trinkaus-Drugys, nukauti Šiaulių r. Liutkūnų k. 1954 m. vasario 10 d

medis-Juška. 1950 m. birželio mėn. B. Kriščiūnas vykdė ir rinktinės štabo visuomeninės dalies bei ūkio skyriaus viršininko pareigas. Kaip atskiras vienetas Lietuvos žalioji rinktinė dar minima 1950 m. rugpjūčio mėn. Kovo tėvūnijos įsakyme⁶⁶, tačiau jau 1951 m. birželio 30-liepos 2 d. vykusiame LLKS tarybos prezidiumo pirmininko ir Vakarų Lietuvos (Jūros) srities vadovybės pasitarime buvo konstatuota, kad Prisikėlimo apygardoje telikusios dvi rinktinės: Maironio ir Kunigaikščio Žvelgaičio. Šią datą reikėtų laikyti rinktinės egzistavimo pabaiga. Likę gyvi partizanai tapo tuo metu dar buvusių gana stiprių Maironio ir Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinių nariais. Kovo tėvūnija prie pastarosios prisijungė 1950 m. lapkričio mėn.

⁶⁶ Kovo tėvūnijos 1950 08 14 įsakymas Nr. 5, LYA, f. K-1, baudž. b. P-16306, t. 1, l. 151-9.

Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinė

Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanai veikė Skaistgirio, Žagarės, Gruzdžių miškuose. Šiai rinktinei Prisikėlimo apygardos štabas buvo pavedęs užmegzti ryšį su

Latvijos pagrindžio vadovybe, tačiau sužinojus, kad centralizuoto pagrindžio ten nėra, ryšius palaikė pavieniai lietuvių ir latvių partizanų būriai. Latvijoje dažnai lankėsi Benedikto Povilaičio-Kuosos vadovaujamas Simono Daukanto tėvūnijos Plechavičiaus būrys. Jelgavos apskrities Elijos apylinkėse apsistodavo rinktinės štabo apsaugos būrys, vadovaujamas Partizano Tautvydo tėvūnijos vado Stasio Bungos-Zviedrio⁶⁷. 1948-1949 m. žiemai Prano Gelažiaus-Kluonio vadovaujami devyni partizanai susijungė su latvių Kraujo Karlio dešimties partizanų būriu ir įsirengė bendrą bunkerį Lielaucės miške. Deja, 1949 m. kovo 17 d. MVD kariuomenei užpuolus partizanų stovyklą žuvo 15 partizanų, iš jų 7 lietuviai (tarp jų pats būrio vadas P. Gelažius)⁶⁸. Lietuvių ir latvių ryšiai nenutrūko ir vėliau: paskutinius Žagarės krašto Juozapavičiaus tėvūnijos partizanus dažnai priglaidavo latvių ūkininkai.

1948 m. pavasarį į Prisikėlimo apygardą įsijungusiai Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinei vadovavo Pranas Muningis-Žvelgaitis, štabo viršininku buvo paskirtas Kostas Adeikis-Lokys, žvalgybos skyriaus viršininku - Algirdas Trinkas-Algis-Šaltis-Šiaurys, ūkio skyriaus — Kazys Mikėnas-Balandis. 1949 m. buvo suformuotos trys tėvūnijos: Juozapavičiaus (veikė Žagarės, Skaistgirio, Gruzdžių, Kruopių valsčiuose), Simono Daukanto (Akmenės, Kruopių, Gruzdžių, Kuršėnų valsčiuose) ir Partizano Tautvydo (Joniškio, Linkuvos, Ziniūnų, Žeimelio, Kriukų, Pašvitinio valsčiuose). Juozapavičiaus tėvūnijai vadovavo A. Trinkas, nuo 1951 m. gegužės — Steponas Erstikis-Patašonas. Simono Daukanto tėvūnija susidėjo iš „Vinkšnos“ ir Plechavičiaus būrių. Jai vadovavo Antanas Jokubauskas-Perkūnas, Petras Ulčinas-Uošvis, laikinai ėjęs pareigas Steponas Erstikis-Patašonas, kuris 1950 m., panaikinus Simono Daukanto tėvūniją ir likusius „Vinkšnos“ būrio partizanus perkėlus į Juozapavičiaus tėvūniją, buvo paskirtas jos vadu. Partizano Tautvydo tėvūnijai iki 1950 m. vasario 21 d. vadovavo Stasys Bunga-Jūra, vėliau - Jonas Kilčiauskas-Dėdė-Merkuras, o nuo 1950 m. rugpjūčio 19 d. - A. Žemaitis-Kariūnas.

⁶⁷ Latvių partizanų sąrašuose šis partizanas minimas kaip Janis Bunga, Stasio, Zviedris-Jūra (žr. *Uz ežinas gaivu liku*, sud. A. Kalvans, 1995, p. 45.).

⁶⁸ S. Narbutas, „Partizano Tautvydo tėvūnija“, *Darbai*, 1996, Nr. 4, p. 97.

1948-1949 m. MGB partizanams slopinti dažniausiai panaudodavo vidaus agentus. Lietuvos žaliajoje rinktinėje sėkmingai „pasidarbavus“ J. Rudžioniui, panašus scenarijus pradėtas taikyti ir Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinėje. 1949 m. Partizano Tautvydo tėvūnijoje buvo užverbuotas vidaus agentas Kazys Šakmanas-Patronas (agentas Jorgėla). Patogesniai susisiekimui su MGB kaip ryšininkas buvo panaudotas jo brolis Juozas Šakmanas (agentas Kuisis). Per šiuos poroje veikusius agentus MGB sužinojo apie 1949 m. rugpjūčio 25 d. ketinamą surengti Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanų sąskrydį. MVD kariuomenė „pašukavo“ Beržėnų, Mantoriškių, Obelynės, Jurdaičių miškus⁶⁹. Buvo surastas rinktinės archyvas, žuvo pora partizanų, o rugpjūčio 27 d. per smarkias kautynes žuvo dar penki partizanai, tarp jų - štabo viršininkas K. Adeikis-

Lokys. Sužeistas Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės vadas P. Muningis, nors kovos draugų ir buvo išneštas iš apsupties, po trijų dienų, gangrenavus rankai, nusišovė.

K. Šakmanas padėjo užverbuoti dar vieną partizaną - Kazį Našliūną-Senį (agentas Katinas). Šiam „padedant“, 1949 m. gruodžio mėn. žuvo dar penki Partizano Tautvydo tėvūnijos kovotojai, o 1950 m. vasario 21 d. - ir pats tėvūnijos vadas S. Bunga-Jūra.

⁶⁹ S. Norbutas, „Išdavimas“, *Partizanų kovos Šiaulių krašte*, p. 26—27.

Žuvus rinktinės štabo pareigūnams, štabas buvo vėl atkurtas. Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės vadu buvo paskirtas Simono Daukanto tėvūnijos vadas P. Ulčinas-Uošvis, štabo viršininku - Bonifacas Leveika-Komaras. Deja, 1950 m. birželio 16 d. žuvo ir naujasis rinktinės vadas P. Ulčinas. Jo vietą užėmė K. Mikėnas-Balandis. Po poros mėnesių, rugpjūčio 19 d., Daunoravos miške buvo sukviestas rinktinės vadų pasitarimas. Apie šį susitikimą tas pats vidaus agentas K. Našliūnas informavo MGB. Visi pareigūnai - rinktinės vadas K. Mikėnas, štabo viršininkas B. Leveika, Partizano Tautvydo tėvūnijos vadas J. Kilčiauskas-Merkuras — žuvo. Po trijų dienų buvo nukautas ir tėvūnijos štabo organizacinio skyriaus viršininkas A. Sliažas-Maironis.

Po šios netekties Partizano Tautvydo tėvūnijos štabas nebebuvo atkurtas. Taigi 1950 m. MGB pavyko sunaikinti dvi tėvūnijas. Likusieji Partizano Tautvydo ir Simono Daukanto tėvūnijų kovotojai buvo priskirti Juozapavičiaus tėvūnijai, kuriai nuo 1951 m. gegužės mėn. vadovavo laikinai ėjęs Simono Daukanto tėvūnijos vado pareigas S. Erstikis-Patašonas. Štabo viršininku buvo paskirtas A. Trinka-Vytenis. 1952 m. S. Erstikio iniciatyva buvo pradėtas leisti tėvūnijos laikraštis „Partizanų šūviams aidinti“ (1956 m. pavadinimas pakeistas į „Partizanų šūvių aidą“). Tai buvo vienas paskutinių periodinių partizanų spaudos leidinių (1959 m. laikraštėlį „Knygnešių keliu“ dar leido Žemaičių apygardos partizanai Feliksas Urbonas ir Petras Oželis)⁷⁰.

1950 m. rugpjūčio mėn. MGB sunaikinus Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės vadovybę, štabas vėl buvo atkurtas. Rinktinės vadu Prisikėlimo apygardos vadovybė paskyrė buvusį apygardos štabo organizacinio skyriaus viršininką ir Lietuvos žaliosios rinktinės vadą B. Kriščiūną-Puntuką-Klajū-

⁷⁰ *Laisvės kovotojų aukos Pietų Žemaitijoje*, sud. V. Steponaitis, 1996, p. 126.

Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanai. Pirmas iš kairės stovi Ignas Sabulis-Apicierius

na, štabo viršininku - Izidorių Miškūną-Barzdą, žvalgybos skyriaus viršininku — Stasi Šepkų-Šerną, visuomeninės dalies — Alfonsą Padervinską-Žilvitį, ūkio skyriaus — Igną Sabulį-Apicierių. Šios sudėties rinktinės štabas išsilaikė gana ilgai - iki 1952 m. pavasario. 1951-1952 m. žiemai štabas įsirengė bunkerį Šiaulių rajono Verbūnų apylinkėje (buvusiame Gruzdžių valsčiuje), Gulbino miške. Per žiemą tikėjosi sutvarkyti rinktinės dokumentaciją, padauginti iš apygardos štabo gaunamą spaudą. Deja, apie bunkerį Gulbino miške žinojo Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės Dubysos tėvūnijos, su kuria Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinė palaikė ryšius, partizanas Petras Bielskis-Aras, kilęs iš Šiaulių rajono Einoraičių kaimo. 1952 m. vasario 24 d. jis buvo suimtas, palūžo, dėl to MGB pavyko jį operatyviai panaudoti (su jo „pagalba“ nušautas Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanas Domas Mikučiauskas-Lendra), o vėliau — ir užverbuoti (agentas Leonas).

Jis būdavo siunčiamas su smogikų grupe. 1952 m. kovo 19 d. per čekistinę operaciją Gulbino miške padėjo aptikti rinktinės štabo bunkerį, kuriame žuvo beveik visa Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės vadovybė (pasitraukti pavyko tik visuomeninės dalies viršininkui A. Padervinskui ir ūkio skyriaus viršininkui I. Sabuliui). Netrukus I. Sabulį P. Bielskis laiškelio iškvietė į susitikimą. 1952 m. balandžio 17 d. MGB agentas-smogikas Alfonsas Lūža-Maskva (dažnai vaikščiodavęs su J. Rudžioniu) „pavaišino“ I. Sabulį specialiu migdomuoju preparatu. Nors vaistai ne visai gerai paveikė, tačiau I. Sabulis

buvo suimtas ir taip pat bandomas operatyviai panaudoti, o kai tapo nebereikalingas, įforminus suėmimą kalėjime buvo nukankintas (1953 m. rugpjūčio 19 d. mirė).

Bet ir smogikas A. Lūža-Maskva neišvengė atpildo: P. Bielskis, nutaikęs proga, Dubysos tėvūnijos vadui Jonui Jankauskui pranešė, kad jo tariamieji draugai yra MGB agentai. Partizanai nušovė A. Lūžą ir Zigmą Sadauską (MGB agentą Muzikantą). KLT nuosprendžiu buvo sušaudytas ir P. Bielskis, išdavęs Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės štabo bunkerį. Tačiau jo istorija rodo, kad žmogus gali nutraukti išdavysčių grandinę, nors žino, kad neišvengs mirties nuosprendžio. Taip brangiai už išsivadavimą iš MGB rankų sumokėjusių buvusių partizanų pavyzdžiai dar labiau paryškina moralinį nuopuolį tų, kurie, išdavę kovos brolius, nuėjo toliau tarnauti okupantams.

Prisikėlimo apygardos vadas J. Paliūnas, sužinojęs apie Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės štabo sunaikinimą, 1952 m. pavasarį bandė jį atkurti. Rinktinės vadu jis paskyrė buvusį Maironio rinktinės vadą V. Sankauską-Daukantą. Deja, nepasiekęs paskyrimo vietos, V. Sankauskas 1952 m. gegužės 26 d. žuvo.

Šie įvykiai sutapo su Prisikėlimo apygardos išformavimu. Trūkstant štabų pareigūnų, sumažėjus partizanų, Vakarų Lietuvos srities vadovybė nutarė panaikinti Prisikėlimo apygardą. Išlikęs gyvas Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės štabo narys A. Padervinskas dar bandė atkurti rinktinės štabą ir siūlė Žemaičių apygardos vadui Vladui Montvydui-Žemaičiui rinktinės vadu skirti Juozapavičiaus tėvūnijos vadą S. Erstikį-Papartį-Patašoną. Liepos mėn. S. Erstikis susitiko su Žemaičių apygardos vadu V. Montvydu. Buvo nutarta nebeatkurti Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės, o į Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinę kaip atskirą vienetą įtraukti Juozapavičiaus tėvūniją.

MGB toliau medžiojo likusius gyvus rinktinės partizanus. Partizanų A. Padervinsko ir B. Kriščiūno seserims MGB „pakišo“ geradarius - jas priėmė gyventi užverbuoti butų šeimininkai. Įgiję nuomininkų pasitikėjimą, šie agentai sužinojo būsimąjį susitikimą su A. Padervinsku vietą ir datą⁷¹. 1952 m. rugsėjo 22 d. Joniškio rajono Dargių kaime, ūkininko sodyboje, A. Padervinskas su dviem kovos draugais žuvo.

1953 m. kovo 24 d. Žagarės rajono Domeikių kaime žuvo Juozapavičiaus tėvūnijos štabo viršininkas A. Trinkas-Algis-Šaltis-Šiaurys.

Tačiau likę gyvi Juozapavičiaus tėvūnijos partizanai vis dar leido savo laikraštį. 1955 m. rugsėjo 4 d. MGB agentas Adolfas Šliažas „pavaišino“ juos „specialiais“ blyneliais su medumi. Apnuodytiems partizanams tąkart pavyko išsigelbėti: tolyn nuo pavojingos vietos S. Erstikį ir Kostą Liuberskį-Žvainį nutempė jaunas, prieš metus pradėjęs partizanauti bendražygis Julius Adomaitis-Erdvilas. 1958 m. rugsėjo 19 d. Žagarės rajone, Žemių miške, netoli tėviškės Biliūnų kaime J. Adomaitis buvo nušautas. Jį nužudė KGB agentai-smogikai (tarp jų buvo Bronius Kalytis (Viater) -

⁷¹ LSSR valstybės saugumo ministro P. Kondakovo 1952 10 11 pranešimas SSRS MGB, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 1961,1. 48-50.

Paskutiniai Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanai Kostas Liuberskis-Žvainys ir Steponas Erstikis-Patasonas. 1955 m.

agentas Ramojus). Specialiai S. Erstikio, J. Adomaičio ir K. Liuberskio paieškai buvo sudaryta smogikų grupė, kuri slankiojo Žagarės rajono miškuose. 1958 m. gruodžio mėn. smogikai nustatė, kad S. Erstikio bunkeris yra Mantoriškių miško 68-ajame kvartale. Tačiau partizanų paieška nedavė rezultatų. 1960 m. buvo paskelbta sąjunginė S. Erstikio ir K. Liuberskio paieška. 1964 m. MGB užvedė baudžiamąją bylą (arch. Nr. 47416/3), kurioje kaupė visus duomenis apie šiuos dingusius be žinios partizanus. Čekistai nustatė, kad 1955-1957 m. žiemą K. Liuberskis ir J. Adomaitis slapstėsi Latvijoje, Duobelės rajone, Ilgos vienkiemyje pas Liuciją Lukošienę. 1958 m. ten apsilankė K. Liuberskis ir J. Adomaitis. S. Erstikio ir K. Liuberskio likimas taip ir liko nežinomas.

Prisikėlimo apygardos vaidmuo vyriausiosios partizanų vadovybės veikloje

Prisikėlimo apygardos Lietuvos žaliosios rinktinės teritorijoje 1948 m. rugpjūčio 6 d. buvo paskirtas J. Žemaičio susitikimas su Rytų Lietuvos partizanų srities atstovais, deleguojamais į atkuriamą BDPS prezidiumą.

Ruošdamas tokią atsakingą J. Žemaičio kelionę, P. Bartkus Lietuvos žaliosios rinktinės vadui P. Masilaičiui rašė: „Iš anksto pramatykite ir paruoškite galimybę greitam iškvietimui 2-3 partizanus, kaip palydovus didesnei kelionei, kuriems būtų žinomas kelias link Valo [V. Česnakavičiaus] (tiesiai į rytus nuo susitikimo vietos apie 20—35 km). Galbūt, jei daugiau ko nerasite, palydėsite Tamsta pats. Viską laikyti griežtoje paslapyje“.

Rugpjūčio pradžioje kartu su apygardos vadu L. Grigoniu, ryšininke E. Grigalavičiūte, B. Liesiu, J. Paliūnų ir trijų partizanų palyda J. Žemaitis nuvyko į Radvilonių mišką⁷³. Čia buvo įsirengę stovyklą apie 20 Lietuvos žaliosios rinktinės partizanų. Kadangi Aukštaitijos partizanų atstovai užtruko (dėl ryšininkų suėmimų sutriko ryšiai), J. Žemaitis stovykloje išgyveno porą savačių. Tai kartu buvo šio partizanų junginio inspektavimas. Jau tada J. Žemaitis atkreipė dėmesį į partizaną J. Rudžionį-Cemberleną: „Aš įžiūrėjau, kad tos rinktinės nario Rudžionio elgesys ir ypač praeitis labai įtartini. Į tai aš atkreipiau Žaliosios rinktinės vado dėmesį ir paprašiau jį taip reikalus sutvarkyti, kad apie mano grupės grįžimo atgal datą Rudžionis nesužinotų arba sužinotų klaidingai. Deja, pastebėjau, kad į šį mano įspėjimą rinktinės vadas neatkreipė reikiamo dėmesio.“⁷⁴

⁷² P. Bartkaus-Mažrimo 1948 08 01 laiškas P. Masilaičiui-Virpšai, *LKA*, 1997, Nr. 20, p. 34.

⁷³ E. Grigalavičiūtės 1948 12 22 tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, baudž. b. P-14291, t. 3, l. 42-44.

⁷⁴ J. Žemaitis-Vytautas, „Apybraiža apie pagrindžio organizaciją nuo BDPS sužlugimo iki pastarojo meto“, *LKA*, Nr. 7, p. 80.

Rugpjūčio 20 d. į Radvilonių mišką atvyko Žaliosios rinktinės, prisijungusios prie Algimanto apygardos, vadas V. Česnakavičius ir pranešė, kad Rytų Lietuvos srities atstovai neatvyks. J. Žemaitis kartu su Prisikėlimo apygardos štabo pareigūnais grįžo į Dūkto mišką.

J. Žemaitis, dar būdamas Jungtinės Kęstučio apygardos vadu, 1947-1948 m. žiemai maždaug 10 kilometrų atstumu buvo įsirengęs kelis bunkerius. Kadangi tai pasiteisino, P. Bartkus su L. Grigoniu Prisikėlimo apygardos vadavietei taip pat nutarė keletą bunkerių įrengti Radviliškio-Kairių apylinkėse (Juozo Adomonio namuose Radviliškio rajono Dvarninkų kaime, Einoraičių kaime Martinaičio-Motiejaičio namuose, netoli Dvarninkų geležinkelio stoties — Dambrausko namuose ir kt.). Ypač gerai buvo įrengta slėptuvė Dambrausko sodyboje: įėjimas iš negyvenamosios namo dalies, bunkeris iškaltas lentomis, įvesta elektra. Čia buvo įsikūrę L. Grigonis ir B. Liesis, redaguota „Prisikėlimo ugnis“.

Dar nesulaukus žiemos, spalio mėn., į Dūkto mišką lydimas ryšininkės I. Vilimaitės-Stirnos atvyko Rytų Lietuvos srities vadas J. Kimštas-Žalgiris ir Didžiosios Kovos apygardos štabo viršininkas J. Šibaila-Merainis-Dėdukas.

Atvykus svečiams, kartu su Prisikėlimo apygardos vadovybe ir apsaugos būriu susidarė 12 vyrų. Apsistojo Gankių kaimo rajone, Dūkto miško 45-ajame-46-ajame kvartale. Per

pasitarimus buvo nutarta atkurti minimalios sudėties BDPS prezidiumą, parengti naujus Sąjūdžio statutus, o tada šaukti visos sudėties BDPS prezidiumo posėdį.

Tuo pačiu metu, kai vyko šie pasitarimai, buvo suimtos Prisikėlimo apygardos ryšininkės: 1948 m. lapkričio 8 d. - palaikiusi ryšį tarp Prisikėlimo ir Kęstučio apygardų Radviliškio gimnazistė M. Mikšaitė-Babūnė, atskleistas Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės ryšių punktas pas P. Naudžiūnaite-Girelę, gruodžio 10 d. suimta Prisikėlimo apygardos ryšių įgaliotinė E. Grigalavičiūtė-Vida-Dalia.

MGB sutelkė dėmesį į Prisikėlimo apygardą. Suimtas ryšininkes sekė kamerų agentės. Nieko neįtardama, E. Grigalavičiūtė prasarė ryšį su partizaniais palaikanti per Radviliškio valsčiaus gyventojos Strolienės namuose gyvenančią ryšininkę Danutę (Veroniką Radzevičiūtę). MGB operatyvininkai skubėjo „karštais“ pėdsakais. Sudarę smogikų, apsimetusių Tauro apygardos partizaniais, grupę ir pasiėmę „mergą“ (taip smogikų raportuose vadinama ryšininkė E. Grigalavičiūtė), išskubėjo į Dūkto miškus⁷⁵. Per Kalėdas pasiekė Strolienės namus. Deja, MGB planas žlugo: namuose nebuvo ne tik „ryšininkės Danutės“, bet ir šeimininkų. Čia sėdėjo nežinia ko užklydęs Strolienės brolis, kuris įtariai žvelgė į atėjusius „partizanus“ ir tvirtino stosiąs į stribus. Vėliau iš svečių grįžo tarnaitė Fruzė, kuri pasakė nepažįstanti atvestos „ryšininkės Vidos“ ir nežinanti jokios „Danutės“.

Tuo metu V. Radzevičiūtė-Danutė jau buvo Jono Bulz-gio-Klevo būryje. Partizanų rėmėjas iš Dvarninkų kaimo Balys Morkūnas išsikraustė į Palemoną.

Taip klostantis įvykiams, Rytų Lietuvos srities vadas J. Kimštas, lydimas ryšių įgaliotinės tarp Prisikėlimo apygardos ir Žaliosios (Algimanto apygardos) rinktinės I. Vilimaitės, išskubėjo į savo veiklos rajoną ir buvo įgaliotas Algimanto apygardos teritorijoje parinkti saugesnę vietą vyriausiosios vadovybės būstinei. J. Žemaitis apsistojo Šiaulėnų valsčiaus Gu-desių kaime. Prisikėlimo apygardos vadovybė persikėlė į spalio mėn. iškastą bunkerį tarp Radviliškio ir Baisogalos esančiame Mėnaičių kaime po ūkininko Stasio Mikniaus klėtimi. Bunkeris buvo skirtas šešioms asmenims. Jame žiemojo Prisikėlimo

⁷⁵ LSSR MGB 2N valdybos skyriaus viršininko Brujevičiaus sudarytas specialiosios grupės panaudojimo planas, I.YA, f. K-1, ap. 3, b. 291, 1. 58-60.

apygardos vadas L. Grigonis-Užpalis, štabo viršininkas B. Liesis-Naktis, informacijos ir spaudos skyriaus viršininkas Vyt. Šniuolis-Vytenis, apygardos vado adjutantas L. Mingilas-Džiugas, štabo techninis darbuotojas V. Šniuolis-Vytvytis⁷⁶. Pavasariop į bunkerį grįžo I. Vilimaitė.

1949 m. pavasarį partizanams išėjus, jų nurodymu šeimininkas bunkerį užpylė žemėmis. 1954 m. suimtas S. Miknius kategoriškai neigė jo sodyboje buvus bunkerį. Tik čekistams pateikus neginčijamus įrodymus pripažino jį buvus po klėtimi.

Tuo tarpu I. Vilimaitė-Stirna, J. Kimšto nusiųsta žiemoti pas Algimanto apygardai priklausiusios Žaliosios rinktinės vadą, Viešintų apylinkėse su vietine ryšininke užėjusi pas ūkininką nusipirkti medaus buvo sulaikyta stribų. Tardoma nurodė Šimonių girioje esantį nebenaudojamą bunkerį (už 300 metrų buvo bunkeris, kuriame tuo metu žiemojo 20 partizanų, tarp jų - srities vadas J. Kimštas). Ji buvo užverbuota (agentė Tamara) ir kovo mėn. paleista. Grįžusi į Prisikėlimo apygardą, papasakojo apie savo užverbavimą. Norint sužinoti, ar ji nieko neišdavė, reikėjo susisiekti su Aukštaitijos partizanų vadovybe, tad jos patikimumo tikrinimas užtruko kelerius metus. Taip sutapo, kad 1949 m. žuvo Rytų Lietuvos srities ir Algimanto apygardos, kurios teritorijoje I. Vilimaitė buvo sulaikyta, vadovybė, o tai tik sustiprino nepasitikėjimą ja. Net 1952 m. pradžioje J. Kimštas dar negalėjo tiksliai pasakyti, ar jos duoti čekistams parodymai buvo nekalti, tuo labiau to nežinojo Prisikėlimo apygardos vadovybė. Todėl MGB turėjo puikią progą ją kompromituoti: „Gaujoje yra dviveidis agentas „Stirna“, kuri papasakojo banditams apie jos užverbavimą MGB, - rašė Šiaulių srities operatyvininkai. - Priimant dėmėn tai, kad atskiri banditai iki pastarojo meto įtarinėja „Stirną“, sudaryti ir įgyvendinti jos kompromitavimo priemonės“⁷⁷. Prisikėlimo apygardos pareigūnų nuomonės išsiskyrė: vieni buvo už mirties nuosprendį I. Vilimaitei, kiti buvo linkę jai leisti toliau kovoti partizanų gretose ir, jei bus lemta žūti, tai žūti nuo priešo rankos. Ši pasitikėjimo ar nepasitikėjimo I. Vilimaite problema ne tik skaudžiai atsiliepė Maironio rinktinės gyvenimui, bet ir virto platesnio masto pasitikėjimo, išdavystės, atleidimo ir bausmės klausimų nagrinėjimu, o tai tuometinėmis sąlygomis (kai Lietuvos žaliaji, Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės buvo sunaikintos vidaus agentų J. Rudžionio, K. ir J. Šakmanų, K. Našliūno ir kt.) nebuvo paprasta.

⁷⁶ V. Šniuolio 1953 03 15 tardymo protokolas, *ibid.*, baudž. b. 28600/3, t. 1,1. 28-35.

Taigi 1949 m. pradžioje Radviliškio apylinkėse siautėjo MVD kariuomenė, agentai-smogikai ir šnipai, o Prisikėlimo apygardos (ir čia įsikūrusio laikinai ėjusio BDPS prezidiumo pirmininko pareigas J. Žemaičio) ryšių tinklas buvo gerokai suardytas. Nepaisant viso to, čia netrukus prasidėjo nepaprastas Lietuvos pagrindžio istorijoje įvykis — visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas.

Suvažiavimo data nebuvo paskirta, jis įvyko gana spontaniškai. 1948 m. pabaigoje Rytų Lietuvos partizanų igaliojimo J. Šibaila liko žiemoti Prisikėlimo apygardos teritorijoje (jis rengė Visuomeninės dalies programos projektą), o J. Kimštas išvyko į Aukštaitiją parinkti vietos vyriausiosios vadovybės būstinei. BDPS ginkluotųjų pajėgų vadas ir laikinai ėjęs BDPS prezidiumo pirmininko pareigas J. Žemaitis, įsikūręs Šiaulėnų valsčiuje, intensyviai rengė bendros pagrindžio organizacijos veiklos statutą (iki 1949 m. vasario mėn. parengė pirmuosius du skyrius). Tokiu metu iš Vakarų Lietuvos srities buvo gauta žinia apie atvykusius Pietų

⁷⁷ MGB Šiaulių srities valdybos 1952 04 10 agentūrinių-operatyvinių ir karinių Vakarų Lietuvos srities ir Prisikėlimo apygardos likvidavimo priemonių planas, *ibid.*, f. K-1, ap. 45, b. 683,1. 18-40.

Lietuvos srities įgaliotinius Adolfą Ramanauską-Vanagą ir Aleksandrą Grybiną-Faustą. Ryšininkė J. Dijokaitė-Žara atlydėjo juos į Radviliškio valsčių. Nors nebuvo įsitikinęs, kad tai — ne provokatoriai, J. Žemaitis nutarė susitikti su jais. 1949 m. vasario 4 d. iš Gudesių kaimo gyventojų P. Tomkaus sodybos ryšininkė Maryte Pranevičiūtė ir Prisikėlimo apygardos apsaugos dalinio kovotojas Valerijonas Daukša-Vėjas nulydėjo jį per Nirtaičių kaimą į Jaugėlus, kur pas ūkininką Kemeklį jų laukė Prisikėlimo apygardos vadas L. Grigonis, J. Šibaila ir atvykę svečiai.

Porą dienų, iki vasario 8-osios, vyko neoficialūs pokalbiai, o įsitikinus, kad atvykėliai tikrai yra ieškantys ryšio su vyriausiąja vadovybe Pietų Lietuvos partizanų srities įgaliotiniai, prasidėjo išplėstinis BDPS prezidiumo ir Karo tarybos posėdis⁷⁸.

Posėdžiauti buvo persikelta į Prisikėlimo apygardos bunkerį Mėnaičių kaime, S. Mikniaus sodyboje. Posėdžiai truko nuo 1949 m. vasario 10 iki 20 d., oficialiai juose dalyvavo aštuoni pareigūnai (laikinais ėjęs BDPS prezidiumo pirmininko pareigas J. Žemaitis, BDPS Visuomeninės dalies viršininkas Rytų Lietuvos srities įgaliotinis J. Šibaila, BDPS prezidiumo sekretorius P. Bartkus, Pietų Lietuvos srities ir Dainavos apygardos vadas A. Ramanauskas, Tauro apygardos vadas A. Grybinas, Vakarų Lietuvos srities štabo viršininkas V. Gužas-Kardas bei du Prisikėlimo apygardos atstovai — vadas L. Grigonis ir štabo viršininkas B. Liesis). Buvo organizuota atitinkama suvažiavimo apsauga, savo pavojingas pareigas ėjo ryšininkės, kurios turėjo rūpintis saugiu svečių grįžimu į savo dislokacijos rajonus.

Suvažiavime buvo pakeistas pagrindžio organizacijos pavadinimas - ji pavadinta Lietuvos laisvės kovos sąjūdžiu (LLKS). Buvo paskelbta politinė deklaracija, apsvarstyti ir patvirtinti kai kurie statutų projektai bei kiti partizanų veiklą reglamentuojantys dokumentai, aptarta Sąjūdžio ideologija, veiklos taktika ir strategija, o svarbiausia, sukurta bendra visos Lietuvos partizanų vyriausioji vadovybė.

⁷⁸ A. Ramanauskas, „Pietų Lietuvos srities štabo darbas 1948 10 20-1950 01 25“, *Laivės kovos 1944-1953 metais*, 1996, p. 292-296.

Prisikėlimo apygarda pirmoji pradėjo praktiškai įgyvendinti LLKS vadovybės priimtus nutarimus. Be to, apygarda buvo atsakinga už tai, kad priimtieji dokumentai greičiau pasiektų visas Lietuvos partizanų sritis ir apygardas. Maironio rinktinėje buvo išspausdinta 1100 LLKS tarybos deklaracijos egzempliorių ir išplatinta visoje Lietuvoje. Apygardai taip pat teko rūpintis sąlygų vyriausiajai vadovybei dirbti sudarymu, nes J. Kimštui išvykus į Aukštaitiją dėl MVD kariuomenės siautėjimo ryšys su juo ilgam nutrūko.

1949 m. pavasarį vėl praūžė gyventojų trėmimas, o tai dar labiau praretino partizanų rėmėjų gretas. Dėl šios priežasties, o iš dalies dar ir dėl to, kad labai dažnai būdavo sunaikinamas valsčių ir seniūnijų OS narių tinklas, buvo atsisakyta centralizuotos legaliai gyvenančių partizanų talkininkų organizacijos — OS, pavaldžios partizanų rajono vadui. Nutarta pereiti prie konspiratyvesnės slapukų — trejetų grandžių sistemos. Pakeitus

partizanų atraminės bazės organizacinę struktūrą, partizanų rajonai buvo pavadinti tėvūnijomis. Tėvūnijoje tiesiai vadui pavaldūs liko tik ginkluoti nelegaliai gyvenę laisvės kovotojai. „Mūsų Sąjūdis iš ilgametės (praktikos) patirties priėjo išvadą, kad legaliai gyvenantieji žmonės stipresnę veiklą išvystyti negali, nes sujungimas daugiau legalių asmenų į vieną tinklą anksčiau ar vėliau gaunasi savižudybė, — rašė Maironio rinktinės vadas J. Paliūnas. - Todėl šiandieną yra panaikinta OS organizacija, ją pertvarkant į slapukus (S)“⁷⁹. Jau balandžio mėn. Prisikėlimo apygardos vadovybė rinktinėms nurodė: „Nedelsiant

⁷⁹ J. Paliūno-Ryto 1949 11 18 laiškas Vyšniauskui-Nemunui (ag. Sovkinui), LYA, 1". K-I, ap. 45, b. 867,!. 194-10-194-11.

vykdyti OS išformavimą organizuojant slapukus (S) ir talkininkus (T); iki bus išleista jų funkcijas apibrėžianti LLKS statuto dalis, vadovautis laikinąja instrukcija"⁸⁰.

Performuojant tėvūnijas buvo peržiūrimos buvusių rajonų ribos, vyko ir kiti organizaciniai pertvarkymai. Prisikėlimo apygardos vadas L. Grigonis 1949 m. liepos 31d. buvo paskirtas LLKS prezidiumo pirmininko J. Žemaičio pavaduotoju⁸¹. Štabo viršininkas B. Liesis jau suvažiavime buvo išrinktas LLKS Visuomeninės dalies Tautinio skyriaus viršininku⁸². Taigi reikėjo iš naujo formuoti apygardos vadovybę. Nauju Prisikėlimo apygardos vadu buvo paskirtas P. Morkūnas-Rimantas (buvęs Maironio rinktinės vadas), štabo viršininku - Vyt. Sniuo-lis-Svajūnas, organizacinio skyriaus — K. Mikėnas-Gegužis (iš Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės). Adjutantas ir ūkio skyriaus viršininkai liko tie patys — L. Mingilas-Džiugas ir K. Lauži-kas-Ragas.

Masinais trėmimais siekta paspartinti žemės ūkio kolektyvizaciją. Tuo metu į kolūkius tebuvo įstoję vos 4,8 proc. ūkininkų⁸³. Nors partizanų tikslai liko tie patys, -„<...> trukdyti prieš daromas mūsų tautos ir jos dvasinių bei medžiaginių vertybių naikinimo pastangas"⁸⁴ ir atkurti laisvą, nepriklausomą Lietuvos valstybę, — tačiau veiklos prioritetai keitėsi. 1949 m. L. Grigonis rašė: „Rinkimų reikalu jokių parėdymų nedaviau, laikydamas juos nereikalinga, eiline okupanto rengiama komedija"⁸⁵.

⁸⁰ Prisikėlimo apygardos 1949 04 10 įsakymas Nr. 128, *ibid.*, f. K-5, ap. 1, b. 175,1. 3.

⁸¹ Prisikėlimo apygardos 1949 07 31 įsakymas Nr. 606, *ibid.*, f. K-1, ap. 45, b. 666,1. 208.

⁸² LLKS tarybos 1949 02 11-17 posėdžio protokolas, *Laisvės kovos 1944— 1953 metais*, p. 300.

⁸³ *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940— 1941, 1944-1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose*, Vilnius, 1995, p. 521.

⁸⁴ *Neperiodinis Prisikėlimo apygardos P ir OSNbiuletenis*, 1949 01 16, Nr. 1,p. 3, LYA, f". K-5, ap. 1, b.105,1. 19-26.

⁸⁵ L. Grigonio 1949 01 28 laiškas P. Morkūnui-Kyrui, *ibid.*, b. 23, 1. 182-183.

Prasidėjus „nubuožinimams" ir masiniams trėmimams, Prisikėlimo apygardos vadovybė kreipėsi į gyventojus, ragindama šelpti tremtinius ir padėti namų netekusiems asmenims: slėpti jų turtą, apgyvendinti, remti pakliuvusiuosius į Sibirą. „Tad neužmirškime savo brolių kankinių. <...> Tenelieka nė vieno tautiečio, kuris Kalėdų švenčių proga nepasiųstų jiems nors kuklios dovanėlės ar poros užuojautos žodžių. <.. .> Visi gyventojai įpareigojami tokiems valdžios nuskriaustiesiems padėti <...>, nes tikrai vieningai laikydamiesi ir vienas kitą remdami galėsime lengviau pernešti tą nebeilgą laiko tarpą, kuris dar yra mums skirtas išvargti"⁸⁶.

Tuo pačiu metu partizanai ėmėsi akcijų prieš žemės ūkių sukollektyvinimą: aktyviems kolūkių organizatoriams siuntė įspėjimus, platino atsišaukimus, ragino nestoti į kolūkius. „Mūsų vaišingi, darbštūs ir prie gimtosios žemės kašnelio su nepaprasta meile prisirišę ūkininkai verčiami išsižadėti savo rankomis sukurtų sodybų. <.. .> Pažvelgę į Tarybų

Sąjungoje įvykdyto ūkių su kolektyvinimo raidą pastebime, kad kiek kultūringesnės tautos (ukrainiečiai) ar atskiros sritys įstengė gana ilgai (iki 10 metų) spirtis prieš baisiomis teroro priemonėmis vykdytą kolchozų kūrimą. <...> Ir jei pavyks uždelsti masinį ūkių su kolektyvinimą, šalies gerbūvio atstatymas nebus ypatingai sunkus"⁸⁷.

Dar labiau buvo siekiama, kad partizanai laikytųsi LLKS statutų reikalavimų: „Griežtai turi būti vengiama neteisėtų veiksmų, kurie pažeistų gyventojų gyvybės saugumo ir turto neliečiamumą. <...> Negali būti naudojamos fizinės bausmės, <...> negali būti naudojami žiaurumai bei daromi kūno sužalojimai tardant ar baudžiant nusikaltusiuosius, nes tai visuomenės akyse žemina Sąjūdžio vardą ir duoda medžiagos prieš propagandai"⁸⁸.

⁸⁶ *Prisikėlimo ugnis*, 1948 12, Nr. 8, ibid., b. 139,1. 37-40.

⁸⁷ *Prisikėlimo ugnis*, 1949 01 02, Nr. 1/ 10, ibid., 1. 45-46.

⁸⁸ LLKS tarybos kreipimasis į visus laisvės kovotojus, *Prisikėlimo apygardos neperiodinis P ir OSN biuletenis*, 1949 04 17, Nr. 2, ibid., b. 105,1. 27-45.

Partizanai ėmėsi vykdyti ir civilinės valdžios funkcijas — platinamuose atsišaukimuose buvo pabrėžta, kad visiems plėšikaujantiems asmenims bus taikoma mirties bausmė: „Milicija į tave nekreipė dėmesio, nes ji pati yra kilusi iš vagių profesijos. Gi partizanai apie tavo darbus žinojo ir sekė, todėl kaip apiplėšimo dalyvis likai partizanų paimtas. Už piliečių apiplėšimus — veiksmus, atliktus plėšikavimo tikslu ir kitus niekšiškus darbus, kuriais šmeižei Lietuvos partizanų vardą, pagal Karo lauko teismo nuostatų sprendimą gauni atlyginimą - mirties bausmę"⁸⁹.

1951 m. okupacinė valdžia dar aktyviau griovė vienkiemius, ūkininkų sodybas perkėlinėjo į kolūkių gyvenvietes. Neva kolūkių apsaugai kaimuose buvo stengiamasi organizuoti ginkluotas sovietinių aktyvistų grupes. Prisikėlimo apygardos vadovybė aršiausius kolūkių pirmininkus įspėjo, kad už gyventojų terorizavimą ir ginklų paėmimą bus baudžiami, ragino atsisakyti pareigų: „Kaip žinoma, tamsta per daug pataikaujate bolševikinei santvarkai ir kryptate nuo bendrų tautos siekių, todėl įsakau 5 (penkių) dienų laikotarpyje atsisakyti iš einamųjų pareigų"⁹⁰. Po poros panašių įspėjimų nepaklūsęs asmuo būdavo perduodamas Karo lauko teismui: „Laisvės kovos sąjūdžio noras sugrąžinti jį į tikrąjį kelią per tuo reikalu platinamus viešuosius įspėjimus paliko be pasekmių. Vėliau buvo įteiktas asmeniškasis įspėjimas, tačiau ir jis šioje judiškoje sąžinėje paliko be atgarsio", - informavo visuomenę apie įvykdytą mirties nuosprendį partizanai⁹¹.

Kiekvienas nuosprendis turėjo būti įspėjimas kitiems kolaborantams ir šnipams: „Tikime, kad Tamsta po šios įvykdytos partizanų pamokančios operacijos susiprasite ir nuo tautai pragaištingo darbo atsisakysite, todėl šį kartą likote nenubaustas. Bet tuo pačiu primename, kad šis įspėjimas yra paskutinis ir už nepasitaisymą būsite nubaustas mirties bausme"⁹².

⁸⁹ Įspėjimas plėšikui, ibid., f. K-I, baudž. b. 26510/3, t. 7,1. 353-126.

⁹⁰ Įsakymas, *ibid.*, 1. 353-124.

⁹¹ Visuomenės žiniai, pranešimas apie šnipo Koryznos nubaudimą, *ibid.*, I. 357-5.

⁹² Įspėjimas Mykolui Verbauskui, *ibid.*, 1.353-128.

1949 m. vasarą LLKS tarybos prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis, norėdamas sustiprinti Gynybos pajėgų (GP) štabą (GP vadu buvo paskirtas A. Ramanauskas), P. Bartkų paskyrė GP štabo Organizacinio skyriaus viršininku. Iki žiemos jis turėjo nukeliauti į Pietų Lietuvą, todėl rugpjūčio mėn., pasiėmęs reikiamus dokumentus, per Maironio rinktinę iškeliaavo į naują paskyrimo vietą. Po dienos šiuo maršrutu patraukė ir Prisikėlimo apygardos štabo pareigūnai: štabo viršininkas Vyt. Šniuolis, jo brolis apsaugos dalinio kovotojas V. Sniuo-lis, apygardos vado adjutantas, „Prisikėlimo ugnies“ dailininkas L. Mingilas, vyriausiosios vadovybės narys B. Liesis. Jie žygiavo pas naujai paskirtą Prisikėlimo apygardos vadą P. Morkūną, gabeno jam rašomąją mašinėlę, štabo dokumentus. Rugpjūčio 13 d. Užpelkių miške jų laukė Maironio rinktinės kovotojai ir čia atvykęs P. Bartkus⁹³. Deja, agentui Zelionui nurodžius, partizanus apsupo MVD kareiviai. Užvirė kautynės, per kurias žuvo penki partizanai, tarp jų — pirmieji Prisikėlimo apygardos kūrėjai P. Bartkus, B. Liesis, Vyt. Šniuolis. Sunkiai sužeistą L. Mingilą iš kautynių lauko išnešė V. Šniuolis (už šį pasiaukojamą poelgį buvo apdovanotas Laisvės Kovos Kryžiumi 1-os rūšies 2-ojo laipsnio).

LLKS Visuomeninės dalies viršininkas J. Šibaila, pradėjęs leisti vyriausiosios vadovybės leidinį „Prie rymančio Rūpintojėlio“ ir LLKS tarybos biuletinį, 1949 m. vasarą buvo įkurdintas Prisikėlimo apygardos štabo bunkeryje Mumšelio miške. Jam talkino dailininkas L. Mingilas ir B. Liesis, o pastarajam žuvus, techniniu pagalbininku ir J. Šibailos adjutantu buvo paskirtas V. Šniuolis. Žiemai J. Šibaila buvo apgyvendintas Rad-

⁹³ V. Šniuolio 1953 03 18 tardymo protokolas, *ibid.*, f. K-I, baudž. b. 28600/3,1. 57-62.

Maironio rinktinės partizanai. Iš kairės stovi: neatpažintas asmuo, Juozas Paliūnas-Rytas, Kostas Kudokas-Diemedis. 1949 m

viliškio rajone, Balandišchio kaime, ūkininko Stasio Sajaus daržinėje po šienų įrengtame bunkeryje.

Maironio apygardos teritorijoje buvo ir vyriausiosios vadovybės nario L. Grigonio, po P. Bartkaus paskirto LLKS tarybos sekretoriumi, būstinė.

Buvo iš naujo sukomplektuotas ir Prisikėlimo apygardos štabas. Stabo viršininku tapo neseniai, 1949 m. sausio mėn., į partizanų gretas atėjęs jaunuolis K. Kudokas. Prieš tai jis mokytojavo Pernaravos valsčiaus Kupsčių kaimo mokykloje, tačiau pakliuvo į MGB akiratį, buvo užverbuotas, todėl turėjo pasitraukti į mišką.

Nesustojo ir „Prisikėlimo ugnies“ leidyba, tačiau dėl pareigūnų ir spaudos bendradarbių trūkumo jos tempas kiek sulėtėjo (1948 m. per pusmetį išėjo 9 numeriai, 1949 m. — tik 4).

Prisikėlimo apygardos štabas ne tik turėjo sudaryti sąlygas veikti vyriausiajai partizanų vadovybei, bet ir užtikrinti jos ryšius su visomis sritimis. Per Maironio rinktinę buvo susisiekiama su Kęstučio apygardos Birutės rinktinė ir toliau - su Vakarų Lietuvos (Jūros) sritimi. Prisikėlimo apygarda turėjo taip pat tiesioginį ryšį su Pietų Lietuvos sritimi. Per Lietuvos žaliąją ir Maironio rinktinės ėjo ryšių kanalas su Vyčio apygarda ir Rytų Lietuvos sritimi. Dažnai vienas ar kitas pareigūnas būdavo siunčiamas vėl užmegzti po ryšininkų suėmimų nuolat nutrūkstančių ryšių. 1948-1949 m. suėmus daugybę pusiau legaliai gyvenusių ryšių įgaliotinių buvo prieita prie išvados, kad ryšius turi palaikyti patys partizanai. Todėl ilgam nutrūkus ryšiui su Rytų Lietuva ir GP štabo viršininku J. Kimštu, 1950 m. į Aukštaitiją per Dotnuvos, Leno, Taujėnų, Raguvos miškus buvo išsiųstas Maironio rinktinės vadas J. Paliūnas.

Dėl tokių specifinių funkcijų Prisikėlimo apygardai buvo sunkiau egzistuoti ir ji traukė čekistų dėmesį. Jau 1949 m. kovo mėn. per užverbuotus Vakarų Lietuvos srities ryšininkus MGB sužinojo apie Prisikėlimo apygardos teritorijoje įvykusį visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimą ir centralizuotos vadovybės sukūrimą. Be to, buvo suimtas glaudžius ryšius su Prisikėlimo apygarda palaikiusios Kęstučio apygardos štabo viršininkas Robertas Gedvilas, kuris išdavinėjo visus ryšių punktus. MGB užverbuotas (agentas Aleksandras), jis buvo siunčiamas užmegzti ryšio su Maironio rinktinės Mindaugo tėvūnijos vadu V. Sankausku. Laimė, provokacija nepavyko.

Sužinoję apie vyriausiosios partizanų vadovybės dislokaciją, čekistai ėmėsi atitinkamų priemonių. Lietuvoje tuo metu buvo likusi viena, 4-oji, MVD šaulių divizija. 1949 m. gruodžio 27 d. ji buvo performuota į dvi divizijas, ir vienos iš jų štabas įkurdintas Šiaulių mieste (vėliau Gagarino vardu pavadintame kariniame miestelyje). Iš čia rengiant čekistines operacijas buvo galima sparčiau permesti vidaus kariuomenės pulkus.

Vis plačiau partizanams naikinti naudojant provokatorius, 1951 m. lapkričio 1 d. buvo suformuota Šiaulių agentų-smogikų specialioji grupė (SG). Joje buvo numatyti 12-os smogikų ir jų bazės sargų etatai, grupė įkurdinta vienkiemyje už miesto, kolūkio „Laisvės kovotojas“ teritorijoje (veikė kaip karinis dalinys Nr. 64518). Specialiajai grupei vadovavo MGB 2N valdybos operatyvininkai Urbutis ir Popovas, SG vado pavaduotoju tapo buvęs Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanas K. Našliūnas — agentas Katinas. 1952 m. liepos mėn. jis buvo paskirtas Šiaulių specialiosios grupės vadu. Jau per porą pirmų veiklos mėnesių ši grupė įvykdė penkias „operatyvines kombinacijas“ (apsimetę partizanais, išstardė žmones).

1952 m. tokių „kombinacijų“ įvykdė per 30, nušovė 13 partizanų, daugelį ryšininkų ir rėmėjų suėmė. Buvusių Prisikėlimo apygardos partizanų, užverbuotų agentais-smogikais, Katino, Kaštono ir Kuisio (K. Našliūno, J. Valantino ir J. Šakmano) vienas paskutinių nusikaltimų - 1953 m. birželio 19 d. klastingai nužudytas buvęs Prisikėlimo apygardos vadas P. Morkūnas.

Ne mažiau nelaimių partizanams atnešė kamerų agentai. Antai 1948 m. suimta Prisikėlimo apygardos ryšininkė E. Grigalavičiūtė kameros agentei paminėjo kitos

ryšininkės — M. Pranevičiūtės vardą. MGB nustatė, kad tai - iš Radviliškio apskrities Polekėlės kaimo kilusi Veterinarijos akademijos studentė. Pradėjus ją sekti, paaiškėjo, kad ji nuolat važinėjo iš Kauno į Joniškį, Raseinius, Radviliškį. MGB neskubėjo jos sulaikyti.

Tuo metu čekistai pasistengė, kad Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės vado P. Muningio žmona apsigyventų pas MGB agentę Rožę. Šeimininkės adresu JAV gyvenę P. Muningio giminaičiai atsiųsdavo partizanams taip reikalingų vaistų⁹⁴.

⁹⁴ MGB Kauno srities valdybos specialusis pranešimas apie LLKS ryšius Kaune, LYA, ap. 45, b. 855,1. 30-34.

1949 m. balandžio mėn. Julija Muningienė buvo suimta, o jos buto šeimininkė (MGB agentė Rožė) nusiųsta pas M. Pranevičiūtę pasiteirauti, ką daryti su atsiunčiamais vaistais (likimo ironija: po keturių mėnesių sužeistas P. Muningis, negavęs medicinos pagalbos, gangrenavus rankai nusišovė).

Nors M. Pranevičiūtė ne iš karto patikėjo J. Muningienės šeimininke, tačiau partizanams stigo vaistų, todėl rudenį atnaujino su ja ryšį. Gekistai suvedė M. Pranevičiūtę ne su senyva agente Rože, bet su jauna medike agente Ramune, kuri igijo partizanų pasitikėjimą ir sužinojo, kad M. Pranevičiūtė yra partizanų vyriausiosios vadovybės ryšių įgaliotinė. 1950 m. birželio 6 d. pas M. Pranevičiūtę atvyko Pietų Lietuvos ryšininkas, ir ji buvo sulaikyta su „įkalčiais": L. Grigonio laišku A. Ramanauskui ir vyriausiosios vadovybės organizacine schema. Vežama į kalėjimą neva „išlaisvinta" ir išstardyta specialiosios grupės - partizanais apsimetusių čekistų, M. Pranevičiūtė prisipažino esanti partizanų vyriausiosios vadovybės ryšių įgaliotinė. Pasakė žinanti ir tai, kad L. Grigonio bunkeris esąs Ariogalos rajone, Juozo Bersėno eiguvoje. Nuolat veikiama kameros agentės, M. Pranevičiūtė galutinai palūžo po to, kai čekistai jai parodė susisprogdinusių, neatpažįstamai sužalotų partizanų nuotrauką ir įteigė, kad tai dėl jos parodymų, duotų specialiajai grupei, žuvęs J. Šibaila (iš tikrųjų tai buvo visai kiti partizanai). Ištikta šoko, M. Pranevičiūtė 1950 m. liepos 22 d. nuvedė čekistus į Ariogalos rajone, Preikapės apylinkėje, Daugėliškiu miške buvusį L. Grigonio bunkerį, kuriame po įnirtingo pasipriešinimo žuvo antrasis Prisikėlimo apygardos vadas L. Grigonis ir Maironio rinktinės kovotojai Vytautas Kuzmickas-Sakaliukas, Aleksas Meškauskas-Lokys, Juozas Tomkus-Gabrys⁹⁵.

1950 m. vasarą Prisikėlimo apygardos vadas P. Morkūnas praleido Dūkto, Užpelkių, Mažuolių miškuose, susitiko su Vyčio apygardoje žimojusiu J. Žemaičiu. 1950-1951 m. LLKS tarybos prezidiumo pirmininkas ketino žiemoti Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės Birutės tėvūnijoje. Kitas vyriausiosios vadovybės narys, J. Šibaila, žiemai apsistojo šios rinktinės Mindaugo tėvūnijos Kudirkos būryje, vadovaujamame Felikso Kokštos-Rustemo. Jo bunkeris buvo Tytuvėnų rajone, Rinkšelių kaimo ūkininko Jono Molotoko sodyboje. Spaudos darbe J. Šibailai talkino F. Kokštos žmona partizanė Lietutis ir J. Valantinas-Granitas.

⁹⁵ LSSR MGB 1950 07 ataskaita, *ibid.*, ap. 3, b. 336, 1. 8-10.

J. Žemaičio apsaugos būrį sudarė Maironio rinktinės Birutės tėvūnijos partizanai V. Baranauskas-Dantė, Kazys Kara-šauskas-Gražina, A. Kvedaras-Tautvydas, jo septyniolikmetis brolis Stasys-Jaunutis, Alfonsas Urbonas-Linelis. Ryšį tarp J. Žemaičio ir Maironio rinktinės vado J. Paliūno palaikė Mindaugo tėvūnijos Lukšio būrio vadas J. Mockevičius-Vygaučas. J. Paliūnas pats redagavo „Prisikėlimo ugnį“: „Nors ir vienas, bet spaudą leidžiu“⁹⁶. Tiesa, laikraštis ėjo rečiau - kai kada net kas du, kas tris mėnesius.

1950 m. Kalėdas J. Žemaitis šventė drauge su J. Paliūnu. Kartu su apsauga susidarė 13 partizanų būrys. Tačiau netrukus MVD kariuomenė ėmė smarkiai siautėti. Suimtas J. Mockevičius išdavinėjo jam žinomus ryšių punktus. Prieš pat Naujuosius metus buvo sužeistas A. Kvedaras-Tautvydas: iš kautynių lauko jį išnešė buvęs Krakių gimnazistas V. Ulickas-Klevas.

Kovo pradžioje Josvainių valsčiaus Pilsupių kaime J. Žemaitis susidūrė su MVD kariuomene. Partizanams pavyko sėkmingai pasitraukti, tačiau paliko roges, kuriose gulėjo maišas su LLKS tarybos prezidiumo dokumentais.

Supratę, kad Prisikėlimo apygardoje yra apsistojęs pats LLKS tarybos prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis, čekistai rengė neregėto masto operacijas. Kariuomenė krėtė kaimus ir pamiškių gyventojus, MGB suiminėjo ir verbavo gyventojus,

⁹⁶ J. Paliūno 1951 01 05 laiškas Jūros srities vadui, *ibid.*, ap. 45, b. 683, 1. 213.

J. Mockevičiaus-Vygaučo vardu kvietė partizanus į susitikimus, išstatydavo pasalas. 1951 m. sausio-gegužės mėn. 100-200 MVD kareivių būriai siautė Šiluvos, Betygalos, Pernaravos, Josvainių, Grinkiškio valsčiuose. Gegužės mėn. MGB operacijos iš Maironio rinktinės teritorijos buvo perkeltos į Kunigaikščio Žvelgaičio teritoriją: Skaistgirio, Žagarės, Meškiūčių, Papilės, Gruzdžių, o rudenį - ir Pakruojo bei Lygumų valsčius⁹⁷. Prasidėjus pavasariui tūkstantiniai kariuomenės pulkai „šukavo“ Gruzdžių, Žagarės, Kruopių, Pakruojo, Lygumų, Kuršėnų valsčių miškus.

Naikinti Prisikėlimo apygardos MGB vadovybė iš Kauno ir Šiaulių sričių valdybų į rajonus pasiuntė 35 operatyvinius darbuotojus, Tytuvėnuose, Šeduvoje, Radviliškyje, Gruzdžiuose dislokavo MVD kareivių įgulas (po 100 kareivių)⁹⁸.

Specialiai Maironio rinktinei persekioti buvo sukurtos dvi čekistinės-karinės grupės. Viena, vadovaujama Griščenkos, turėjo persekioti Maironio rinktinės ir Mindaugo tėvūnijos vadus J. Paliūną ir V. Sankauską, o kita, vadovaujama Gavriškino — A. Stoškų (Mindaugo tėvūnijos Lukšio būrio vadą).

Kaip tik 1951 m. spalio 26 d. Radviliškyje siekiant įbauginti gyventojus ir propagandiniais tikslais buvo surengtas parodomasis partizanų P. Razgaičio, J. Rimaičio ir A. Žemaičio teismo procesas. Tuo metu tokie parodomieji teismai įvyko ir kitur (pvz., 1951 m. spalio 31 d. Plungėje buvo nuteisti partizanai Ložys, Barauskas, Geštautas). Buvo parinkti atitinkami liudininkai ir žiūrovai, skandavę šūkį „Mirtis žudikams!“

Tendencingo proceso liudininkai po teismo buvo apginkluoti (14 vyrų gavo ginklus), kitus ėmėsi saugoti stribai⁹⁹.

1951 m. vasarą visose Vakarų Lietuvos (Jūros) srities apygardose buvo telikę po dvi rinktinės, trūko pareigūnų. „Ne geresnė padėtis buvo ir P[risikėlimo apygardos] štabe, kuriam taip pat trūko intelektualinių pajėgų, ištaisais pusmečiais nutrūkdavo ryšys tarp P[risikėlimo apygardos] Š[ta-bo] ir K[unigaikščio] Ž[velgaičio] R[inktinės]“, — rašė Jūros srities vadas Antanas Bakšys-Germantas¹⁰⁰. Vis dėlto 1951 m. rudenį Prisikėlimo apygardoje dar veikė apie 60 partizanų.

⁹⁷ Prisikėlimo apygardos vado 1951 11 20 raštas Nr. 91 Jūros srities vadui, *ibid.*, 1. 235-236.

⁹⁸ MGB Kauno ir Šiaulių sričių valdybų Prisikėlimo apygardos vadų P. Morkūno ir J. Paliūno paieškos priemonių planas, *ibid.*, b. 867, 1. 111-141.

⁹⁹ *Ibid.*, f. K-1, ap. 16, b. 1117, 1. 101.

1951 m. birželio pabaigoje Prisikėlimo apygardos vadas P. Morkūnas kartu su J. Žemaičiu nuvyko į Tytuvėnų rajoną, Bulavėnų mišką, kur susitiko su Jūros srities ir Kęstučio apygardos (joje tuomet dar kovojo apie 170 partizanų) vadovybe. Pasitarime nutarta Jūros srities vadu paskirti P. Morkūną. Vietoje jo Prisikėlimo apygardos vadu tapo Maironio rinktinės vadas J. Paliūnas.

J. Žemaitis persikėlė į Kęstučio apygardą, o žiemą ketino įsikurti Pietų Lietuvoje. LLKS Visuomeninės veiklos vadovą J. Šibailą buvo nuspręsta perkelti į Aukštaitiją. Lukšio būrio vadas A. Stoškus iš Šiaulių rajono palydėjo jį į Šeduvos rajono Devynduonių kaimą, kur Kazio ir Viktorijos Tvarijonų sodyboje buvo įrengtas Prisikėlimo apygardos bunkeris. Čia 1951—1952 m. žiemą kartu su J. Šibaila praleido naujasis apygardos vadas J. Paliūnas ir Jaunučio būrio vadas, apygardos ryšių įgaliotinis Pranciškus Prūsaitis-Kęstutis-Lapė. Pavasarį J. Šibaila pasiekė Ramygalos rajoną.

Išvykdamas iš Prisikėlimo apygardos, J. Šibaila trumpai atestavo kai kuriuos pareigūnus. Kartu pareiškė nuomonę ir apie pačią apygardą: „Partizanų tarpe drausmė, susiklausymas, vadų autoriteto išlaikymas ir partizanų gerbimas geras. Visuomeninės veiklos baras platus ir puikus. Kiek K[unigaikščio] Ž[velgaičio] R[inktinės] ribose siekiama blaivybės įgyvendinimo, tiek M[aironio] R[inktinėje] stebėti vadai ir eiliniai kovotojai yra griežtai abstinantai“¹⁰¹.

¹⁰⁰ A. Bakšio 1952 05 20 pranešimas A. Ramanauskui, *Laisvės kovos 1944-1953 metais*, p. 461.

¹⁰¹ LLKS Visuomeninės dalies viršininko pastabos apie Prisikėlimo apygardą, LYA, f. K-1, ap. 45, b. 683, 1. 9-11; 1952 12 10 raštas Nr. 89, *ibid.*, baudž. b. 47303/3, t. 4, 1. 125-129.

Prisikėlimo apygardos veiklos pabaiga

Perėmęs Prisikėlimo apygardos vado pareigas, 1951 m. rudenį J. Paliūnas-Rytas rašė: „Didelių nelaimių, o kartu ir didelių organizacinių pasiekimų šviesoje sutinkam Tautos šventės 33-iasias metines“¹⁰².

J. Paliūnas į pasipriešinimo okupantams kelią stojo dar 1944 m. pavasarį, buvo LLA narys, kovos krikštą gavo 1944 m. pabaigoje Paliepių Pušynės miške įvykusiose kautynėse. 1948 m. buvo apdovanotas Pasižymėjimo ženklu, porą kartų sužeistas, nuo 1949 m. rugpjūčio vadovavo Maironio rinktinei. Buvo kilęs iš Betygalos valsčiaus Tilindžių kaimo, gerai pažinojo apylinkes ir vietos gyventojus. 1949-1950 m. žiemojo Grinkiškio valsčiaus Vaitiekūnų kaime, Šulskio sodyboje drauge su Maironio rinktinės štabo viršininku Vaidila. Pavasarį štabavietė buvo Pušynės miške netoli Pagynėvio kaimo (Dotnuvos rajone). Čia buvo ir 1951 m. pavasarį. Apygardos vado pareigas perėmė sunkiu metu - apylinkėse siautėjo MVD kariuomenė, vienkiemiai buvo keliami į kolūkių gyvenvietes. Vienas pirmųjų J. Paliūno, kaip apygardos vado, įsakymų buvo nurodymas uždrausti kolūkių pirmininkams griauti vienkiemius, o kolūkių gyvenvietėse statomus pastatus - deginti¹⁰³. Buvo stengiamasi kuo ilgiau išsaugoti nesunaikintą sistemą, nes perkėlus ūkininkus į gyvenvietes Lietuvos kaimo pokyčiai taptų negrįžtami, dėl jų atsirastų begalė kliūčių atkūrus Lietuvos valstybingumą.

Užėmus naujas pareigas iš karto teko rūpintis apygardos štabo atkūrimu: 1951 m. liepos 7 d. Radviliškio rajone, Tyrulių miške, buvo žuvęs štabo viršininkas K. Kudokas-Diemedis-Baltaragis, Maironio rinktinės štabo viršininkas A. Pumputis-Galijotas,

¹⁰² Prisikėlimo apygardos vado 1951 09 08 įsakymas Nr. 3, ibid., ap. 45, b. 684, 1. 1.

¹⁰³ Prisikėlimo apygardos vado 1951 06 27 įsakymas, ibid., b. 867, 1. 107.

Laisva minutė. Trečias iš kairės stovi Juozas Paliūnas-Rytas. 1949 m.

Gedimino būrio, saugojusio rinktinės štabą, vadas L. Caporkus-Žirgūnas. Liepos 18 d. Ariogalos rajone, Rugenių miške, žuvo Birutės tėvūnijos partizanai K. Karašauskas-Gražina, Stasys Kvedaras-Jaunutis. Spalio 16 d. Tyrulių pelkėse žuvo Mindaugo tėvūnijos Nemuno būrio vadas M. Bankauskas-Puškinas-Vymantas.

Vietoje savęs Maironio rinktinės vadu J. Paliūnas paskyrė V. Sankauską-Daukantą, o apygardos štabo viršininku — Augustą Bagdoną-Šarūną. Deja, po poros mėnesių (1951 m. lapkričio 3 d.) A. Bagdonas drauge su apygardos štabo visuomeninės dalies viršininku Vytautu Meškuočiu-Lazdynu žuvo. Pasitraukti pavyko vienam P. Prūsaičiui.

Štabo pareigūnų stoka skatino ieškoti naujų žmonių, ypač trūko spaudos darbininkų. „Mano buvęs Š[tabo] Veršininkas] padaugino vieną seriją leidinio „Mano gimtinė“, tai

Maironio rinktinės partizanai. Iš kairės stovi: Viktoras Šniuolis-Vytvytis, Juozas Valantinas-Granitas, Laurynas Mingilas-Džiugas, Aleksas Šniukšta, Kazys Šniukšta, Noreika-Jūrininkas. Iš kairės sėdi: Alfonsas Ozakauskas, Izabelė Vilimaitė-Stirna, Stasys Satkus-Vytenis

viename lape padarė 30 klaidų, o kada išleido P[rie] R[yman-čio] R[ūpintojėlio], tai tame egzemplioriuje, kurį pasiliko sau, padarė jau žymiai mažiau klaidų", - guodėsi V. Sankauskas¹⁰⁴.

Spaudos leidinių prašė ir Vakarų Lietuvos srities vadas.

Dar 1950 m. su J. Paliūnų buvo užmezgęs ryšį Medicinos instituto studentas Vytautas Remeika. Dotnuvos rajone jie buvo susitikę, V. Remeika gydė J. Paliūną. Tačiau po ryšininkių suėmimų (1950 m. vasarą buvo suimta ir specialiosios grupės klastingai ištardyta ryšininkė Jadvyga Sukevičiūtė-Lakūnė) kontaktai su „dakta-

¹⁰⁴ V. Sankausko 1952 04 23 laiškas J. Šibailai, *ibid.*, b. 683,1. 215-217.

ru" nutrūko. Pats V. Remeika, norėdamas padaryti mokslinę karjerą, pasiūlė savo paslaugas čekistams ir tapo MGB agentu Sąžiningu.

1951 m. rudenį, prieš užsidarant bunkeriuose, J. Paliūnas Ilgosios Lovos miške susitiko su Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės vadu B. Kriščiūnu ir štabo pareigūnais, aptarė tolesnę veiklą. Per žiemą nutarė padauginti jau išleistus leidinius, nustatė porą ryšio punktų. Žiemai B. Kriščiūnas su štabu išskubėjo į Gulbino miško bunkerį. J. Paliūnas drauge su P. Prūsaičiu ir J. Šibaila apsistojo Šeduvos rajone, Devynduo-nių kaime, Tvarijonų sodyboje, o Maironio rinktinės vadas V. Sankauskas drauge su V. Šniuoliu, A. Stoškumi, L. Mingi-lu ir I. Vilimaite išikūrė Radviliškio rajone, Balandiščio kaime, S. Sajaus daržinėje įrengtame bunkeryje. Deja, dėl ankštumo, nepasitikėjimo I. Vilimaite tarp A. Stoškaus ir V. Sankausko kilus nesutarimams, Maironio rinktinės vadas buvo atleistas iš pareigų. Rinktinės vado pareigas laikinai ėjo V. Šniuolis.

Pavasaris atnešė naujas netektis. 1952 m. kovo mėn. buvo sunaikintas Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės štabas. Gegužės mėn. žuvo Mindaugo tėvūnijos vadas F. Kokšta, per kurį ėjo ryšys su Vakarų Lietuvos sritimi. Liepos mėn. buvo nukautas Kęstučio tėvūnijos vadas A. Kvedaras. Prisikėlimo apygardos štabe liko tik pats J. Paliūnas, L. Juška ir P. Prūsaitis, Maironio rinktinės - V. Šniuolis, L. Mingilas, I. Vilimaite, Kunigaikščio Žvelgaičio - A. Padervinskas.

MGB kūrė naujus likusių partizanų sunaikinimo planus. Buvo sudarytos net penkios agentų-smogikų grupės: Kunigaikščio Žvelgaičio štabo likučiams, A. Stoškaus vadovaujamam Lukšio būriui, Gedimino, „Vinkšnos“ ir „Audros“ būrių likučiams sunaikinti¹⁰⁵. Čekistai numatė Šiaulių mieste sudaryti legendinę „pogrindžio organizaciją“ ir jos vardu ieškoti ryšio su Prisikėlimo apygardos štabu. Sužinoję apie ryšininę Antaniną Ragauskienę iš Tytuvėnų rajono Dartautų kaimo, nutarė pas ją siųsti agentą Kuisį — J. Šakmaną, kuris turėjo apsimesti jos sūnaus, tarnaujančio sovietinėje armijoje, draugu, norinčiu dezertyruoti iš armijos ir pakliūti pas partizanus. Pas kitą ryšininą - Povilą Laurinavičių iš Dotnuvos rajono Būdų kaimo smogikai paliko laišką J. Paliūnui, kviečiantį į susitikimą neva su Vyčio apygardos partizanais. Tytuvėnų, Dotnuvos, Šeduvos, Radviliškio rajonuose nutarė apgyvendinti po du tris patyrusius agentus. Sužinoję, kad J. Paliūno aštuonerių metų sūnų auginęs Dotnuvos rajono Vaikinių kaimo ūkininkas Mykolas Kazokas atidavė vaiką motinai, nutarė sekti ir „tamsoje naudoti“ J. Paliūno žmoną.

¹⁰⁵ MGB Šiaulių srities valdybos 1952 04 10 agentūrinių-operatyvinių priemonių planas, *ibid.*, 1. 18—34.

Buvo numatyta, kad Pakruojo, Tytuvėnų MVD kariuomenės įgulas sustiprins iš Rygos atsiųsti daliniai. Be to, nutarta kaip išdavikus partizanų akyse kompromituoti P. Morkūną ir I. Vilimaite.

O daugiausia MGB tikėjosi iš agento Sąžiningo. Spauldoje pasirodė jį kompromituojantis straipsnis, po to V. Remeika buvo atkeltas į provinciją. Dirbdamas Pernaravos ambulatorijoje, ieškojo ryšio su J. Paliūnų. „Daktaras domėjosi, ar nebuvo atėjęs banditas Rimgaudas“, - pranešinėjo vietiniai agentai¹⁰⁵. Gegužės mėn. jis parašė J. Paliūnui laišką, į kurį šis atsiliepė: „Prisiunčiu spaudos ir savo atsiminimus. Šiuokart

asmeniškai susitikti neturiu galimybės. Tikiu, susitiksim. Tuo pačiu noriu paklausti, ar nesutiktut pereiti į partizanų eiles"¹⁰⁷.

Birželio pabaigoje susitiko akis į akį. Nors J. Paliūnas iš pradžių įtariai žvelgė į V. Remeiką, tačiau šis sugebėjo pasirodyti esąs nuoširdus. „Tu man reikalingas kaip dešinė ranka leidžiant partizanų laik-

¹⁰⁶ Agentės Birutės 1952 01 23 agentūrinis pranešimas, *ibid.*, 1. 26—27.

¹⁰⁷ J. Paliūno laiškas V. Remeikai-Ži-butei, *ibid.*, b. 867, 1. 275.

Maironio rinktinės partizanai Kazys (kairėje) ir Aleksas Šniukštos, Alfonsas Ozakauskas

rašti, be to, tu vietoje teiksi medicinos pagalbą"¹⁰⁸, — aiškino J. Paliūnas.

Tuo metu kaip tik vyko organizaciniai pertvarkymai Vakarų Lietuvos (Jūros) srityje. Srities vadas A. Bakšys konstatavo, kad Žemaičių ir Prisikėlimo apygardos begali sudaryti vos po vieną rinktinę, todėl buvo nutarta 1952 m. gegužės 20 d. panaikinti Prisikėlimo apygardą. Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinė buvo įtraukta į Žemaičių apygardą, o Maironio rinktinė (nuo vasario 16-osios pavadinta senuoju Povilo Lukšio vardu) — į

Kęstučio apygardą. J. Paliūnas buvo paskirtas Povilo Lukšio rinktinės vadu. Stabo bunkeris buvo įrengtas praėjusių metų rugsėjo mėn. Padotnuvėje, Petro Krutkio sodyboje. Ten J. Paliūnas turėjo radijo aparatą, rašomąją mašinėlę.

¹⁰⁸ Agento Sąžiningo 1952 07 01 agentūrinis pranešimas, *ibid.*, 1. 276—282.

1952 m. liepos 11d. buvo sulaikytas Lukšio būrio vadas A. Stoškus-Dainotas. Pirmas keturias dienas jis atlaikė kankinimus ir nieko neišdavė. Bet čekistai buvo „patyrę“ tardytojai, tad jis galop prasitarė apie Nemuno būrio partizanų stovyklą Raseinių rajone, Aleknaičių miškuose. Nors A. Stoškus vedė kareivius į kitą pusę, tačiau jie užtiko partizanus. Žuvo Alfonsas Ožakauskas, Aleksas Šniukšta, Kazys Šniukšta. Susikrimtęs A. Stoškus ieškojo būdų nusižudyti: išgėrė kalkių su cukrumi, bet tik sugadino skrandį, visai nebegalėjo valgyti karšto maisto¹⁰⁹. Rudeniop pradėjo duoti parodymus apie ryšininkus, rėmėjus, spalio mėn. parodė čekistams Dotnuvos rajone, Martinaičių miške skruzdėlyne paslėptą Nemuno būrio archyvą. Archyve buvo jo dienoraštis, kurį rašė, kad „pakliūtų į mano sūnaus rankas, kuris dabar ištremtas į Sibirą, kad jis perskaitęs sužinotų, koks buvo jo tėvas“¹¹⁰. Nors ketvirtą tardymo dieną pasakė apie bunkerį S. Sajaus namuose, tačiau partizanai, sužinoję apie A. Stoškaus suėmimą, iš ten jau buvo pasitraukę. A. Stoškus buvo sušaudytas 1953 m. liepos 4 d. Maskvoje.

1952 m. liepos mėn. V. Remeika buvo priimtas į Povilo Lukšio rinktinės štabą. Partizanų rėmėja Laimutė, kurios namuose įvyko agento Sąžiningo susitikimas su J. Paliūnu, išleisdama jį pravirko, pabučiavo ir pasakė: „Man Jūsų gaila. Aš žinau, kad Jūs išeisite partizanauti. Ten visi Jūs žūssite, žus ir Lietuva“¹¹¹. Nežinojo, kad gailisi išdaviko.

O J. Paliūnas džiaugėsi sulaukęs talkininko, daug raštingesnio už buvusį Betygalos kooperatyvo kasininką Leoną Jušką-Kariūną. Patekęs pas partizanus, V. Remeika kūrė planus, kaip sunaikinti J. Pa-liūną, tačiau, būdamas kartu su kitais partizanais, neturė-

¹⁰⁹ *Ibid.*, ap. 16, b. 1138,1.39.

¹¹⁰ A. Stoškaus 1952 12 26 tardymo protokolas, *ibid.*, baudž. b. 26510/3, t. 2, I. 185.

¹¹¹ Agento Sąžiningo 1952 07 01 agentūrinis pranešimas, *ibid.*, ap. 45, b. 867,1. 276-282.

Agentas Vytas Remeika-Sąžiningas

jo tokios galimybės ir negalėjo susisiekti su MGB operatyvininku. Vienas niekur nebuvo išleidžiamas. Rugsejo 30 d. jis išėjo kartu su P. Prūsaičiu ir L. Juška. Rūkų kaime, kolūkio daržinėje, agentui pavyko specialiu preparatu apnuodyti P. Prūsaitį. Šiam apsvaigus, „daktaras“ davė vaistų, nuo kurių sveikata dar labiau pašlijo. Tačiau patyręs partizanas suprato, kas atsitiko, ir nors buvo apsvaigęs, dar spėjo nušauti naująjį partizaną, pretenzingai pasivadinusį Kunigaikščio slapyvardžiu, MGB agentą V. Remeiką¹¹². „Pil. Remeika Vytas, Jono, g. 1926 m., LSSR saugumo organų užduotimi buvo įdiegtas į lietuvių buržuazinių nacionalistų gaują ir 1952 09 30 banditų nužudytas“, — konstatavo čekistai¹¹³.

¹¹² MGB Dotnuvos rajono skyriaus specialusis pranešimas Šiaulių srities valdybai apie čekistinę-karinę operaciją likviduojant Povilo Lukšio rinktinės štabą, *ibid.*, b. 684,1. 23-26.

¹¹³ 1963 03 11 pažyma, *ibid.*, baudž. b. 47303/3, t. 3,1.155.

Pasitraukęs iš pavojingos daržinės, kurioje liko Kunigaikščio lavonas, P. Prūsaitis iki vakaro, nepajėgdamas toli nueiti, išbuvo krūmokšniuose, vėliau išsiskyrė su L. Juška. Eidamas apnuodytas, išmėtė savo daiktus ir ginklus (panašiai elgėsi 1955 m. apnuodyti Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanai S. Ers-tikis, K. Liuberskis ir J. Adomaitis). Vietinis agentas pastebėjo svirduliuojantį žmogų ir pranešė čekistams. Sulėkę kareiviai aptiko L. Jušką-Kariūną. Šis iš karto nurodė J. Paliūno bunkerį.

1952 m. spalio 1 d. P. Krutkio sodyboje apsuptas čekistų J. Paliūnas nusišovė¹¹⁴. Buvo sunaikinta „Prisikėlimo ugnies“ tipografija. Paskutinis laikraščio numeris išėjo 1952 m.

rugpjūčio mėn. Po poros dienų, spalio 3-iają, L. Juška nurodė ir Mindaugo tėvūnijos štabo bunkerį Tytuvėnų rajone, Vilkiškių kaime, Sofijos Grigaitienės sodyboje. Nenorėdami gyvi pasiduoti, čia susisprogdino Domas Grumudis, Stasys Satkus ir Izabelė Vilimaitė. Buvo suimtas šeimininkų sūnus Šiluvos vidurinės mokyklos moksleivis Jonas Grigaitis, savo mokykloje kūręs pagrindinę organizaciją - „Vyčių sąjungą“¹¹⁵.

1953 m. kovo 13 d. L. Juškai, tapusiam agentu-smogiku Drąsuoliu, pavyko iškviesti į susitikimą po J. Paliūno žūties Povilo Lukšio rinktinės vado pareigas ėjusį V. Šniuolį-Vytvytį ir J. Valantiną-Granitą. Jie buvo suimti; kitą dieną Tytuvėnų rajone, Aukštiškių kaime, Antano Bekerio namuose, žuvo L. Mingilas-Džiugas, kurį kadaise V. Šniuolis sužeistas buvo išnešęs iš apsupties¹¹⁶.

Suimtas J. Valantinas taip pat buvo MGB užverbuotas, tapo agentu-smogiku Kaštonu. Kartu su J. Šakmanu ir K. Našliūnu, iškviestą į susitikimą Plauginių miške, 1953 m. birželio 19 d. jie nušovė buvusį Prisikėlimo apygardos vadą P. Morkūną.

¹¹⁴ MGB Dotnuvos rajono skyriaus viršininko Sagaidako 1952 10 01 aktas, *ibid.*, ap. 45, b. 867,1. 303-304.

¹¹⁵ *Ibid.*, ap. 16, b. 1138,1. 39.

¹¹⁶ V. Šniuolio 1954 01 15 tardymo protokolas, *ibid.*, baudž. b. 28600/3-t. 1,1. 137-142.

Apygarda buvo sunaikinta. Ilgiausiai išsilaikė buvę Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės Juozapavičiaus tėvūnijos partizanai S. Erstikis ir K. Liuberskis bei Maironio rinktinės kovotojas P. Prūsaitis. S. Erstikis ir buvęs karo lakūnas K. Liuberskis iki 1957 m. leido spaudą, o mažiau išsilavinęs P. Prūsaitis-Lapė laikė savo pareigą išsaugoti ateičiai apygardos archyvą, todėl kas keleri metai slėpė jį vis kitoje vietoje. P. Prūsaitį sekė dešimtys agentų, MGB jo tyrimui vedė operatyvinę bylą „Saulėlydis“, tačiau jam pavykdavo išsisukti. Pradėjęs partizanauti 1947 m., jis išsislapstė penkiolika metų.

P. Prūsaitis buvo suimtas 1962 m. rugsėjo 26 d. Kitais metais gegužės mėn. Kėdainiuose buvo suorganizuotas parodomasis jo teismas. Teisėjui MGB nurodė, susitarus su partijos komitetu, parinkti atitinkamą visuomeninį kaltintoją. Nors teismas buvo parodomasis, tačiau rajono teisininkams buvo liepta: „Šią bylą prašau laikyti visiškai slaptai ir advokatui duoti susipažinti tik turint spec. leidimą“¹¹⁷.

P. Prūsaitis buvo sušaudytas 1963 m. liepos 13 d. Vilniuje. Tai - paskutinis sušaudytas Lietuvos partizanas. Malonės jis neprašė, tik norėjo iki galo įvykdyti partizano priesaiką: nepasiduoti gyvas. Čekistai konstatavo, kad P. Prūsaitis „linkęs pabėgti ir į savižudybę“¹¹⁸. Tikriausiai jis prisiminė paskutinio Prisikėlimo apygardos vado J. Paliūno žodžius: „Kartu atėjo mintis, kad per šiuos metus teks atlikti uždavinių ne mažiau kaip ir kiekvienais metais. Tai gali taip pat pareikalauti ir mano gyvybės. Tas dėl Tėvynės laisvės nebaisu, tik paskutinę gyvybės atidavimo minutę noriu būti su ginklu rankoje ir kautynių padėty“¹¹⁹. Šiam troškimui nebuvo lemta išsipildyti.

¹¹⁷ LSSR Aukščiausiojo Teismo 1963 04 25 raštas Kėdainių rajono liaudies teismui, *ibid.*, baudž. b. 47303/3, t. 4, 1. 367.

¹¹⁸ *Ibid.*, baudž. b. 47303/3, stebimoji byla, 1. 99.

¹¹⁹ Rytas, *Partizano keliu 1941-1949*, p. 2.

Prisikėlimo apygardos organizacinė schema

Prisikėlimo apygarda 1948 04 01-1952 05 20	Maironio rinktinė 1948 04 01-1952 10 01
	Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinė 1948 05 11-1952 03 19
	Lietuvos žaliaji rinktinė 1948 04 26-1950 11

Prisikėlimo apygardos vadovybė

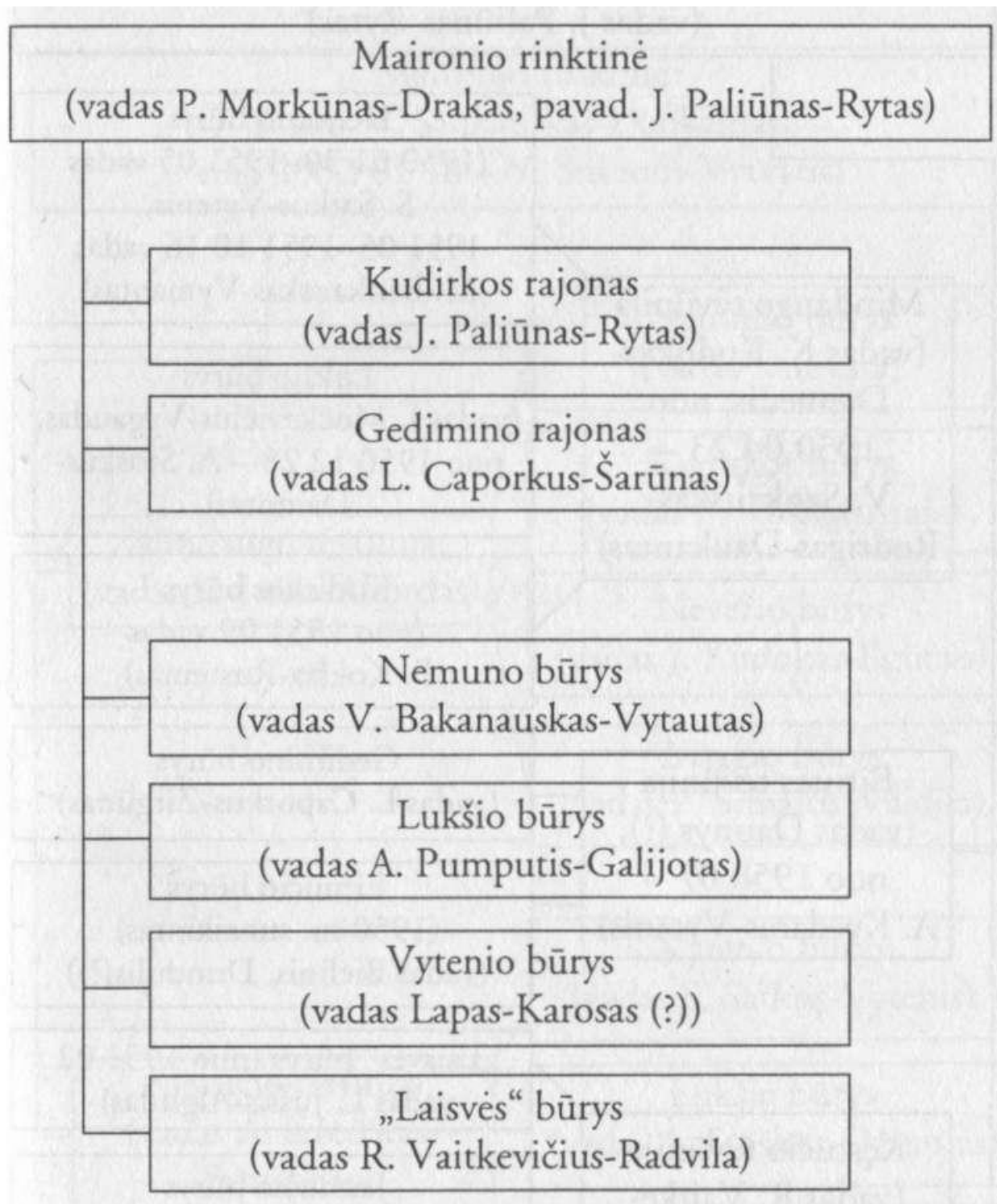
Apygardos vadai:

Petras Bartkus-Mažrimas 1948 03 15-1948 07 26
Leonardas Grigonis-Užpalis 1948 07 26-1949 07 31
Povilas Morkūnas-Rimantas 1949 08 01-1951 08 01
Juozas Paliūnas-Rytas 1951 08 01-1952 05 20

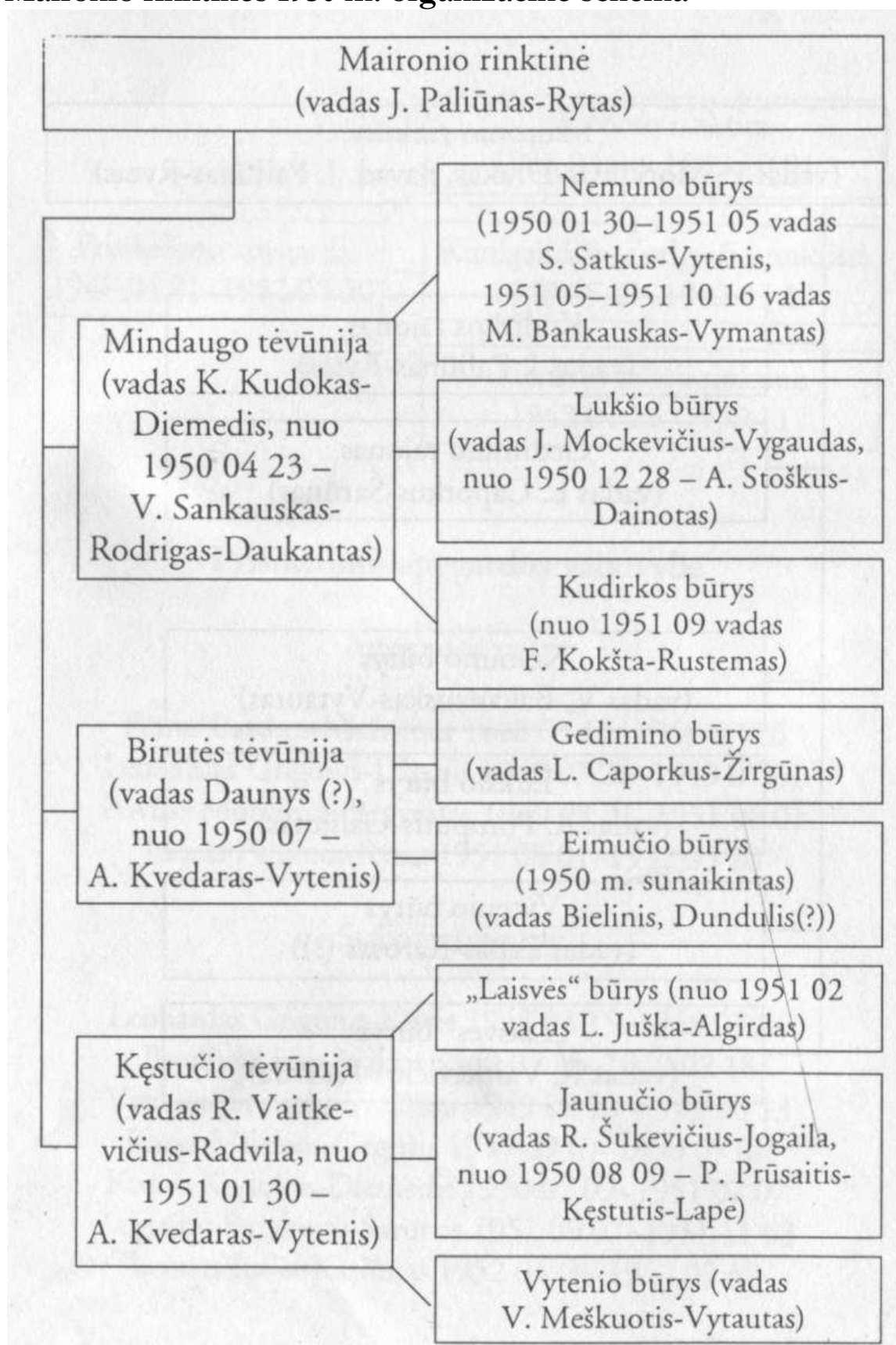
Štabo viršininkai:

Leonardas Grigonis-Kravis 1948 03 15-1948 07 26
Bronius Liesis-Naktis 1948 07 26-1949 02 18
Vytautas Šniuolis-Svajūnas 1949 02 18-1949 08 13
Kazys Mikėnas-Gegužis 1949 09 (?)—1950 07 06
Kostas Kudokas-Diemedis 1950 07 09-1951 07 07
Augustas Bagdonas-Šarūnas 1951 09 07-1951 11 03
Leonas Juška-Kariūnas 1952 04 (?)—1952 09 30

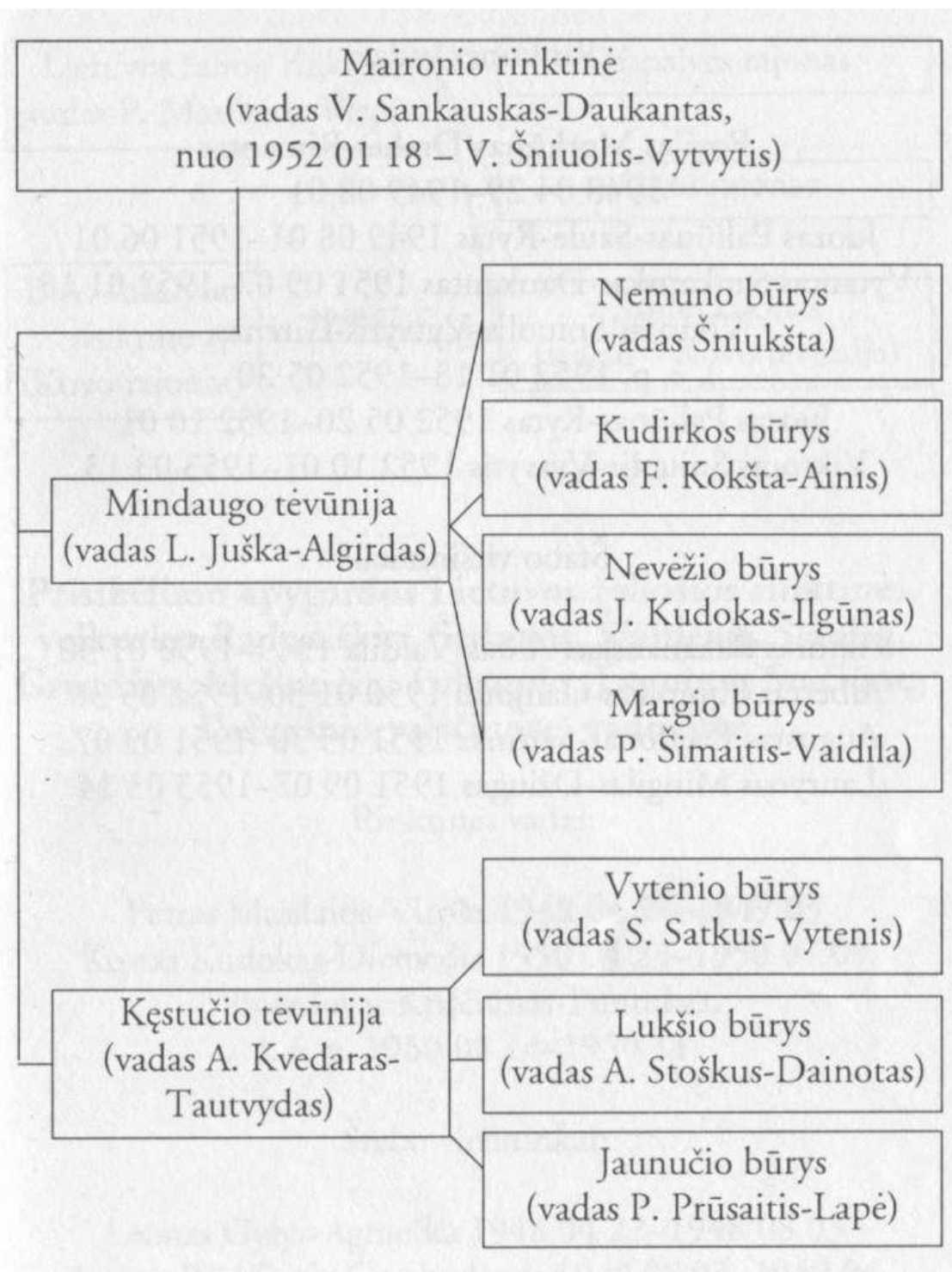
Maironio rinktinės 1948 m. organizacinė schema

Maironio rinktinės 1950 m. organizacinė schema

Maironio (nuo 1952 02 16 - Povilo Lukšio) rinktinės 1952 m. pradžios organizacinė schema

**Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės,
veikusios Kėdainių, Ariogalos, Raseinių, Dotnuvos, Tytuvėnų, Radviliškio
rajonuose, vadovybė**

Rinktinės vadai:

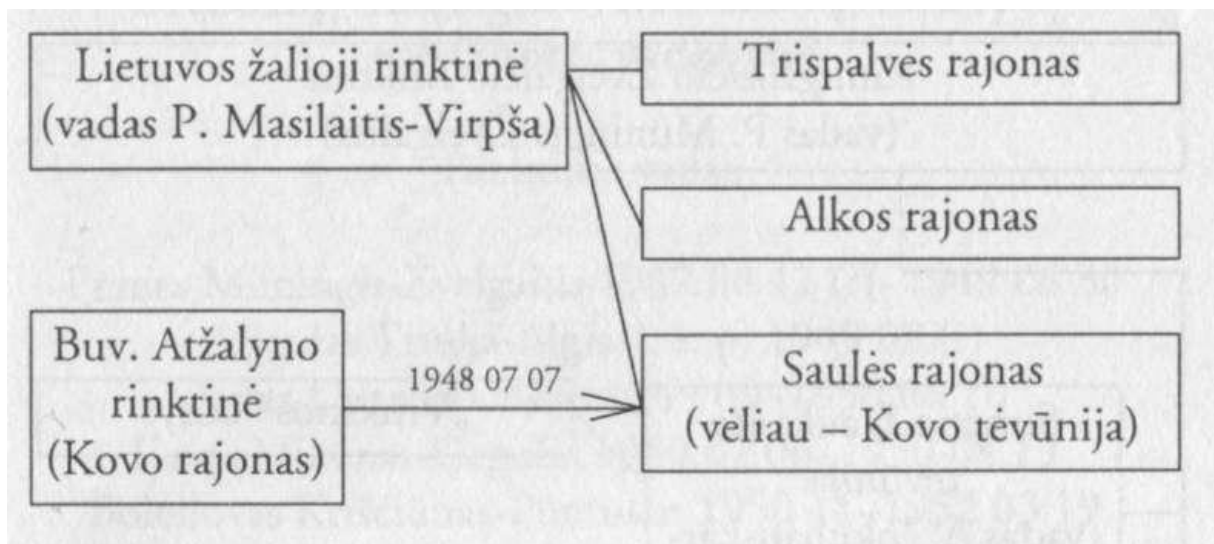
Povilas Morkūnas-Drakas-Rimantas 1948 04 29-1949 08 01
Juozas Paliūnas-Saulė-Rytas 1949 08 01-1951 06 01
Vytautas Sankauskas-Daukantas 1951 09 07-1952 01 18
Viktoras Šniuolis-Vytvytis-Girėnas, l. ė. p. 1952 01 18-1952 05 20
Juozas Paliūnas-Rytas 1952 05 20-1952 10 01 Viktoras
Šniuolis-Vytvytis 1952 10 01-1953 03 13

Štabo viršininkai:

Viktoras Bakanauskas-Aidas-Vaidila 1949-1950 01 30
Albertas Pumputis-Galijotas 1950 01 30-1951 05 30
Augustas Bagdonas-Šarūnas 1951 05 30-1951 09 07
Laurynas Mingilas-Džiugas 1951 09 07-1953 03 14

Lietuvos žaliosios rinktinės

1948 m. organizacinė schema

**Prisikėlimo apygardos Lietuvos žaliosios rinktinės,
veikusios Radviliškio, Šeduvos, Šiaulėnų, Šiaulių, Gruzdžių, Meškuičių,
Pakruojo, Lygumų, Stačiūnų, Pašvitinio valsčiuose, vadovybė**

Rinktinės vadai:

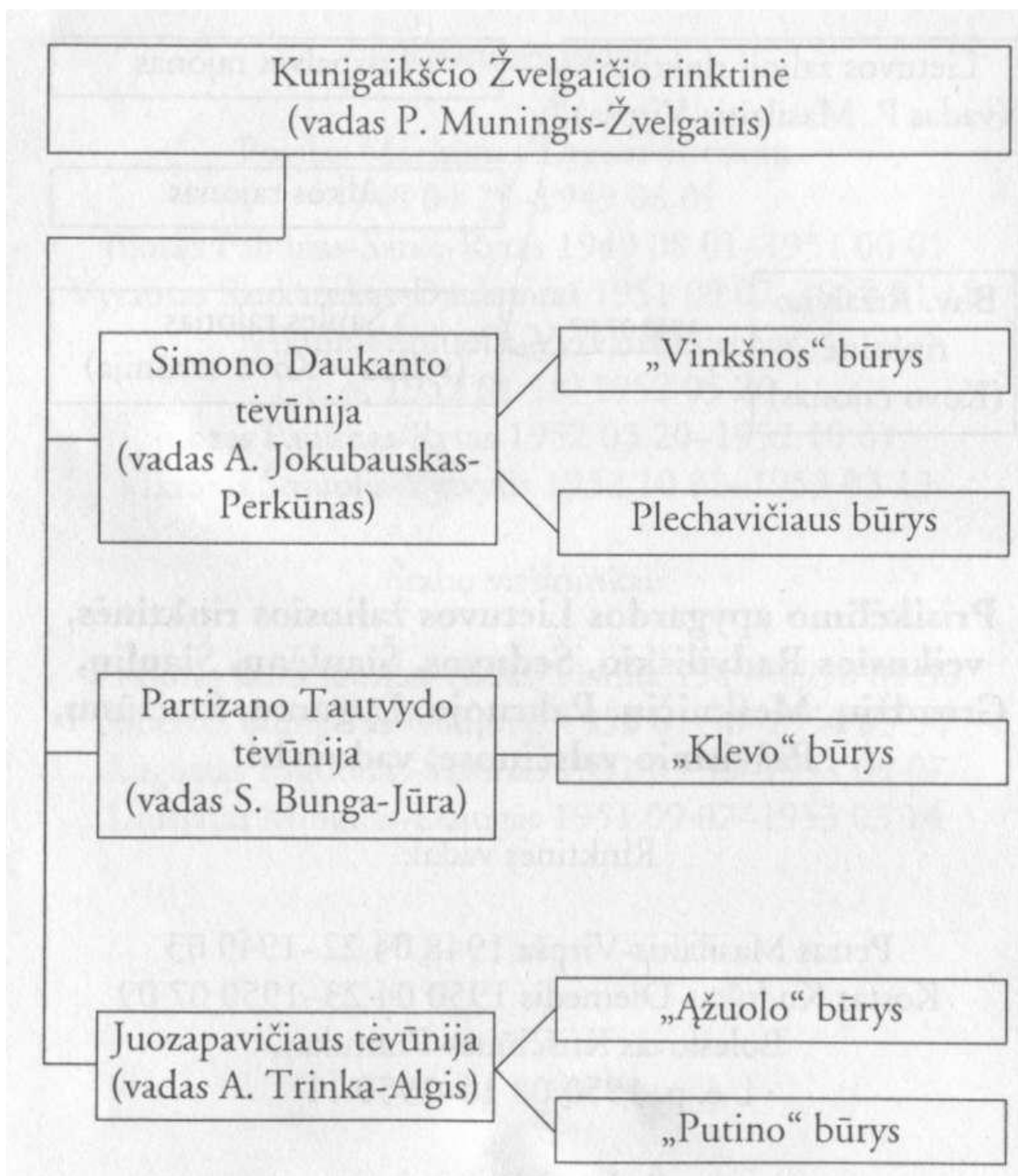
Petras Masilaitis-Virpša 1948 04 22-1949 03
Kostas Kudokas-Diemedis 1950 04 23-1950 07 09
Boleslovas Kriščiūnas-Puntukas, 1. ė. p. 1950 08 14-1950 11

Štabo viršininkai:

Leonas Gylys-Agnieška 1948 04 22-1948 08 03
Juozas Rudžionis-Čemberlenas 1948 08 03-1949 04
Boleslovas Kriščiūnas-Puntukas 1949 04-1950 11

Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinė

1949 m. organizacinė schema

Prisikėlimo apygardos Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės, veikusios Joniškio apskrities Joniškio, Žeimelio, Kriukų, Ziniūnų, Linkuvos, Žagarės, Gruzdžių, Skaistgirio, Meškuičių, Kruopių valsčiuose, vadovybė

Rinktinės vadai:

Pranas Muningis-Žvelgaitis 1947 08 11 (?)—1949 08 30
Algirdas Trinkas-Algis, 1. ė. p. 1949 08 (?)
Petras Ulčinas-Uošvis 1949 09-1950 06 16
Kazys Mikėnas-Gegužis 1950 07 06-1950 08 19
Boleslovas Kriščiūnas-Punktukas 1950 11-1952 03 19
Vytautas Sankauskas-Daukantas 1952 05 (?) -1952 05 26

Štabo viršininkai:

Leonas Bakūnas-Ietis 1948 (?)—1948 01
Kostas Adeikis-Lokys 1948 01-1949 08 27
Kazys Trinkas-Vyritis (?), 1. ė. p. 1949 09 (?) -1950 (?)
Bonifacas Leveika-Komaras 1950 (?)—1950 08 19
Izidorius Miškūnas-Barzda 1950 11-1952 03 19

MAIRONIO RINKTINĖS DOKUMENTAI

Išlikęs Maironio rinktinės archyvas gana gausus. Jį sudaro įsakymai, padalinių susirašinėjimas, įspėjimai kolaborantams, laiškai ir kiti dokumentai. Publikavimui atrinkti netradiciniai tekstai, peržengiantys dalykinių raštų oficialumą ir leidžiantys skaitytojui ne tik nustatyti istorijos faktus, bet ir pajusti to laikotarpio atmosferą, suvokti partizanų gyvenimo sudėtingumą, pažvelgti į partizanus ne tik kaip į laisvės kovotojus, bet ir kaip į paprastus — klystančius ir ieškančius - jaunos žmones, kurių gyvenimus istorinės aplinkybės iškėlė į egzistencinės būties lygmenį ir nušvietė pasiaukojimo šviesa.

Dokumentai saugumiečių buvo išversti į rusų kalbą, tad juos teko versti į lietuvių kalbą, dėl to dingo kalbos autentiškumas. Pateikiama dokumentų redakcinė antraštė. Paaiškinimai dedami puslapio apačioje. Tekstuose atkurti partizanų vartoti sutrumpinimai parašyti laužtiniuose skliaustuose. Publikuojamų dokumentų gale nurodyta legenda.

Dokumentus atrinko ir spaudai parengė Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, iš rusų kalbos vertė Robertas Gedrimas.

Prisikėlimo apygardos vado 1951 m. rugsėjo 7 d. įsakymas

LLKS **PV**¹

1951 09 07

Nr. 79 Atiduok Tėvynei, ką privalai

Įsakymas P²NR. 3 1951 m. rugsėjo 8 d.

¹	Prisikėlimo	apygardos	vadas.
² Prisikėlimo apygardos.			

Bendroji dalis § 1

Prisikėlimiečiai!

Didelių nelaimių, bet ir didelių organizacinių pasiekimų bei politinių įvykių laikotarpiu sutinkame Tautos šventės 33-iasias metines, tuo pačiu metu mūsų tauta pažymi 7-ąsias antrosios bolševikų okupacijos metines.

Daugelį sūnų ir dukterų pašaukė Tėvynė maldai ir atgimimui, kad išsklaidytume iš dykumos atėjusią tamsą. Tačiau ne visiems pašauktiesiems teks džiaugtis jos atgimimu, nes ilgalaikė kova ir žiaurus okupantų teroras daugeliui išplėšė patį brangiausią - gyvenimą pačiame jėgų žydėjime dirbant Tėvynės labui ir tautai.

Pirmutines tautos gretas sudarome mes - kovotojai dėl laisvės, kurie išlikome nepalaužti per tuos 7 trėmimų, kalinimų ir kolektyvizacijos metus. Vienas iš pačių geriausių įrodymų, kad mes esame tautos valios reiškėjai, yra tai, kad nelikome jos atstumi ir netgi nejaučiame tautos atšalimo, o praretėjusias kovotojų gretas papildė nauji žmonės. Kodėl gi okupantas yra priverstas mūsų žemę apsiausti šnipų tinklu kaip voratinklį siūlais ir kiekvieną vietelę, netgi patį mažiausią kaimą, apstatyti igulomis ir istrebiteliais? Tai vis didėjančio tautos atkaklumo rezultatas.

Švenčiant Tautos šventę negalima palikti nuošalyje ir mūsų tautos emigrantų, kurie kartu su mumis ir demokratiniiais Vakaraais kovoja su komunistų ekspansija.

Mūsų vedama išsivadavimo kova ir mūsų tautos balsas prasiveržė pro pačią storiausią geležinę uždangą ir plačiai skamba po laisvąjį pasaulį. Dėl mūsų tautos pasiektos teisės ir vieningo mūsų pasipriešinimo Lietuva išliko ne tik neišbraukta iš egzistavusių valstybių sąrašo, bet ir toliau laikoma savarankiška, o partizanų atsidavimas savo tautai yra pasaulio politikų dėmesio centre.

Mūsų šalies išlaisvinimas neišvengiamas, nes Jungtinių Tautų Organizacija nenuolaidžiauja pavergtų šalių išlaisvinimo klausimu ir demaskuoja raudonojo

agresoriaus užmačias. Todėl, kovojantys broliai ir seserys, kaupkite visas jėgas tolesniam ir galutiniam mūsų šalies išlaisvinimui.

Tautos šventės 33-ųjų metinių proga sveikinu visus partizanus, ryšininkus ir rėmėjus, garbingai vykdančius savo pareigas nelygioje kovoje išlaisvinant pavergtą Tėvynę ir linkiu su nemažėjančiu atsidavimu toliau garbingai jas vykdyti bei siekti savo tikslo - laisvos ir nepriklausomos Lietuvos.

Organizacinė sritis § 2

Partizaną jaun. seržantą Šarūną³ iš MA[ironio rinktinės] Š[tabo] V[iršininko] ir laikinai einamų MA[ironio rinktinės] Visuomeninės D[alies] T[echninio] Sk[yriaus] V[iršininko] pareigų atleidžiu. Perkeliu į P[risikėlimo apygardos] rajoną ir skiriu P[risikėlimo apygardos] Š[tabo] V[iršininku] ir laikinai einančiu P[risikėlimo apygardos] Š[tabo] Visuomeninės D[alies] T[echninio] Sk[yriaus] V[iršininko] pareigas.

³ Augustas Bagdonas.

Partizaną jaun. seržantą Daukantą⁴ iš MI[ndaugo tėvūnijos] V[ado] pareigų atleidžiu, perkeliu į MA[ironio rinktinės] rajoną ir skiriu MA[ironio rinktinės] vadu.

Pagrindas: P[risikėlimo apygardos] V[ado] šių metų įsakymas Nr. 67.

§4

Partizaną jaun. seržantą Algirdą⁵ iš užimamų KE[stučio tėvūnijos] Š[tabo] Ū[kio] Sk[yriaus] V[iršininko] pareigų atleidžiu, perkeliu į MA[ironio rinktinės]-MI[ndaugo tėvūnijos] rajoną ir skiriu MI[ndaugo tėvūnijos] vadu.

Pagrindas: P[risikėlimo apygardos] V[ado] šių metų įsakymas Nr. 68.

§5

Nuo š. m. rugpjūčio suformuoti karinį padalinį Kudirka KUD ir dėl to partizaną jaun. seržantą Aini⁶ paskirti KUD[irkos būrio] vadu.

§6

Partizanui grandiniui Mindaugui⁷, MI[ndaugo tėvūnijos]-NEM[uno būrio] V[adui], pasižymėjusiam drausmingumu ir geru pareigų atlikimu, suteikiu jaun. seržanto laipsnį.

§7

Partizanui jaun. seržantui Šarūnui, P[risikėlimo apygardos] Š[tabo] V[iršininkui], pasižymėjusiam drausmingumu ir geru pareigų atlikimu, suteikiu seržanto laipsnį.

§8

Teisingai ir garbingai kovojant dėl laisvės ir nepriklausomybės, Tautos šventės rugsėjo 8-osios proga apdovanoju šiais apdovanojimais:

⁴ Vytautas Sankauskas.

⁵ Leonas Juška.

⁶ Feliksas Kokšta.

⁷ Mečys Bankauskas.

Partizaną seržantą Vytautą⁸, KE[stučio tėvūnijos] VYT[enio būrio] V[adą], už narumą ir gerą vadovavimą 1951 07 12 kautynėse - 1 rūšies III laipsnio Laisvės kovos kryžiumi.

§9

Partizaną jaun. seržantą Daukantą, MA[ironio rinktinės] V[adą], už gerą darbą štabe ir organizacinę veiklą - 2 rūšies III laipsnio Laisvės kovos kryžiumi.

§ 10

1951 07 18 žuvusį partizaną Pilėną⁹, KE[stučio tėvūnijos] VYT[enio būrio] visuomenininką, už narsą ir pasiaukojimą kovoje -1 rūšies Laisvės kovos kryžiaus medaliu.

§ 11

Partizaną seržantą Šarūną, P[risikėlimo apygardos] Š[tabo] Veršininką ir laikinai einantį P[risikėlimo apygardos] Š[tabo] Visuomeninės] D[alies] T[echninio] Sk[yriaus] V[iršininko] pareigas, už labai gerą pareigų atlikimą ir ilgametę organizacinę veiklą - 2 rūšies Laisvės kovos kryžiaus medaliu.

§ 12

Reiškiu padėką partizanui jaun. seržantui Vyteniui¹⁰, KE[stu-čio tėvūnijos] V[adui], už pagalbą vadovavimui ir už iniciatyvą gaunant priemonių organizaciniais tikslams.

Rytas¹¹

Šis įsakymas išsiuntinėtas adresatams, išvardytiems šių metų P[risikėlimo apygardos] įsakyme Nr. 1.

Nuorašas tikras: P[risikėlimo apygardos] Š[tabo]V[iršininkas] -Šarūnas.

LYA, f. K-1, ap. 45, b. 684, 1. 1-3. Nuorašas rusų k. Mašinraštis.

⁸ Vytautas Meškuotis.

⁹ Kazys Karašauskas.

¹⁰ Antanas Kvedaras.

¹¹ Juozas Paliūnas.

Prisikėlimo apygardos vado Juozo Paliūno-Ryto

1951 m. lapkričio 20 d. raštas Jūros srities vadui

LLKS

PV¹

1951 11 20 Nr. 90

JV²

Š. m. balandį buvo areštuotos dvi merginos, kurios grįžusios po dviejų savaitių pasakojo apie bolševikų apklausos metodus ir apie taikomas prievartos priemones. Pasakojo, kad kai jas areštavo, tai Radviliškyje bandė sužinoti apie partizanus apgaulės būdu, davė gerti vyno ir valgyti įvairių skanėstų. Tokiu būdu negavę žinių apie partizanus, bolševikai ėmėsi baisaus tardymo metodo - vertė badauti. Išlaikę 3 dienas kalėjime alkanas, bandė jas apklausti, bet, nieko nepešę, vėl įmetė į kalėjimą badauti. Kadangi bolševikų šis kankinimo būdas nepatenkino (merginos parodymų nedavė), emgėbistai ėmėsi dar baisesnių kankinimų. Merginas pasodino į kėdę, prie kurios prijungė elektros srovę, ir degino tardomasias iki sąmonės netekimo, paskui tą patį vėl pakartojo keletą kartų.

Tokiu būdu iš merginų negavę parodymų, bolševikai ėmė plėsti nuo pirštų nagus. Po dviejų savaitių kankinimo negavę parodymų, jie jas paleido.

Jos pasakojo, kad kai buvo tardytojo kabinete, iš kito kambario pasigirdo moters klyksmas ir, kaip paskui sužinojo, tai buvo vienos merginos, kuri sudegė elektros kėdėje, klyksmas.

Taip baisiai niekuo nekaltus lietuvius gali kankinti tik Stalino atrinkti VKP(b) nariai, skelbiantys lygybę ir brolybę bei nekaltomis, laisvės trokštančiomis aukomis šeriantys Kremliaus „tėvą“. Dar per karą su Vokietija kareiviams (tarp jų ir lietuviams) buvo aiškinama, kad po karo jie gyvens gerai ir bus laisvi, tačiau šiandien jie pamatė „laisvą“, gerą gyvenimą kolchozuose.

Žmogus, gyvenantis Gudžiūnų vlsč., Valmūnėlių k.

¹ Prisikėlimo apygardos vadas. ,

² Jūros srities vadui.

po karo 1947 m. grįžo iš Raudonosios armijos namo, kur rado vargstančią žmoną su vaikais, kuri dar buvo apšaukta bandito žmona.

Paskui ji privertė įstoti į kolchozą, kur per metus išdirbdavo 400 darbadienių, už kuriuos gaudavo 70 kg grūdų. Šis žmogus supratus, kad jam pragyventi bus sunku, ir, nenorėdamas matyti alkanos šeimos, nusprendė geriau nusižudyti - pasikarti nei gyventi prie sovietų valdžios.

Bet žmona pamatė pasikorusį vyrą ir jį išlaisvino. Jis po 2 valandų atgavo sąmonę ir pasakė žmonai: „Kodėl Jūs man pavydite geresnio gyvenimo, aš nenorėjau Jūsų matyti alkanų“.

Išrašai iš lietuvio, kalinčio bolševikų katorgoje, laiškų, atsiųstų 1950 metais iš Slucko.

Išrašas iš 1950 m. birželio 4 d. laiško:

„Gražus birželis jau aplankė jus ir visus mus, kenčiančius toje prakeiktoje Baltarusijos katorgoje. Jis jus apdovanojo naujais džiaugsmiais, o mus - naujomis nelaimėmis.

Patikėk, kokius aš išgyvenau vargus, kada mes atvažiavome į tą prakeiktą Slucką. Čia man iškart pasidarė liūdna: už ką mes tiek praliejame prakaito, jei negalim laisvai gyventi? Man dabar labai sunku gyventi tarp laukinių.“

Išrašas iš 1950 m. liepos 25 d. laiško:

„Rašau didelės šventės dieną, kuri manęs nedžiugina, nes aš privalau priimti karinę priesaiką. Bet veltui jie savo priesaika nori palaužti mano valią. Jiems tai nepavyks.“

Išrašas iš 1950 m. liepos 28 d. laiško:

„Aišku, ne visi šioje prakeiktoje šalyje gyvena kaip aš, nes aš gyvenu skurde.

Praėjo jau daug laiko, bet aš vis nelaisvas ir nežinau, kada galėsiu iš čia išsikraustyti. Tu rašei, kad <..>³ gyvens geriau nei aš, bet nors jis ir kentėjo, tačiau žinojo dėl ko, o aš - suspaustas prieš letenose ir negaliu niekaip ištrūkti. Tačiau dėsiu visas pastangas, kad ištrūkčiau ir nors kartą atvažiuočiau į Tėvynę pasižiūrėti į gimtuosius laukus ir gimtąjį kaimą, kur praėjo mano vaikystė.

Mes dabar labai griežtai saugomi, be leidimo negalima nueiti ir 10 metrų. Jie mumis nepasitiki. Yra dar vienas blogas daly-

³ Praleistas žodis.

kas - tai, kad aš negaliu sudaryti savo išsilaisvinimo plano, nes kur bepažvelgsi, visur lygumos, niekur nėra krūmų ir miško.

Pranešu, jog paskutiniame laiške tėvui rašiau, kad jį siunčia į Korėją, ir nuo to laiko daugiau laiškų negavau."

Į aukštąsias mokyklas komjaunuolius priima laisvai, o ne komjaunuolius - tik su gerais pažymiais.

Kolektyvizacija įvykdyta 95%. Materialinė kolchozų padėtis, o ypač pavienių ūkininkų, kasdien blogėja, nes okupacinė valdžia uždėjo nepakeliamus mokesčius.

Individualiems ūkiams uždedami milžiniški mokesčiai ir taip spaudžiant norima, kad į kolchozus būtų stojama „savo noru".

Pavyzdžiui: už 4 ha žemės valstietis privalo sumokėti 1500 rublių, o už 11 ha - 6708 rublių mokesčių. Kai tik įstoji į kolchozą, mokesčiai sumažėja nuo 6708 iki 149 rub., o išbuvus kolchoze metus, už 0,6 ha reikia mokėti 135 rub.

Be to, individualūs ūkiai privalo iškirsti ir išvežti miško daugiau nei visas kolchozas.

Pavyzdžiui: 12 ha ūkiui reikia iškirsti ir išvežti 30 kubinių metrų, o visam kolchozui - tik 60 m³.

Padėtis kolchozuose taip pat kritiška, nes pačius geriausius grūdus reikia atiduoti valstybei, o kolchozininkai už darbadienius gauna III rūšį.

Pavyzdžiui: Šiluvos valsčiaus Paluknio kolchozas už darbadienį davė 300 g grūdų, be to, III rūšies.

Labai griežtai baudžia už kolchozo nuosavybės vogimą. Pavyzdžiui: Žaiginio valsčiaus Ždanovo kolchoze 2 valstiečiai iš kuliamosios paėmė 25 kg grūdų. Už tai jie gavo 8 metus kalėjimo.

Nors okupacinė valdžia griežtai baudžia kolchozininkus, tačiau, nenorėdami badauti, pasitaikius progai, jie pasisavina produktus. Prie to privedė okupacinė valdžia.

Rytas

Nuorašas tikras: Rytas

LYA, f. K-1, ap. 45, b. 683,1. 218-219. Nuorašas rusų k. Mašinraštis.

Prisikėlimo apygardos vadovybės 1951 m. lapkričio 20 d. raštas Vakarų
Lietuvos (Jūros) srities vadui

LLKS PV¹

1951 11 20 Nr. 91

JV²

1951 01 03, 04 ir 01 21-26, 31 dienomis priešas ypač sekė Grinkiškio valsčiaus Gudaičių apylinkėje. įtartinose vietose paliko pasalas.

1951 01 06 Grinkiškio valsčiaus Aukštuolių apylinkėje buvo apie 400 rusų ir istrebitelių. Darė nuodugnius gyventojų kratas. Po to visą mėnesį buvo sustiprintai sekama.

1951 01 16 Šiluvos valsčiaus Vaikštaičių apylinkėje buvo apie 200 rusų ir istrebitelių, kurie darė nuodugnius kratas.

1951 01 26 Šiluvos valsčiaus Vainotiškių apylinkėje po Vygau-do³ išdavystės buvo paskirtas „susitikimas“, kur laukė apie 150 rusų.

1951 01 17 Šiluvos valsčiaus Vainotiškių apylinkėje apie 150 priešų grupės darė vienkiemį kratas. Ieškojo bunkerį, kur slapstosi partizanai.

1951 01 18-20 Betygalos valsčiaus Saugailių apylinkėje 100 rusų grupės darė kratas.

1951 01 26 Betygalos valsčiaus Šnipaičių apylinkėje į „susitikimo“ vietą buvo iškviesta 100 rusų.

1951 01 27 Pernaravos valsčiaus Rudakių apyl. daugiau kaip 100 rusų darė kratas.

1951 01 19-20 Grinkiškio valsčiaus Kairėnų apyl., Krakių valsčiaus Dovydiškių apyl. ir Gudžiūnų valsčiaus Antušavos apyl. daugiau kaip 120 priešų darė nuodugnius gyventojų kratas.

Priešas ypač kreipė dėmesį į daržines ir kitus pastatus, kur

¹ Prisikėlimo apygardos vadas.

² Jūros srities vadui.

³ Jonas Mockevičius.

specialiais smagiais baidė, matyt, ieškojo bunkerį. Kai kuriuos gyventojus gąsdino sušaudyti, jei neparodys bunkerį.

Visą sausį po Vygaudo išdavystės MA[aironio rinktinės] veikimo rajone, ypač MI[ndaugo tėvūnijos], buvo daugybė areštų ir gyventojų verbavimo.

1951 02 03 Pernaravos valsčiaus Rudakių, Preikapės ir Pavinkšnių apylinkėse priešas (apie 200 žmonių) pavienėmis grupėmis darė kratas. Ypač tikrino arklides, kur badė mėšlą. Buvo ginkluoti automatais ir automatiniiais šautuvais.

1951 02 10 patikrinti išduoto bunkerio į Ariogalos valsčiaus Šliūžių apyl. buvo iškviesta apie 200 priešų, kurie darė ir kitų gyventojų kratas.

1951 02 23-26 Šiluvos valsčiaus Vainotiškių apyl. apie 100 rusų atskiromis grupėmis darė kratas.

Visą vasarį dėl Vygaudo išdavystės MA[ironio rinktinės] ir MI[ndaugo tėvūnijos] veikimo rajonuose buvo areštuojama bei verbuojama daugybė piliečių.

1951 03 07 Pernaravos valsčiaus Pavinkšnių apyl. 270 priešų darė kratas.

1951 03 28-30 Grinkiškio vlsč. Meiliškių apyl. apie 100 priešų darė kratas, o naktimis ypač sekė.

1951 01 03 Josvainių valsčiaus Pilsupių apyl. 100 priešų darė kratas, ieškojo bunkerį.

1951 03 13 Krakių vlsč. Mantviliškio apyl. apie 100 priešų darė kratas.

1951 04 28-30 Šiluvos vlsč. Vainotiškių ir Zapelskių apyl. 200-250 priešų apieškojo mišką. Buvo pasalos pamiškėse ir prie vienkiemų.

1951 05 04 Betygalos vlsč. Šnipaičių apyl. daugiau kaip 300 priešų darė kratas miškuose ir gyventojų namuose.

1951 05 06 Šiluvos vlsč. Vaikštaičių apyl. apie 600 rusų ir istrebitelių šukavo miškus, krūmynus ir vienkiemius.

1951 05 24-31 Šiluvos valsčiaus Tverijoniškės apyl. 200 rusų ir istrebitelių šukavo apylinkes, darė vienkiemiuose kratas ir rengė pasalas netoli vienkiemų, miškų, krūmynų.

1951 05 26-28 Pernaravos valsčiaus Josvainių miškuose ir Rugėnų, Pelutavos, Svilių apylinkėse masiškai buvo šukuojami miškai. Miškai buvo apsupti kas 30-50 metrų po 3-4 kareivius, o miško viduriu kareivis ėjo šalia kareivio. Matyt, ieškojo bunkerį, nes kreipė dėmesį į tankius krūmynus. Rado atsarginių ginklų ir jų dalių.

Be to, Josvainių ir Pernaravos valsčiuose darė gyventojų kratas, tikrino vienkiemius, tuščius namus.

Siautimus vykdė MGB ir reguliariosios armijos daliniai. Iš viso dalyvavo iki 2000 bolševikų, bet partizanai nuostolių nepatyrė.

1951 05 30-31 apie 100 kareivių sekė Skaistgirio valsčiaus Gir-kančių mišką ir darė kratas.

1951 06 01-02 apie 300 emgėbistų apieškojo Skaistgirio vlsč. Skaistgirio mišką ir gyventojus.

1951 06 07 Žagarės vlsč. Domeikių apylinkėse 150 priešų naktį darė kratas.

1951 06 07-08 Meškuičių valsčiaus miškuose plačiai darytos kratos, kuriose dalyvavo 240 kareivių iš Šiaulių įgulos.

1951 06 13 Papilės valsčiaus Žilių apylinkėse 100 emgėbistų darė kratas.

1951 06 28 Gruzdžių valsčiaus Tyrelio miške naktį keliuose buvo pasalos, o po to 100 priešų šukavo miškus.

1951 06 16, 17-19 Betygaloje ir Šiluvos valsčiuose apie 300 rusų istrebitelių šukavo miškus, o po to buvo pastebėtos pasalos kelių sankryžose ir prie vienkiemių.

1951 06 23-24 Grinkiškio valsčiaus Giedraičių apyl. apie 100 rusų šukavo apylinkes ir vienkiemiuose darė kratas.

1951 06 29-30 Betygalos valsčiaus Gilaičių apyl. ir Grinkiškio valsčiaus Meiliškių apylinkėje 100 priešų šukavo miškus, krūmynus, vienkiemius.

1951 07 13-14 Krakių valsčiaus Medininkų apyl. ir Josvainių valsčiaus Ruseinių apylinkėje apie 1000 rusų ir istrebitelių šukavo miškus, o naktį sekė pamiškes ir vienkiemius.

1951 07 28 Baisogalos valsčiaus mišką šukavo 360 priešų. Po to buvo sekama.

1951 07 30 Gudžiūnų valsčiaus mišką šukavo 180 rusų.

1951 08 09 Betygalos valsčiaus miške priešas užpuolė stovyklavietę. Dalyvavo 200 rusų, o po to darė vienkiemių kratas.

1951 08 13, 14, 15 Betygalos valsčiaus Saugailių apyl. apie 150 rusų apieškojo krūmynus ir vienkiemius.

1951 08 01, 02, 03 Josvainių valsčiaus Josvainių apyl. 100 rusų dieną ir naktį darė kratas.

1951 08 03 Žagarės valsčiaus Tyrelio miške 150 rusų ir istrebitelių darė kratas.

1951 08 07 Kruopių valsčiaus Šventupio miške apie 420 priešų darė kratas.

1951 08 31 Skaistgirio mišką šukavo 100 priešų.

1951 09 01 Pakruojo ir Lygumų valsčiuose apie 2000 emgėbistų ir vietinių istrebitelių šukavo Pakruojo ir Juknaičių miškus, po to 10 dienų ypač sekė.

1951 09 03 Skaistgirio ir Žagarės valsčiuose Skaistgirio mišką šukavo apie 1650 emgėbistų ir vietinių istrebitelių. Priešai buvo išsidėstę šiuose kaimuose:

1. Damelių k. - 14 mašinų;

2. Tulnių k. - 12 mašinų;

3. Vilkų k. - 6 mašinos;

4. 3 lengvosios mašinos su karininkais įrengė susisiektimo postus.

1951 09 16 Kuršėnų valsčiuje 100 priešų šukavo Čigonų mišką. Po to daromos kratos Šėkščiukų, Zastarčių, Kubelių, Liucedų, Minkštakių ir Rūvelių kaimuose.

1951 09 20 Krakių valsčiaus Sulaigų apyl. mišką šukavo 300 rusų, po to buvo daromos kratos gyventojų namuose.

1951 09 26, 27, 28, 29 Grinkiškio valsčiaus Aukštuolių apyl. buvo šukuojami miškai, daromos vienkiemio kratos ir statomos pasalos.

1951 09 05, 10 Josvainių valsčiaus Šaravų apyl. 100 rusų šukavo apylinkes.

1951 09 10-13 Krakių valsčiaus Medininkų apyl. ir Josvainių valsčiaus Ruseinių apyl. 100 istrebitelių ir rusų šukavo miškus. Naktį darė kratas gyventojų namuose.

LYA, f. K-1, ap. 45, b. 683,1. 235-236. Nuorašas rusų k. Mašinraštis.

LLKS Visuomeninės veiklos vadovo

Juozo Šibailos raštas Prisikėlimo apygardos vadui

LLKS BV¹

1951 12 10 Nr. 89. Slaptai

py 2

(Nuorašai V³ ir JV⁴) Pastabos apie P[risikėlimo] apygardos dalies tyrimą

Septintaisiais, aštuntaisiais kovų metais lankydamas Prisikėlimo apygardą, MA[ironio rinktinės] V[ada] part. viršilą galėjau stebėti dvi dienas miško stovykloje ir 4 dienas - jo tarnybos patalpose. Susidariau toką nuomonę: jis yra rūpestingas, labai iniciatyvus vadas. Turi visas galimybes vystyti visuomeninę veiklą, tinkamas užimamoms pareigoms.

MA[ironio rinktinės] Š[tabo] Veršininkas] part. seržantas Džiugas ⁵, kurį pažįstu iš seniau, yra geras kiekvieno partizano bičiulis. Kovose pasižymi šaltakraujiškumu ir savo taikliu šūviu gali atnešti daug naudos. Padariau ir kitą išvadą, kad jis savo gerais meniniais sugebėjimais gali atnešti daug naudos pagrindžio spaudai.

L. e. K[unigaikščio] Ž[elgaičio rinktinės]-Tė[vūnijos] V[ado] pareigas part. jaun. seržantas Vydūnas⁶. Dukart teko jį stebėti gyvenant kartu miško stovykloje, apie dvi savaites — būnant tarnybos patalpose ir apie 60 km - žygyje. Pasirengęs padalinyje įvesti reikiamą tvarką,

visuomenėje turi deramą autoritetą, dėl teigiamo spaudos platinimo darbo jo rajone gyventojų moralė gera.

Operacijose drąsus, jas nuovokiai atlieka, be to, aprūpina nukentėjusiuosius nuo bolševizmo. Tiktų būti paskirtas tėvūnijos (rajono) vadu, jei būtų labiau išsilavinęs.

¹ Visuomeninės veiklos vadovas.

² Prisikėlimo apygardos vadui.

³ LLKS tarybos prezidiumo pirmininkui.

⁴ Jūros srities vadui. ⁵ Laurynas Mingilas.

⁶ Nenustatytas asmuo.

Už nepriekaištingą savo pareigų vykdymą vertas gauti aukštesnį laipsnį, už nuopelnus sąjūdžiui ir tėvynai vertas apdovanoti L[aisvės] K[ovos] garbės ženkleliu.

KUD[irkos būrio] V[adas] part. Ainis⁷. Su juo teko gyventi apie keturis mėnesius, per šį laikotarpį stebėjau jo gyvenimo būdą. Jis visą savo jaunystę paskyrė partizaniniam judėjimui. Geras tiekimo organizatorius, toks pat ir kovotojas. Per laikotarpį, kurį gyvenau jo padalinyje, triskart teko susidurti su priešų. Pirmą kartą keturiems partizanams teko įkliūti į pasalą, nors ir būdamas sužeistas, savo efektinga ugnimi nuramino priešą, kas ne tik padėjo saviškiams, bet netgi privertė priešą atidėti savo paieškas iki ryto. Antrą kartą atliekant užduotį jam teko susidurti su 15-20 istrebitelių, nors ir sužeistas, bet laimingai sugrįžo. Trečią susidūrimą smulkiai aprašysiu grįžęs iš žygio. Šukuojant priešų kariuomenei laikėsi pavyzdinai.

Būdingi charakterio bruožai: atviraširdis, draugiškas, linksmas. „P[rie] R[ymančio] R[ūpintojėlio]“ bendradarbiauja Kregždės slapyvardžiu.

L. e. GE[dimino būrio] V[ado] ir Visuomeninės D[alies] V[iršininko] pareigas part. grandinis Mindaugas⁸. Atviraširdis draugas. Sunkią valandą randa būdą visiems pakelti nuotaiką. Nors dėl sunkios ligos jo sveikata palūžo, bet neatsisako vykdyti jam pavedamų užduočių.

Mano nuomone, visiškai vertas gauti aukštesnį part. laipsnį, už nuopelnus part. judėjimui ir Tėvynai apdovanoti jį L[aisvės] K[ovos] garbės ženkleliu.

Organizaciniame GE[dimino] vienetė išsiskiria part. Vaidila⁹ (žodinis slapyvardis). Senukas baigia savo šešiasdešimtmetį. Visada energingas, savarankiškas ir nuovokus L[aisvės] K[ovotojas] partizanas, pakankamai gerai nusimano apie vidaus ir užsienio reikalus. Manau, pakankamai pasiruošęs vadovauti savarankiškam padaliniui. Už nuopelnus vertas apdovanoti L[aisvės] K[ovos] garbės ženkleliu.

⁷ Feliksas Kokšta.

⁸ Nenustatytas asmuo.

⁹ Pranas Šimaitis (?).

Savaitės žygyje teko stebėti šiuos partizanus. JAU[nučio būrio] V[adas] part. serž. Kęstutis¹⁰ yra rūpestingas, savarankiškas ir nuovokus, nepriekaištingai vykdo savo viršininkų įsakymus. Vertas aukščiausio L[aisvės] K[ovotojo] garbės apdovanojimo.

ML[ndaugo tėvūnijos] LUK[šio būrio] V[adas] part. jaun. seržantas Dainotas Pažymiu, kad tai energingas, nuovokus atlikdamas bet kokią užduotį, nepriekaištingas vykdytojas.

Kaip ryžtingą ir gerą tikro reikalo organizatorių ir vykdytoją, laikau tinkamą gauti aukštesnį L[aisvės] K[ovotojo] apdovanojimą.

Bendros pastabos apie P[risikėlimo] A[pygardą], Šio padalinio drausmė yra gera, išlaikytas vadų autoritetas, partizanai vadus gerbia.

Apygardos teritorijoje deramai atliekama organizacinė veikla.

K[unigaikščio] Ž[velgaičio] ir MA[ironio] rinktinių veikimo teritorijoje vadovavimas ir partizanų gretos yra reikiamo lygio.

BV

LYA, f. K-I, ap. 45, b. 683,1. 203-205. Nuorašas rusų k. Mašinraštis.

¹⁰ Pranciškus Prūsaitis.

¹¹ Albertas Stoškus.

Maironio rinktinės vado Vytauto Sankausko-Daukanto 1952 m. sausio 3 d. raportas Prisikėlimo apygardos vadui

LLKS MA V¹ 1952 01 30 Nr. 269

PV² Raportas

Pranešu, kad 1951 11 15 dieną daržinėje buvo 5 partizanai: Daukantas, Džiugas, Vytvytis, Kęstutis ir Dainotas³.

Apie 3 valandą po pietų ėmė loti šuo. Part. Kęstutis nuėjo prie durų pažiūrėti. Kadangi istrebiteliai buvo visai arti ir apsirengę palapinsiaustėmis, tai Kęstučiui pasirodė, kad atėjo 8 rusų kareiviai. Visi atsistojo, susirinko daiktus ir pasiruošė kautis.

Durys buvo užrakintos iš lauko, tai partizanas Dainotas jas šiek tiek pravėrė patikrindamas, ar bus galima, jei reikės, pabėgti į mišką, esantį už 500 m. Kai tik rusai įėjo į namą, buvo pasiūlyta iškart pasitraukti, tačiau aš nesutikau. Įsakiau nešaudyti, kol rusai neatidarys daržinės. Po keleto minučių iš namo išėjo 6 rusai ir pasuko prie daržinės. Partizanas Dainotas norėjo šaudyti, bet aš jį sulaikiau, rusai buvo per 10 metrų nuo daržinės ir ėjo būreliu. Paskui jie (rusai) nuėjo į kitą vienkiemį.

Vakare šeimininkas pasakojo, kad į vienkiemį buvo atėję 6 istrebiteliai, kurie, neradę šeimininko, apėjo visus kambarius (namuose buvo 10-12 metų jų duktė, kuri vėliau apie visa tai papasakojusi). Seimininkė, pamačiusi istrebitelius, nuėjo pas kaimyną.

Pastaba: Visi partizanai buvo šaltakraujiški ir, rodos, kovoje nė vienas iš jų nebūtų palikęs draugo.

Daukantas MA[ironio rinktinės] V[adas] LYA, f. K-1, ap. 45, b. 683, 1. 232. Nuorašas rusų k. Mašinraštis.

¹ Maironio rinktinės vadas.

² Prisikėlimo apygardos vadui.

³ Vytautas Sankauskas, Laurynas Mingilas, Viktoras Šniuolis, Pranciškus Prūsaitis ir Albertas Stoškus.

Maironio rinktinės vado Vytauto Sankausko-Daukanto raportas Jūros srities vadui

LLKS 1952 04 29

JV¹

Raportas

Kadangi 1952 m. balandžio 23 d. esu atleistas iš einamų pareigų, kreipiuosi į Jus su pasiaiškinimu. 1952 m. balandžio 23 d. į MA[ironio rinktinės] Š[tabo] stovyklą atvykęs Prisikėlimo apygardos įgaliotinis Kęstutis², nedavęs man pasiaiškinti, atleido mane iš Maironio rinktinės vado pareigų (Prisikėlimo apygardos vado 1952 01 18 raštas Nr. 118). Tačiau, jausdamasis nekaltas, broliui vadui noriu paaiškinti plačiau.

Prisikėlimo apygardos vadas mane paskyrė Maironio rinktinės vadu ir davė specialią užduotį atkurti ir palaikyti ryšį su Kunigaikščio Žvelgaičio rinktine. Be to, paminėjo, kad kai bus atkurtas ryšys su K[unigaikščio] Ž[velgaičio] rinktine, jis pats važiuos vizituoti padalinio. P[risikėlimo apygardos] užduotį įvykdžiau, ryšys su K[unigaikščio] Ž[velgaičio] rinktine buvo atkurtas, ir Prisikėlimo apygardos vado kelionę paruošiau taip, kad atvykęs į vietą galėtų vizituoti bet koki padalinį. Prieš mėnesį per ryšių punktą pasiuntęs Prisikėlimo apygardos vadui laišką, visa tai pranešiau ir siūliau susitikti.

Prisikėlimo apygardos vadas ryšio punkto nepatikrino ir pats neatvyko. Atvyko tik Kęstutis ir tai tik atsitiktinai - vykdydamas užduotį. Kadangi užduotis buvo vykdoma netoli K[unigaikščio] Ž[velgaičio] rinktinės V[ado] paskirtos vietos, aš antrą kartą dėl artėjančios žiemos nueiti negalėjau, o pasiunčiau jį susitarti dėl susitikimo. Kaip pasakojo Kęstutis, atvyko K[unigaikščio] Ž[velgaičio] rinktinės V[adas] ir K[u]D[ir-kos būrio] vadovybė. Tiesa, kadangi Prisikėlimo apygardos vadas neatvyko ir paketo laiku neatsirado, tai aš surinkęs P[risikėlimo apygardos] V[adui] atneštą literatūrą, įsakymus, nurodymus ir kt. išsiunčiau. O dėl to, kad Prisikėlimo apygardos vadas neatvyko, aš atsiprašiau laišku. Be to, pasitaikius palankioms aplinkybėms

pasiunčiau savo išleistą literatūrą, kreipimąsi ir kt., nes susitikus manęs asmeniškai buvo prašyta, kad ką išleisime, atsiųstume jam.

¹ Jūros srities vadui.

² Pranciškus Prūsaitis.

Prisikėlimo apygardos vadui parengėme geras sąlygas atvykti, bet jis neatvažiavo, neatvyko jis ir manęs apklausti prieš atleisdamas iš pareigų. Jei Prisikėlimo apygardos vado raštas, pasirašytas 1952 m. sausio 18 d., būtų pasiųstas per ryšių punktą, tai būtų patenkinama. Tačiau kol Prisikėlimo apygardos igaliojimo Kęstutis, gavęs tiesiai iš nurodyto vado raštą, jį nugabeno į Maironio stovyklos štabą, praėjo daugiau kaip mėnuo - to nesuprantu. Jeigu aš, Prisikėlimo apygardos vado nuomone, tiek nuklydau nuo tikslo ir, neturint galimybių apklausti, buvau atleistas iš darbo, tai per tuos 2 mėnesius galėjau padaryti daug blogo, tačiau šikart išėjo atvirksčiai, pavyzdžiui, išleidome Maironio rinktinės vasario, kovo ir balandžio mėnesių organą „Mano Tėvynė“, kreipimąsi „Paskutiniai perspėjimai“. Ryši su Kunigaikščio Žvelgaičio rinktine palaikėme ir žiemą, ruošėmės išleisti biuletinį, tačiau nesusėjome.

Laviruodami po L[ietuvos] Ž[aliosios] rinktinės teritoriją, suradome 2 neprijungtus padalinius, kuriuos prijungėme. Be to, paaiškėjus, kad Algimanto apygardos vadovybė žuvo, aš išsiunčiau laišką pačiam aukščiausiam pareigūnui, siūlydamas prisijungti. Nes Algimanto apygardos vadas kalbėjo, kad praėjusiais metais Z[aliosios] rinktinės vadas prašė jo susisiekti su Prisikėlimo apygarda, tačiau jis ryšio su Prisikėlimo apygarda neturėjo, tai taip ir liko. Pavasarį Ž[aliosios] rinktinės vadas žuvo, bet kovotojai liko (kalbama, kad yra apie 30 žmonių). Vėliau minėto padalinio vadas pranešė, kad ryšių punkte kažkas yra, bet jau buvo žiema ir stipriai siautė priešas, taigi paimti nepavyko.

Gal Prisikėlimo apygardos vadas mano, kad aš norėjau sukurti atskirą apygardą, ir dėl to ant manęs užpyko, tačiau tokios minties aš neturėjau. Aš tik norėjau kaip galima labiau išplėsti organizaciją. Norėjau prie likusios L[ietuvos] Ž[aliosios] rinktinės prijungti

K[u]D[irkos būrį] ir atkurti L[ietuvos] Ž[aliają] rinktinę. Jeigu sužinočiau, kad tebegyvuoja Algimanto apygarda, pasišalinčiau.

Dabar truputį grįšiu atgal. Išvykus iš MI[ndaugo] T[ė]V[ūni-jos] veikimo teritorijos, pirmiausia teko susisiekti su Vytvyčiu, Džiugu ³. Apie juos negaliu pasakyti, kad yra labai religingi. Pavyzdžiui, Stirnos⁴ apkaltos tokios pat, kaip ir jų. Norėdamas susipažinti su rajonu, įvykdyti aukščiau minėtą užduotį, palaikyti ryšį su K[unigaikščio] Ž[velgaičio] rinktine, privalėjau prisiderinti prie jų. Tiesa, iš pradžių truputį pykome, bet vėliau vienas kitą supratome ir susigyvenome. Kartą Džiugas pasakė, kad vadas už jo galvą neatsako. Susitaikiau ir su tuo, pasikalbėjome. Vytvytis pernai dažnai sirgo, šiemet po didelių pastangų sveikata labai pagerėjo, dabar nebesiskundžia. Na, užteks apie tai, nes atitrūkau nuo temos.

Vaikščiodami po Stirnos tėviškę, sutinkame ir Stirną su Vyteniu ⁵. Vytvytis su Džiugu ją teisina ir likviduoti atsisako, aš taip pat sutikau. Be to, džiaugiuosi, kad jie manęs taip pat nesušaudo, nes Vytenis su Džiugu per partizanus pareiškė, kad, išskyrus Vytvytį su Džiugu, nieko neprisileis. Kažkaip pasakiau, kad nelaimėje ir patys didžiausi priešai palieka draugais, kad

ir mes nepažįstamose apylinkėse susidraugavome. Kadangi vietiniai gyventojai į Stirną žiūri be pasitikėjimo, tai dviese atvykstame į Maironio štabą.

Kaip tik tuo metu buvau paskyręs susitikimą su koviniais padaliniais, Vytvytis su Džiugu eiti atsisakė. Pirmasis - dėl blogo oro ir silpnos sveikatos, o antrasis — dėl blogo apsiginklavimo (vokišku šautuvu ir 9 mm pistoletu). Tada buvau priverstas vėl susidraugauti su Vyteniu ir išvykti į susitikimą apie 30 km.

Susitikęs su partizanais ir praleidęs padaliniuose daugiau kaip savaitę, Vytenis atsisakė Stirnos. Tada aš jį palikau Dainoto⁶ globoje ir grįžau tikėdamasis įgyvendinti Prisikėlimo apygardos vado įsakymą likviduoti Stirną.

Kai atvykęs pradėjau reikalauti ją likviduoti - atsisakė. Aš kaip tik tuo metu buvau paskyręs susitikimą su JAU[nučio] organizaciniu vienetu, tai ir nusprendžiau Stirnai pameluoti, atseit ten atvyks Vytenis susitikti su ja. Taip norėjau ją likviduoti.

³ Viktoras Šniuolis, Laurynas Mingilas.

⁴ Izabelė Vilimaitė.

⁵ Stasys Satkus.

⁶ Albertas Stoškus.

Paskirtu laiku pasisekė Stirną įtikinti ir jau ruošmės išvykti. Tik netikėtai mane pašaukė Vytvytis su Džiugu ir pasakė, kad S[rities] V[ado] įsakymu Stirnos atžvilgiu dėl jos praeities susilaikyti, o dabar ji nieko blogo nėra padariusi. Dėl dezertyravimo tiek vienas, tiek kitas kaltas. Baigdamas dar priminė, jog Prisikėlimo apygardos vadas (turėjo omeny J[ūros] V[adą]) kalbėjo, kad jis ją užstoja ir galima ją neklausyti, todėl prašė manęs, kad ir aš ją užstočiau. Nenorėdamas sukelti jiems nepasitikėjimo, aš sutikau. Bet iš tiesų maniau, kai susitiksime su JAU[nučio būrio] partizanais, pavesti ją likviduoti. Jog Vytvytis užstoja Stirną, rodo ir tai, kad 1952 m. balandžio 28 d. būdamas miške Vytvytis ištraukia savo žuvusios sesers laišką ir duoda skaityti, sakydamas, kad iki šiol, išskyrus BV⁷, laiško niekam nerodė, nes bijojo, kad už šį laišką gali likviduoti. Minėtame laiške rašoma apie Stirnos išduotų partizanų žuvimą stovykloje. Laiško pabaigoje rašoma, kad jie jau jos ieškojo, norėdami likviduoti, bet atvykę į R[yšių] P[unkta] jos nerado. Atvykus į stovyklą, Vytvytis manęs pradėjo prašyti, kad aš parašyčiau įsakymą, tada aš jo paprašiau duoti sesers laišką, kad padarytume nuorašą. Vytvytis iškart pasikeitė ir pasakė, kad jis negali, nes dėl jo gali likviduoti Stirną, o galbūt jo sesuo keršija. Atvykę į paskirtą vietą, randame JAU[nučio būrio] V[ado] laišką, kuriame nurodoma, kad jie atvykti negali, nes buvo susišaudymas, per kurį žuvo Prisikėlimo apygardos Š[tabo] V[iršininkas] Šarūnas⁸ ir JAU[nučio būrio] partizanas Lazdynas⁹. Dėl to, kad mes sugrįžome, Stirnai kilo įtarimas, jog mes sušaudėme Vytenį. Ji pradėjo verkti, prikaišioti, tada aš pareiškiau, kad Vytenis jos atsisakė.

Po keleto dienų pas mus atvyko LUK[šio būrio] V[adas] Dainotas. Stirna slapta parašė Vyteniui laišką ir įdavė Dainotui, kad šis laišką perduotų adresatui, ir pareiškė, kad jeigu Vytenis dar kartą sugrįš, tai ji eis kartu su juo. Tačiau, kadangi aš daviau Dainotui nurodymą Stirnos laiško Vyteniui neperduoti, tai šį laišką atidavė man.

Vos tik Dainotas spėjo išeiti į R[yšių] P[unktą], ateina ir Vytenis — atseit drabužių pasiimti. Stirna jo paklausė, ar gavo jos laišką. Vytenis pradėjo neigti, ir abu ėmė keikti Dainorą.

⁷ LLKS Visuomeninės veiklos vadovas.

⁸ Augustas Bagdonas.

⁹ Vytautas Meškuotis.

Aš visa tai girdėjau ir pareiškiau, kad mano nurodymu Dainotas laišką atidavė man. Kadangi Stirna kaltino Prisikėlimo apygardos vadą tuo, jog jis ją išeidė, nuplėšė garbę (Prisikėlimo apygardos vado asmenišką požiūrį į ją), baigdamas aš pridūriau, kad laišką pasiūsiu Prisikėlimo apygardos vadui kaip daiktinį įrodymą, patvirtinantį, ar Prisikėlimo apygardos vado požiūris teisingas, ar ne.

Aš jaučiau atsakomybę dėl to, kad jie nedežertyruotų antrą kartą. Reikėjo išsiųsti paketą, o juos vienus palikti buvo rizikinga. Todėl kitą dieną vakare įsakiau Vyteniui išvykti (be Stirnos, kuri verkė).

Stirna su Vyteniu mane laikė dideliu jų išskyrimo organizatoriumi, todėl kitą dieną kažką rašė Dėdukiui¹⁰. Kad Stirna mane apkalbėjo, rodo ir tai, jog, kai buvo atvykęs Prisikėlimo apygardos įgaliotinis Kęstutis, Stirna priejo, pradėjo atsiprašinėti ir dar pravirko, kad jeigu būtų buvusi galimybė susitikti su partizanais, ji būtų paaiškinusi, kad visa tai — netiesa. Kartu buvo Vytvytis ir Džiugas.

Šiandien ji šito nerašytų, kadangi jos protas atvėso. Kartą ji man pasakė, kad kai nėra Vytenio, tai jis jai ir nereikalingas, bet kai ji sutinka ir reikia išsiskirti - yra sunku. Ji dabar kalba, kad kai gyveno su Vyteniu, negalėjo melstis. „Kaip aš melsiuos apgaudinėdama Dievą, — sakė Stirna, - jei eidama į lovą vis tiek nusidėsiu“.

Šiuo metu ji meldžiasi ne mažiau nei kiti. Ir Dainotas taip sako, kad ji, kai gyveno su Vyteniu, nesimeldė.

Apskritai Stirna dvasiškai tvirta. Ji nenusimena net dėl to, kad per radiją perduoda, jog karas prasidės tik 1954 metų rudenį. Stirna sako: „Kaip Dievas duos, taip ir bus“. Čia iškyla klausimas, ar Stirna priešinosi ir ar kaip užverbuotas priešo agentas nelaukia momento pasiduoti gyva? Atsakyti sudėtinga. Tačiau kai ji pradėjo vaikščioti po savo tėviškę, priešas ėmė per gyventojus skleisti gandus, kad atseit ji, t. y. Stirna (paminėję pavardę), davė nemažai parodymų ir t. t.

Šeimą pernai rudenį išvežė. Apie mūsų požiūrį į Stirną priešas galėjo sužinoti tik iš Vygaudo todėl skleidžia tokius gandus, kad mes ją likviduotume. Stirna gali žiūrėti tiesiai į akis ir neraudonuodama meluoti, įžeidinėti ir daryti neteisingas išvadas, savo kaltę suversti kitam. Kaip pernai pavasarį, taip ir MA[ironio rinktinės] Š[tabo] stovykloje Stirna vadų nepripažįsta. Todėl Dainotas jai ne kartą sakė, kad jis su ja nėra vienos dienos negyventų. Bet paėmė todėl, kad buvo žiema ir ji pradėjo gerai dirbti, todėl tylėjo.

¹⁰ Juozas Šibaila.

¹¹ Jonas Mockevičius.

Dėl Vytenio galiu tiek pasakyti, kad sausio pabaigoje atvyko antrą kartą, atseit gydytis, tačiau nebuvo vietos, ir bijodamas, kad vėl „neįsimylėtų“, aš įsakiau jam per keletą dienų išeiti. Kai išėjo, paėmė paketą ir per sniegą vienas nugabeno į K[ęstučio] R[yšių] P[unklą] už 30 km. Dar atsimenu, kad kol Vytenio nebuvo, NEM[uno būrio] K[ovotojų] D[aliniai] buvo pasyvūs, bet kai tik jis grįžo-atvirkščiai. Vytenį visi kovotojai myli ir gerbia, o Dainotą keikia.

Prisikėlimo apygardos vado rašte nurodoma, kad neužtenka disciplinos — nesuprantu, ką tuo norima pasakyti. Visi kovotojai drausmingi, kovoje pasirodė drąsūs. Kovoama su girtavimu. Tačiau Prisikėlimo apygardos vadas rinktinėje buvo tik praėjusių metų vasarą ir todėl, jei ką nors pastebėjo, reikėjo nedelsiant pasakyti. Turbūt mane kaltina dėl nepakankamos drausmės ir dėl 1951 m. gruodžio 24 d. partizano Girėno ¹² dezertyravimo.

Apie tai pakalbėsiu plačiau.

LUK[šio būrio] partizanas Girėnas buvo 18 metų amžiaus (A[py-linkės] O[rganizacinio] S[ektoriaus] V[iršininko] sūnus). Tėvas-išduotas. Kankinamas jis nieko neišdavė. Motina taip pat kalėjime. Priešas bando nepilnametį sūnų užverbuoti. Užverbuotas Girėnas susisiečia su partizanais ir prašo jį priimti į padalinį. Partizanai jam pataria per žiemą slapstytis vienam. Gyventojai jo nepriima. Tada Girėnas pasidarė bunkerį ūkyje, kurio šeimnininkai buvo ištremti. Produktus gaudavo, kaip vėliau paaiškėjo, iš giminaičių. Tačiau produktų jam neužteko, pradėjo vogti iš valstiečių medų, iš vieno gyventojų paėmė kelnės, švarką ir palatą. Pradėjo girtauti.

Atėjo 1951 metų birželis. Dienos metu partizanai aptinka Girėną-Albiną apsiginklavusį rusišku šautuvu. Girėnas prašo priimti į būrį, mes imame abejoti - gal priešas nori jį infiltruoti į mūsų tarpą? Todėl savo veiksmais jis iššifruoja LUK[šio būrio] K[ovotojų] D[alinių] veikimo rajonus. Liko dvi išeitys: perduoti Karo

¹² Feliksas Nekrašius.

lauko teismui ir likviduoti arba priimti į partizanų gretas. Jį išteisino ir prieš įstojimą Girėnas raštiškai pasižadėjo negirtauti ir neplėšikauti. Išbuvęs keletą dienų LUK[šio] būryje, jis prašo perkelti į NEM[uno] būrį, nes LUK[šio būrio] vadovybė jį skriaudžia ir, antra, jis nenori partizanauti savo tėviškėje.

Sutikus dviejų padalinių vadams - leidžiu. NEM[uno būrio] V[adas] juo nesiskundžia, sako, kad ramus ir žiūri, ką kiti daro. Į LUK[šio] organizacinį vienetą perkeliu Vydūną¹³.

Tų metų rugpjūtį ir partizanai susitiko su Prisikėlimo apygardos vadu. Ant LUK[šio būrio] V[ado] Dainoto visi ėmė pykti, pareikšdami, kad kur norite, ten jį dėkite, tik nepalikite jo organizaciniame LUK[šio] vienetė. Tada Prisikėlimo apygardos vadas dėl karių trūkumo LUK[šio] būryje sugrąžino partizaną kandidatą Albiną, kuris tuo metu buvo su Žvainio ¹⁴ partizanais išvykęs ryšio reikalais.

Girėnas, gavęs įsakymą, sugrįžta. Dukart atvykęs Dainotas kalbėjo, kad Albinas-Girėnas yra geras ir drąsus karys. Užduotį atliko be priekaištų. Dainotui buvo duotas įsakymas prižiūrėti Albiną ir, jeigu ką pastebės įtartina, perduoti Karo lauko teismui.

Po kurio laiko atvyksta Dainotas ir praneša, kad Albinas-Girėnas 1951 m. gruodžio 24 d. dezertyravo. Iš LUK[šio būrio] V[ado] raportų ir įsakymų padariau išvadą: antrą Kalėdų dieną Albinas buvo girtas (žinoma, ir Dainotas), turbūt ir triukšmą pakėlė, todėl LUK[šio būrio] V[adas] Dainotas norėjo parodyti savo jėgą šeiminkui ir .jo dukteriai, nuginklavo, įsakė eiti į slėptuvę, kuri buvo įrengta kambaryje. Naktį Dainotas su Virgiu ¹⁵ išėjo, kaip jis nurodo raporte, vykdyti mano užduoties, o kitam jaunam partizanui paliko saugoti Girėną. Girėnas, pamanęs, kad Dainotas išvažiuoja pakviesti manęs ir todėl, kad neįvykdė priesaikos, jį sušaudysim, iš jaunojo partizano paėmęs ginklą pabėgo.

Mano nuomone, Dainotas neturėjo teisės išvykti. Kodėl jam būtinai reikėjo išvykti antrą Kalėdų dieną ir dar palikus nuginklųotą partizaną?

Po dezertyravimo Albinas susitiko su besislapstančia mergina, ir abu nuėjo pas jos gimines.

¹³ Nenustatytas asmuo.

¹⁴ Antanas Budginas (?).

¹⁵ Antanas Vaštakas.

Po kurio laiko rusai apsupo ūkį ir siunčia šeiminkę, kad partizanai pasiduotų. Albinas, kaip gyventojams pasakojo šeiminkė, abejojo, bet mergina, paėmusi iš Albino ginklą, šovė į šeiminką, tada rusai pradėjo šaudyti ir abu nušovė. Kadangi šeiminkai tapo išdavikais, o partizanai žuvo, tai ištirti įvykio neįmanoma.

Už dezertyravimą ir draugystę su besislapstančia mergina raštiškai įsakiau sušaudyti.

Kad Albinas buvo kaltas, aš neabejojau. Jeigu jis būtų perėjęs į kitą būrį — pateisinama. M[indaugo] T[ė]v[ūnijoje] pernai slapstėsi 7 merginos. Prisikėlimo apygardos vadas man davė aiškų įsakymą dalyvaujant beveik visiems M[indaugo] T[ė]v[ūnijos] partizanams besislapstančiomis merginomis nesirūpinti ir įsakyti registruotis, kadangi Vygaudas jas išdavė. Kada partizanai ėmė vykdyti įsakymą, daugelis merginų atsakė, kad geriau sušaudykite, bet pas priešą mes neisim. Taigi ir aš, pamatęs merginų ryžtą, sušaukiau visus padalinių vadus ir mes nusprendėme Prisikėlimo apyg. vado įsakymo nevykdyti. Kai tik aš jam tai pranešiau, jis iškart ant manęs užpyko, bet, pamatęs visų partizanų pasipriešinimą, sutiko.

Iki šios dienos dvi merginos yra žuvusios, viena - su Albinu, kita - su Vymantu ¹⁶, 4 merginos pateko į priešo rankas. Jos istorijoje negirdėtais būdais yra kankinamos, iš jų tyčiojamosi. Beveik visos merginos gavo po 25 metus kalėjimo. Jeigu mes būtume merginas pasiuntę priešui, būtų žuvę daugiau kaip 100 gyventojų: Vygaudas visų M[indaugo] T[ė]v[ūnijos] gyventojų nežinojo. Tiesa, 2 merginos iškart užsiregistravo, kai tik Vygaudas oficialiai tapo provokatoriumi, dar 7 merginos buvo ne jo rajone.

Turbūt mane apkaltins, jog aš atleidau Vytenį iš užimamų NEM[uno būrio] V[ado] pareigų. Aš jį atleidau todėl, kad vykdžiau aukščiausiosios vadovybės įsakymą, už tai, kad Vytenis nesiskyrė su Stirna ir dėl jos nukentėjo daugiau kaip 45 gyventojai. Tegu kas nors įrodo, kad dėl manęs nukentėjo bent vienas asmuo. Aš apie tai daug galvoju ir esu atsargus, nes jeigu ne man, tai tiems, kurie bus po manęs, reikės atsakyti.

Broli vade, pernai Jūs man kalbėjote, kad su Džiugu aš nesugyvensiu. Netikėjau, bet paskui įsitikinau: Vytvytis ir Džiugas

¹⁶ Mečys Bankauskas.

yra neišskiriami draugai, ką daro vienas, tą ir kitas. Jiems nėra nė vieno gero vado ir viršininko, išskyrus jų brolius ir kažkokį žuvusį apygardos vadą.

Be to, Stirna kurstė partizanus, kad jie manęs neklausytų. Prisikėlimo apygardos vadui laišku keletą kartų pranešiau apie savo padėtį ir siūliau, kad vieną partizaną pasiimtų. Prisikėlimo apygardos vadas, nors ir neturi bendradarbių (po P[risikėlimo apygardos] Š[tabo] V[iršininko] Šarūno žuvimo), tačiau atsisakė priimti.

Prisikėlimo apygardos igaliotinis Kęstutis man sakė, kad aš žiūrįs tik savų interesų, dėl to jis visiškai klysta.

MA[ironio rinktinės] Š[tabo viršininkui] Džiugui nupirkau batus (per didelį), Stirnai - apatinuką, Vytvytis taip pat nusipirko batus, kariškas kelnės ir baltinius. Pats nieko nenusipirkau, vaikštau nuplyšęs, skylėtais batais. Kai mato mane prastai apsirengusį, kiti mažiau reikalauja, ir apskritai aukščiausiajai vadovybei neturime kuo mokėti įnašų.

Prisikėlimo apygardos vadas man įsakė perduoti MI[ndaugo tėvūnijos] Š[tabo] ir MA[ironio rinktinės] Š[tabo] archyvus.

Man teko iš jų pačių išgirsti ir stebėti, kad apygardos (pagrindinis) ir rinktinės archyvas yra miške, apie tai žino tik du žmonės. Todėl ir aš norėčiau ten viską, ką padariau, padėti, nes jei mes visi žūsime, būtų galima rasti. Labai blogai tai, kad jie turi savo įsitikinimus ir nepaiso pastabų. Pavyzdžiui, Džiugas sako, kad jei aš žūsiu, man daugiau nieko nereikės.

Turbūt neturėčiau teisės sakyti, kad jei Prisikėlimo apygardos vadas pagyventų mano vietoje, tai neištvertų nė dviejų mėnesių. Pas Prisikėlimo apygardos vadą nėra kam dirbti, tai kodėl gi jis štabo darbuotojais nepaskiria Džiugo, Stirnos ar Vytvyčio?

Baigdamas dar paminėsiu, kad K[ovotojų] D [aliniai] mažai vykdė operacijų, bet tai ne vien mano kaltė. Pirma, buvau toli iškeliavęs, antra, Prisikėlimo apygardos vadas įsakė visiems K[ovotojų] D [alinių] vadams kartu vykdyti operacijas (nurodė laiką), tačiau žuvus Vymantui minėtas įsakymas pateko į priešo rankas ir reikėjo susilaikyti.

LYA, f. K-1, ap. 45, b. 684, 1. 183-192. Nuorašas rusų k. Mašinraštis.

Išrašas iš Maironio (Povilo Lukšio) rinktinės istorijos

1952 m.¹

1948 metų rugsėjį vyriausioji vadovybė organizavo naują apygardą, kurią pavadino Prisikėlimo vardu. Iš Povilo Lukšio rinktinėje buvusių 1-ojo, 2-ojo, 3-iojo, 4-ojo rajonų ir nedidelio Kęstučio apygardos būrio, kurio teritorija priklausė Prisikėlimo apygardos veiklos rajonui, sukurta rinktinė, neaišku kokiais motyvais, buvo pavadinta ne Povilo Lukšio, o Maironio vardu. Vadu buvo paskirtas Drakas², dabar vadinasi Rimantu.

Iš buvusių keturių Povilo Lukšio rinktinės rajonų sukurtas vienas veikimo rajonas, pavadintas Kudirkos vardu. LLKS vadovybės potvarkiu rajonai pervadinti tėvūnijomis. KUD[irkos] tėvūnijos vadu paskirtas Mindaugas-Rytas³. Iš Šarvo padalinio sukurti 2 koviniai būriai: Nemuno ir Lukšio (tada vadinosi ŠAR ir TEN).

Nemuno būrio vadu paskirtas Vytautas⁴, partizanas nuo 1944 metų. Lukšio būrio vadu paskirtas Galinskas⁵, partizanas nuo 1944 metų. Tuo pat metu iš Povilo Lukšio rinktinės 4-ojo rajono organizuotas Vytenio būrys, vadu paskirtas Lapas-Karosas⁶, partizanas nuo 1947 metų.

1949 metais iš Povilo Lukšio rinktinės 5-ojo rajono organizuotas „Laisvės“ būrys, vadu paskirtas Radvila-Sniegutis⁷. Partizanų gretose nuo 1947 metų, per visą šį laikotarpį pasirodė kaip geras visuomeninis organizatorius.

1949 metais Maironio rinktinės vadas Rimantas buvo paskirtas Prisikėlimo apygardos vadu, o į jo vietą paskirtas Rytas.

Ryto įsakymu Maironio rinktinė padalyta į Birutės, Kęstučio ir Mindaugo tėvūnijas.

1. Mindaugo tėvūnijos vadu paskirtas part. Diemedis⁸, 1950 m. už nuopelnus sąjūdžiui

¹ Data nustatyta iš konteksto.

² Povilas Morkūnas.

³ Juozas Paliūnas.

⁴ Viktoras Bakanauskas.

¹¹ Albertas Pumputis-Galijotas(?).

⁶ Nenustatytas asmuo.

⁷ Romas Vaitkevičius.

⁸ Kostas Kudokas.

perkeltas į Prisikėlimo vadovybę, o į jo vietą paskirtas part. Daukantas⁹, 26 metų, partizanų gretose nuo 1947 metų.

2. Birutės tėvūnijos vadu paskirtas part. Daunys ¹⁰. Žuvo 1950 metų liepą, ir į Daunio vietą vadu paskirtas Vytenis ¹¹, 22 metų, partizanas nuo 1948 metų.

3. Kęstučio tėvūnijos vadu paskirtas Radvila. 1951 m. sausio 30 d. Radvilai žuvus, tiesioginiu vadu paskiriamas Birutės tėvūnijos vadas Vytenis.

4. Suformuotas Maironio rinktinės būrys, kuriam suteiktas Jaunučio vardas. Vadu paskirtas Jogaila¹², 24 metų, partizanas nuo 1946 metų. Daug padėjo organizuojant rinktinę.

Mindaugo tėvūnija padalyta į tokius padalinius:

a) Nemuno būrys. Žuvus šio būrio vadui Vytautui, 1950 metų pradžioje į šias pareigas paskirtas part. Vytenis ¹³, 30 metų amžiaus, partizanauja nuo 1949 metų. 1951 m. gegužę iš šių pareigų Vytenis atleidžiamas ir būrio vadu paskiriamas part. Mindaugas ¹⁴, partizanas nuo 1950 metų.

b) Lukšio būrys. 1949 m., žuvus vadui Gaidžiui¹⁵, vadu paskiriamas Jogaila, tais pačiais metais Jogaila buvo perkeltas vadovauti Jaunučio būriui. Lukšio būrio vadu paskiriamas 20-metis Vygau-das¹⁶, kuris 1950 metais pasiduoda priešui ir tampa išdaviku. Lukšio būrio vadu paskiriamas part. Dainotas¹⁷, 28 metų, partizanas nuo 1947 metų.

c) Kudirkos būrys. Šis būrys suformuotas 1951 metų rugsėjį, vadu paskirtas part. Ainis ¹⁸, 24 metų, partizanauja nuo 1946 metų.

Birutės tėvūnija padalyta į tokius padalinius:

a) Eimučio būrys. Šio būrio vadą Daunį 1949 metais perkėlė į tėvūniją, vadu paskiriamas Bielinis¹⁹, kuris 1950 metais su visais kovotojais žūva. Tais pačiais metais būrys vėl suformuojamas vadovaujant Dunduliui²⁰, tačiau tais pačiais metais visi kovotojai

⁹ Vytautas Sankauskas.

¹⁰ Nenustatytas asmuo. ¹¹ Antanas Kvedaras.

¹² Romualdas Šukevičius.

¹³ Stasys Satkus.

¹⁴ Nenustatytas asmuo. " Nenustatytas asmuo.

¹⁶ Jonas Mockevičius.

¹⁷ Albertas Stoškus.

¹⁸ Feliksas Kokšta.

¹⁹ Nenustatytas asmuo.

²⁰ Nenustatytas asmuo.

taip pat žūva. Dėl smarkaus priešo persekiojimo šis būrys kol kas neatsikūrė.

Kęstučio tėvūnija padalyta į tokius būrius:

a) „Laisvės“ būrys. Buvęs Juozapavičiaus būrio vadas 1951 metų sausio 30 d. žūva, o į jo vietą paskiriamas part. Algirdas²¹, partizanauja nuo 1950 metų.

b) Vytenio būrys. 1950 m. sausio 21 dieną žuvus būrio vadui Gražvydui²², vadu paskiriamas Vytautas²³, 26 metų, partizanauja nuo 1948 metų.

c) Jaunučio būrys. Žuvus vadui Jogailai, vadu paskiriamas Kęstutis²⁴, 23 metų, partizanauja nuo 1948 metų.

Prisikėlimo vadovybės įsakymu Nr. 1 nuo 1952 metų Maironio rinktinei grąžinti Povilo Lukšio rinktinės pavadinimą.

²¹ Leonas Juška.

²² Nenustatytas asmuo.

²³ Vytautas Meškuotis.

²⁴ Pranciškus Prūsaitis.

Virginija Rudienė

KUNIGAİKŠČIO ŽVELGAIČIO RINKTINĖ

Rinktinės susiformavimas ir organizaciniai pokyčiai

1944 m. pabaigoje, Sovietų Sąjungos kariuomenei antrą kartą okupavus Lietuvą, Šiaulių apskrities Žagarės, Joniškio, Gruzdžių, Kruopių valsčiuose susiformavo partizanų junginys (150-200 žmonių), vadovaujamas Lietuvos kariuomenės leitenanto Martyno Kliausiaus-Tautvydo. Jau 1944 m. rudenį Tautvydas šį junginį pavadino Genio kuopa ir suskirstė ją į būrius, turėjusius medžių pavadinimus: „Ažuolo“, „Alksnio“, „Beržo“ ir kt.¹ Nepavyko rasti jokių autentiškų Genio kuopos štabo dokumentų, tad sunku nustatyti jos struktūrą. Šios kuopos partizano Juozo Kumpio liudijimu, jis priklausęs Birutės būriui, vadovaujamam Alekso Kundroto. Būrys, iki 1945 m. liepos veikęs savarankiškai, dėl kovotojų legalizavimosi smarkiai sumažėjęs gretoms, įsijungęs į Genio kuopą². Kuopai tuomet priklausę „Ažuolo“, „Klevo“ ir Birutės būriai. Visi jie ba-zavęsi vienoje stovykloje Tyrelio miške, keturiuose bunkeriuose prie Mūšos upės. Kitas šio krašto partizanas, Ignas Sabulis, 1945 m. vasarą suimtas kaip „Ažuolo“, „Beržo“ bei „Uosio“ būrių ryšininkas su Lietuvos laisvės armijos (LLA) Šiaulių štabu, jokių parodymų saugumiečiams nedavė.

¹ S. Narbutas, „Partizano Tautvydo tėvūnija“, *Darbai*, 1996, Nr. 1, p. 79.

² J. Kumpio 1951 10 29 tardymo protokolas, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau - LYA), baudž. b. 22845/3, t. 1, 1. 22; J. Kumpio 1952 01 25 tardymo protokolas, *ibid.*, t. 2, 1. 25.

Reikia pasakyti, kad literatūroje (ir mokslinėje, ir memuarinėje), taip pat ir represinių valdžios struktūrų dokumentuose Genio kuopa minima labai retai. Atrodo, jog vietos gyventojai bei eiliniai kuopos kovotojai ją dažniau vadindavo tiesiog Joniškio rinktine. Joniškio rinktinę, kaip 1946 m. pradžioje gana savarankiškai veikusią ir turėjusią ryšių su Žemaičių legionu, mini ir knygos „Lietuvos partizanai 1944—1953 m. " autoriai³. Kita vertus, Joniškio rinktinę galėjo būti vadinamas tik vienas iš Genio partizanų junginiui priklausiusių būrių (vėliau taip ir buvo).

Tikslesnių žinių apie Genio kuopą (ar rinktinę) nesurinko ir Joniškio apskrities (įsteigta 1945 m. birželio 14 d.) saugumiečiai. Pasak Lietuvos SSR MGB 2N valdybos darbuotojo mjr. Stepano Figurino, 1947 m. birželio mėn. tikrinusio apskrities skyriaus darbą, Joniškio operatyvininkai „nesugebėjo realizuoti gautų iš 1946 m. kovo mėn. suimto ir užverbuoto Genio kuopos partizano duomenų ir iki šiol neišaiškinta, kas tas Genio štabas, ar veikia jis dabar, kas tas Genys⁴. Turint galvoje, kad visa saugumiečių „išmintis“ apie partizanų junginius buvo gaunama iš suimtų partizanų, vidaus agentų ar informatorių, galima padaryti išvadą, kad Joniškio saugumiečiai patikimos agentūros pirmaisiais savo veiklos metais neturėjo. Tokią išvadą padarė ir jau minėtas mjr. S. Figurinas. Savo pranešime ministrui jis paaiškino, kad iš joniškiečių operatyvininkų ataskaitose nurodomų keturių vidaus agentų realiai tedirbo vienas. Kaip vertingas vidaus

agentas nurodomas Luna greit dingio iš jų akiračio, o agentas Katinas (turimas galvoje ne 1949 m. užverbuotas Kazys Našliūnas) ryšio su verbuotojais neturėjo metus.

³ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944-1953 m.*, Kaunas, 1996, p. 263.

⁴ LSSR MGB 2N valdybos viršininko mjr. S. Figurino 1947 06 07 pranešimas LSSR valstybės saugumo ministrui D. Jefimovui, LYA, f. 3, b. 20/152, t. 1, 1. 73.

Nesiimsime spręsti, kaip dirbo Joniškio saugumiečiai, tačiau išdėstyti faktai akivaizdžiai rodo krašto gyventojų nuostatas pradiniam pasipriešinimo etape: mažai kas iš užverbuotųjų vykdavo saugumiečiams duotus pažadus. Tokia pat buvo ir ginkluotosios rezistencijos dalyvių pozicija. Mums tėra žinoma vos keletas teistų aptariamų rinktinės partizanų pareigūnų pavardžių. Visi jos vadai, štabų nariai žuvo kovos lauke, geriausiu atveju suspėję palikti atsisveikinimo laiškėli (kaip Pranas Muningis). Tad nei jokių parodymų apie rinktinę saugumiečiams, nei, deja, jokių liudijimų mums nepaliko. Eiliniai kovotojai dažniausiai nežinojo, kokia yra stambesnio partizanų junginio struktūra, kas štabo nariai, nes tokios žinios nebuvo platinamos: to reikalavo konspiracijos taisyklės. Kartu su vadais neretai žūdavo ir būrių archyvai. Nors Joniškio saugumiečių ataskaitose dažnai giriamasi, kad paimti partizanų dokumentai, „turintys operatyvinę reikšmę“, tačiau Lietuvos ypatingajame archyve jų nedaug teaptinkama. Galbūt nelikus „operatyvinės būtinybės“ jie buvo sunaikinti.

Joniškio saugumiečiams tebesiaiškinant, kas tas Genio štabas, istorikės Aurelijos Malinauskaitės teigimu, kuopa jau 1946 m. rudenį buvo pakeitusi pavadinimą ir vadinosi Voverės rinktinė⁵. Tą liudija rinktinės vado Alekso Valančiaus-Tau-ro-Okso 1946 m. lapkričio 16 d. laiškas Vytauto Didžiojo rinktinės vadui Jonui Belaglovui-Žydrūnui. Tą patį dokumentą nurodo ir Joniškio partizanų kovų tyrinėtojas Simonas Narbutas, šį pavadinimo pakeitimą siedamas su tuo, kad rinktinė tapo pavaldi Kęstučio apygardai⁶. Remiantis Jono Žemaičio, Lietuvos laisvės

⁵ A. Malinauskaitė, „Šiaulių krašte veikusių rinktinių apžvalga“, *Partizanų ko-vos Šiaulių krašte*, Šiauliai, 1996, p. 19.

⁶ S. Narbutas, „Partizano Tautvydo tėvūnija“, *Darbai*, 1996, Nr. 1, p. 95.

kovos sąjūdžio prezidiumo pirmininko parodymais, duotais Valstybės saugumo komiteto tardytojams, tuo būtų galima suabejoti. J. Žemaitis taip nušvietė savo organizacinę veiklą pajungiant Voverės rinktinę (J. Žemaitis ją vadino Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinė, t. y. vardu, kuriuo ji vadinsis nuo 1948 m.) Kęstučio apygardai: „1947 m. vasarą ryšininkė Bobutė, svečiuodamasi pas seserį, gyvenančią Šiaulių ar Meškučių apylinkėse, susisiekė per ją su Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės vadu Bakūnu, kuris atsiuntė man laišką, prašydamas įjungti šią rinktinę į Kęstučio apygardą. Aš sutikau ir daviau įsakymą. Šiai rinktinėi vadovavo Bakūnas, jis išsirinko sau kitą slapyvardį, bet aš neatsimenu“⁷.

Krinta į akis tai, kad rinktinės vadu J. Žemaitis nurodo Leoną Bakūną, tuo tarpu tikrai yra žinoma, kad 1947 m. viduryje Voverės rinktinei vadovavo A. Valančius. Greičiausiai minimą laišką rašė rinktinės štabo viršininkas L. Bakūnas, neilgai tas pareigas ėjęs ir greit legalizavęsis. Deja, apie L. Bakūną žinome tik iš Joniškio operatyvinių ataskaitoje paminėto bandymo jį užverbuoti. Taigi, jei pasikliausime J. Žemaičio atmintimi, Voverės, Lietuvos žaliaji, Šiaulių ir Klaipėdos rinktinės 1947 m. vasarą perėjo Jungtinės Kęstučio apygardos (JKA) žinion.

Nebeminėsime, kokios grupės 1946-1947 m. priklausė rinktinei, neaprašinėsime jų veiksmų, susirėmimų su kariuomene ir sribais, nes tai gana išsamiai yra aprašęs S. Narbutas. Nuoseklumo dėlei priminsime, jog 1946 m. vasario mėn. žuvo rinktinės vadas M. Kliausius-Tautvydas, o po kelių dienų, vasario 23-iąją, Linkuvos valsčiuje žuvo 23 Motiejaus Beliacko-Paleckio būrio partizanai. Po šių netekčių rinktinės partizanai, matyt, pakriko. J. Kumpio liudijimu, kilę nesutarimų dėl naujo rinktinės vado kandidatūros. Partizanai nenorėjo

⁷ J. Žemaičio 1953 07 07 tardymo protokolas, LYA, baudž. b. 33960/3, t. 1, 1. 143.

paklusti Rudauskui-Dobilui, Genio kuopos vado pavaduotojui, ir šis iš jos visai pasitraukęs⁸. Kas vadovavo rinktinei iki 1946 m. gegužės mėn. ir apskritai ar buvo išrinktas viso junginio vadas, nežinoma. 1946 m. gegužės mėn. kuopos partizanai vadu išsirinko A. Valančių-Oksą.

Priskyrus Voverės rinktinę Jungtinei Kęstučio apygardai, matyt, būta pertvarkymų ir pačioje rinktinėje. Iš suimtų partizanų parodymų žinoma, kad maždaug aptariamaisiais metais prie rinktinės prisijungė J. Jasučio-Čemberleno partizanų grupė iš Kruopių valsčiaus⁹. Keitėsi ir būrių pavadinimai, kito jų bei kovotojų juose skaičius.

Jau 1947 m. pabaigoje JKA vadui J. Žemaičiui tapo akivaizdu, kad apygardos teritorija per daug išsiplėtė. Buvo sunku pasiekti pavaldžius partizanų junginius, perduoti jiems nurodymus, įsakymus, spaudą, kontroliuoti jų veiklą. Buvo nuspręsta įkurti naują apygardą - Prisikėlimo. 1948 m. pavasarį organizacinis pasirengimas buvo baigtas, ir prasidėjo apygardos, kuri apėmė Voverės, Atžalyno, Lietuvos žaliają ir Povilo Lukšio rinktinės, istorija. Užbėgdami į priekį pasakysime, kad Voverės rinktinė, skirtingai nuo kitų, išlaikė gana stabilią struktūrą, nepakriko iki pat Prisikėlimo apygardos išformavimo, ji mažiau nukentėjo nuo infiltruotų agentų ir operatyvinių „kombinacijų“.

Nėra aptikta autentiško dokumento, liudijančio Voverės rinktinės pervadinimo Kunigaikščio Žvelgaičio rinktine datos, tačiau galima daryti prielaidą, kad vardo pakeitimas gali būti susijęs su perėjimu į naują apygardą. Mūsų dažnai cituojamas rinktinės partizanas J. Kumpis nurodo gana tikslią datą - 1948 m. gegužės mėn. Tai neprieštarautų

⁸ J. Kumpio 1952 01 24 tardymo protokolas, ibid., baudž. b. 22845/3, t. 2, I. 18.

⁹ MGB Joniškio apskrities skyriaus viršininko Filonovo pranešimas LSSR valstybės saugumo ministrui D. Jefimovui apie skyriaus darbą 1947 m. lapkričio mėn., *ibid.*, f. 3, b. 20/152, t. 1, 1. 192.

Tardomas „Ažuolo“ būrio vadas

Juozas Kumpis-Arnas. 1951 m.

mūsų prielaidai. O J. Kumpiu taip dažnai remiamės todėl, kad jis — vienas iš nedaugelio suimtų vidutinio rango rinktinės pareigūnų, davęs saugumiečiams gana išsamius parodymus.

Isteigus naują apygardą, ne tik pasikeitė rinktinės pavadinimas, bet ir kito jos organizacinė struktūra. Tuo pačiu metu ar kiek vėliau rinktinėje buvo sudaryti nauji organizaciniai vienetai - rajonai, pavadinti Erelio, Sakalo ir Gervės vardais. Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) prezidiumo 1948 m. lapkričio mėn. nutarimu rajonai, kaip struktūrinis partizanų kariuomenės vienetas, buvo oficialiai įteisinti. Tačiau šis pavadinimas neprigijo. Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinėje 1949 m. vasarą rajonai buvo pavadinti tėvūnijomis - greičiausiai siekiant suvienodinti partizanų junginių organizaciją šalyje (Pietų Lietuvoje tėvūnijos jau egzistavo). Erelio rajonas tapo Partizano Tautvydo

vasarą tėvūnijoje veikė 15 partizanų, priklausiusių „Klevo“ būriui. Šio būrio vadas Jonas Kilčiauskas-Dėdė-Merkuras po S. Bungos žūties 1950 m. vasario mėn. tapo tėvūnijos vadu, o būrio vadu partizanai 1950 m. birželio mėn. išsirinko Andrių Žemaitį-Kariūną-Radvilą¹¹. Kadangi tėvūnijoje buvo tik vienas - „Klevo“ - būrys, tai partizanams, matyt, tebevadovavo J. Kilčiauskas, o A. Žemaitis perėmė vadovavimą tik po tėvūnijos vado žūties 1950 m. rugpjūčio 19 d.

Juozapavičiaus tėvūnijos partizanai veikė Žagarės, Gruzdžių valsčiuose, dalyje Skaistgirio valsčiaus. Aptariamuoju laikotarpiu tėvūnijai vadovavo Algirdas Trinkas-Algis. Jai priklausė vienas „Ažuolo“ būrys, kurio veikė dvi grupės. Vienai grupei, vadinamai Žagarės, vadovavo pats Algis, kitai, Gruzdžių, — J. Kumpis. Pastarojo parodymais, iki 1948 m. rudens, iki sunaikinimo, tėvūnijai (tada dar Sakalo rajonui) buvo pavaldūs ir Kruopių valsčiuje veikęs „Putino“ būrys. 1950 m. vasarą į Juozapavičiaus tėvūniją įsiliejo „Vinkšnos“ būrio likučiai, iki tol priklausę Simono Daukanto tėvūnijai, ir vienas jos vadų — Steponas Erstikis-Papartis 1951 m. gegužės 13 d. buvo paskirtas Juozapavičiaus tėvūnijos vadu¹².

Trečiajai — Simono Daukanto tėvūnijai - priklausė dalis Kuršėnų, Akmenės valsčių, Kruopių ir Gruzdžių valsčiai. Jai vadovavo Antanas Jokubauskas-Perkūnas, vėliau - Petras Ulčinas-Uošvis, kurį laiką tėvūnijos vado pareigas ėjo ir S. Erstikis. Tikrai nežinoma, kada Perkūno vadovaujamas būrys įsijungė į Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinę — įsteigus Prisikėlimo apygardą ar kiek vėliau. Turimais duomenimis, tėvūnijai priklausė „Vinkšnos“ ir Stasio Šepkaus-Šerno vadovaujamas Plechavičiaus būrys. 1950 m. viduryje, kaip jau minėta, „Vinkšnos“

¹¹ „Klevo“ būrio tarybos susirinkimo protokolas, Genocido aukų muziejus (toliau - GAM), GEK 5035.

¹² Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės vado Puntuko 1951 05 13 įsakymas Simono Daukanto tėvūnijos vadui, *ibid.*, GEK 5376.

būrys prisijungė prie Juozapavičiaus tėvūnijos, o likę du S. Šepkaus būrio partizanai (S. Šepkus ir I. Sabulis) - prie rinktinės štabo¹³. Nors formaliai tėvūnija dar egzistavo, bet realiai jos veiklos rajonas atiteko Juozapavičiaus tėvūnijos partizanams.

1950 m. rudenį prie Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės prisijungė Lietuvos žaliosios rinktinės Kovo tėvūnijos partizanai. Koviečiai iki 1948 m. vasaros priklausė Vytauto Didžiojo rinktinei, o kuriantis Prisikėlimo apygardai tapo pavaldūs Lietuvos žaliajai rinktinei¹⁴. Šios tėvūnijos vadas Boleslovas Kriščiūnas-Punktukas-Klajūnas 1950 m. lapkričio mėn. buvo paskirtas Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės vadu. Kovo tėvūnijai priklausė Šiaulių rajono šiaurinėje dalyje veikęs „Audros“ būrys. Beje, saugumiečių ataskaitose „Audros“ būrio veikimo rajonas kartais vadinamas Švilpinių Jurgio rajonu, o ir partizanų parodymuose „Audros“ būrio kovotojai kartais vadinami Švilpiais.

1952 m. gegužės mėn. Prisikėlimo apygarda, jos partizanų junginiams visai susilpnėjus, buvo išformuota. Likę Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanai prisijungė prie

Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės. Juozapavičiaus tėvūnija išlaikė savo pavadinimą ir statusą, o prie jos dar buvo prijungtas Šatrijos rinktinės „Ventos“ būrys, vadovaujamas Prano Vitkausko-Granito-Margio.

Tai buvo paskutiniai organizaciniai pertvarkymai, susiję su Kunigaikščio Žvelgaičio rinktine. 1953 m. pavasarį žuvus Šatrijos rinktinės vadui Jonui Jankauskui-Audroniui, jos štabas jau nebuvo atkurtas, o likę partizanai veikė savarankiškai.

¹³ Sabulio 1952 04 18 tardymo protokolas, LYA, baudž. b. 26700/3, t. 1, 1. 31-32.

¹⁴ Lietuvos žaliosios rinktinės vado 1948 08 03 įsakymas, GAM, GEK 5053.

Joniškio emgėbistai kaupia jėgas

Pirmaisiais pokario metais prie ginkluoto antisovietinio pasipriešinimo slopinimo prisidėjo įvairios represinės žinybos, tačiau jų darbą koordinavo ir už jį atsakė iš pradžių NKVD, o nuo 1947 m. - MGB specialūs skyriai. NKVD-NKGB (1946 m. kovo mėn. perorganizuoti į ministerijas - MVD ir MGB) skyriai veikė kiekvienoje apskrityje, o poskyriai — ir valsčiuose. Joniškio apskrityje šie skyriai pradėjo darbą greit po apskrities sukūrimo - 1945 m. rugpjūčio 1 d. Poskyriai įsteigti visuose šešiuose valsčiuose (vėliau, įkūrus dar du valsčius, poskyriai įkurti ir juose).

Pirmieji NKVD bei NKGB Joniškio apskrities, kaip ir kitų apskričių, skyrių viršininkai buvo atvykęliai iš SSRS. NKVD skyriui vadovavusį kpt. Toporkovą 1946 m. liepą pakeitė pplk. Judinas, o NKGB skyriaus viršininką mjr. Popovą tuo pačiu metu - pplk. Filonovas. Nors tikslų duomenų apie šių skyrių bendradarbius nėra rasta, tačiau tarp kokių nors laipsnį turinčių operatyvininkų vyrauja kitataučių pavardės. Antai Judino pavaduotojais dirbo mjr. Utkinas ir lttn. Izmailovas, Filonovui talkino majorai Popovas ir Imamalijevs. Skyrių ataskaitose dažnai randama lttn. V. Tumo pavardė. Atrodo, kad iš vyresniųjų operatyvininkų tik jis vienas mokėjo lietuviškai, tad ir įvairiose operacijose dažniau dalyvavo. Neabejojant galima pasakyti, kad partizaninio karo metais lietuvių šiuose skyriuose dirbo nedaug: vietinius kadrus dar reikėjo „išsiugdyti“.

Skaitant NKVD-NKGB Joniškio apskrities skyrių operatyvinio darbo bylas į akis krinta beveik nuolatinis viršininkų iš Vilniaus nepasitenkinimas skyrių darbuotojų elgesiu ir darbu. MVD Kovos su banditizmu skyriaus viršininko pavaduotojas B. Burylinas, tikrinęs 1946 m. sausio—balandžio mėn. pavaldinių atliktą darbą, nustatė, kad darbuotojų drausmė labai prasta: kai kurie nuolat girtauja, plėšia gyventojus, ne visada net į darbą ateina. Agentūrinis darbas ir apskrities, ir valsčių skyriuose apleistas, visai neskiriama dėmesio agentų verbavimui. MVD batalionas kovai su „banditizmu“ skiria tik 40 proc. laiko, o ir šios negausios operacijos dažnai žlunga, nes rengiamos neturint jokių agentūrinių duomenų ¹⁵.

Reikalai, regis, nepasitaisė ir metų pabaigoje. Nei drausmė, nei darbas su agentūra nepagerėjo. Viršininkai iš Vilniaus turėjo būti šokiruoti sužinoję, kad MVD Joniškio apskrities skyriaus darbuotojai, 1946 m. rugpjūtį gavę pranešimą apie „CP“ (ypatingą įvykį) Žagarėje, niekaip negalėjo rasti laikinai skyriaus viršininko pareigas ėjusio mjr. Utkino. Kaip vėliau paaiškėjo, jis girtavo. Tikrintojai iš Vilniaus padarė išvadą, kad abiejų skyrių darbuotojai į gautus pranešimus iš Žagarės reagavo formaliai¹⁶. Buvo nurodyta ir daugiau atvejų, kai nei NKVD-NKGB skyrių operatyvininkai, nei sribai, nei MVD kariuomenės dalys neparodė reikiamo aktyvumo partizanų „išpuolių atžvilgiu“. Šiuo požiūriu labai akiplėšiškas buvo 1946 m. birželio mėn. partizanų žygis į Daunoravos pieninę.

Vieną birželio dieną trys partizanai, atėję į pieninę, pareikalavo, kad jos technologas išrašytų paskyrą, ir pasiėmę produktus išvažiavo. Tą pačią dieną vakare atvažiavo vėl, tik jau persirengę. Vienas vilkėjo MVD majoro uniforma su Raudonosios žvaigždės ordinu ant krūtinės, kitas — viršilos, o dar septynetas ar aštuonetas buvo užsime-tę palapinsiaustes. „Išbarę“ pieninės darbuotojus už produktų atidavimą „banditams“, išsivežė likusiuosius... Saugumiečiai apie tai sužinojo tik kitą dieną. Išsiųsta operatyvinė grupė bei karinė žvalgybos grupė grįžo tuščiomis¹⁷.

¹⁵ B. Burylino pranešimas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, LYA, f. 3, b. 20/151, t. 1, I. 127-131.

¹⁶ LSSR MGB Kovos su banditizmu valdybos I skyriaus viršininko Vasiljevo 1946 m. rugpjūčio mėn. pranešimas vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, *ibid.*, t. 2, I. 19-21.

¹⁷ MVD Joniškio apskrities skyriaus viršininko Judino ir jo pavaduotojo Utkino 1946 07 30 pranešimas LSSR vidaus reikalų ministro pavaduotojui P. Kapralovui, *ibid.*, t. 1, I. 235-236.

Nors Joniškio apskrities saugumiečiai jau 1945 m. rudenį sudarė pirmąsias legendines grupes (t. y. grupes, turėjusias apsimesti partizanais), tačiau ir šioje veiklos srityje, atrodo, neturėjo kuo pasigirti. Agento Savo grupė, išžudžiusi daug taikių gyventojų, pagrindinio jai kelto uždavinio - užmegzti ryšius su partizanais ir pasidaruoti tarp jų — neatliko. Joniškėčių 1946 m. ataskaitose, siųstose valdžiai į Vilnių, aptikta vos pora sėkmingų šio pobūdžio operacijų. Viena jų - Žagarės valsčiaus Veršių kaimo gyventojų K. K. namuose. Jo sūnus visiškai patikėjo apsimetėliais, atidavė jiems turėtus šovinius, parašė raštelį pažįstamiems partizanams, kad padėtų grupei susisiekti su jais. Tų pačių metų rugpjūčio mėn. Joniškio saugumiečiai numatė kiekviename valsčiuje sudaryti tokias legendines grupes. Tačiau apie šių „operatyvinių kombinacijų“ rezultatus duomenų nerasta, išskyrus atvejį, kai buvo užverbuotas informatorius, slapyvardžiu Karandašas. Manoma, kad sėkmės atveju vadovybei būtų buvę apie tai pranešama. Taip pat netiesiogiai galima spręsti, kad mėginimai sukompromituoti partizanų vadus buvo bevaisiai: nežinoma atvejų, kad rinktinėje būtų buvę susidorota su savais. Atsikratyti rinktinės vado A. Valančiaus nepavyko ir samdyto kriminalinio nusikaltėlio rankomis — jis buvo demaskuotas. MVD Joniškio apskrities skyriaus viršininkas Judinas 1946 m. lapkričio 11 d. pranešime LSSR vidaus reikalų ministrui buvo priverstas pripažinti, kad „nei apskrities skyriaus operatyviniai darbuotojai, nei MVD valsčių skyrių aparatas nesusidorojo su iškeltu uždaviniu įsigyti agentų smogikų fiziniam bandgrupių narių sunaikinimui bei

užverbuoti kitos vertingos agentūros" ¹⁸. P. Kapralovas, tuo metu ėjęs vidaus reikalų ministro pareigas, susipažinęs su MVD Joniškio apskrities skyriaus darbu, rašte Judinui pareiškė: „Jūsų apskrities skyriaus darbą aš imu asmeninę kontrolę. Mano nurodymų vykdymas 1947 m.

¹⁸ Ibid., t. 2, 1. 145.

sausio mėn. bus patikrintas vietoje <...>." Ministras priekaištavo, kad „banditai" išplėtę veiklą į anksčiau buvusius ramius valsčius, o tuo tarpu apskrities aparatas dirbęs „ypatingai silpnai". Vidaus agentūros ištis nesą, o su esamais agentais ir informatoriais dirbama prastai. P. Kapralovas pasirinko tokius pavyzdžius: 284 informatoriai lapkričio mėn. operatyvininkams įteikė tik 22 pranešimus, bet ir tų pačių pusė neturinti jokios vertės; apie 30 proc. susitikimų su agentais žlunga dėl konspiracijos nesilaikymo (t. y. agentai dėl operatyvininkų kaltės demaskuojami ir partizanų sunaikinami); karinės-čekistinės operacijos neapgalvotos ¹⁹.

1946 m. rudenį MVD Joniškio apskrities skyrių tikrino ir SSRS MVD brigada. Nurodžiusi trūkumus, ji surado ir pateisinamų tokio silpno darbo priežasčių. Tikrintojų nuomone, „dėl didelio ginkluotų gaujų dalyvių skaičiaus ir didelės jų veikimo teritorijos agentūrinis darbas ir gaujų likvidavimas buvo apsunkintas". Be kita ko, specialistai iš Maskvos rekomendavo išskaidyti dvi joniškėčių kolegų užvestas bylas prieš antisovietinį pagrindį į smulkesnes, davė kitokių patarimų...

Joniškio apskrities saugumiečiai nedrįso nevykdyti vyresnybės nurodymų ir agentūrinę bylą prieš jų apskrityje veikusius partizanų būrius, pavadintą „Svirepyje" („Nuožmieji"), išskaidė į tokias: 1) „Obnovlency" („Atsinaujinusieji") - prieš Vlodo Guščiaus-Medikuičio 15 partizanų grupę; 2) „Nelega-ly" („Nelegalai") - prieš A. Vietros-Mažulio 25-27 kovotojų grupę, veikusią Skaistgirio valsčiuje; 3) „Lesnyje" („Miškiniai") - S. Bungos-Jūros vadovaujamą V būrį, tuo metu turėjusį 45 kovotojus. Ketvirtajai bylai, užvestai prieš A. Valančiaus vadovaujamą štabo grupę, paliktas ankstesnis pavadinimas - „Svirepyje". Penktoji agentūrinė byla, „Ostatki" („Likučiai"), jau anksčiau užvesta M. Beliackio partizanų

¹⁹ P. Kapralovo 1946 12 13 raštas MVD Joniškio apskrities skyriaus viršininkui Judinui, ibid., I. 169.

būriui, liko nepakeistu pavadinimu. Pats būrio vadas jau buvo žuvęs, tačiau saugumiečiai dar nežinojo, kas vadovauja likusiems būrio partizanams. Dar dvi bylos sudarytos, pasak saugumiečių, „kito atspalvio antitarybininkams", t. y. neginkluotoms pagrindžio organizacijoms. Už kiekvieną iš šių bylų buvo atsakingas apskrities skyriaus darbuotojas, ir tik viena patikėta MGB Joniškio valsčiaus skyriaus viršininkui Kuznecovui kaip labiausiai patyrusiam. Kitų valsčių skyrių viršininkai į bylų tyrimą buvo įtraukiami tik atliekant atskiras užduotis. Atrodo, kad toks darbo pasidalijimas greit buvo pripažintas netinkamu, nes 1947 m. viduryje bylas jau vedė valsčių, kurių teritorijoje veikė atitinkamas partizanų būrys, darbuotojai. Kadangi vieno būrio partizanai dažniausiai veikė ne vieno, o kelių valsčių teritorijoje, tai bylų dublikatai buvo ir kitur.

Žodžiu, saugumiečiai ieškojo efektyviausių darbo su ginkluotu pagrindžiu būdų ir, deja, netruko rasti.

Nors nėra tikslų duomenų, tačiau išdėstyti faktai leidžia teigti, kad 1944-1948 m. tik nedidelė rinktinės kovotojų dalis žuvo dėl agentų išdavysčių ar buvo jų tiesiogiai sunaikinta. Tačiau tai nereiškia, kad Genio-Voverės rinktinė visai nenukentėjo nuo informatorių, vidaus agentų veiklos. Vėlesniais metais padėtis, kaip ir visame krašte, pasikeitė. Vis dėlto pažymėtina, kad emgėbistams ir vėliau Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinėje nesisekė taip plačiai ir veiksmingai taikyti „operatyvinių kombinacijų“, panaudoti smogikų grupių, kaip kai kuriuose kituose partizanų junginiuose. Čia nebuvo sudaryta jokio legendinio štabo, saugumiečiai, regis, nebuvo užverbavę jokio rinktinės štabo pareigūno ar infiltravę į štabą savo žmogaus. Negalime pasakyti, kodėl taip atsitiko: ar dėl vietinių gyventojų ir ginkluotosios rezistencijos dalyvių tvirtos pozicijos, ar, kaip teigė P. Kapralovas, dėl itin silpno NKVD-NKGB Joniškio apskrities skyrių aparato darbo. Šio klausimo nenagrinėsime, tik pažymėsime, kad rinktinės veiklos teritorijoje jos kovotojai turėjo tikrai patikimų rėmėjų, padėjusių jiems išlikti iki pat šeštojo dešimtmečio pabaigos.

Okupacinė valdžia pamažu stiprino savo pozicijas tremdama, suiminėdama arba tiesiog „likviduodama“ potencialius savo priešus. Nuskurdinti, išvarginti fizinio ir moralinio teroro žmonės, nors ir pritardami rezistencijos nuostatoms, aktyviau dalyvauti joje nesiveržė. Mažai kas net ir iš pačių ginkluotojo pasipriešinimo dalyvių besitikėjo Vakarų demokratinių valstybių pagalbos. „Tegul bus prakeikta amerikoniškoji demokratija...“ - taip priešmirtiniame laiške parašė rinktinės vadas P. Muningis-Žvelgaitis²⁰. O nugalėti Sovietų Sąjungos vien savo jėgomis ir didžiausias optimistas negalėjo tikėtis. Miškuose liko pasišventėliai, kurių gretas papildydavo neturėję kitos išeities, kaip tik pasitraukti į mišką, žmonės (ryšininkai, pagrindinių organizacijų nariai, partizanų rėmėjai, tremties išvengę žmonės, t. y. tie, kuriems grėsė neišvengiamas suėmimas).

Tuo tarpu represinės valdžios struktūros surado būdus efektyviausiai kovoti su ginkluotuoju pasipriešinimu: buvo intensyviai plečiamas įvairių kategorijų agentų, informatorių tinklas, stiprinamos smogikų grupės. Kaip nustatė istorikai, 1949 m. 80 proc. partizanų žuvo dėl išdavysčių²¹. Atvirame susirėmime su kariuomene ar sribais partizanai buvo pajėgesni priešininkai nei slaptuose MGB provokacijų ar bendražygių išdavysčių labirintuose.

Joniškio apskrities saugumiečiams 1944-1948 m. operatyvines nesėkmes 1949-aisiais ir vėlesniais metais padėjo kompensuoti

²⁰ Cituojama iš 1. è. MGB Joniškio apskrities skyriaus viršininko pareigas mjr. Gorsio 1950 03 06 pranešimo „Apie MGB Joniškio apskrities skyriaus agentūrinį-operatyvinį darbą prieš nac. pagrindį ir banditizmą 1950 m. vasario mėn.“ LSSR valstybės saugumo ministrui P. Kapralovui, *ibid.*, f. 3, b. 40/1,1. 113.

²¹ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944-1953 m.*, p. 355.

grupele „patikrintų ir darbe įtvirtintų“ agentų, tokių kaip Katinas, Jorgėla, Medis, Birutė, Triušis, Blokas ir kt. Dauguma užverbuotųjų, pasak saugumiečių, ir toliau „dviveidžiavo“, t. y. dezinformavo ar sakydavo tik dalį tiesos.

Toliau apžvelgsime kai kurias MGB suplanuotas ir agentų, informatorių ar smogikų grupių įvykdytas operacijas. Daugiausia Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės štabo ir Partizano Tautvydo tėvūnijos partizanų išdavusių vidaus agentų, vėliau tapusių smogikais - Katino ir Jorgėlos, užverbavimo aplinkybių nei veiklos čia plačiau neaprašinėsime, nes apie tai jau rašyta. Jų išdavystes paminėsime tik dėl pasakojimo nuoseklumo.

„...Siaubingi 1949-ieji metai“

„I praeitį nubrido siaubingi 1949-ieji metai. Su savim nusinešė išvargtus vargus, iškentėtas kančias. Zemė sugėrė daug ašarų, kraujo, daug nekaltų aukų priglaudė amžinam miegui“, -1950 m. sausio 4 d. savo dienoraštyje įrašė „Klevo“ būrio partizanas A. Žemaitis²². Buvusį mokytoją sukrėtė praėjusio pusmečio bendražygių žūtys. Nors jo dienoraštis labai asmeniškias, jame vos užsimenama apie kasdienį pavojų kupiną gyvenimą, jis ir kiti išlikusieji negalėjo negalvoti apie šių nelaimių priežastis, jų negalėjo nekankinti klausimas - kas? Deja, atsakymo tada jie dar nežinojo. Tik 1950 m. pavasarij ėmė įtarti dar neseniai į partizanų gretas įstojusį kovotoją Patroną. Tačiau šį gynė patikimas, išbandytas partizanas Senis, nuo 1945 m. su kitais besidalijęs partizaninio gyvenimo sunkumais. Bendražygiai nė nenutuokė, kad nuo 1949 m. pabaigos Senį (K. Našliūną) ir Patroną (K. Šakmaną) siejo ne tik draugystė, bet ir vienodos

²² A. Žemaičio dienoraštis, GAM, GEK 5024.

vidaus agento pareigos. Vargu ar jie kada sužinojo jų kitus, agentūrinius vardus: Senio — Katinas, Patrono — Jorgėla.

Viena pirmųjų pagal Jorgėlos ir agento Beržo informaciją parengtų karinių-čekistinių operacijų - miškų „šukavimas“ 1949 m. rugpjūčio 25-27 d. keturiuose valsčiuose, pasibaigęs septynių partizanų žūtimi. Antrąją operacijos dieną, rugpjūčio 26-ąją, Obelynės miške (Ziniūnų vlsč.) nuo kareivių automatų serijų žuvo Jonas Lukšas (g. 1894 m.) ir Adolfas Valančius-Tarzanas, o kitą dieną Jurdaičių miške (Skaistgirio vlsč.) - dar penki rinktinės kovotojai ir štabo pareigūnai. Ne visų jų pavardės žinomos. Saugumiečių duomenimis, žuvo rinktinės štabo viršininkas Kostas Adeikis-Lokys, Jonas Keturakis iš Stungių kaimo, Jonas Baltrušis iš Žagarės (jų slapyvardžių ir einamų pareigų saugumiečiai nežinojo), partizanas, slapyvardžiu Aitvaras, emgėbistų nuomone, buvęs rinktinės visuomeninės dalies vedėju (tokią išvadą padarė iš rastų jo dokumentų) ir A. Trinkas-Algis, štabo žvalgybos ir ryšių skyriaus viršininkas²³. Tikrai žinoma, kad A. Trinkos tarp žuvusiųjų nebuvo: dar daugiau kaip trejus metus jį persekios emgėbistai, savo ataskaitose viršininkams jį dar bent porą kartų „palaidoję“. Spėjama, kad partizanas Aitvaras gali būti tas pats tarp žuvusiųjų minimas J. Keturakis. Jį buvus rinktinės štabo visuomeninės dalies viršininku parodymuose saugumiečiams mini po pusmečio suimtas Antanas Gur-binas. Jei ši prielaida ir teisinga, dviejų žuvusiųjų pavardės taip ir lieka nežinomos. Jų nežinojo ir

vidaus agentai. Pasak jų, tarp žuvusiųjų buvo Prisikėlimo apygardos štabo narys Zygūnas-Piršlys, o rinktinės vadas P. Muningis-Žvelgaitis, sužeistas išvestas iš apsupimo, po kelių dienų nusišovęs.

²³ MGB Joniškio apskrities skyriaus viršininko Filonovo pranešimas LSSR valstybės saugumo ministrui P. Kapralovui „Apie MGB Joniškio apskr. skyriaus darbą prieš nac. pagrindį ir banditizmą 1949 m. rugpjūčio mėn.“, LYA, f. 3, b. 40/2, t. 2, l. 5.

Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės vadas Petras Ulčinas-Uošvis. Prieškarinė nuotrauka

1949 m. gruodžio pradžioje suimto, paskui ir užverbuoto partizano Senio parodymų Joniškio operatyvininkams padarinys - penkios V. Guščiaus-Medikuičio skyriaus partizanų gyvybės. Katinui ir Jorgėlai pradėjus veikti drauge, pirmiausia gruodžio 20 d. buvo rastos brolių Jono ir Petro Dantų slėptuvės Daujočių kaime, valstiečio Stepono Poškaus sodyboje. Čia žuvo P. Danta-Palubys-Mindaugas, ginklu pasipriešinęs lengvos pergalės laukusiems kareiviams, o J. Danta-Medvėgalis buvo suimtas, tačiau brolio likimo neišvengė — sovietinio teismo sprendimu 1951 m. gegužės 17 d. buvo sušaudytas Vilniuje.

Taigi vien per kelis paskutinius 1949 m. mėnesius žuvusių rinktinės partizanų sąrašas pailgėjo 14 pavardžių. O kiek suimtų, sužalotų ar lageriuose mirusių rinktinės rėmėjų, ryšininkų? Tokia buvo partizanų kasdienybė. „Nuožmaus gyvenimo dienos“ — taip pavadino ją A. Žemaitis jau minėtame dienoraštyje, su gauduliu prisimindamas, atrodo, taip seniai prabėgusią vaikystę, ištremtus namiškius, o ypač „gerąją Mamytę“ ...

Didelė netektis rinktinei buvo jos vado P. Muningio mirtis. Jis ilgiausiai iš visų rinktinės vadų — apie dvejus metus — išbuvo prie rinktinės vairo, pasižymėjo kaip geras organizatorius, išmintingas vadas, saugantis pavaldinių gyvybes. Igno Ramašausko (suimtas 1948 m. birželio mėn.) liudijimu, P. Muningis draudė, jei nėra įtikinamų įrodymų, bausti mirtimi įtariamus šnipinėjimu ir bendradarbiavimu su MGB žmones, partizanams kėlė uždavinį saugoti jėgas būsimajam Amerikos-Sovietų Sąjungos karui, kad deramai prisidėtų prie Tėvynės išlaisvinimo²⁴. Galima tik įsivaizduoti, kaip jis jautėsi nutaręs pats pasitraukti iš gyvenimo, nelaukdamas lėtos agonijos pabaigos — nusivylęs Amerika ir slegiamas atsakomybės už kitų likimą naštos...

Pasitraukus iš gyvenimo P. Muningiui, laikinai rinktinei vadovavo A. Trinkas-Algis. Jei tikėsime vidaus agento Katino informacija MGB operatyvininkams, partizanai rinktinės vado poste mieliau būtų matę santūresnį Kazį Mikėną, štabo būrio vadą. Tačiau jis kovo mėn. buvo paskirtas Prisikėlimo apygardos operatyvinio skyriaus viršininku, o rinktinės vadu tapo P. Ulčinas-Uošvis-Gintaras, buvęs Lietuvos kariuomenės kapitonas. Jau 1950 m. birželio mėn. Uošvis žuvo vykdamas į susitikimą su Partizano Tautvydo tėvūnijos partizanais. Ar prie to prisidėjo vidaus agentai Katinas ir Jor-gėla, ar tai buvo atsitiktinė žūtis, duomenį neturima. Rinktinės vadu žuvus Uošviui tapo K. Mikėnas-Gegužis-Balandis.

²⁴1. Ramašausko 1948 06 24 apklausos protokolas, *ibid.*, baudž. b. 37032/3, t. 1, 1. 39.

MGB bandymai įsiskverbti į „Ažuolo“ būrį

Katinui ir Jorgėlai sėkmingai darbuojantis Partizano Tautvydo tėvūnijoje, galbūt jų pavyzdžio įkvėpti, Joniškio apskrities saugumiečiai 1950 m. pavasarį net keletą kartų, bet nesėkmingai, bandė infiltruoti savo agentus į rinktinės štabo apsaugos („Ažuolo“) būrį. Vieną iš šių saugumiečių mėginimų dėl jo tipiskumo aprašysime detaliau.

1950 m. pradžioje į Žagarės emgėbistų akiratį kaip partizanų rėmėjas patenka pilietis N. Užverbuotas Statkaus slapyvardžiu ir įkalbintas tapti vidaus agentu, jis gauna automatą ir porą granatų, kuriuos, kaip liepta, paslepia savo ūkyje. Naujai iškeptam agentui nesant namuose (neva išvažiavus pas gydytojus į Žagarę), jo ūkyje padaroma krata ir, žinoma, aptinkami ginklai. Statkaus žmona ir tėvas sulaikomi, o jo paties visur ieškoma stengiantis, kad apie tai sužinotų žmonės, įtariami palaikę ryšius su partizanais. „Paieškų“ laikas pasirinktas neatsitiktinis — prieš turgaus dieną Žagarėje, tad Statkus ir kiti žmonės sužino apie įvykius. Statkus namo nebegrįžta. Jam lieka vienas kelias — pas partizanus. O šie apie įvykius jau viską žino ar gali sužinoti iš rėmėjų...²⁵

Nors Statkaus infiltravimo operacija, regis, nuodugniai apgalvota, tačiau saugumiečiai ne viską apskaičiavo. 1950 m. balandžio 6 d. priimtas į „Ažuolo“ būrį vidaus agentas Statkus neištvėrė nė savaitės. Persekiojamas baimės, kad partizanai juo nepasitiki ir tuoj tuoj jį sušaudys, ilgai nelaukė: progai pasitaikius, kai stovykloje tebuvo likęs vienas Žvainys (Kostas Liuberskis), pagriebė A. Trinkos — tuometinio Juozapavičiaus tėvūnijos

vado - krepšį su dokumentais ir pabėgo. Kitą dieną savo verbuotojams papasakojo apie partizanų nepasitikėjimą juo ir ryžtingus

²⁵ Mjr. Gorskio 1950 03 06 pranešimas LSSR valstybės saugumo ministrui P. Kapralovui, LYA, f. 3, b. 40/1, 1. 121-122.

Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanai. Iš kairės sėdi Antanas Verbickas-Bijūnas ir Kostas Liuberskis-Žvainys.

Iš kairės stovi Algirdas Trinkas-Algis, Edmundas Trinkas-Briedis, Vacys Rudnickas-Birštonas. 1951 m.

savo veiksmus: neva nušovęs A. Trinką, geležiniu kurpaliu greičiausiai mirtinai užvožęs Žvainiui ir sėkmingai pabėgęs²⁶.

Partizanų dokumentai šią istoriją nušviečia kiek kitaip. Genocido aukų muziejuje saugoma A. Trinkos pasirašyta informacija partizanams „Šnipo N. aprašymas" (dokumente nurodyta tikroji pavardė)²⁷. Iš jos matyti, kad partizanai tikrai nepasitikėjo Statkumi, bet stengėsi to neparodyti (net ginklą davė), kol neišsiaiškins visų jo pasitraukimo pas partizanus aplinkybių

²⁶ Analogiškas mjr. Gorskio 1950 05 05 pranešimas P. Kapralovui apie darbą 1950 m. balandžio mėn., ibid., 1. 160-161.

ir nesužinos daugiau apie jį patį. Iš būrio tik vienas Antanas Verbickas-Bičiulis-Bijūnas jį pažinojo, ir tai tik iš matymo. Taigi arba Statkus nepakėlė dvasinės įtampos, arba gana paprastu būdu, nenukentėdamas pats ir neprisidarydamas per daug rūpesčių kitiems, atsikratė vidaus agento pareigų. Jo tolesnis likimas nežinomas, tad pagrįstos išvados padaryti negalima.

Statkui pabėgus iš „Ažuolo“ būrio, balandžio 19-21 d. vidaus kariuomenė „šukavo“ Jurdaičių mišką, bet nei partizanų, nei agento nurodytų lavonų neaptiko, tik miško 16-ajame kvartale buvo rastas kapas, kurį atkasus nustatyta, jog čia palaidotas 1949 m. rugpjūčio 30 d. nusišovęs Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės vadas P. Muningis-Žvelgaitis. Nors A. Trinkos ir K. Liuberskio lavonai nebuvo aptikti, į Vilnių pranešta, kad jie „likviduoti“ (taip A. Trinka žuvo antrą kartą).

1950 m. pavasarį Joniškio saugumiečiai bandė įdiegti į „Ažuolo“ būrį dar tris agentus, bet vėlgi nesėkmingai. Daug buvo tikimasi iš agento Beržo, jau išdavusio aštuonis pagrindžio organizacijos narius. Šios organizacijos vadovas A. Verbickas suspėjo pasitraukti į mišką, ir saugumiečiai tikėjosi, kad Beržo draugystė su juo padės šiam įsiskverbti į būrį. Tačiau vėlgi iškilo problema: Beržas pas partizanus sutiko eiti tik su broliu. Tada ir šis buvo užverbuotas Erelio slapyvardžiu. Tuo pačiu metu infiltravimui buvo rengiamas ir agentas Vilkas, o jo gimnazistas brolis (Meškos slapyvardžiu) užverbuotas ryšiui tarp agento ir saugumiečių palaikyti. Visi keturi čia paminėti agentai buvo pažįstami tarpusavyje ir su A. Verbicku, o Vilko ir Meškos dėdė su pussesere buvo partizanai. Galbūt šios aplinkybės ir padėjo agentams greičiau atsidurti partizanų stovykloje, bet, nežinia kodėl, jų pasitikėjimo neigijo. Beržą ir Erelį, išgavęs prisipažinimą, partizanų karo lauko teismas pasmerkė mirti. Apie Vilką žinoma tik tiek, kad vidaus agento „etate“ jis neįsitvirtino, nes jau birželio mėn. buvo panaudotas kaip vedlys paieškos grupėse.

1950-ųjų netektys

1950 m., kaip ir 1949-ieji, rinktinei buvo labai sunkūs, jų taip pat neaplenkė išdavystės. Didžiausių partizanų netekčių kaltininkai - Katinas ir Jorgėla. Į savo „nuopelnų“ sąrašą agentai galėjo įsirašyti brolių Stasio ir Vytauto Bungų žūtį 1950 m. vasario 21 d., rinktinės bei Partizano Tautvydo tėvūnijos štabų sunaikinimą rugpjūčio mėn. Daunoravos miške, partizanų Kazio Grėbliausko-Normos ir Jono Leškausko-Merkio mirtis (tiesa, Jorgėla tuo metu jau buvo susikompromitavęs ir dirbo paieškų grupių vedliu). Vien šiose paminėtose operacijose rinktinė neteko 11 kovotojų — labiausiai patyrusių, štabuoseėjusių vadovaujančias pareigas. Beveik visi žuvusieji partizanavo nuo 1945 m. Be abejo, vidaus agentams ir buvo pavesta pirmiausia taikyti į tokius...

Šių operacijų smulkiau neaprašinėsime, tik skaitytojams priminsime 1950 m. rugpjūčio 18-19 d. į pasitarimą Daunoravos miške susirinkusių ir dėl Katino išdavystės žuvusių rinktinės pareigūnų vardus. Per naktinį susišaudymą partizanams mėginant prasiveržti

pro apsuptyies žiedą pirmasis žuvo Partizano Tautvydo tėvūnijos štabo viršininkas Karolis Galiauskas-Mėnulis. Rugpjūčio 19-osios rytą žuvo vos prieš mėnesį rinktinės vadu paskirtas K. Mikėnas-Balandis-Gegužis (jis buvo ir Prisikėlimo apygardos štabo narys) bei štabo viršininkas Bonifacas Leveika-Komaras, Partizano Tautvydo tėvūnijos štabo narys Anicetas Lukšas-Polka-Nevežis. Tėvūnijos vadas J. Kilčiauskas-Merkuras-Dėdė vienintelis išsiveržė iš apsuptyies žiedo, bet dar kartą „šukuojant“ mišką žuvo²⁸. Tiesa, buvo vienas žmogus, kuris sėkmingai išėjo iš kariuomenės žiedo. Tai — Katinas. Partizanų vadų pasiūlymui veržtis iš

²⁸ MGB Joniškio rajono skyriaus viršininko mjr. Vasino pranešimas MGB Šiaulių srities valdybos viršininkui plk. Vasiljevui apie skyriaus darbą 1950 m. rugpjūčio mėn., LYA, f. 16, b. 186/9, t. 1, 30-31.

Nužudytas partizanas Juozas Gasparavičius-Narsutaitis

apsupimo kartu, kaunantis, jis prieštaraavo teigdamas, kad bandant prasibrauti po vieną sėkmės tikimybė didesnė. Jam ta sėkmė iš anksto buvo numatyta... Po kelių dienų, Katinui nurodžius galimas pasitarime nedalyvavusio Partizano Tautvydo tėvūnijos štabo organizacinio skyriaus viršininko Albino Šliažo-Maironio ir Juozo Gasparavičiaus-Narsutaičio slapstymosi vietas, rugpjūčio 22 d. Kuisių kaime per susišaudymą su sribais jie abu žuvo²⁹.

Katinas, ir toliau niekieno neįtariamai, laiškeliu iškvieta susitikti partizanus K. Grėbliuską ir J. Leškauską. Pastarasis, dėl sveikatos būklės dar 1948 m. palikęs rinktinės štabo viršininko postą, sirguliavo ir į susitikimą nėjo, o Norma rugsėjo 10 d. išsiruošė susitikti su

²⁹ MGB Šiaulių srities valdybos viršininko plk. Vasiljevo 1950 08 26 pranešimas LSSR valstybės saugumo ministrai P. Kapralovui, *ibid.*, b. 210/63, t. 1, l. 7.

seno kovos draugu. Gimtajame Tausėnų kaime, prie Kazio Paugos ūkio, jį pakirto iš pasalos paleista kulka. Nustačius Normos tapatybę, - tai padaryti nebuvo sunku, nes Katinas lūkuriavo netoliese, — jo kūnas buvo slapta išvežtas, o Katinui pridengti inscenizuotas jo persekiojimas³⁰. Kitą dieną Simono Vainausko sodyboje saugumiečių pasiūlymui pasiduoti pakluso J. Leškauskas-Merkys, taip turbūt išgelbėdamas šeiminių gyvybes. J. Leškauskui sovietinis teismas paskyrė aukščiausią bausmę - mirties (įvykdyta 1951 m. liepos 7 d. Vilniuje), tad jis taip pat priskirtinas agento Katino aukoms. Dideles bausmes -25 metus lagerio — gavo ir J. Leškausko bendrabyliai tėvas ir sūnus Vainauskai bei K. Pauga. Beje, įdomu, kad S. Vainausko sodyboje partizanų buvo ieškoma net tris kartus, tačiau gerai įrengto bunkerio kareiviai nesurado.

Atrodo, kad operacija iškviečiant į susitikimą K. Grėbliauską ir J. Leškauską buvo viena paskutinių Katino, kaip vidaus agento, išdavysčių. 1951 m. sausio 13 d. raštu MGB 2N valdybos viršininkas I. Počkajus jau prašė MGB Šiaulių srities valdybos viršininką Vasiljevą padėti Katinui išvykti į Vilnių, o jo šeimą išvežti į „saugų rajoną“. I. Počkajus įspėjo, kad Katino negalima „iššifruoti“ ir kad reikia „išsaugoti jo ryšius Joniškio ir Žagarės rajonuose“³¹. Vilniuje Katinas kiek pakeitė veiklos pobūdį - tapo smogiku. Galbūt paskutinįkart savo juodąją misiją triuškinant Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinę jis atliko 1965 m., kai kratant Liucijos Lukošienės, aktyvios paskutinių rinktinės partizanų rėmėjos, ūkį buvo kviestiniu.

1950 m. nelaimių neišvengė ir kiti Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės būriai. Vasario 8 d., informatoriams

³⁰ MGB Joniškio rajono skyriaus viršininko mjr. Vasino pranešimas MGB Šiaulių srities valdybos viršininkui plk. Vasiljevui apie skyriaus darbą 1950 m. rugsėjo mėn., *ibid.*, f. 16, b. 186/9, t. 1, l. 49.

³¹ MGB 2-osios valdybos viršininko I. Počkajaus 1951 01 13 raštas MGB Šiaulių srities valdybos viršininkui Vasiljevui, *ibid.*, b. 199/46, t. 1, l. 2.

Žvirbliui ir Dubui pranešus, Žagarės valsčiaus Veršių kaime, Petro Jurašausko namuose įrengtame bunkeryje, buvo nušauti du „Ažuolo“ būrio partizanai — Juozas Tautvaišas-Zilvitis iš Dilbinėlių kaimo ir B. Liuberskis-Zalgiris iš Gau-dikių kaimo. Matyt, žiauriai tardomas šeimnininkas prasitarė, kad partizanai gyvena ir pas jo brolių, kolūkio pirmininką. Tuoju išsiųsta karinė-čekistinė grupė bunkerį rado tuščią. **Gia** slapstęsi partizanai Šermukšnis (Stasys Jonutis) ir Birutis (Mečislovas Rudnickas) jau buvo pasitraukę. Sodybos šeimnininkas Domas Jurašauskas bandė pabėgti, bet už poros kilometrų nuo namų buvo sulaikytas. Per šias čekistines operacijas buvo suimta 10 rinktinės rėmėjų³². Ir tai buvo dideli nuostoliai, kol kas, deja, retai skaičiuojami...

1950 m. birželio 1 d. Ročkių kaime pasalaujanti paieškos grupė nušovė rinktinės štabo viršininką Kazį Trinką-Vyrutį, o sunkiai sužeistą A. Gurbina-Barsuką-Arminą, „Ažuolo“ būrio skyriaus vadą, būrio visuomenininką, suėmė. Trečias partizanas, Vytautas

Griciūnas-Vytautas, pasitraukė. Tardomas sužeistasis pasakė, kad jie keliavę į Vilkaičių kaimą pas Mykolą Marcinkėną, kur buvo susitarę susitikti su „Vinkšnos“ būrio partizanais. Kas ateisias į susitikimą, jis nežinaš, tačiau šioje grupėje esą aštuoni partizanai. Išgavus parodymus, į Vilkaičių kaimą tuoj pat buvo išsiųsta operatyvinė grupė. Vos jai priartėjus prie nurodyto ūkio, ten buvęs partizanas, vėliau atpažintas kaip Ilmaras Ancevičius-Ilgas Vytautas, nusišovė³³. Ne vienas tais nuožniais partizaninio karo metais pasirinko tokią išeitį. Partizanų karo lauko teismas, sužinojęs apie Armino išdavystę, už akių nuteisė jį mirties bausme. Beje, jos vykdyti partizanams nereikėjo: tai 1951 m. kovo 28 d. atliko valdžios paskirtas budelis.

³² L. e. MGB Joniškio apskrities skyriaus viršininko pareigas Gorsko pranešimas LSSR valstybės saugumo ministrui P. Kapralovui apie skyriaus darbą 1950 m. vasario mėn., *ibid.*, 1. 3, b. 40/1, 1. 105-107.

³³ Analogiškas Gorsko pranešimas apie skyriaus darbą 1950 m. birželio mėn., *ibid.*, 1. 230-231.

Taigi tais sunkiais partizanams 1950-aisiais saugumiečiams pavyko likviduoti Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės ir Partizano Tautvydo tėvūnijos štabus, žuvo ne vienas patyręs kovotojas, buvo suimti ištikimi rėmėjai. Paveiktas šių netekčių, A. Žemaitis 1950 m. lapkričio 21 d. dienoraštyje įrašė: „Liūdna pasidaro, kai pagalvoji apie buvusius pažįstamus, draugus, iš kurių šiandieną vos keli bėra. O kiek buvo pažįstamų! Bet šie paskutiniai metai daug išskyrė iš mūsų tarpo. <...> Raudonasis maras siaučia visu smarkumu. Kiek čia seniai su kitais juokėmės, bendrai vargom, drauge klajojom po žaliuosius miškus. Bet šiandieną tų žmonių tik brangus prisiminimas teliko. Kaip greit viskas pasikeitė. O juk visi tikėjom gyvenimu, troškom gyventi. <...> Prisimenu, a. a. M(D) [turbūt kalbama apie J. Kilčiauską-Merkurą-Dėdę. — V. R.] dažnai užsimindavo apie mirtį. Sakydavo: „Ką čia daug žiūrėti, kiek čia ilgai begyvensiu“. Jis nemelavo. Praslinkus kuriam laikui raudonieji kraugeriai amžiams išskyrė iš mūsų tarpo geriausią karį, nepalaužiamos valios vyrą, veiklų, energingą kovotoją už savo tautos laisvę. Niekada iš mano vaizduotės neišdils jo prisiminimas“³⁴.

Kiek užbėgdami į priekį pasakysime, kad ir pats dienoraščio autorius neilgai begalėjo džiaugtis gyvenimu, jei iš viso tokiomis aplinkybėmis buvo galima juo džiaugtis: 1951 m. gegužės 15 d. Linkuvos rajono Margių kaime jis buvo suimtas, o tų pačių metų spalio 26 d. sovietinio teismo sprendimu sušaudytas. Tų pačių metų spalio 1 d. žuvo paskutiniai Partizano Tautvydo tėvūnijos partizanai Pranas Pyragis-Gegužis ir Dainotas Kudla-Kukutis. Joniškio emgėbistai sutelkė visas pajėgas prieš Juozapavičiaus ir Kovo tėvūnijoms priklausiusius „Ažuolo“ ir „Audros“ būrius.

³⁴ A. Žemaičio dienoraštis, GAM, GEK 5028.

Agento Medžio išdavystės

Agentą Medį, Mantoriškių miško eigulį, Joniškio apskrities emgėbistai užverbavo 1949 m. spalio mėn. Šis teikė daug vilčių: turėjo daug pažįstamų, beje, draugavo su gretimo Jurdaičių miško eiguliu B., saugumiečių įtariamai remiant partizanus. Draugiškai

kalbėdamasis su juo Medis sužinojo, kad partizanai Jurdaičių miško 37-ajame kvartale rengiasi bunkerius. Šia žinia pasidalijo su „darbdaviais“, tačiau pasiūsta karinė-čekistinė grupė minėtame kvartale jokių žmonių nerado. Partizanai tuomet stovyklą išsirengė kitur - 33-iajame kvartale. Medis vėl išklausinėjo pažįstamą eigulį (šiam nieko neįtariant), o surinktas žinias perdavė saugumiečiams. Sutelkę tuo metu didžiules pajėgas (operacijoje dalyvavo 80 kareivių, 30 strībų ir 7 operatyvininkai), 1951 m. sausio 19 d. jie apsupo nurodytą kvartalą. Informacija buvo teisinga. Apsupties žiede atsidūrė rinktinės štabo ūkio dalies viršininkas Aleksas Buivydas-Ožys-Sugintas, štabo kanceliariją tvarkiusi Juzė Statkutė-Garsas, štabo apsaugos būrio partizanai S. Jonutis-Sermukšnis, jo dukterė Genė Ramanaus-kienė-Dobilas-Zemaitė ir Antanas Petravičius-Aušrinis. S. Jonutis, jau nebejaunas žmogus (g. 1892 m.), į mišką kartu su dukra pasitraukė 1948 m., kai jų namuose buvo surastas partizanų bunkeris. Šios operacijos detalės nežinomos, greičiausiai ją vykdė saugumiečiai iš Latvijos (Jonučiai gyveno Jelgavos apskrityje). Tąkart čekistams nepavyko. Ir partizanai, ir šeimininkai suskubo pasitraukti. Kiti du apsuptieji, A. Petravičius ir J. Statkutė, buvę rinktinės ryšininkai, partizanavo nuo 1949 m. Tik A. Buivydas, gimęs 1920 m. Juodeikių kaime, buvo „senas“ partizanas, išėjęs į mišką 1944 m. Taigi mūšio laukas atrodė taip: 117 gerai ginkluotų, parengtų žmonių prieš dvi moteris ir tris vyrus, iš kurių vienas buvo tikrai nebejaunas, o kiti du greičiausiai temokyti

Broliai partizanai Rudnickai. Iš kairės į dešinę: Pranciškus-Skydas, Antanas-Žirnis, Vacys-Birštonas, Mečislovas-Birutis. 1951 m.

dirbti žemę. Nors jėgos buvo nelygios, apsuptieji stojo į mūšį. Visi žuvo³⁵.

MGB Žagarės rajono skyriaus viršininkas pplk. Zudinas atlikta operacija, matyt, buvo labai patenkintas. Specialiajame pranešime MGB Šiaulių srities valdybos viršininkui plk. Vasiljevui aprašęs jos rezultatus, paprašė paskatinti kai kuriuos operacijos dalyvius. Agentui Medžiui siūlė išmokėti 1000 rublių. Tačiau ir jis nepakankamai įvertino Medžio informacijos vertę: srities viršininkai užrašė rezoliuciją, nurodančią skirti agentui 2000 rublių.

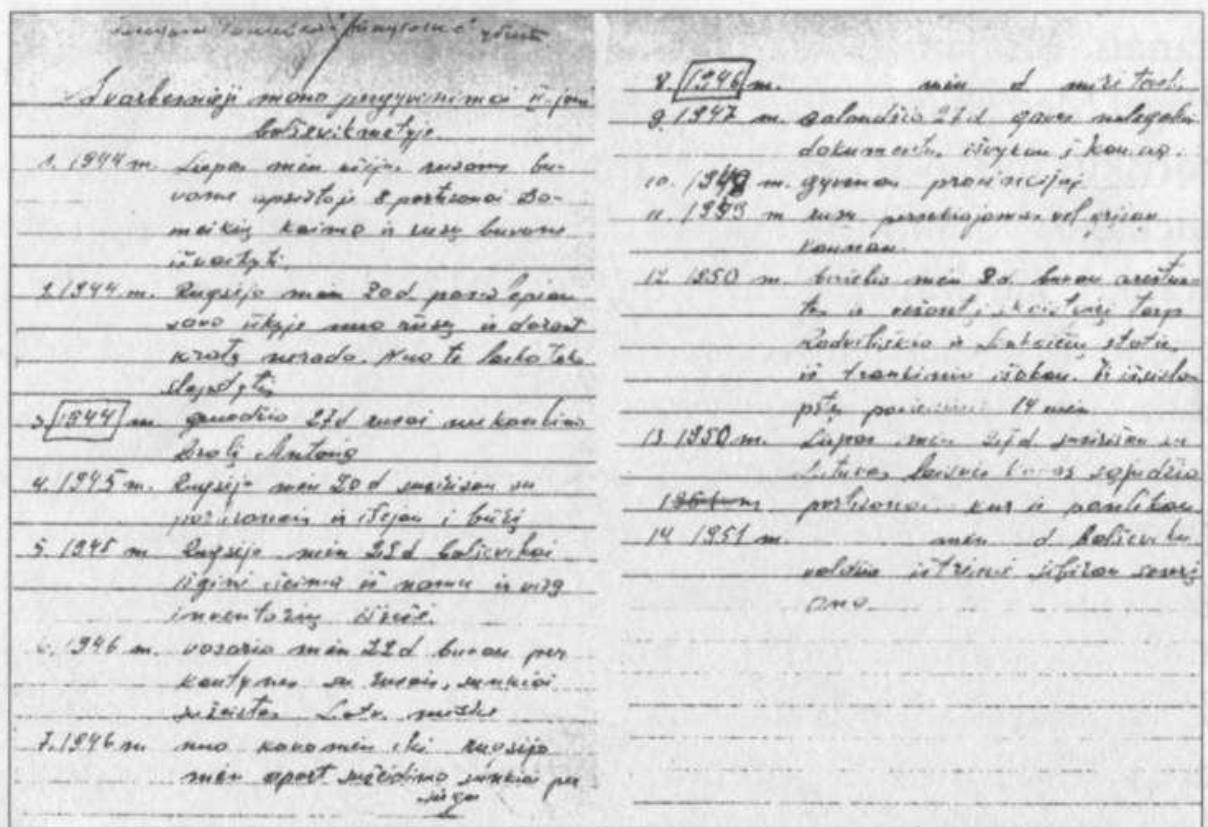
1951 m. rudenį Medis ir pats užmezgė ryšius su partizanais.

³⁵ MGB Žagarės rajono skyriaus viršininko pplk. Zudino 1951 01 22 pranešimas MGB Šiaulių srities valdybos viršininkui plk. Vasiljevui, LYA, f. 16, b. 210/63, t. 1, 1. 27.

Sumaniai veikdamas, stengėsi įgyti jų pasitikėjimą. Pagal Medžio informaciją spalio 11d. surengus operaciją Man-toriškių miško 66-ajame kvartale buvo suimtas Pranas Rudnickas-Skydas. Su juo buvęs dar vienas partizanas spėjo pasitraukti. Partizanai Medžio neįtarė, 1952 m. žiemą aplankė jį tris kartus, pažadėjo vėl užėti. Tų metų balandžio 28 d. Medžio ūkyje įsitaisė operatyvinė grupė, o jis pats buvo aprūpintas „specialiąja priemone“ maistui apdoroti. Buvo ketinama paimiti vieną ar du apsvaigintus partizanus, įtraukti juos į smogikų grupę ir pasiūsti sunaikinti Algio (A. Trinkos) ir „Vinkšnos“ partizanų būrių³⁶. Tačiau ne viskas vyko pagal planą. Partizanai pas Medį atėjo tik gegužės 8 d., bet labai skubėjo ir atsisakė vaišintis, tad agentas negalėjo panaudoti gauto specialaus preparato. Kitą kartą partizanai atvyko liepos 3 d., bet agentas, galbūt vis dar nesiryždamas tokiai atvirai išdavystei (savo namuose), partizanų neįsileido. Saugumiečiams aiškinosi sutrikęs, o šie agentui sukūrė legendą, kaip pasiaiškinti partizanams. Dvi Medžio ūkyje tūnojusios pasalos grupės taip pat suglumo ir nežinojo, kaip elgtis. Po šio nesusipratimo buvo įrengtas ryšys tarp gyvenamajame name ir ūkiniame pastate įsikūrusių grupių.

1952 m. rugsėjo 2 d. pas Medį užėjo Bijūnas („Ažuolo“ būrio vadas A. Verbickas) ir Birštonas (Vaclovas Rudnickas). Pirmiausia pasidomėjo, kodėl jų neįsileidęs liepos 3-iąją. Medžio paaiškinimas, kad pas jį lankęsis rajono centre dirbantis brolis, kuris turėjęs ginklą, tad geriau buvę nerizikuoti, partizanus patenkino. Medis pavaišino partizanus medumi ir pienu, tačiau specialaus preparato panaudoti negalėjo — partizanai buvo šalia. Tuo tarpu Medžio ūkyje buvusios operatyvinės grupės vyresnysis susisiekė su pamiškėje laukusia pasala ir sužinojo, kad šie mato dar du partizanus. Liepęs jų nepaleisti iš akių, vyresnysis, sulaukęs

³⁶ Algio grupės gaudynių planas, *ibid.*, f. 3, b. 63/20, 1. 7.

Partizano Juozo Remeikos-Tautiečio biografijos „Svarbesnieji mano pergyvenimai II-jam bolševikmetyje“ rankraštis

išeinančių Bijūno ir Birštono, įsakė atidengti ugnį³⁷. Nežinoma, ar spėjo partizanai pasipriešinti. Emgėbistų pranešimuose detalės nepateiktos. Žuvusiems partizanams skirtame Ramunės (Vincės Džiugytės) eilėraštyje, išspausdintame Juozapavičiaus tėvūnijos laikraštyje „Partizanų šūviams aidint“, minimi šeši prie eigulio sodybos buvę partizanai. Keturi žuvę, o Žvainys su Žirniu pasitraukę³⁸. Jei tai tiesa, galima manyti, kad ir kitos eilėraštyje minimos mūšio detalės nėra vien poetinė išmonė. Šiaip ar taip, keturi vyrai žuvo dėl panorusiojo sočia pavalgyti išdavystės. Be Medžio svetingai priimtų Birštono ir Bičiulio, dar žuvo

³⁷ MGB Šiaulių srities valdybos viršininko plk. V. Jarockio pranešimas LSSR valstybės saugumo ministrui P. Kondakovui apie valdybos darbą 1952 m., *ibid.*, f. 16, b. 224/28, l. 153-154.

³⁸ *Partizanų šūvimas aidint*, 1953, Nr. 5 (9), p. 31-33, GAM, GEK 2310.

Juozas Remeika-Tautietis-Klaudijus, „Ažuolo“ būrio visuomeninės dalies viršininkas, ir Edmundas Trinkas-Briedis, ūkio dalies viršininkas. Įvairios aplinkybės atvedė juos pas partizanus. A. Verbickas Žagarėje buvo partizanų rėmėjų organizacijos vadovas, 1949 m. rugsėjo mėn. jo namuose darant kratą įstengęs pasprukti iš saugumiečių nagų. E. Trinkas į mišką išėjo slėpdamasis nuo trėmimų, o V. Rudnickas - nuo tarnybos Raudonojoje armijoje. J. Remeikos biografija sudėtingesnė. Jis dar 1945 m. įstojo į M. Kiausiaus-

Tautvydo partizanų junginį, dalyvavo garsiosiose 1946 m. vasario 22 d. kautynėse Lietuvos—Latvijos pasienyje, kai žuvo junginio vadas M. Kliausius. Pats J. Remeika buvo sunkiai sužeistas, slapstėsi, gavęs netikrus dokumentus kuri laiką gyveno Kaune ir įvairiose vietose provincijoje, paskui vėl Kaune. 1950 m. birželio 9 d. buvo suimtas, bet vežamas į Skaistgirį nuo konvojaus pabėgo iššokęs iš traukinio. Kurį laiką savarankiškai slapstėsi, vėliau įstojo į „Ažuolo“ būrį. Matyt, tada ir parašė trumpą savo biografiją „Svarbesnieji mano pergyvenimai II-jam bolševik-metyje“, saugumiečių rastą tarp būrio dokumentų ar tarp jo paties daiktų³⁹.

Bičiulių žūtis sukrėtė bendražygius, rėmėjus, kurių buvo likę nedaug. Antrosioms jų mirties metinėms skirtame eilėraštyje laikraščio „Partizanų šūviams aidint“ bendradarbis Vaidilutė (Kleopą Džiugytė) patikino: „Niekad neužmiršim mes Jūsų, broleliai, / Atminimą šventą širdyje nešiosim“⁴⁰.

Už susidorojimą su šiais „Ažuolo“ būrio vyrais MGB vadovybė nurodė paskatinti operacijoje dalyvavusius kareivius, nors išvelgti kokį nors šios operacijos dalyvių didvyriškumą net pagal saugumiečių kriterijus tikrai sunku. Partizanams šaudyta į nugaras net nesiūlant pasiduoti. Matyt, Medžiui neįdavus

³⁹ Ši biografija saugoma GAM, GEK 2482.

⁴⁰ *Partizanų šūviams aidint*, 1954, Nr. 5 (15), p. 20-21, ibid, GEK 2313.

specialaus preparato bijota rizikuoti, ir pirminis partizanų suėmimo planas buvo pakeistas. Buvo visiškai aišku, kad Medis prisidėjo prie šios išdavystės. Jam atsisakius keltis į kitą rajoną, vietinė „liaudies gynėjų“ grupė buvo aprūpinta darbu - saugojo Medį nuo galimo partizanų keršto.

Agentė Birutė prieš Cvirkos grupės partizanus

Ilgai saugumiečiai persekiojo „Ažuolo“ būriui priklausiusią J. Kumpio-Cvirkos-Arno grupę, besibazavusią Tyrelio miške. Bylą, skambiai pavadintą „Obrečionnyje“ („Pasmerktieji“), vedė MGB Žagarės rajono skyriaus leitenantai Malikovas ir V. Tumas. Su šios grupės partizanais „dirbo“ agentai Vilkas, Medis, informatoriai Žvirblis, Vanagas ir kt. Tačiau vadovybės nepatenkino menki rezultatai. Reikalai pajudėjo tik 1950 m. rudenį, užverbavus Diržių kaimo gyventoją, slapyvardžiu Triušis, ir atnaujinus ryšius su buvusiu MGB Kuršėnų valsčiaus informatore Birute. 1950 m. lapkričio 7 d. Triušio ūkyje emgėbistų pasala nukovė V. Griciūną-Vytautą-Ukrain-cą, vos prieš kelis mėnesius išvengusį tokios lemties Ročkių kaime, ir Praną Kumpį-Gibauską. Du partizanai, nušovę vieną kareivį, pasitraukė. Po to ištisus metus partizanai buvo nepagaunami, tiesiog ištrūkdavo iš pasalaujančių operatyvinių grupių panosės. Antai 1951 m. rugpjūčio 2 d. Žagarės rajono Girkančių kaime pasala paleido du partizanus, rugpjūčio 16 d. Jurdaičių miške prie užverbuoto girininko sodybos - keturis, o rugpjūčio 26-ąją Riškaičių kaime pasalos išvengė vėlgi keturi Cvirkos grupės partizanai⁴¹. Po tokių nesėkmių pats LSSR valstybės saugumo ministras Piotras Kapralovas

⁴¹ MGB Žagarės rajono skyriaus viršininko Zudino pranešimas MGB Šiaulių srities valdybos viršininkui Vasiljevui apie skyriaus darbą 1951 m. rugpjūčio mėn., LYA, f. 16, b. 199/44, 1. 160, 162.

1951 m. rugsėjo 7 d. rašte pareikalavo, kad MGB Žagarės rajono skyriaus viršininkas Zudinas ir jo pavaduotojas Izmailovas patys vadovautų tokioms operacijoms, „nepavestų jų nepatyrusiems operatyviniams darbuotojams“⁴². (Tikrai labai abejotina, ar jie vykdė šiuos ministro nurodymus — juk nelabai malonu tūnoti pasaloje nežinia kiek ir bet koku oru.)

Nežinia, ar šių grasinimų išgąsdinti Žagarės operatyvininkai ėmė geriau planuoti susidorojimo su partizanais operacijas, ar jiems padėjo atsitiktinumas, tačiau vėlų 1951 m. rudenį jie jau turėjo kuo pasigirti vyresnybei. Per vieną naktį iš spalio 27-osios į 28-ąją buvo suimti ar „likviduoti“ šeši Cvirkos grupės partizanai. Bet apie šią operaciją kiek smulkiau.

Žagarės saugumiečiai, užmezgę ryšį su anksčiau kitame rajone veikusia agente Birute, pavedė jai atnaujinti pažintį su pažįstama partizanų ryšininke Vitalija Balkute. Birutei tai nesunkiai pavyko. Tais sunkiais laikais turbūt buvo malonu sutikti seną, patikimą pažįstamą. Jūdviejų susitikimo smulkmenos nežinomos, tačiau spalio pabaigoje Birutė jau laukė ateinant ryšininkės ir partizanų. Kartu su ja laukė ir trijų kareivių pasala, aprūpinta ryšio priemonėmis. Po savaitės, spalio 27-ąją, atėjo V. Balkutė, o vakare - ir šeši partizanai. Birutė buvo labai svetinga. Lietuvoje įprastu būdu priversti išgerti („Tai tu manęs negerbi?“) visiems, net sargyboje paliktam ir visaip atsisakinėjusiam (šiaip jau negėrusiam) Mečiui Alsiui-Domei-kai, sugebėjo įsiūlyti (tiesa, turėjo įsikišti net vadas, nenorėjęs ižvesti maloniosios rėmėjos) specialiai paruoštos degtinės. Beragindama net persistengė: kad partizanams nekiltų jokio įtarimo, išgėrė kiek ir pati. Padariniai buvo nelabai malonūs: vos įstengė nueiti iki daržinėje pasalaujančios grupės ir pranešti, kad užduotis įvykdyta⁴³. Pasala tuo tarpu

⁴² LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo 1951 08 02 raštas, *ibid.*, 1. 174.

⁴³ Agentės Birutės 1951 10 29 pranešimas, *ibid.*, b. 210/63, t. 2, 1. 71-73.

Juozapavičiaus tėvūnijos „Ažuolo“ būrio partizanai.

Pirmoje eilėje iš kairės guli: Liudvikas Jaraminas-Pikis, Perkūnas, Mečislovas Alsysis-Domeika, Juozas Kumpis-Amas.

Antroje eilėje iš kairės sėdi: Stasys Ramanauskas-Linksmutis, Klemas Grikainis-Gintaras, Pranas Rudnickas-Skydas, Kostas Liuberskis-Žvainys, Mečislovas Rudnickas-Birutis, Ernestas Putnevičius-Adomas.

Trečioje eilėje iš kairės stovi: Antanas Verbickas-Bijūnas, Vacys Rudnickas-Birštonas, Kazys Vaišnoras-Pocius, Algirdas Trinkas-Algis, Edmundas Trinkas-Briedis, Rokas Ramanauskas-Kauklys, Steponas Erstikis-Patašonas, Antanas Satkus-Starkus. 1950-1951 m.

sisisiekė su MGB rajono skyriumi ir laukė pastiprinimo. Specialiu preparatu apsvaiginti partizanai keliomis grupelėmis išėjo iš Birutės namų ir pasuko Girkančių miško link. Juos palydėjusi ir sugrįžusi pas Birutę ryšininkė pasalaujančios grupės buvo suimta. Kitą dieną atvykę kareiviai surado miške miegančius brolius Alsius, suėmė dar neatsigavusį J. Kumpį. Per susišaudymą su kareiviais buvo nukauti Rokas ir Stasys Ramanauskai (Kauklys ir Linksmutis) bei Antanas Satkus-Dženis-Starkus. Nors saugumiečiai ir stengėsi neiššifruoti vertingos agentės, - net partizanų suėmimo operacija buvo atidėta dienai, kai jie jau turėjo būti paėję toliau nuo agentės namų, - to padaryti jiems nepavyko. Iš suimtos ryšininkės tėvų gyventojai sužinojo apie partizanų žūties išvakarėse vykusias vaišes (per saugumiečių neapdairumą akistaton su dukra buvo atvežtas tėvas), o ir J. Kumpis, atvežtas iš kalėjimo dalyvauti Alsio teismo procese, stengėsi viešai pasakyti išdaviko vardą.

J. Kumpiui buvo užvesta atskira baudžiamoji byla, ji stengtasi, pasak saugumiečių, „operatyviai panaudoti“. Tačiau MGB vadovybė Vilniuje šiauliečių atliekamam tardymui buvo labai nepatenkinta. Valstybės saugumo ministras P. Kapralovas 1952 m. sausio 25

d. rašte MGB Šiaulių srities viršininkui plk. V. Jarockiui pareiškė, kad „Cvirkos panaudojimo priemonės visiškai nepatenkinamos <...>. Per tris suėmimo mėnesius nelikviduotas nė vienas banditas, nesuimtas nė vienas ryšininkas ar rėmėjas <...>. Tyrimas Cvirkos byloje vyksta netikslingai, parodymų prieš banditus ir jų ryšininkus negaunama". P. Kapralovas pasiūlė būrių vadų bylas pavesti nagrinėti labiau patyrusiems darbuotojams, kelti jiems uždavinį „išaiškinti vadovaujančias bandformuočių grandis ir jas likviduoti" ⁴⁴.

J. Kumpis davė saugumiečiams parodymus (jais ne kartą remtasi ir šiame straipsnyje), tačiau operatyvinės reikšmės (pasak saugumiečių) jie neturėjo: jo paminėti žmonės jau seniai buvo žuvę arba suimti. Konkrečios bičiulių ar pažįstamų slapstymosi vietos jis nenurodė. Tiesa, atvedė saugumiečius prie Tyrelio miške užkasto „Ažuolo" būrio archyvo. Bet tai atsisuko pirmiausia prieš jį patį: bandant paneigtiėjus kokias nors pareigas rinktinėje, saugumiečiai traukė iš atkasto archyvo visai ką kita liudijančius dokumentus.

J. Kumpis buvo sušaudytas 1952 m. rugpjūčio 13 d. Butyrkų kalėjime. Broliai Alsiai nuteisti 25 metams lagerio. Dar trys žuvusieji per suėmimo operaciją — tokia Birutės išdavystės kaina.

Pas Birutę kurį laiką dar tūnojo pasalos, laukdamos užeisiančių partizanų, tačiau partizanai čia nebeužsuko. Po

⁴⁴ Ibid., 1. 3.

pusmečio Birutė buvo perkelta į kitą rajoną, bet iš MGB agentų įskaitos neišbraukta.

Medis ir Birutė buvo vieni iš sėkmingiausiai dirbusių agentų, tačiau ne vieninteliai. Daugybė informatorių ir agentų rinko informaciją ir apie kitas partizanų grupes. Beveik tuo pačiu metu, kai buvo susidorota su Cvirkos grupe, priklausiusia „Ažuolo" būriui, buvo nužudyti ir dar keli Juozapavičiaus tėvūnijos partizanai. Šįkart operacijos sėkmę lėmė informatorių Ažuolo ir Stasės pranešimai.

Iš informatoriaus Ažuolo Žagarės saugumiečiai sužinojo, kad Ližikų kaimo gyventojas Domas Raugelis priima, valgydina ir savo ūkyje slepia Algio grupės partizanus. Tuo pačiu metu Stasė informavo, kad Ližikų, Pailių ir Girkančių kaimų apylinkėse nuolat pasirodo 4-5 partizanai, įvertinę šią informaciją, MGB Žagarės rajono skyriaus operatyvininkai šįkart didelių gudrybių nesigriebė. 1951 m. rugsėjo 28 d. 7 val. ryto į Ližikų kaimą keturiomis mašinomis atvyko 90 kareivių, vadovaujamų kpt. Rybino. Už visą operaciją buvo atsakingas MGB skyriaus lt. Malikovas. Jau 9 val. ryto D. Raugelio daržinėje buvę partizanai kartu su pusryčius atnešusia šeimininke buvo apsupti. Į siūlymus pasiduoti partizanai neatsakė ir priešinosi ginklu. Nors daržinė užsidegė, partizanai neišėjo, toliau atsisaukė, kol liepsnose žuvo „Vinkšnos" grupės vadas Ernestas Putnevičius-Adomas, partizanas nuo 1944 m., tos pačios grupės kovotojas Steponas Lazdauskas-Žydas (abu iš Akmenės rajono) ir „Ažuolo" būrio partizanas M. Rudnickas-Birutis iš Juodeikių kaimo

(Žagarės rajonas). Kartu su jais žuvo ir nenorėjusi patekti į saugumiečių rankas ūkio šeimininkė Bronė Rau-gelienė. Bandžiusi pasitraukti sužeista Izabelė Varneckie-nė-Bitė-Teresė buvo suimta. Informatoriai Ažuolas ir Stasė užsidirbo po 800 rublių⁴⁵.

⁴⁵ MGB Žagarės rajono skyriaus viršininko pplk. Zudino 1951 09 30 pranešimas MGB Šiaulių srities valdybos viršininkui plk. Vasiljevui, *ibid.*, t. 1, i. 80-81.

1952-1953 m. MGB operacijos prieš „Audros“ būrį

Naujas Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės štabas (po K Mikėno ir kitų štabo vyrų žūties) buvo sudarytas 1950 m. lapkričio mėn. iš ką tik prisijungusios Kovo tėvūnijos „Audros“ būrio vyrų. Būrys veikė Šiaulių, Linkuvos ir Pakruojo rajonų sandūroje, dažnai pasirodydavo ir Joniškio rajone. Agentūrinę bylą „Vragi“ („Priešai“), sudarytą šiam būriui, vedė MGB Šiaulių rajono skyrius, tačiau jos dublikatas buvo ir Joniškyje, greičiausiai ir kitų gretimų rajonų, kur užeidavo „Audros“ partizanai, MGB skyriuose. Joniškio saugumiečiai, 1951 m. rudenį susidoroję su paskutiniais Partizano Tautvydo tėvūnijos partizanais, dabar sutelkė jėgas prieš „Audrą“: būrio veikimo rajone buvo kuriami „operpunktai“, siunčiami apsigyventi patikimi agentai, bandoma griebiantis kyšių girininku įdarbinti MGB užverbuotą „Audros“ būrio ryšininką (agentas Blokas) ir pan. Į „Audros“ partizanų paieškas įtraukiami agentai-smogikai Jorgėla bei Vilkas.

1952 m. vasario mėn. į saugumiečių rankas atlikus „operatyvinę kombinaciją“ (panaudojus specialų preparatą) pakliuvo Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės partizanas Petras Bielskis-Aras. Per Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinę jo grupė užtikrindavo ryšį tarp Žemaičių ir Prisikėlimo apygardų, todėl Aras apytikriai žinojo rinktinės štabo dislokacijos vietą. Štabo vyrai tuomet glaudėsi bunkeryje Gulbino miško 96-ajame kvartale. Visą 1951—1952 m. žiemą daugino spaudą, rengė įsakymus ir informaciją pavaldiems būriams, viską rūšiavo ir pakavo. Žiema jauėjo į pabaigą, ir sniegui nutirpus buvo galima pradėti būrių vizitaciją. Po bunkeryje praleistos žiemos visi buvo nusilpę, išvargę, nekantriai laukė pavasario. Deja, su pirmaisiais pavasario saulės spinduliais juos ir užgriuvo nelaimė: 1952 m. kovo 19 d. čia žuvo rinktinės vadas B. Kriščiūnas-Klajūnas-Punktukas, štabo viršininkas Izidorius Miškūnas-Barzda ir žvalgybos skyriaus viršininkas S. Šepkus-Šernas. Pasiremdami partizano Linguonėlio (Stepono Erstikio) straipsniu pogrindžio laikraštyje „Partizanų sūviams aidinti“⁴⁶, pabandykime atkurti paskutines rinktinės štabo vyrų gyvenimo valandas.

Kovo 19-ąją įkvėpti gaivaus oro iš įgrisusio per žiemą bunkerio išlindo Alfonsas Padervinskas-Zilvitis, rinktinės štabo visuomeninės dalies viršininkas. Jis, pirmasis išvydęs link bunkerio sėlinančias pilkas figūras, dar spėjo išpėti draugus. Punktukas tuoj išsoko iš bunkerio, nes buvo visai apsirengęs. Šernas, nespėjęs apsiauti batų, šaudė pro bunkerio angą pasilipęs ant laiptelio. Jis žuvo pirmasis. Pridengiant Punktui, iš bunkerio pavyko išsiveržti Žilvičiui, o vėliau - ir I. Sabuliui-Apicieriui su I. Miškūnu-Barzda. Partizanai nepasidavė, kovojo, kol žuvo Punktukas. Tada, matydami, kad jėgos nelygios, ėmė trauktis į skirtingas puses: Barzda su Apicieriumi — į vieną, Žilvitis — į kitą. Barzdai su Apicieriumi pavyko trumpam atitrūkti nuo persekiotojų, bet sunkios žiemos

išvargintiems nebejauniems vyrams pritrūko jėgų. Barzda atsisakė toliau trauktis ir kovėsi vietoje, pridengdamas Apicierių, kol priešo, turėjusio ryškią persvarą (operacijoje dalyvavo septynių agentų-smo-gikų grupė ir 15 kareivių), buvo nukautas. Ištrūkti pavyko tik Apicieriui ir sužeistam Žilvičiui.

Taip buvo likviduotas paskutinis Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės štabas. Rinktinė neteko vadovybės, kurioje buvo labiausiai patyrę, užgrūdinti ilgų pogrindžio metų vyrai, dar 1944-1945 m. išitraukę į ginkluotąjį pasipriešinimą. Gyvas likęs šio štabo narys A. Padervinskas, apsigydęs žaizdas, dar mėgino sudaryti naują rinktinės vadovybę, tačiau nesėkmingai. Saugumiečiai, iš informatorių sužinoję, kad Žilvitis per „Ažuolo“ ir „Ventos“ būrius susisiektų su Žemaičių

⁴⁶ Linguonėlis, „Už laisvę požemy ir kovoj“, *Partizanų Šūviams aidint*, 1954, Nr. 5 (15), 1. 3-19; Nr. 6 (16), 1. 3-22; 1955, Nr. 1 (17), 1. 4-20, GAM, GEK 2313-2315. Publikuota: *Partizanų kovos Šiaulių krašte*, 1. 62—93.

„Audros“ būrio skyriaus vadas Lionginas Vitkauskas-Dobilas.

1950-1951 m.

apygarda, ėmėsi priemonių sutrukdyti jam suburti likusius partizanus. Jie tiesiog užgriuvo „Audros“ būrio partizanus visais įmanomais būdais.

Praėjus vos keletui savaičių po rinktinės štabo pareigūnų žūties, 1952 m. balandžio 3 d. Dabruolės miške (Šiaulių rajone) žuvo šeši „Audros“ būrio partizanai, tarp kurių buvo ir būrio vadas Petras Danasas-Tyrulis bei skyriaus vadas Lionginas Vitkauskas-Dobilas. Partizanų stovyklą saugumiečiai surado padedami agentų Dobilo ir Ramunės. Tų pačių metų balandžio 17 d. Gulbino miško 77-ajame kvartale buvo suimtas ką tik sėkmingai ištrūkęs iš štabo bunkerio I. Sabulis. Jį laiškeliu į susitikimą pakvietė užverbuotas partizanas Aras. Ne kartą išvengusiam mirties I. Sabuliui šis suėmimas baigėsi tragiškai. Karo tribunolo nuteistas 25 metams lagerio, Apicierius

„Audros“ būrio partizanai. Iš kairės sėdi: Juozas Padervinskas-Sermukšnis, neatpažintas asmuo, Juozas Petraitis-Putinas, Klemensas Danasas-Ramutis (?). Stovi iš kairės: neatpažintas asmuo, Lionginas Vitkauskas-Dobilas, Vytautas Padervinskas-Jaunutis, Vladas Daraška-Kikilis, Petras Danasas-Tyrulis, Pranas Kumpis-Gibauskas (?)

bausmės vietos nepasiekė: 1953 m. rugpjūčio 19 d. jis mirė Vilniuje, Lukiškių kalėjime.

Balandžio 30 d. Barysių miške (Šiaulių rajone) buvo nušauti dar du „Audros“ būrio partizanai: Ignas Kumpis-Pūga, tuomet vadovavęs Kovo tėvūnijai, o po Tyrulio žūties — ir „Audros“ būriui, bei Stasys Mocius-Klevas. Dar du su jais buvę partizanai suskubo pasitraukti. Informaciją saugumiečiams apie apsilankiusius partizanus suteikė ir jų kelionės kryptį nurodė agentas Banys.

Viena iš paskutinių saugumiečių operacijų prieš „Audros“ būrį buvo atlikta 1952 m. rugsėjo 22-23 d. Joniškio rajono Dargių kaime. Saugumiečių ataskaitose jos detalių

nepavyko aptikti. Ši tragišką susirėmimą vaizdžiai aprašė Rin-vydas (K. Liuberskis) straipsnyje „Mirtis parbloškė juos tris..."⁴⁷, tad čia jo plačiau neaprašinėsime. Skaitytojams priminsime, kad per susišaudymą su kareiviais prie Mykolo Glinskio ūkio žuvo A. Padervinskas-Žilvitis, paskutinio rinktinės štabo narys, pastaraisiais mėnesiais vadovavęs „Audros" būriui, jo brolis Juozas Padervinskas-Šermukšnis-Dobilas ir Vladas Daraška-Kikilis. Rinvydo teigimu, jis, sunkiai sužeistas, nusišovė. Juozas Petraitis-Putinas vos ne stebuklingai išsigelbėjo: persautom kojom pasiekė palaukę, kur piemu jam padėjo užsiropšti ant arklio.

Paskutiniai „Audros" būrio partizanai žuvo 1953 m. kovo 23 d. Smilgių kaime (Šiaulių rajonas) Viktorijos Rumbauskienės sodyboje įrengtame bunkeryje. Jų žūties detalės jau yra aprašytos, tad priminsime tik pavardes. Tai — „Audros" būrio vadas Kostas Danasas-Cirvinis, partizanas nuo 1944 m., Alfonsas Danielius-Balandis su sužadėtine Pulcherija Rumbauskaite, Petras Lapinskas-Motiejus ir J. Petraitis-Putinas. Po šios operacijos MGB Šiaulių srities valdybos viršininkas V. Jarockis vadovybei į Vilnių raportavo: „Likvidavus suminėtus Audros bandgrupės narius, visiškai likviduoti banditai Šiaulių ir Joniškio rajonuose"⁴⁸.

⁴⁷ *Partizanų šūviams aidint*, 1955, Nr. 2(18), 1. 4-18, GAM, GEK 2316. Publikuota: *Partizanų kovos Šiaulių kraite*, 1. 94-102.

⁴⁸ V. Jarockio 1953 03 30 specialusis pranešimas LSSR vidaus reikalų ministrui P. Kondakovui, LYA, f. 16, b. 224/28, 1. 41.

Paskutinių rinktinės partizanų pėdomis

Ilgiausiai iš visų Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės būrių išsilaikė Juozapavičiaus tėvūnijai priklausiusio „Ažuolo" būrio partizanai. Kaip jau minėta, 1952 m. viduryje išformavus Priskėlimo apygardą likę Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanai prisijungė prie Žemaičių apygardos Šatrijos rinktinės kovotojų.

Juozapavičiaus tėvūnija išliko (tik priklausė naujai rinktinei) ir net turėjo savo laikraštį. 1953-uosius metus sutiko tik šeši ar septyni jos kovotojai, tačiau jie vis dar nenuleido rankų. Tėvūnijos vadas S. Erstikis-Papartis-Patašonas (literatūrinis slapyvardis Linguonėlis), sveikindamas kovotojus su Naujaisiais metais, rašė: „Su dideliu širdies skausmu dėl žuvusių kovos brolių, bet kartu su dar didesniu pasiryžimu vesti tą nelygią kovą prieš pavergėjus baigėme šiuos senuosius metus. <...> Prieš mūsų akis atsivertė didelės laisvės žadančios perspektyvos. Su laisvės artėjančiomis viltimis sustojome Naujųjų metų - 1953 metų slenkstyje <.. .>"⁴⁹. Deja, jie tos laisvės nesulaukė.

1953 m. anksti pavasarį - o tai buvo laikas, kai partizanai, aptirpus sniegui, vėl galėdavo lankyti rėmėjus, — Žagarės rajono Domeikių kaime agento Greito ūkyje „Ažuolo" būrys neteko dar trijų vyrų. Kovo 24 d. čia žuvo rinktinės „senbuvis" A. Trinkas-Algis-Vytenis (literatūrinis slapyvardis Saltis-Siaurys), tam tikrais laikotarpiais vadovavęs būriui, tėvūnijai ir rinktinei. Antras žuvusysis - Kazys Vaišnoras-Pocius-Mar-

šalis-Rainys⁵⁰. Trečią žuvusį saugumiečiai klaidingai nurodė S. Erstikį. Kas iš tikrųjų žuvo agento Greito ūkyje, deja, nežinoma. Saugumiečiams, nors ir patenkintiems sėkme, atsirado ir rūpestis: dabar, be agento Medžio, dar reikėjo saugoti ir Greitą, nes šis taip pat nenorėjo keltis į saugesnę vietą. Be to, dar ir vadovybė kaltino nesugebėjimu užšifruoti vertingos agentūros.

Likusiems partizanams likviduoti pasitelkiama agentų-smo-gikų grupė: Vasaris, Ryga, Žvirblis ir Kaštonas. Su jais, nieko neįtardamas, vaikščiojo ir neužverbuotas partizanas Antanas Rakšnys-Jovaras. 1954 m. balandžio pabaigoje smogikai atėjo pas Joniškio

⁴⁹ *Partizanų šūviams aidint*, 1953, Nr. 1 (5), 1. 5, GAM, GEK 2307.

⁵⁰ MVD Šiaulių srities valdybos viršininko V. Jarockio 1953 06 16 pranešimas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Vildžiūnui apie valdybos darbą 1953 m. pirmąjį pusmetį, LYA, f. 16, b. 224/28, 1. 212.

rajo Klopų kaimo gyventoją Povilą Noreiką ir paprašė nunešti jų laišką Šimkūnų kaime gyvenančiam Petriui Ambrasui, kad perduotų jį lankantiems partizanams. Saugumiečių duomenimis, P. Ambrasas buvo Patašono grupės rėmėjas. Laišką surašė pagal MGB parengtą projektą, visi pasirašė partizanų slapyvardžiais, tarp jų ir Jovaras. P. Noreika, išėjęs su grupės laišku 10 vai. ryto, grįžo tą pačią dieną vakare su P. Ambrasu ir viena moterimi, pasivadinusia Regina (Ona Tamašauskienė iš Žadvainių kaimo), Patašono ryšininke. Ji pasakė esanti igaliota tartis dėl susitikimo. Visi susibūrė svirne, prie užkandžių. Regina, matyt, stengėsi įsitikinti, ar čia tikrai partizanai. Agentas Vasaris taip aprašo: „Regina pasirodė gana gudri. Ji kreipė dėmesį į visokias smulkmenas: uniformą, pokalbį ir grupės elgesį, klausinėjo apie pažįstamų likimą“⁵¹. Nepaisant tokio budrumo, Vasario tvirtinimu, Regina ir Narūnas (P. Ambraso slapyvardis) su grupe išsiskyrė kaip su tikrais draugais. Buvo sutarta, kad Patašono atsakymą Narūnas atneš P. Noreikai. Tada grupė, sulaukusi kitos dienos vakaro, išėjo savo stovyklavietėm Pakeliui užsukdavo pas partizanų rėmėjus - stengėsi atlikti ir kitas jai pavestas užduotis. Balandžio 29 d. Juknaičių miške susitiko su darbdaviais, kur gavo tolesnius nurodymus.

Toliau cituojame agento Vasario pranešimą: „Naktį į balandžio 30-tą „Šaltinis“ [t. y. agentas Vasaris. — V. R], Ryga ir Žvirblis aplankė kai kuriuos Pakruojo rajono Paliečių kaimo gyventojus, siekdami nustatyti galimą parašiutininkų išmetimo faktą, bet be rezultatų. Kaštonas ir banditas Jovaras liko miške. Balandžio 30 d. 9 vai. susitikome su jumis. Grįžę surišome Jovarą, apkaltinę jį, neva jis parašęs laišką saugumo organams, apie ką mes sužinojė praeitą naktį iš gyventojų. „Šaltinio“ nurodymu Ryga ir Žvirblis nuėjo neva kviesti tų gyventojų. Po kurio laiko

⁵¹ Agento Vasario 1954 04 29 pranešimas, *ibid.*, f. 3, b. 63/20, 1. 88-91.

pamatė artėjant karinę grupę. „Šaltinis“ ir Kaštonas inscenizavo savalaikį pabėgimą, o banditas Jovaras liko vietoje, kur ir buvo karinės grupės suimtas. Atlikus užduotį, grupė grįžo į Šiaulius ilsėtis“⁵².

Grupei besišilsint ir bekaupiant jėgas naujam žygiui, Šiaulių srities saugumiečiai sulaukė plk. J. Sinicyno parašu patvirtinto „Priemonių plano išskviečiant į susitikimą su spec-grupe Patašono vadovaujamą bandgrupe ir ją likviduojant“. Plane rūpestingai numatyti visi galimi atvejai, kaip turėtų elgtis smogikai, jei nuvykę pas ryšininką Patašono laišką jau rastų, jei laukiamo laiško dar nebūtų, jei susitiktų su visa grupe, jei ateitų tik vienas ir pan. Agentas Vasaris turėjo likviduoti Patašoną, Kaštonas - Žvainį (K. Liuberskį), Ryga ir Žvirblis - Žirną (Antaną Rudnicką). Paimti Patašoną gyvą numatyta tik tuo atveju, jei ateis vienas ar dviese. Pastaruoju atveju antrasis turėjo būti likviduotas⁵³. Matyt, saugumiečiai nebuvo tikri, kad keturi smogikai susitvarkys su dviem partizanais, tad uždavinį palengvino: specialiajai grupei pridengti buvo numatyta pasiųsti karinę grupę, aprenkus ją ryšių kariuomenės uniforma.

Saugumiečių dokumentuose nepavyko nieko rasti apie šio plano vykdymą, tik žinoma, kad tuomet partizanai į rengiamas pinkles nepakliuvo, bent jau Patašonas ir Žvainys. Apie Žirnio likimą, tiesa, nieko nežinoma. Net jo vardas vėlesniuose saugumiečių dokumentuose neaptinkamas. Jis galėjo pakliūti šiai grupei.

Lietuvos genocido aukų muziejuje yra rastas Patašono 1954 m. birželio 6 d. laiškas, prasidedantis kreipiniu „Brangūs kovos broliai“. Tai, be abejojimo, yra atsakymas į specialiosios grupės rašytą laišką - kvietimą susitikti: sutampa laiškelyje minimos talkininkų susitikimo su specialiąja grupe aplinkybės, grupės narių

⁵² Ibid., 1. 92.

⁵³ Ibid., 1. 84-86.

skaičius, artima data. Patašonas (jis ir Papartis), be galo džiaugdamasis gautu laiškeliu, vis dėlto liko atsargus. Prieš susitikimą jis paprašo perduoti grupės kovotojų nuotrauką, kur jie būtų nusifotografavę kartu su „Švilpiais“ [„Audros“ būriu. — V. R.]. Savo ruožtu Papartis pažada perduoti savo grupės partizanų nuotrauką, kurioje jie esą su Kikiliu, Šermukšniu, Putinu, Balandžiu, Cirviniu, Motiejumi ir kitais. Greičiausiai, negavęs tokios nuotraukos, Patašono-Papartio trejetas į susitikimą nėjo.

Apie tolesnį šios grupės vyrų likimą nedaug težinoma. 1954 m. vasarą Girkančių miško 14-ajame kvartale tris partizanus, vedinus šunimi, pastebėjo agentas Miškinis. Su dviem jis pasikalbėjęs, o trečiasis stovėjęs atokiau⁵⁴. Saugumiečiai iš agento aprašymo padarė išvadą, kad šis kalbėjosi su Patašonu ir Žvainiu, o trečiasis galėjęs būti Julius Adomaitis iš Biliūnų kaimo (Žagarės rajone), neseniai nušovęs stribą. Saugumiečiai manė, kad partizanai galėję eiti patikrinti J. Adomaičio pasakojimo, o galbūt pasiimti jo paslėpto ginklo (ginklą saugumiečiai jau buvo radę). Nutarta į Domeikių-Biliūnų-Damelių kaimų apylinkes pasiųsti karinę paieškos grupę, kartu jai pavesti saugoti agentą Greitą, o kitą grupę išsiųsti į Dilbinėlių-Gaudikių kaimus saugoti nuo galimo „terakto“ agentą Medį⁵⁵.

Tomis dienomis paieškos grupės su partizanais nesusidūrė. Tik rugpjūčio 1 d. Semeniškių kaime netoli Zigmo Klovos ūkio paieškos grupė apšaudė besitraukiančius Patašono grupės partizanus. Šie, sužeidę vieną stribą, pasitraukė be aukų. Suimtas Z.

Klova parodymų apie partizanus nedavė. Kratant sodybą ant gyvenamojo namo aukšto buvo rasti penki ryšulėliai popieriaus

⁵⁴ Agento Miškinio 1954 06 13 pranešimas, *ibid.*, 1. 98.

⁵⁵ KGB Žagarės rajono skyriaus vyr. operatyvinio įgaliotinio j. ltn. Zatur-žinskio pastabos minėtame agento Miškinio pranešime, *ibid.*, 1. 99.

Juozapavičiaus tėvūnijos laikraštis „Partizanų šūviams aidinti“, 1953 m., Nr. 3

rašomajai mašinėlei. Kam tas popierius skirtas, Z. Klova, pasak Žagarės rajono KGB įgaliotinio Kazakevičiaus, „aiškaus atsakymo nedavė“⁵⁶.

Patašonas, Žvainys ir Erdvilas (tokį slapyvardį pasirinko J. Adomaitis) jokių akcijų prieš sovietų valdžios pareigūnus nesiėmė, nerandama ir pranešimų apie valstiečių ar parduotuvių apiplėšimus, priskiriamus jiems. Žinoma, kad kelias žiemas jie praleido Latvijoje, Duobelės rajono Ilgos vienkiemyje pas Lukošius. Užeidami tik pas patikimiausius ryšininkus, rūpinosi svarbiausiu to meto uždaviniu - laikraštėlio leidimu. Jų garbei reikia pasakyti, kad, likę „vienų vieni“, jie nenusileido iki plėšikautojų lygio, o remiami iš-tikimiausiųjų ir drąsiausiųjų

⁵⁶ KGB Žagarės rajono skyriaus įgaliotinio lt. Kazakevičiaus 1954 08 06 pranešimas LSSR KGB 4-osios valdybos viršininkui Vukolovui, *ibid.*, 1. 106.

Paskutiniai Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanai. Iš kairės stovi: Steponas Erstikis-Patašonas, Kostas Liuberskis-Žvainys, Julius Adomaitis-Erdvilas. 1955 m.

stengėsi palaikyti pasipriešinimo dvasią, daryti tai, kas buvo įmanoma jų trijų jėgoms.

Toliau sekdami paskutinių buvusios Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanų pėdomis, turime paminėti jau ne kartą aprašytą jų apnuodijimo blyneliais atvejį 1955 m. rudenį Lau-akių kaime⁵⁷. Rėmėjo A. Šliažo pavaišinti apnuodytais blynais, partizanai, laiku tai supratę, spėjo iš stovyklavietės pasitraukti ir, veikiami „specialiosios priemonės“, klajojo po mišką. Saugumiečiai partizanų nesurado, tik susirinko jų išmėtytus daiktus: šovinius, užrašus, spaudą.

Partizanų poros mėnesių kasdienybė iki apnuodijant smulkiai aprašyta Erdvilo dienoraštyje⁵⁸. Iš jo matyti, kad

⁵⁷ A. Malinauskaitė, „Spauda - kovotoja už laisvę“, *Laikas*, 1995 01 21; N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944-1953 m.*, p. 389.

⁵⁸ Erdvilo dienoraštis, GAM, GEK 2387.

partizanai keitė stovyklavietes, lankė rėmėjus ieškodami maisto ir kitos pagalbos, spausdino laikraštėlį ir nuolat rūpinosi vis gendančios mašinėlės remontu.. Ją remontavo jau minėtas rėmėjas A. Šliažas-Vėtra. Sprendžiant iš Genocido aukų muziejuje saugomo

Patašono 1955 m. liepos 17 d. laiško Vėtrai, pastarasis nesiskubino partizanams gražinti paimitos taisyti mašinėlės. Patašonas pyko: „Atleistina būtų tik tuomet, jei Jus ištiko kokia nelaimė, o kitaip tai piktas žaidimas šventa laisvės idėja <...>“.

J. Adomaičio-Erdvilo dienoraštis nutrūksta rugsėjo 4 d. įrašu. Tą pačią dieną partizanai ir buvo pavaišinti „skaniaisiais blyneliais“. Erdvilas, suvalgęs tik vieną, ištempė draugus iš pavojingos vietos, o saugumiečiai kaip tik tada ir rado pamestą jo dienoraštį. Iš pabraukymų matyti, kad dienoraštis buvo kruopščiai tyrinėjamas stengiantis nustatyti paminėtas vietas ir asmenis.

Kaip partizanai praleido vėlesnius metus, žinoma tik iš liudininkų parodymų, esančių 1964 m. S. Erstikiui ir K. Liubers-kiui užvestoje byloje. S. Erstikis 1955 ar 1956 m. rudenį užėjęs į savo gimtąjį Rudausių kaimą pas kaimynus Serapinus. Buvęs apibintuota galva, sublogęs. Pagyvenęs daržinėje apie 10 dienų ir nieko nesakęs išėjęs. Paulinos Serapinienės liudijimu, minėjęs, jog užkasęs žinutę apie save⁵⁹. Nors saugumiečiai apklausė daugybę žmonių, nieko konkretaus nesužinojo. Žmonės buvo linkę tylėti.

J. Adomaitis tą lemtingą rudenį po apsinuodijimo atėjo pas Lukošius. Iš pradžių buvo vienas, paskui atsivedė ir K. Liu-berskį. Kur ir kaip susitiko, nepasakojo. Čia jie išgyveno dvi žiemas. Vincento Lukošiaus (Vaižganto slapyvardžiu jis rašė partizanų laikraštėliui) parodymais, J. Adomaitis iš jų išėjęs 1957 m. rudenį⁶⁰. 1958 m. rugsėjo 19 d. jis buvo nušautas Žeimių miške.

⁵⁹ P. Serapinienės 1965 09 12 apklausos protokolas, LYA, baudž. b. 47416/3, t. 3, 1. 428.

Gyvendamas pas Lukošius, K. Liuberskis dar išleido keturis „Partizanų šūvių aido“ numerius. Rašomąją mašinėlę jam buvo atvežęs iš Rygos Artūras Gietas (senoji liko pas nuodais „pavaišinusį“ rėmėją). Išeidamas iš Lukošių, mašinėlę ir užrašus paliko. Čia ji išgulėjo iki 1965 m. rugsėjo 14 d. Tądien saugumo kapitonas Saninas ir Vetrenka, dalyvaujant kviestiniams K. Našliūnui ir B. Viaterui (Kalyčiui), paėmė pas Lukošius likusius partizanų daiktus⁶¹. Užrašus L. Lukošienė sakėsi jau sudeginusi.

Paskutiniųjų rinktinės partizanų likimas taip ir liko nežinomas.

⁶⁰ V. Lukošiaus 1965 09 11 apklausos protokolas, ibid., 1. 396.

⁶¹ Kratos, 1965 09 14 atliktos L. Lukošienės namuose, protokolas, ibid., 1. 419.

PARTIZANO JULIAUS ADOMAIČIO DIENORAŠTIS

J. Adomaitis į mišką pas partizanus pasitraukė 1954 m., kai ginkluotasis pasipriešinimas jau buvo nuslopintas. Prisidėjo prie keleto dar likusių Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanų. Dienoraštis trumpas — vos šeši mokyklinio languoto sąsiuvinio lapai, ir jis apima tik dviejų mėnesių laikotarpį. Pirmojo įrašo data — 1955 m. liepos 1-oji, paskutinio — rugsėjo 4-oji. Nedidelio išsilavinimo vaikino dienoraštis vargu ar gali nustebinti skaitytojus, tačiau publikavimui jis pasirinktas dėl kitų priežasčių. Iš šių labai konkrečių aprašymų akivaizdžiai matyti paskutinių Lietuvos miškuose veikusių partizanų rūsti gyvenimo kasdienybė. Ko gero, tai paskutinis mus pasiekęs autentiškas, prie laužo parašytas partizanų gyvenimo liudininkas. Dienoraštyje sunumeruoti 8 lapai, tačiau dviejų — 6 ir 7 — trūksta, o 9-ajame, nenumeruotame lape tėra pora paskutinių dienoraščio sakinių. Metai nenurodyti, jie nustatyti pagal iš kitų šaltinių žinomus įvykius.

Dienoraščio stilius ir kalba netaisyti. Tvarkyta tik skyryba ir ortografija. Sutrumpinimai iššifruoti laužtiniuose skliaustuose. Neįskaitomi žodžiai pažymėti daugtaškiu skliaustuose. Pastabos ir komentarai pateikiami puslapio apačioje. Dienoraštis saugomas Genocido aukų muziejuje.

Liepos 1 d. Po pietų užmaskavome stovyklą, sukavojom indus ir, paėmę m[ąšinėlę], pradėjome eiti kvartalais J[urdaičių] mišku. Paėję apie du kvartalus, ėjome linijomis, palengva pailsėdami. Saulei leidžiantis perėjome į T[yrelio] mišką. Saulei nusileidus apsiniaukė, ir iš pietų pusės pradėjo smarkus lietus lyti. Lietui lyjant žygiavome per pelkę. Perėję pelkę ir perlipę per upę, nutarėme netoli susikurti ugnį. Už upės prasidėjo lieknas ir nebuvo kur apsistoti, ir nebuvo malkų iš kur sukurti laužo. Teko lieknais dar toliau eiti, kol radome sausesnę vietą ir malkų. Radę patogesnę vietą, susikūrėme ugnį ir sugulėme.

Liepos 2 d. Prieš pietus, kai vėjas išpurtė iš medžių vandenį, pradėjome eiti link Vėtros¹ palaukės. Ėjome kvartalais lieknais ir takeliais. Priėję ir atpažinę Vėtros palaukę, atgrįžome atgal nuo linijos giliau į kvartalą ir susikūrėme ugnį. Palaukėme, kol nubaižė kristi visai rasa, ir pavakarėje išlindome pas Vėtrą. Subeldus į stogą Vėtros šeimininkė tuojau išėjo laukan ir atnešė mums cigarečių, o Vėtros neradome namie, tai parašėme raščiuką ir prašėme perduoti Vėtrai, kai jis bus namuose, kad jis ateitų į paštą² kitą dieną, o mes grįžtame į tą pačią stovyklą, kur susikūrėme ugnį.

Liepos 3 d. rytą 11 valandą nuėjome į paštą, ir tuojau atėjo Vėtra. Mes parėjome į stovyklą, parodėme Vėtrai m[ąšinėlę] ir prašėme suremontuoti. Vėtra neturėjo laiko, greitai išėjo į namus, prižadėjo vėliau ateiti. Vakare ateidamas iš Uošvienės³ mums atnešė ragaišio, bulką ir virtų šiltų varškėčių. Pasikalbėjus prižadėjo rytoj ateiti su įrankiais į stovyklą mašinkos remontuoti. Pradėjus temti Vėtra išėjo namo, o mes pasilikę įkrovėme beržinių malkų į laužą.

Liepos 4 d. pietų laike Vėtra atėjo į stovyklą, atsinešė remonto įrankius, plaukų kirpimo mašinėlę ir fotoaparata. Tuojuo pradėjome žiūrėti mašinėlę, bet taip greitai jos negalėjome sutaisyti, tai nutarėme palikti pas Vėtrą ilgesniam laikui remontuoti. Po to prasidėjo fotografavimas. Nusifotografavome su mašinėle ir dar keletą visokių pozų. Nusipaveikslavus paprašiau Vėtros man plaukus nukirpti. Nukirpus plaukus panešėme toliau nuo stovyklos ir pakavojome į kelmą mašinėlę Vėtros žiniai. Po to atsisveikinome su Vėtra, ir jis išėjo namo. Mums atgrįžus į stovyklą, Žvainiui⁴ paprašius nukirpti plaukus, aš pradėjau jam žarėti žemėn ilgas jo užaugintas kasas.

¹ Adolfas Šliažas.

² Paštu vadinamas ryšio punktas, kur būdavo dedami pranešimai.

³ Tekste šis žodis rašomas iš mažosios raidės, kaip bendrinis, tačiau iš konteksto matyti, jog tai talkininko slapyvardis (nenustatytas asmuo).

⁴ Kostas Liuberskis.

Liepos 5 d. rytą Vėtra atėjo į stovyklą parsinešti žirklių ir plaukų kerpamos mašinėlės ir ilgai negaišęs stovykloje išėjo namo, o mes, praleidę dieną, pavakarėje išėjome į kitą mišką. Perėję Nemuną⁵,ėjome atgal per pelkę. Eiti buvo sunku, pelkė buvo klampi, o oras buvo labai tvankus. Saulė ritosi pabalusi lyg per vandenį. Ėjome palengva, nesėdėdami. Perėję pelkę ir didelį liekną, saulei visai leidžiantis perėjome į J[urdaičių] mišką. Paėję vienu kvartalu palei liniją ir įlindę giliau į kvartalą, pasirinkome sausesnę vietą ir susikūrėme ugnį nakčiai praleisti.

Liepos 6 d. apie pusryčius atsikėlėme, užmaskavome ugniavietę, vėl pradėjome eiti kvartalais, lieknais, kemsynais ir kelmynais. Perėję keturis kvartalus, atėjome į S[kaistgirio] mišką, senosios stovyklos vietą. Nusiėmę diržus ir ginklus, tuoj susikūrėme ugnį, atsinešėme iš suvirtusių eglių pakavotus miltus ir lašinius ir virėmės pietums lašiniuočius.

Liepos 7 ir 8 d. leidome gražioj stovykloj prieš saulutę.

Vėliau gautos žinios

Sužinota, kad birželio 12 d. Ž[eimių] miške burliokai siautė ištikus kvartalus, buvo pastebėta prie vieškelio išsidėsčius burliokus kas 30-40 metrų. Sulindo siausti į palaukinius kvartalus antroj pusėj vieškelio. Burliokai, nieko nepešę, vakare iš miško sugriuvo į Damelių kaimą. Birželio 13 d. 4 mašinos burliokų krėtė Normančių kaimą ir Jurdaičių. Pakratę jie išvažiavo.

Liepos 9 d. 7 valandą po pietų išėjome į Ž[eim[ius]], į susitikimą su Aguona⁶. Perėjome visą S[kaistgirio] mišką ir saulei leidžiantis perėjome per vieškelį. Eidami užėjome į pavasarinę stovyklą apžiūrėti, ar nėra radę burliokai per siautimą. Apžiūrėję stovyklą, pasiėmėme pakavotus indus ir likusį maistą, perėjome į kitą kvartalą ir susikūrėme ugnį praleisti naktį.

⁵ Matyt, tai Mūša. Kitur tekste dar rašoma "Nemunas".

⁶ Nenustatytas asmuo.

Liepos 10 d. rytą atsikėlę ėjome dar keletą kvartalų iki sutartos susitikimo vietos. Mudu su Žvainiu paėję į kvartalą susikūrėme ugnį, o Patašonas⁷ nuėjo į sutartą vietą laukti atvykstant Aguonos. Išlaukęs 3 valandas ir nesulaukęs, Patašonas grįžo pas mus ir pradėjome grįžti į S[kaistgirio] mišką. Eidami pasiėmėme katilą ir kitus indus, sustojome prie kanos, paėmėme rašomąjį popierių ir kalkę ir saulei leidžiantis parėjome į S[kaistgirio] mišką. S[kaistgirio] miške paėję porą kvartalų, pasirinkome stovyklą ir susikūrėme laužą.

Liepos 11d. rytą atsikėlę išsivirėme pusrytį. Pavalgę per dieną pailsėjome, o pavakarėje ėmėme eiti mišku toliau. Perėję porą kvartalų, sugrįžome į senąją stovyklą ir susikūrėme ugnį.

Liepos 12 d. leidome stovykloje, pavakarėje išėjome į kaimą maisto ir vidurnaktyje sugrįžome atgal į stovyklą.

Liepos 13 d. pietų laike aš ir Patašonas išlindome į Ž[ei-mių] km. tabokos. Rūkalų negavome, sugrįžome į stovyklą. Pavakarėje ėmėme maskuoti stovyklą ir ruošti žygiui pas Vėtrą. Eidami užėjome į kaną pasiimti reikalingų daiktų. Oras buvo gražus ir šiltas, žygy buvo smagu. Saulei leidžiantis perėjome į Tyrelio mišką. Perėję pelkę ir Nemuną, apsistojome jaunuolyne.

Liepos 14 d. rytą atsikėlę užmaskavome ugniavietę ir ėjome į paštą. Paštoje radome Vėtros padėtą pranešimą, kad jis batų negavęs nupirkti, o rūkalai pas jį namuose. Mes tuojau nuėjome pas jį į namus. Radome namuose ir ėjome giliau į mišką pasikalbėti. Mašinėlės dar nebuvo taisės, nes neturėjęs laiko. Prašėme, kad sekmadienį jis taisytų, ir susitarėme sekmadienį susitikti stovykliukėje. Pasikalbėjus Vėtra nuėjo namo, o mes paėjome giliau į mišką. Biržėje prieš saulę sugulėme.

Liepos 15 ir 16 d. leidome biržėje.

⁷ Steponas Erstikis.

Liepos 17 d. rytą atsikėlę ėjome į Vėtros stovykliukę laukti ateinant Vėtros. Išlaukėme visą dieną, Vėtros nesulaukėme ir temstant ėjome atgal į biržę.

Liepos 18 d. pavakarėje mudu su Patašonu ėjome į paštą pažiūrėti, ar nėra padėto Vėtros pranešimo, ir nuėję į paštą radome Vėtrą berašant pranešimą. Mašinėlės nebuvo taisės, nes neturėjo laiko. Pasikalbėję nuėjome prie kelmo, kur buvo pakavota mašinėlė, apžiūrėjome ir atradome jos kliūtį, ir ją tuojau pašalinus galėjo gerai dirbti. Vėtros paprašėme nueiti pas Uošvienę paprašyti duonos. Nuėjome visi į palaukę, mudu su Patašonu palikome krūmuose, o Vėtra nuėjo ir atnešė bakaną duonos. Su Vėtra

atsisveikinę, eidami pasiėmėme mašinėlę ir temstant parėjome į biržę, ir radome jau Žvainį verdant vakarienę.

Liepos 19 d. pradėjome spausdinti leidžiamo laikraščio protokolą.

Liepos 20 d. spausdinome protokolą. Patašonas rašė, aš diktavau, o Žvainys dėstė kalnę su popieriumi ir tvarkė išspausdintus lapus.

Liepos 21 d. pabaigėme rašyti protokolą, surūšiovome į knygutes ir susitvarę po pietų pradėjome palengva eiti per mišką į palaukę ir vakare - į kaimą prie maisto. Sutemus išėjome į Jūrdaičių km., bet maisto negavome ir grįžtame atgal į mišką. Įlindę į kvartalą, susikūrėme ugnį ir sumigome.

Liepos 22 d. rytą apie pusryčių laiką atsikėlėme, užmaskavome ugniavietę ir, paėję giliau į mišką, apsistojoje biržėje ant saulės. Pralaidę biržėje dieną, saulei leidžiantis išėjome į liniją ir linija ėjome iki palaukės. Palaukėje susikūrėme mažą ugnelę, palaukėme, kol subaigė temti, ir sutemus išėjome į D[amelių] kaimą. Tenai pasirinkome maisto ir prieš dieną grįžome į mišką/ir, susikūrę ugnį, sugulėme pailsėti.

Liepos 23 d. rytą pailsėję iki pietų, ėjome giliau į mišką. Eidami pakeliui pasiėmėme paslėptus indus ir mašinėlę ir, paėję kvartalą, apsistojoje biržėje netoli Nemuno ir čia įsirengėme stovyklą.

Liepos 24 d. leidome stovykloje.

Liepos 25 d. rytą pradėjo smulkus lietus lynoti, mes atsikėlėme apie 11 valandą, užsitaissėme mašinkai pasidėti stalą ir, užsitempę palapinę, ėmėme spausdinti laikraštėlį.

Liepos 26 d. taip pat rašėme mašinėle, pietų laike nustojoje rašę, ir mudu su Patašonu ėjome pas Vėtrą rūkalų. Nuėję pas Vėtrą, neradome jo namie ir, rūkalų negavę, ėjome pas Uošvienę. Nuėjus pas Uošvienę ilgai teko laukti pamiškėje, kol gavome prisišaukti. Prisišaukę paprašėme atnešti į pamiškę biškį maisto ir rūkalų. Mums paprašius Uošvienė tuojau nuėjo į namus, ir įsidėjęs į viedrą, atnešė, ko buvome prašę, ir papasakojo, kad rytoj gali būti toje apylinkėje ruskių, nes šiandien nukrito žemėn lėktuvas, o jo gali atvažiuoti ieškoti, kur jis nukrito. Daugiau Uošvienei įdavėme pinigų nupirkti cigarečių, ir, padėkoję už viską, grįžtame į stovyklą. Stovykloje susitarėme persikelti į kitą vietą ir pradėjome pakuoti visus nešamuosius daiktus. Pradėjome eiti kvartalais palengva pailsėdami ir nepadarydami šliužių. Paėję porą kvartalų, jau buvo pritemus, ir, pasirinkę doresnę vietą, apsistojoje, susikūrėme ugnį, netrukus pradėjo smarkus lietus lyti.

Liepos 27 d. rytą atsikėlę išsivirėme pusrytį, pavalgėme ir pradėjome toliau rašyti mašinėle. Diena buvo apsiraugusi, tamsi ir lietus lijo visą dieną.

Liepos 28 d. taip pat rašėme su mašinka ir po pietų baigėme laikraščiuo rašymą. Pabaigę rašyti, susiuvome į knygutę, pavakarėje oras pagerėjo, nustojo liję ir išsipagadijo.

Liepos 29 ir 30 d. leidome toje pačioje stovykloje pabiržė-je, kartais išeidavome į biržę prieš saulutę pasivolioti. Liepos 30 d. pavakarėje, viską nešdamiesi susipakavę į brezentus, ėjome link Vėtros stovyklos. Tenai nuėjus Žvainys pasiliko stovykloje kurti ugnį, o mudu su Patašonu ėjome į paštą ir iš pastos ėjome pas Uošvienę cigarečių. Uošvienę vos tik prisišaukus, mums besikalbant, keliuku ėjęs pas mergas tiesiai ant mūsų pataikė užėti Vėtra. Mes Vėtros paprašėme, kad jis nueitų iš Uošvienės atnešti mums rūkalų. Mes įlindę į krūmokšnius palaukėme, kol jis atėjo su cigaretėmis. Dar pasikalbėjome su Vėtra ir prašėme, kad jis ryte ateitų į mišką mašinėlės paremontuoti. Susitarėme 12 valandą susitikti ant linijos. Jau gerai sutemus grįžome į stovyklą ir radome Žvainį paklojus gulės, ugnį bekūrenant.

Liepos 31 d. rytą atsikėlę nusiskutome barzdas, nusiprausėme, ir 12 valandai atėjus aš su Žvainiu išėjome į susitikimą. Nuėjus į vietą, kiek palaukus, ir Vėtra jau atėjo, abudu su savo draugu. Ir visi keturi parėjome į stovyklą. Stovykloje pradėjo remontuoti mašinėlę ir suremontavę išėjo abu jie namo. Mes, sulaukę vakaro, išsirengėme į žygį. Ėjome per Nemuną ir, perėję pelkę, įžengėme į J[urdaičių] mišką. Paėję linijomis keletą kvartalų, įlindome į kvartalą ir susikūrėme ugnį, sugulėme pailsėti.

Rugpjūčio mėn. 1 d. saulei patekėjus atsikėlėme ir, paėję dar porą kvartalų, išsirinkome stovyklą ir apsigyvenome liekningo kvartalo švendrynėje prie kanalo. Viską susitvarkę, pradėjome spausdinti laikraštuką.

Rugpjūčio 2 d. irgi spausdinome.

Rugpjūčio 3 d. persikėlėme stovyklą į kitą vietą tame pačiame kvartale, nes tenai per arti buvo linija, ir persikėlę vėl ėmėme spausdinti. Vakare išėjome į kaimą pas Burbuliukus⁸ maisto. Gavę maisto, grįžome atgal į mišką.

<...>⁹

Rugpjūčio 21 d. pietų laike išėjome į susitikimą su Burbuliukais ir Uošviu. Nuėjus į susitikimo vietą, už valandėlės mūsų laukiami svečiai atėjo. Visi paėjome į kvartalą ir susėdome ratu tarp maskuojančių

⁸ Nenustatyti talkininkai.

⁹ Toliau dienoraštyje trūksta dviejų lapų.

eglaičių. Talkininkai pradėjo mus vaišinti alučiu ir užkandžiais. Taip mums besikalbant ir išgeriant po burnelę, atskubėjo ir vakaras. Mūsų talkininkai rengėsi į namus. Išleidę svečius į liniją, atsisveikinome, o mes grįžome atgal į stovyklą.

Rugpjūčio 22—23 dieną rašėme mašinėle laikraštukus.

Rugpjūčio 24 d. po pietų ėjome vėl į susitikimą su Uošviu laukti jo duonos atvežant į mišką. Pavakarėje Uošvis atvažiavo su talkininke savo kaimyne ir atvežė duoną.

Susėdome netoli linijos trumpam laikui pasikalbėti. Iš talkininkų pusės greitai išdygo puštuopis ant žemės pakloto brezentu. Puštuopį išgėrę, persipakavome duoną į savo kuprines ir, padėkoję talkininkams už vargą ir maistą, išleidome juos į namus, o mes grįžome su maistu į stovyklą.

Rugpjūčio 25-26 ir 27 d. rašėme laikraštuką. Vakare Žvainys išėjo į kaimą pas Burbuliuką.

Rugpjūčio 28 dieną Patašonas su Erdvilu pasilikę stovykloje spausdino laikraštuką.

Rugpjūčio 29 d. rytą sugrįžo Žvainys į stovyklą.

Rugpjūčio 30 dieną vėl ėjome į susitikimą su Uošviu. Jis mums atvežė į mišką dar papildomai maisto. Paskui vėl grįžome į savo stovyklą.

Rugpjūčio 31 d. užbaigėme spausdinti laikraštuką ir sulūžo mašiną.

Rugsėjo 1-2 dieną tvarkėme išspausdintus laikraštukus ir purškėme jiems viršelius.

Rugsėjo 3 d. pakavojome su dokumentais kanę, užmaskavome stovyklą, užkasėme šulinį ir, po pietų paėmę likusį maistą ir mašinėlę, pradėjome traukti į J[urdaičių] mišką linijomis, palengva pailsėdami, pasėdėdami. Pavakare perėjome į T[yrelio] mišką. Perėję pelkes ir Nemuną, parėjome į lėktuvo ¹⁰ stovyklą.

Rugsėjo 4 d. rytą atsikėlę, ėjome pas Vėtrą ir nešėme

¹⁰ Tikriausiai stovyklavietės pavadinimas.

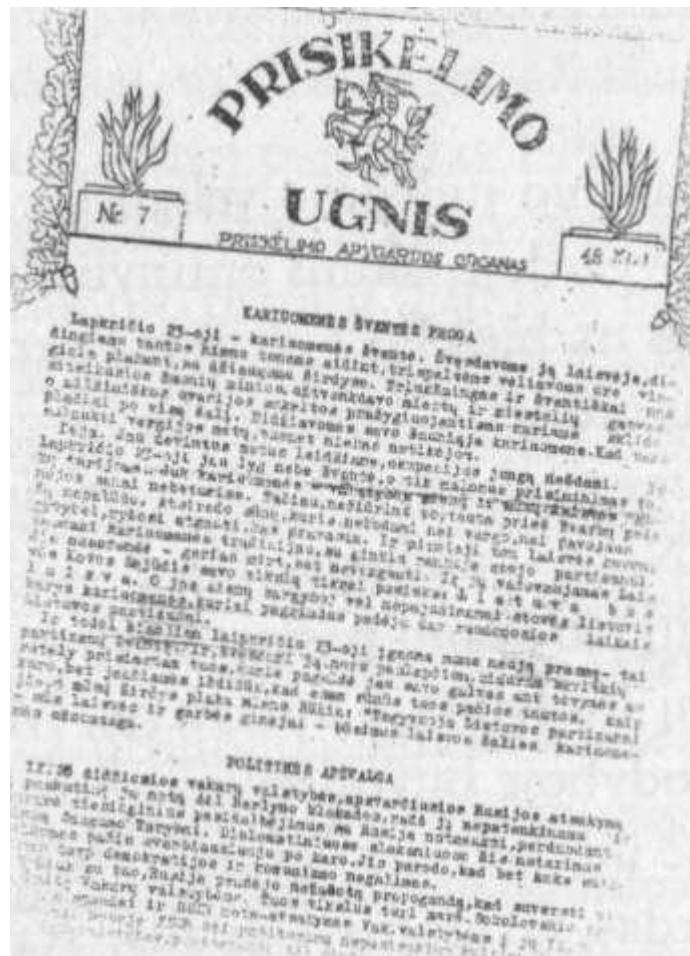
jam suremontuoti mašinėlę. Nuėję Vėtrą radome bemiegantį. Jis, močios pavadintas, greitai išbėgo iš trobos į krūmokšnius pas mus. Paėję giliau į mišką susėdome ir apkalbėjome, kas reikalinga mašinėlei pataisyti. Po to mes nuėjome į stovykliukę, o Vėtra nuėjo pas Uošvienę paprašyti mums maisto. Vėtra ateidamas su maistu į stovykliukę atnešė Žvainiui nupirkęs batus ¹¹.

Genocido aukų muziejus, GEK 2387.

Spaudai parengė **Virginija Rudienė**

¹¹ Čia dienoraštis nutrūksta. Tą dieną partizanai buvo pavaišinti užnuodytais blynais, tačiau dienoraščio autorius, jų suvalgęs labai nedaug, ištempė iš stovyklavietės S. Erstikį ir K. Liuberskį. Persekiotojai tuomet jų nesugavo.

PARTIZANŲ SPAUDOS PUSLAPIUOSE

Aurelija Malinauskaitė

PRISIKĖLIMO APYGARDOS SPAUDA

Lietuvos partizaninio judėjimo vėliausiai, 1948 m., įkurtoje Prisikėlimo apygardoje iškilus būtinybei turėti savo periodinį spaudą, 1948 m. birželio 1 d. išėjo laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ pirmasis numeris. Tais metais apygardos štabas parengė devynis numerius, kurie išėjo įvairiais tiražais (pvz., Nr. 1 - 370 egz., Nr. 4 - 404 egz., Nr. 5 - 250 egz.). Dauginami jie buvo pačių partizanų pasigamintu rotatoriumi.

1948 m. rudenį Radviliškio apskrityje, Mėnaičių kaime, Stasio Mikniaus sodyboje buvo įrengtas Prisikėlimo apygardos bunkeris. Jame iki pavasario gyveno Prisikėlimo apygardos vadas Leonardas Grigonis-Užpalis, štabo viršininkas Bronius Liesis-Naktis, apygardos vado adjutantas Laurynas Mingilas-Džiugas, štabo narys Vytautas Šniuolis-Svajūnas ir techninio skyriaus darbuotojas Viktoras Šniuolis-Girėnas¹ Bunkeryje štabo

nariai turėjo rotatorių, čia jie leido laikraštį „Prisikėlimo ugnis“, kurio dalį perduodavo Lietuvos žaliajai ir Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinėms.

Apygardoje spaudos dauginimo reikalus tvarkė Maironio rinktinės štabo nariai. Kiekviena rinktinė mokėjo Prisikėlimo apygardos štabui daugiau kaip 500 rub. mokestį

¹ V. Šniuolio 1953 03 15 tardymo protokolas, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau- LYA), f. K-1, baudž. b. 28600/3, t. 1,1. 30.

spaudos leidybos išlaidoms, dėl to Maironio rinktinė buvo susirūpinusi mokesčio mažinimu. Spaudos reikėjo ne tik kitoms apygardos rinktinėms, bet ir kitiems Jūros srities partizanų junginiams.

Nuo 1949 m. prisikėlimiečiai parengdavo jau mažiau laikraščio numerių - per metus jų išeidavo po keturis (tik 1951 m. išėjo penki). Tiražas siekdavo net keletą tūkstančių egzempliorių. Prisikėlimo apygardoje ėjo ir kiti leidiniai, tai - partizanų eilėraščių ir dainų rinkinys „Kovos keliu žengiant“, atskirų partizanų poetų leidiniai, maldaknygės. Didžiausias leidinys „Kovos keliu žengiant“ buvo parengtas 1948-1949 m. Maironio rinktinės būstinėje. 1950 m. Prisikėlimo apygarda pakartotinai išleido šio rinkinio tritomį. Eiliuotą partizanų kūrybą apžvelgė ir publikacijas spaudai parengė Leonas Gudaitis².

1949 m. sausio 16 d. išėjo „Neperiodinio Prisikėlimo apygardos P ir OSN biuletenio“ pirmasis numeris. Biuletenis buvo skirtas laisvės kovų dalyviams (partizanams ir organizaciniam sektoriui). Leidinio tiražas - 50 egzempliorių, jo pavyko surasti du rotatoriumi daugintus numerius.

Nuo 1951 m. laikraštis „Prisikėlimo ugnis“ pradėtas leisti iškiluoju tipografiniu būdu, dėl to padidėjo laikraščio tiražas, pasikeitė formatas, pagerėjo kokybė, palengvėjo leidėjų darbas.

Leisti partizanų spaudą buvo sunku dėl techninių priežasčių: trūko kokybiško popieriaus, kalkių, dažų, gedo rašomosios mašinėlės, rotatoriumi spausdinti tekstai liedavosi. Apie šią problemą Maironio rinktinės vadas Povilas Morkūnas-Rimantas rašė: „Iš jūsų prisiųstų matricų matosi, kad bloga rašoma mašinėlė. Pažvelgus į jūsų išrašytą matricą atrodo ne išrašymas, bet išakėjimas - vienur per daug iškirsta, kitur ne-dakirsta. Matricoms rašyti mašinėlė privalo būti tvarkingame stovyje. Svarbiausią vaidmenį vaidina mašinėlės raidžių lygumas. Jei mašinėlės raidės

² *Kovos keliu žengiant*, spaudai parengė L. Gudaitis, Vilnius, 1991, 296 p.

Laikraštis „Prisikėlimo ugnis“ 1949 m. kovas-balandis, Nr. 2 (U)

išsikraipiusios, su tokia matrica rašyti neįmanoma. Be to, parašysiu, kaip buvo su Jūsų atsiųstomis matricomis. Pirmiausia pradėjome gaminti pirmą puslapį su prisikėliančiu Kristumi, sekėsi pusėtinai. Aš, palikęs darbininkus, buvau nutolęs į šalį. Sugrįžęs savo bendradarbius radau labai išsinervinčius. Jau buvo pradėję gaminti antrąjį puslapį, kuris sugadino gana daug popieriaus. <...> Perleidus per rotatorių, atrodė ne spauda, bet kažkokie šifruoti žemėlapiai ar kita kas panašaus"³.

Partizanai spaudą leido sunkiomis sąlygomis: ankštuose bunkeriuose, miškuose po atviru dangumi. Trūko jaunų, gabių laisvės kovos sąjūdžio dalyvių, galinčių rašyti ir leisti spaudą. 1949 m. Prisikėlimo apygarda neteko pagrindinių

³ Maironio rinktinės vado 1949 m. laiškas Prisikėlimo apygardos vadovybei, I.YA, f. K-5, ap. 1, b. 23, l. 199.

intelektinių pajėgų. Tiesa, dalis vyrų jau buvo pakelti į aukštesnes pareigas ir mažai prisidėjo prie spaudos leidimo. 1949 m. rugpjūčio 13 d. Radviliškio apskrityje, Užpelkių miške partizanai - spaudos darbuotojai B. Liesis-Naktis, Vyt. Šniuolis-Svajūnas, V. Šniuolis-Vytvytis ir L. Mingilas-Džiugas ėjo į susitikimą su naujuoju Prisikėlimo apygardos vadu P. Morkūnu-Rimantu. Jie nešėsi rašomąją mašinėlę ir dokumentus,

kuriuos turėjo perduoti Rimantui. Sutartoje vietoje sutiko partizanus Girėną, Aitvariuką ir Petrą Bartkų-Žadgailą. Čekistams apsupus stovyklą, per kautynes žuvo P. Bartkus-Žadgaila (poetas Alkupėnas), B. Liesis-Naktis (poetas Ėglis), Vyt. Šniuolis-Svajūnas (poetas Vytenis) ir dar du kovotojai -Girėnas ir Aitvariukas⁴.

Leidėjai kėlė tam tikrus reikalavimus rašantiesiems partizanų spaudai. Rinkinio „Kovos keliu žengiant“ redaktoriai talkininkei Audrai priekaištavo, kad jos atsiųsti eilėraščiai ir dainelės yra sovietinių rašytojų kūrinių kopijos.-Leidinių kokybė rūpinosi ne tik redakcijos, bet ir spaudos daugintojai, Prisikėlimo apygardos vadovybei rašę: „Pageidaujame, kad spaudos medžiagą sutiktumėte pristatyti į mūsų Rfųšių] P[unkta] ranka ar mašinėle rašytą, nelaukiant, kol bus padauginta. Kaip gavome praeitą kartą „P[risikėlimo] U[gnį] nr. 5, teko pusė dienos skaityti, kol suvedėme galą su galu. Tokiu būdu galime padauginti spaudą su iškraipymais“⁵.

Partizaninio karo antroje pusėje spaudos ir visuomenės veiklos svarba darėsi vis didesnė. Iki visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo Prisikėlimo apygardos štabe buvo informacijos ir spaudos skyrius (viršininkas Vyt. Šniuolis-Svajūnas). Po LLKS suvažiavimo leidyba rūpinosi apygardos štabo visuomeninė dalis. Žemesniuose laisvės kovotojų junginiuose

⁴ V. Šniuolio 1953 03 18 tardymo protokolas, ibid., baudž. b. 28600/3, t. 1,1. 59.

⁵ 1948 10 05 laiškas Prisikėlimo apygardos vadui, ibid., f. K-5, ap. 1, b. 23, 1. 210.

taip pat buvo visuomenininkai, atsakingi už spaudos platinimą ir žinių rinkimą. Prisikėlimo apygardos štabo techninis skyrius atliko techninį spaudos rengimo darbą. Leidyba buvo viena iš svarbiausių apygardos štabo veiklos sričių. Jo pareigūnai rašydavo vedamuosius straipsnius, parengdavo užsienio naujienas. Čia aktyviai veikė P. Bartkus-Žadgaila, L. Grigonis-Užpalis, B. Liesis-Naktis, P. Morkūnas-Rimantas, Juozas Paliūnas-Rytas ir kt. Dauguma laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ straipsnių nepasirašyti, autorius galima atpažinti tik iš rašymo stiliaus, manieros. Pavyzdžiui, vedamasis „Kovokime ryžtingai ir ištvermingai“ (1948 m., Nr. 2), matyt, rašytas, P. Bartkaus. Eiliuotos kūrybos beveik visi autoriai dabar žinomi. Talentingiausi — P. Bartkus-Alkupėnas, B. Liesis-Ėglis, Ona Rimkutė-Laukinukė, Vyt. Šniuolis-Vytenis ir kt.

Apygardoje išsiskyrė Maironio rinktinės leidybinė veikla. Jos būstinėje 1948-1949 m. parengtas aštuonių dalių dainų ir eilėraščių rinkinys „Kovos keliu žengiant“ išėjo 50—60 egzempliorių tiražu. Vienas iš šio leidinio redaktorių buvo rinktinės vadas P. Morkūnas-Rimantas. Jo rūpesčiu 1950 m. Prisikėlimo apygardoje buvo pakartotinai išleistas naujai suredaguotas „Kovos keliu žengiant“ tritomis. Vyriausioji partizanų vadovybė įvertino Rimanto nuopelnus leidybai: LLKS tarybos prezidiumo pirmininko 1952 m. sausio 1 d. įsakymu buvęs Prisikėlimo apygardos vadas Rimantas už tritomio „Kovos keliu žengiant“ išleidimą, visų LLKS organizacinių vienetų aprūpinimą šia literatūra, šiuolaikiško laisvės kovotojo maldyno „Rūpintojėlis“ išleidimą dideliu tiražu buvo apdovanotas Laisvės Kovos Kryžiumi 2-ojo laipsnio ⁶.

1949 m. Maironio rinktinės Mindaugo tėvūnija leido laikraštį „Kova dėl laisvės“, bet jis neatitiko keltų reikalavimų. 1952 m. vasario-kovo mėn. Maironio rinktinėje išėjo laikraštis „Mano gimtinė“

⁶ LLKS tarybos prezidento pirmininko 1952 01 01 įsakymas, *ibid.*, f. K-1, ap. 45, b. 683,1. 196-197.

Laikraštis „Mano gimtinė“, 1952 m. kovas, Nr. 2

(1 ir 2 numeriai). Jį redagavo Izabelė Vilimaitė-Stirna. Rinktinės štabas jį leido su pertraukomis. Gegužės ir birželio mėn. laikraštis išėjo 70 egzempliorių tiražu. Iš viso buvo parengti keturi numeriai. Jis buvo nedidelis - vieno dviejų lapų.

Prisikėlimo apygardoje dar buvo parengti tokie leidiniai: „Povilo Lukšio rinktinė“ (16 puslapių mašinraštis), „Partizano keliu“ (16 puslapių mašinraštis, Atgimimo metais Kaune išleistas kaip „Laisvės kovų archyvo“ priedas), periodinis leidinys „Prisikėlimas“⁷. Apygardoje buvo dauginama ir platinama LLKS Visuomeninės dalies spauda, rengiami partizanų atsišaukimai, kreipimaisi ir kt.

Partizanams padėjo jų talkininkai, bičiuliai. Jie rašė eilėraščius, platino spaudą, rūpinosi popieriumi, rašymo ir

⁷ MVD Šiaulių miesto skyriaus 1954 03 12 nutarimas dėl daiktinių įrodymų nustatymo, *ibid.*, baudž. b. 28600/3, t. 2, 1. 154.

dauginimo priemonėmis, auکوjo pinigus. 1951 m. pavasarį Maironio rinktinės partizanai Dotnuvos rajono Gudžiūnų kaime aplankė rėmėjus Kerius. Atnešę leidinius „Prisikėlimo ugnis“, „Prie rymančio Rūpintojėlio“, paprašė Rūtos Kerytės ir jos brolio Algio parašyti eilėraščių ar straipsnių ir spaudos darbui rekomenduoti Gudžiūnų mokyklos moksleivių. A. Kerys sukūrė keletą eilėraščių, pasirašytų Šarūno slapyvardžiu, ir 1951 m. vasarą perdavė partizanams⁸. Nemažai ryšininkų buvo teisti už spaudos platinimą. Antai 1949 m. kovo mėn. buvo nuteisti Prisikėlimo apygardos ryšininkai ir spaudos platintojai Marija Blažytė, Bronė ir Eleonora Grigalavičiūtės, Rožė Jankevičiūtė, Klemensas Kaikaris, Alfonsas Tolkus, Marytė Žolynaitė ir kt., iš viso 11 žmonių.

Paskutiniaisiais ginkluotojo pasipriešinimo metais seko laisvės kovotojų jėgos, mažėjo spaudos. 1952 m. Prisikėlimo apygardos vadovybei ypač trūko žmonių laikraščiui leisti. Apygardos vadas, laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ redaktorius J. Pa-liūnas-Audra, 1952 m. vasarą susitikęs su savo pažįstamu Vytautu Remeika (MGB agentu Sąžiningu), kalbėjo, kad partizanų spaudos reikalai labai prasti, nes nėra raštingų žmonių, darbus dabar organizuoja Kariūnas (Leonas Juška), bet jis — netikęs organizatorius⁹.

1952 m. išleisto laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ yra išlikę du numeriai. Paskutinis išlikęs, Nr. 23, išleistas rugpjūčio mėn. Vargu ar J. Paliūnas galėjo parengti dar vieną laikraščio numerį iki 1951 m. spalio 1 d., kada MGB surado jo bunkerį Dotnuvos rajono Padotnuvio kaime, Krutkių sodyboje, ir sunaikino Povilo Lukšio rinktinės (1952 m. gegužės mėn. apygarda jau buvo išformuota) štabą bei laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ spaustuvę. Operacijos metu čekistai, be ginklų, sprogmenų ir kt., paėmė tipografinę spaustuvę, dvi rašomąsias mašinėles, radijo imtuvą, 20 kg švaraus popieriaus¹⁰.

⁸ R. Kerytės 1951 09 20 tardymo protokolas, *ibid.*, ap. 45, b. 684, 1. 141.

⁹ Šaltinio Sąžiningo 1952 07 01 agentūrinis pranešimas, *ibid.*, b. 683, 1. 144.

Laisvoji partizanų spauda plito tarp laisvės kovotojų ir gyventojų, ji skelbė tiesos žodį ir kėlė kovotojų dvasią. J. Paliūnas-Rytas rašė: „1949 m. rugsėjo mėn. gaunu iš Prisikėlimo Apygardos 2 tomus dainų ir eilėraščių rinkinio, kurių viršeliai šilku įvilkti su užrašu *Kovos keliu žengiant* ir kitais papuošalais. Pačiuose tomuose įrašas: prt. Rytui, už organizacinius nuopelnus ir materialią paramą. Po įrašų pasirašę K[ovos] K[eliu] Ž[engiant] leidėjai: Rimantas, Gegužis ir Vytas. Ši netikėta dovana suteikia man didžiausią džiaugsmą, kartu pajutau įvertinimą mano kuklaus įnašo organizacijai¹¹“

Prisikėlimo apygardos periodinių leidinių tematiką diktavo partizanų kova. Spaudos puslapiuose buvo aiškinami laisvės kovos sąjūdžio tikslai ir gairės. Nuolat pabrėžiamas pagrindinis partizanų siekis — atkurti Nepriklausomą Lietuvą. Laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ vedamuosiuose straipsniuose partizanų tikslai, kovos būdai buvo siejami su bolševizmo analize. Tuo istorijos momentu tik ginkluota kova galėjo būti atsakas į okupantų veiksmus, nes „<...> bolševizmas tik teroras ir tėra“¹². Partizanai suvokė

ginkluotos kovos priežastis: „Turime reikalą su civilizuotais, bet nekultūringais ir mažai žmogiškumo turinčiais okupantais, kurie turi gana aiškius mūsų tautos jėgų sunaikinimo, krašto nuskurdinimo ir kolonizacijos tikslus. Tų tikslų jie siekia brutaliomis jėgos priemonėmis, nesaisto savęs jokiais teisės normomis ir tesiskaito tik su priešpastatoma jėga" ¹³.

¹⁰ MGB Dotnuvos rajono skyriaus viršininko lt. Sagaidako pranešimas apie karinę-čekistinę operaciją likviduojant Povilo Lukšio [rinktinės] štabą, *ibid.*, b. 684, l. 25.

¹¹ Rytas, *Partizano keliu 1941-1949 m.*, p. 45-46.

¹² „| Lietuvos Nepriklausomybę", *Prisikėlimo ugnis*, 1950 02 01, Nr. 1 (14), Tremties ir rezistencijos muziejaus archyvas (toliau - TRMA).

¹³ „Kovokime ryžtingai ir ištvermingai", *Prisikėlimo ugnis*, 1948 06 15, Nr. 2, *ibid.*

Laikraštis „Prisikėlimo ugnis", 1952 m., Nr. 1 (22)

Partizanų spaudoje atsispindėjo tikras kovos prasmės pajautimas, ne trumpalaikiai ar vienadieniai partizanų kovos tikslai. Laikraščio „Prisikėlimo ugnis" 1950 m. pirmojo numerio vedamajame rašoma: „Kovojuame ne dėl žaisliuko, ne dėl vienos ar kitos

gyvenimo dienos, — mūsų kova dėl amžino lietuvių Lietuvoje gyvenimo, dėl to nebokime pažvelgti į tai, ką mūsų kova prieš bolševizmą žada mūsų gyvenimui, ką gali nešti tam gyvenimui mūsų nusilenkimas prieš bolševikinį terorą.¹⁴

Partizanų spaudos puslapiuose buvo perspausdinami LLKS tarybos nutarimai, kreipimaisi. Tam skirtas visas 1949 m. balandžio 17 d. „Neperiodinis Prisikėlimo apygardos P ir OSN biuletenis“ (Nr. 2).

Didesnė dalis „Prisikėlimo ugnies“ ir kitų periodinių

¹⁴ „Į Lietuvos Nepriklausomybę“, *Prisikėlimo ugnis*, 1950 02 01, Nr. 1 (14), ibid.

spaudinių puslapių buvo skirta žinioms iš užsienio. Partizanai klausydavosi užsienio radijo stočių ir pateikdavo trumpas žinių santraukas arba publikuodavo platesnes tarptautinės padėties apžvalgas. Prisikėlimo apygardos vadas L. Grigonis-Užpalis 1949 m. kovo 21d. laiške rašė: „P[risikėlimo] U[gnis] 2 Nr. dar neišleidom, nes, negavę užsienio žinių, nenorime be jų leisti du numerius iš eilės“¹⁵.

Vedamuosiuose straipsniuose partizanai — spaudos darbuotojai okupuotos ir kovojančios lietuvių tautos pasipriešinimo problemas siejo su tarptautine padėtimi. Jie tikėjo, jog kilus Rytų ir Vakarų konfliktui pavyks atgauti Lietuvos nepriklausomybę. Partizanai kūrė mobilizacijos planus ir dėstė juos spaudoje. „Prisikėlimo ugnyje“ buvo įdėti straipsniai „Pasiruoškime įvykiams, kad nebūtume netikėtai jų užklupti“ (1948 m. rugpjūčio 1 d., Nr. 4), „Pasirengt įvykiams“ (1951 m. gruodis, Nr. 5 (21)). Pastarasis publikuojamas šioje knygoje.

Partizanai pakankamai blaiviai vertino tuometinę Lietuvos padėtį: „Dabartinių pasaulio likimą sprendžiančių įvykių sukuryje kad ir skaudžiausia mūsų tautos tragedija vargu ar gali turėti lemiamos įtakos sprendžiamajai kovai kruopščius pasirengimo planus vykdančiųjų didžiųjų valstybių veiksams. <... > bet vis tik mūsų tautos laikysena turi netik kad lemiamos įtakos savo ateičiai, bet proporcingai savo didumui daro atitinkamą įtaką ir bendrajai pasaulio įvykių vystymosi raidai“¹⁶.

Prisikėlimiečiai savo spaudoje analizavo sovietų ir nacių genocidą, puikiausiai suvokdami situaciją: naciai jau teisti Niurnbergo procese, o vienas iš jų teisėjų, dar baisesnis žmonijos siaubas - komunizmas pasaulio mastu tebėra nepasmerktas.

¹⁵ Prisikėlimo apygardos vado Užpalio 1949 03 21 laiškas broliui Kyru, LYA, f. K-5, ap. 1, b. 23, l. 181.

¹⁶ „Kovokime ryžtingai ir ištvermingai“, *Prisikėlimo ugnis*, 1948 06 15, Nr. 2, TRMA.

Kituose straipsniuose partizanai išreiškė savo požiūrį į jaunimą, inteligentiją, kuri menkai papildė kovotojų gretas.

Per sąjūdžio spaudą buvo puoselėjami geri santykiai su visuomene, kuriai laisva partizanų spauda taip pat buvo reikalinga.

Nemažai dėmesio skirta gyvenimo aktualijoms, esamos santvarkos kritikai. Partizanai neigiamai vertino kolūkių kūrimąsi ir kovojo su tuo. Kolūkiai ardė lietuvių tautos materialinės gerovės pagrindą - žemės nuosavybę, keitė gyvenimo sanklodą. Straipsnių autoriai informuodavo apie okupacinės valdžios vykdomus trėmimus bei areštus.

Paminėti buvusioms nepriklausomos Lietuvos tautinėms bei religinėms šventėms buvo skiriami periodinių leidinių vedamieji straipsniai. Tik per laisvą spaudą buvo galima puoselėti savąsias dvasines vertybes, priešintis brukamai sovietinei ideologijai ir demagogijai.

Apygardos laikraščiuose buvo trumpai aprašomi partizanų susirėmimai ir kiti įvykiai, pateikiami beletristiniai vaizdeliai ir eilėraščiai, neužmirštami paminėti laisvosios spaudos rėmėjai.

Patys partizanai spaudai parengtą medžiagą taip apibūdino:

- „a) vedamieji straipsniai aktualiais gyvenamojo momento klausimais,
- b) ideologiniai straipsniai,
- c) bolševikų valdžią ir kompartiją diskriminuojanti medžiaga,
- d) užsienio politikos apžvalga,
- e) vidaus ir užsienio žinios,
- f) beletristiniai straipsniai,
- g) anekdotai,
- h) karikatūros" ¹⁷.

Toliau trumpai supažindinsime su žymiausiais apygardos spaudos leidėjais.

¹⁷ „Aušros" būrio vado 1948 m. nurodymas, LYA, f. K-5, ap. 1, b. 143, l. 44.

Partizanų leidiniai ir kiti daiktai iš Prisikėlimo apygardos Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės „Audros“ būrio bunkerio, sunaikinto 1952 m. balandžio 3 d.

Petras Bartkus-Dargis-Sąžinė-Žadgaila gimė 1925 m. Raseinių valsčiaus Pakapurnio kaime vidutinio ūkininko šeimoje. Nacių okupacijos metais studijavo Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje. Į pasipriešinimo kovą stojo 1941 m., vėliau aktyviai dalyvavo LLA veikloje. Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai organizavo partizanus Raseinių krašte. Žebenkšties rinktinės štabo narys, vėliau - Jungtinės Kęstučio apygardos štabo organizacinio skyriaus viršininkas. P. Bartkus dirbo daugiausia organizacinį darbą Kęstučio apygardoje. 1947 m. pabaigoje apygardos vado Jono Žemaičio įsakymu jam buvo patikėta organizuoti naują Prisikėlimo apygardą. P. Bartkus atvyko prie Šiaulių ir atliko didžiulį organizacinį darbą. Jis - pirmasis 1948 m. balandžio mėn. įsteigtos Prisikėlimo apygardos vadas, nemažai nuveikęs spaudos leidybos srityje. Jam vadovaujant apygardai buvo išleistas pirmasis laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ numeris. P. Bartkus kūrė eilėraščius, kuriuos pasirašydavo Alkupėno slapyvardžiu. 1948 m. išėjo jo eilėraščių rinkinys „Partizano sielos atgarsiai“ (antrasis pataisytas leidimas). 1949 m. vasario mėn. dalyvavo visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavime. LLKS prezidiumo sekretorius P. Bartkus žuvo 1949 m. rugpjūčio 13 d. Radviliškio apskrityje, per kautynes Užpelkių miške. Jam suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio garbės vardas.

Bronius Liesis-Kaukas-Naktis gimė 1921 m. Panevėžio apskrityje, Ramygaloje. Jo tėvas direktoriavo Jurbarko gimnazijoje. 1941 m. birželio mėn. tėvai buvo išvežti į Sibirą. B. Liesis Vytauto Didžiojo universitete studijavo žurnalistiką, nacių okupacijos metais

kartu su broliu Antanu priklausė Lietuvos gynėjų sąjungai, jos įpareigoti abu baigė vokiečių karinės žvalgybos FAK-203 mokyklą. 1944 m. gruodžio mėn. desantu nuleisti Kėdainių apskrities Gudžiūnų valsčiaus Pa-druskalnio kaime, Liesiai pasiekė Jurbarko apylinkes. 1945 m. pradžioje išliejo į partizanų gretas. Įkūrus Prisikėlimo apygardą, buvo apygardos štabo viršininkas. Redagavo laikraštį „Prisikėlimo ugnis“, rašė eilėraščius Ėglio slapyvardžiu. Jo kūrybos randama rinkinyje „Kovos kelius žengiant“, „Tegul jo nemari dvasia kalba už mus: Mirusio brolio partizano kūryba“. B. Liesis dalyvavo 1949 m. vasario mėn. įvykusiame visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavime. Buvo LLKS tarybos narys. Žuvo 1949 m. rugpjūčio 13 d. Radviliškio apskrityje, Užpelkitį miške.

Vytautas Šniuolis-Svajūnas-Vytenis gimė 1924 m. Šiaulių apskrities Radviliškio valsčiaus Miežaičių kaime ūkininkų šeimoje. Mokėsi Radviliškio gimnazijoje, 1941 m. baigė Šiaulių berniukų gimnaziją. Nuo 1944 m. - LLA narys. 1945 m. enkavedistai nužudė jo tėvą. V. Šniuolis - Žaliosios rinktinės Juozo Mingilo-Vilko vadovaujamos kuopos partizanas, vėliau -

Atžalyno rinktinės štabo narys. Įkūrus Prisikėlimo apygardą, ėjo apygardos štabo informacijos ir spaudos skyriaus viršininko pareigas, po 1949 m. vasario mėn. visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimo tapo apygardos štabo viršininku. Bendradarbiavo leidžiant spaudą, rašė eilėraščius Vytenio slapyvardžiu. Žuvo 1948 m. rugpjūčio 13 d. Užpelkių miške kartu su P. Bartkumi ir B. Liesiu. Po mirties kovos draugai išleido jo eilėraščių rinkinį „Nevystančios sielos rožės“.

Leonardas Grigonis-Žvainys-Kravis-Užpalis gimė 1906 m. Rokiškio apskrities Rokiškio valsčiaus Pužonių kaime. Mokytojas, jo iniciatyva buvo pastatyta pradinė mokykla Sėlynės kaime. 1944 m. atvyko pas sesers vyro giminaičius į Šiaulių apskrities Šiaulėnų valsčių. Čia slapstėsi, greitai prisidėjo prie Žaliosios rinktinės J. Mingilo-Vilko vadovaujamos kuopos partizanų. 1947—1948 m. — Atžalyno,

1948 m. - naujai įkurtos Prisikėlimo apygardos štabo viršininkas. 1948 m. liepos mėn. paskirtas Prisikėlimo apygardos vadu. Leido apygardos spaudą, dalyvavo 1949 m. vasario mėn. įvykusiame visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavime. Nuo

1949 m. liepos mėn. — LLKS prezidiumo pirmininko J. Žemaičio-Vytauto pavaduotojas. Žuvo 1950 m. liepos 22 d. Ariogalos rajone, Daugėliškiu miške.

Povilas Morkūnas-Drakas-Lastas-Rimantas gimė 1914 m. Raseinių apskrities Šiluvos valsčiaus Zbaro kaime. Nepriklausomybės metais dirbo policininku. 1941 m. birželio 22-28 d. sukilimo dalyvis, nacių okupacijos metais tarnavo policijoje. Nuo 1944 m. partizanavo, vėliau tapo Kęstučio apygardos Savanorio rinktinės tėvūnijos vadu. 1948 m. kovo mėn. Rimantas paskiriamas Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės vadu. Jis - vienas iš Maironio rinktinės būstinėje parengto partizanų eilėraščių ir dainų rinkinio „Kovos keliu žengiant“ leidėjų. Nuo 1949 m. rugpjūčio mėn. - Prisikėlimo apygardos vadas, leido laikraštį „Prisikėlimo ugnis“. 1951 m. vadovavo Jūros sričiai, nuo 1952 m.

pradžios - Kęstučio apygardos vadas. Žuvo 1953 m. birželio 19 d. Raseinių rajone, Plauginių miške.

Juozas Paliūnas-Rimgaudas-Tauras-Saulė-Audra-Rytas

gimė 1914 m. Raseinių apskrities Betygalos valsčiaus Tilindžių kaime ūkininko šeimoje. 1941 m. birželio mėn. buvo ištremti du jo broliai. Nuo 1944 m. jis - LLA narys, tų pačių metų rudenį prisidėjo prie Grinkiškio apylinkių partizanų. Vėliau - Povilo Lukšio rinktinės dalinio vadas. Įkūrus Prisikėlimo apygardą, tapo Maironio rinktinės tėvūnijos vadu. 1949 m. rugpjūčio mėn. P. Morkūną paskyrus apygardos vadu jis vadovavo Maironio rinktinei, o nuo 1951 m. rugsėjo mėn.-Prisikėlimo apygardai. J. Paliūnas-Rytas buvo paskutinis laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ redaktorius. Jis yra parašęs atsiminimus „Partizano keliu“. Žuvo 1952 m. spalio 1 d. Dotnuvos rajono Padotnuvio kaime. Tada apygardą jau buvo išformuota, o J. Paliūnas vadovavo Povilo Lukšio rinktinei.

Laurynas Mingilas-Matukas-Aidas-Džiugas gimė 1927 m. Kėdainių apskrities Baisogalos valsčiaus Mažuolių kaime ūkininko šeimoje. Mokėsi Radviliškio gimnazijoje, 1944 m. tarnavo gen. Povilo Plechavičiaus vadovaujamoje Vietinėje rinktinėje. Prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai pasitraukė į mišką kartu su dviem broliais. L. Mingilas priklausė Žaliosios rinktinės Juozo Mingilo-Vilko vadovaujamai kuopai. Įkūrus Prisikėlimo apygardą jis iš išformuotos Atžalyno rinktinės buvo perkeltas į apygardos štabą. L. Mingilas spaudos leidėjams buvo žinomas kaip dailininkas, iliustravo dainų ir eilėraščių rinkinį „Kovos keliu žengiant“, laikraštį „Prisikėlimo ugnis“. Nuo 1951 m. - Maironio rinktinės štabo viršininkas, bendradarbiavo leidžiant laikraštį „Mano gimtinė“. Žuvo 1953 m. kovo 14 d. Tytuvėnų rajone, Pivoraičių kaime.

Šiame leidinyje daugiausia pateikiamos Prisikėlimo apygardos periodinių leidinių, straipsnių bei žinučių publikacijos. Jau kelis kartus publikuotų straipsnių stengėmės nebedėti. Spaudai parengti tekstai suskirstyti pagal tematiką (kai kuriuose straipsniuose buvo nagrinėjamos kelios temos), pridedamos redakcinės antraštės. Be to, palikti autentiški straipsnių pavadinimai. Medžiaga pateikiama autentiška, rašinių leksika ir stilius netaisyti. Neįskaitomi žodžiai pažymėti daugtaškiu skliaustuose.

SPAUDOS PUBLIKACIJOS

Partizanų kovos tikslai ir jų siekimo būdai

Vedamasis straipsnis apie laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ vaidmenį laisvės kovoje

Laisvės ir nepriklausomybės keliu

Skaudžios bolševikinių okupantų priespaudos prislėgtos Tėvynės padangėje pasirodė jau aštuonerius metus kiekvieno tauraus lietuvio širdyje nepertraukiamai liepsnojančio laisvės troškimo įžiebtas laisvės kovos fakelas — *Prisikėlimo Ugnis*.

Prisikėlimo Ugnis stengsis nuolatos lankyti kiekvieną tikrą lietuvį, kad Tėvynės meilės liepsnomis palaikytų bei ugdytų tautiečių susipratimą ir tvirtą tautos moralę, skatintų vieningumą, išaiškintų laisvės kovos būtinumą, sukeltų ir išlaikytų pakilią jos dvasią, iškeltų viešumon okupantų bei savo tautos išdavikų niekšiškus darbus bei kėslus, galimai tiksliau ir plačiau informuotų visuomenę apie tikrąją vidaus ir tarptautinę padėtį ir kitokiais būdais nušviestų tautai jos išsilaisvinimo kovos kelią.

Prisikėlimo Ugnis, kiek tai leis sąlygos, stengsis supažindinti visuomenę su laisvės kovos sąjūdžio tikslais ir kovos gairėmis, nušviesti jo dalyvių bei visų tautiečių pareigas Tėvynei, aiškinti jų tarpusavio santykius, skatinti bendravimą, kelti viešumon laisvės kovą sunkinančias kliūtis, nurodant būdus bei priemones joms pašalinti, informuoti visuomenę apie okupantų daromą tautos naikinimą, krašto nuskurdinimą bei kolonizacijos pastangas ir kitokiais būdais prisidėti prie tautos jėgų parengimo ir išsaugojimo aukščiausiam kovos tikslui — laisvai, nepriklausomai, demokratiniais pagrindais tvarkomai Lietuvos valstybei atkurti.

Prisikėlimo Ugnies skiltyse skaitytojas ras tarptautinės būklės apžvalgą, kokią ją galima sudaryti prieinamomis priemonėmis patiriant užsienio įvykių vystymosi raidą, nedarant per daug toli einančių ir kartais tendencingų spėliojimų, nušviečiant tai, kas šiuo metu duoda ir ateityje duos susidariusių dviejų Žemės rutulio stovyklų (demokratinės ir komunistinės) ir <...> konflikto eigą.

Kad ir sunkiose sąlygose, *Prisikėlimo Ugnis* su pasiryžimu ir drąsiai žengia pirmuosius savo žingsnius, — žengia sunkiu, brangiausiomis kraujo, kančių ir ašarų aukomis išperkamu laisvės ir nepriklausomybės keliu...

Pramatydami visus pagrindinio darbo leidžiant spaudą sunkumus ir tai, kad naujo leidinio pasirodymas labai ir labai nepatiks mūsų švenčiausias teises užgniaužiančiam, kruvinajam bolševikiniam okupantui, kuris darys visas galimas pastangas *Prisikėlimo Ugniai* slopinti ar visiškai jai užgesinti, jos leidėjai tikisi, jog visi skaitytojai, kiek tai turės galimybių, teiks visokeriopą, esamose sąlygose įmanomą paramą, reikalingą *Prisikėlimo Ugniai* išsilaikyti ir tobulėti tiek turinio, tiek formos atžvilgiu, kad ji taptų ne tik kad

nuolatinis, bet ir mielas skaudžios ilgalaikės okupacijos iškankintas tautiečių širdis guodžiantis ir kiekvieno tikro lietuvio sodyboje ar plačiame girių prieglobstyje laukiamas svečias.

Prisikėlimo ugnis, 1948 06 01, Nr. 1, Tremties ir rezistencijos muziejaus archyvas (toliau - TRMA). Kopija.
Rotaprintas.

Apie partizanų kovos neišvengiamumą

Kovokime ryžtingai ir ištvermingai

Paskutiniu laiku mūsų tautą palietusieji įvykiai pastatė ją ties klausimu - gyventi arba žūti. Bolševikinių okupantų įvykdytas masinis mūsų tautiečių atplėšimas nuo tautos kūno ir jų išvežimas ten, kur jau milijonus gyvybių prarijo kančių ir bado šmėkla, rodo, kaip stipriai jie yra pasirengę ir vykdo mūsų tautos gyvųjų jėgų sunaikinimo, krašto apiplėšimo bei nuskurdinimo ir kolonizacijai erdvės parengimo planą. Galima puikiai suprasti, kokia būtų visos mūsų tautos ateitis, jei šitie XX amžiaus barbarai niekieno netrukdomi galėtų vykdyti grobuoniškus tikslus teturintį mažesnio už save naikinimą. Sibiro taigose išbarstyti mūsų tautiečių kaulai tebylotų apie tai skaudžiai visam kultūringajam pasauliui neišdildoma gėdos dėmė, <...> mūsų mažos, taiką, darbą ir laisvę mylinčios tautos tragediją.

Bet taip neturi būti, negali būti ir - tvirtai tikime - taip nebus. Kad ir labai daug brangių aukų pareikalavo, kad ir kiek jų bepareikalaus kova už būvį, kova dėl viso pasaulio viešai pripažintų žmogaus teisių, mes turime nenustoti pusiausvyros, giliai ir realiai galvoti, šventai tikėti ir ryžtingai bei ištvermingai kovoti. Nors mes esame per silpni, kad savo jėgomis galėtume pakeisti dabar esamą padėtį, bet labai ir labai daug kas priklauso nuo mūsų pačių. Mes galime, tad ir turime būti savo likimo kalviais.

Dabartinių pasaulio likimą sprendžiančių įvykių sukuryje, kad ir skaudžiausia mūsų tautos tragedija, vargu ar gali turėti lemiamos įtakos sprendžiamajai kovai kruopščius pasirengimo planus vykdančiųjų didžiųjų valstybių veiksams. Iš daugelio įvykių gerai žinome, kiek tēra rūpinamasi svetimais vargais ir kiek ką jaudina kitų kančios, kai savoji ateitis taip pat sukelia nemaža rūpesčių, bet vis tik mūsų tautos laikysena turi ne tik kad lemiamos įtakos savo ateičiai, bet, proporcingai savo didumui, daro atitinkamą įtaką ir bendrajai pasaulio įvykių vystymosi raidai.

Gi bolševikiniai okupantai, pamynę bet kokią teisę ir žmoniškumą, išveždami tam tikrą dalį gyventojų, mano vienu šūviu nušauti du kiškius: galutinai paruošti sąlygas mūsų krašte savo diktatūros, valstybinio kapitalizmo ir kolonizacijos įgyvendinimui ir moraliai palaužti laisvės kovos sąjūdį, paverčiant jo veiklą tariama priežastimi daromų masinių išvežimų ir kitokių tautos egzekucijų. Tiek savo pirmajam, tiek antrajam tikslui atsiekti po jėgos ir smurto, išnaudodami prislėgtą tautos nuotaiką, bolševikai išvystė kuo plačiausią propagandinę veiklą.

Treniruoti Kremliaus tarnai, diriguojami įvairaus plauko savanaudžiai, svetimu prakaitu uždirbtos duonos mėgėjai, pradedant šiaudadūšiais provokatoriais ir baigiant nieko doro nežinančiais prisiplakėliais, <...> melo ir klastos nuodais. Bolševikai nori, kad visi mūsų tautiečiai, lyg kaip tie avinėliai, be kokio pasipriešinimo, nesutrukdydami jiems laiko, pagal bolševikų nurodytą planą eitų į mirties nasrus, o visokiems šiau-dadūšiams ir pataikūnams, laizžantiems savo budelių kojas, už pataikavimą duoda viltį, kad į Sibiro taigų nasrus jie bus išvežti paskutiniai.

Bet mes neturime nueiti mūsų priešų mums peršamu keliu, kuris bus mūsų tautai greitos ir negarbingos mirties kelias.

Dabartinę padėtį svarstant blaiviai ir realiai, užtikrintai prieisime išvadą, kad pasipriešinimo kova yra būtina, kad tik jos dėka okupantai iki šiol neįstengė, o taip pat iki jų galybės sutriuškinimo momento neįstengs atsiekti pilnutinio mūsų tautos sunaikinimo.

Jei būtų turima reikalo su kultūringu okupantu, kurio veržimosi tikslai būtų kur nors kitur ir kuris mūsų kraštu tepasinaudotų tik kaip laikina pereinamąją bazę, tai gal ir naudingiau būtų neparodyti aktyvaus pasipriešinimo, reikalaujančio daug brangių aukų, o pasitenkinti vien tik pasyviomis priemonėmis, siekiant išsaugoti gyvosios tautos jėgas bei materialinius išteklius aukščiausiam tautos tikslui - laisvos, nepriklausomos, demokratiniais pagrindais tvarkomos Lietuvos valstybės atstatymui.

Bet taip nėra. Turime reikalą su civilizuotais, bet nekultūringais ir mažai žmogiškumo turinčiais okupantais, kurie turi gana aiškius mūsų tautos jėgų sunaikinimo, krašto nuskurdinimo ir kolonizacijos tikslus. Tų tikslų jie siekia brutaliomis jėgos priemonėmis, nesaisto savęs jokiais teisės normomis ir tesiskaito tik su priešpastatoma jėga.

Mes privalome sukaupti visas savo jėgas ir išvystyti visas galimas pastangas bolševikų užmačioms sutrukdyti. Jei jie ir toliau vykdytų savo šėtonišką užsimojimą — kartotų masinio pobūdžio išvežimus, mes turime visomis išgalėmis tam pasipriešinti. Kad mūsų pastangos galėtų būti sėkmingos, turime ugdyti tautos vieningumą, stiprinti laisvės kovos sąjūdžio organizuotumą ir kiek galima daugiau sukaupti, saugoti ir taupyti dar tebesamas jėgas.

Tie, kuriems šiuo metu gresia ar ateityje grės pavojus būti areštuotiems ar masinio pobūdžio vežimais išvežtiems iš savo krašto, turi būti budrūs. Nereikia pasitikėti bolševikų duodamais klastingais pažadais, kurie tam ir duodami, kad atgal suviliotų pasprukusius ir artimiausia proga juos sugautų. Nė vienas, kuris jaučia savyje pakankamai dvasiškai ir fiziškai jėgų šventai kovai už tautos teises, neturi duotis okupantų paimamas ir išvežamas. Visi, kas ir kiek išgali, privalo padėti nuo išvežimo ar dėl kitos priežasties į nelegalią padėtį patekusiems. Taip pat turi būti visais galimais būdais ir priemonėmis stengiamasi paremti į Sibiro katorgą išvežtiems. Kiekvieno lietuvio šventa pareiga yra padaryti viską, kas tik galima, kad visi, o ypač dėl Tėvynės laisvės ir tautos gerovės kovoje, bolševikinio teroro paliesti tautiečiai, tiek išvežti, tiek savo Tėvynės prieglobstyje besisaugojantieji, nebūtų palikti savo likimui ir pasmerkti vargui ir skurdui. Amžina gėda

tiems, kurie galėtų būti savanaudžiais tokiam skaudžiam laikotarpyje ir neištiestų pagalbos rankos sunkios nelaimės paliestiems tautiečiams. Rūpinimasis vien savo kailiumus visus vieną po kito greitai nuvestų į pražūtį.

Okupantai, tesugaudydami tikrai tokius, kurie yra nepajėgūs saugotis, greitai supras ir pajaus, kad jų masinio tautos naikino pastangos nėra jiems naudingos, dėl to bus priversti atlikti daugiau laiko užtrunkančius pasirengimo darbus, kad galėtų jos naikinimą įvykdyti mažesnėmis dalimis ir tam stengsis ieškoti ne tiek aštrių priemonių. Kas jiems iš to, kad išveš senius, moteris, vaikus ir menkavesnius jaunuolius, kada, artėjant pasaulio likimą sprendžiantiems įvykiams, kovoti galinčios jėgos vis tiek pasilieka savame krašte, o matant nekaltų žmonių kraują, kančias ir ašaras taip netoli prieš jų akis atsistoja į Niurnbergo teismo procesą panašus vaizdas.

Okupantams baisesnių priešų negali būti kaip tie, iš kurių atimta visa tai, kas begalima atimti. Savo užmačių <____> jis dar patirs, o nuo teisingo atpildo neišsisuks nė vienas niekšas. Tik būkime vieningi, ryžtingi ir ištvermingi!

Prisikėlimo ugnis, 1948 06 15, Nr. 2, TRMA. Kopija. Rotaprintas.

Publikuota: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, Vilnius, 1998, p. 661-663.

Apie partizanų kovos tikslus

Priešo užmačios ir mūsų tikslai

Mūsų tėvynės dabartinė okupacija yra pasaulinės politikos katastrofos pasėka. Bolševikinė Rusija, pasinaudodama nuo karo suirusia Europos jėgų pusiausvyra, užgrobė visą rytinę ir vidurio Europą, jų tarpe ir Pabaltijo valstybes. Bolševizmo tikslai okupuotųjų kraštų, o taipgi ir mūsų Lietuvos, atžvilgiu -aiškūs:

1. Morališkai pavergti užkariautas tautas ir tuo būdu padaryti jas Kremliaus valdovų įrankiais, nebesugebančiais nuožmiam okupantui pasipriešinti.

2. Nepasiduodančius ir atsparesnius fiziškai sunaikinti.

Lietuvos ir artimesnių Rusijai kraštų atžvilgiu rusiškasis komunizmas turi dar ir kitą, slaptesnį tikslą, būtent: paruošti dirvą Rusų (ar ^lavų) valstybės išsiplėtimui sovietinės santvarkos žlugimo atveju ir atėjus tautų apsisprendimo momentui. Kitaip tariant, stengiamasi Lietuvą (ir artimesniąsias Rusijai valstybes) rusifikuoti.

Šitiems savo tikslams siekti bolševikai su priemonėmis nesiskaito. Jei pirmiems dviem siekimams įgyvendinti „užtenka“ švelnesnių metodų, kaip krašto apiplėšimas, moralinių tautos vertybių naikinimas ar „vieno kito“ „liaudies priešo“ sulikvidavimas, tai greitas rusifikacijos įgyvendinimas ir krašto kolonizavimas reikalauja tautos sunaikinimo. Bolševikai aiškiai to ir siekia. Masiniai gyventojų Sibiran trėmimai ir kiti panašūs metodai pakankamai tai įrodo.

Žinoma, tokia rusų agresija iššaukė visų pavergtų Europos tautų reakciją. Prasidėjo bruzdėjimas Pabaltijo valstybių tarpe. Sukilome ir mes. Sukilome, kad pasipriešintumėm mūsų tautai pragaištingiems okupanto įgeidžiams. Sukilome, kad apsaugotume savo tautą nuo sunaikinimo. Dar daugiau.

Pasiryžome neleisti okupantui plėsti mūsų krašto ir neduoti išniekinti mūsų tautos dvasinių vertybių. Trumpai tariant, pasistatėme sau tikslą užgniaužti ar bent *trukdyti priešo daromas mūsų tautos ir jos dvasinių bei medžiaginių vertybių naikinimo pastangas*.

Bet tai dar nėra mūsų vienintelis tikslas. Esama padėtis dar toli gražu mūsų nepatenkina. Kas jau kartą yra laisvės ragavęs, tam vergo gyvenimas niekad mielas nebus. Ir todėl mes pasiryžę arba mirt, arba vėl laisvę laimėti. *Laisvos ir nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymas* - antrasis, nė kiek ne menkesnis už pirmąjį, o dar šventesnis mūsų tikslas. Jo siekiame mes visai etnografinėi Lietuvai. Teisių į Vilnių ar Klaipėdą mes nesame linkę niekam perleisti. Per daug jau aukų lietuvis sudėjo, per daug kraujo dėl jų išlieta, kad galėtumėm jų atsižadėti.

Mums ne vis vien ir kaip tvarkysis laisvės sulaukus Lietuva. Pasinaudodami senosios Lietuvos laimėjimais ir jos klaidų vengdami, mes trokštame sukurti naują, gražesnę, šaunesnę Lietuvą ant demokratinių pagrindų. Taigi trečiasis mūsų tikslas — *kova dėl tolimesnės laisvos Lietuvos gerovės*.

Štai mūsų trys pagrindiniai tikslai. Tai trys šviesios žvaigždės tamsioj kovų naktį. Neišleiskime jų iš akių! Nenukrypkime nuo jų rodomo kelio! O būkime tikri - mūsų vargai, mūsų kraujas, mūsų aukos veltui nenueis.

Neperiodinis Prisikėlimo apygardos P ir OSN biuletenis, 1949 01 16, Nr. 1,

TRMA. Kopija. Rotaprintas.

Publikuota: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 664—665.

Apie būtinybę organizuoti partizaninį judėjimą

Organizacijos reikalu

Organizacijos reikalingumu visuomeniniame gyvenime, manau, niekas neabejoja. Visiems turbūt aišku, kad už žmonijos iki tol pasiektus laimėjimus didele dalimi organizacijai turime būt dėkingi. Organizuoto, sutartino veikimo pirmenybės prieš neorganizuotą, tikiu, mums žinomos. Keliese sutartinai tą patį darbą dirbdami, visad greičiau ir geriau jį atliekame negu atskirai ir be susiklausymo. Kokie kartais būna neorganizuoto veikimo padariniai, ryškiai vaizduoja Krylovas savo pasakėčioje apie gulbę, lydį ir vėžį, kurie vežimą vežti bandė. Tačiau kai paliečiamas laisvės kovos sąjūdžio, o ypač partizanų organizuotumo, reikalas, daugelis, jeigu ir neparodo priešingo nusistatymo, laikosi tam tikro rezervuotumo. Jų nuomone, laisvės kovos sąjūdžio vedamai kovai aukštesnio laipsnio organizuotumas, jei jau ir nekenksmingas, tai ir naudos nedaug teduodas.

Kaipgi iš tikrųjų yra? Ar tikrai pavieniui bei nedideliais būreliais vedama laisvės kova mums naudingesnė? Argi didesnio masto karinė organizacija tiek maža mūsų veiklai teduoda, kad iš viso neapsimoka?

Kad atsakytume į tuos klausimus, turime žinoti ir naudą, kurią mūsų sąlygose organizuotas veikimas mums teikia, ir žalą, kurią iš to gauname. Objektiviai susumavę visus „už“ ir „prieš“, galėsime laikyti šį klausimą išrištu. Tačiau tas pats dalykas vieniems gali atrodyti naudingas, geras, gi kitiems — priešingai. Mat ne visi iš to paties taško į jį žvelgiam, ne visi vienu mastu jį matuojame. Kad priėjus [prie] vieningos ir tikros nuomonės aukščiau iškeltais klausimais, turime pasirinkti tinkamą tam mastą (kriterijų), pagal kurį nustatinėtume organizuoto veikimo mums teikiamų veiksmų (faktorių) naudingumą bei žalą.

Tokiu mastu neabejotinai yra mūsų pasistatytas ir siekiamas tikslas (okupanto daromų lietuvių tautos ir jos dvasinių bei medžiaginių vertybių naikinimo pastangų slopinimas ir *laisvos bei nepriklausomos Lietuvos atstatymas*). Taigi visa, kas priartina ir padeda šį tikslą pasiekti, laikysime naudingą, gerą, gi kas priešingai, — pasunkina ir kenkia, — žalingu.

Pirmiausia pažvelkime, ką gero mums organizuotas veikimas teikia, kokią naudą mes iš jo gauname, o paskui bandysime nustatyti jo nešamas geroves.

Kaip žinome, tų pačių tikslų galime siekti įvairiais būdais. Sakoma: visi keliai į Romą veda. Visgi taip visais keliais tempiamas vežimas dažniausiai vietoje stovi (prisiminkim gulbės, lydžio ir vėžio istoriją). Organizuotas veikimas kaip tik ir saugo mus nuo tokio susiskaldymo, nuo tokio skirtingų kelių ieškojimo ir stovėjimo vietoje, kas ypač yra svarbu kariškomis bendruomenėms, kur nuo seno vadovaujamosi dėsniu: geriau vienas

blogas vadas, negu du geri! (Šiuo posakiu ne tiek jo raidinė prasmė pabrėžiama, kiek susiskaldymo žalingumas.)

Stipri kariška organizacija, neleidama pavieniams asmenims ar jų grupėms nukrypti nuo bendro veikimo plano, nuo nustatytos veiklos linijos, tuo labiau neleidžia jiems užmiršti savo tiesioginių tikslų ir užkerta kelius išbanditėjimui. O tokių reiškinių, kaip rodo praktika, nuo visumos atitrūkusiose P[artizanų] grupėse ne taip mažai pasitaiko.

Organizacijos narys, būdamas dalimi didžiulės kariškos bendruomenės ir nuolat jausdamas su ja glaudų kontaktą, yra ir morališkai atsparesnis, ir dvasios tvirtesnės. Be to, organizuotos veiklos įtakoje ir jo sąmoningumas nuolat auga. O toks būdamas, jis gali sėkmingai dirbti ir visuomenės tarpe sąmoninimo bei jos moralės palaikymo ir kėlimo darbą.

Yra pastebėta, kad aukšto organizuotumo lygio rinktinėse partizanų registravimosi pas priešą atvejų beveik nebūna, tuo tarpu kai mažiau organizuotose rinktinėse registravosi ištisi daliniai.

Plataus masto organizacija teikia galimybių jos nariams pasidalyti tarpusavy įgyta patirtimi. Tai dažnai leidžia ta patirtimi pasinaudojantiems išvengti bereikalingo laiko sugaišimo ją įgyjant ir su tuo susijusių aukų.

Reikalingo žvalgybos tinklo išvystymas, tinkamesnis priešo ir jo metodų pažinimas, informavimas visų, apie tai reikalingų žinoti, atitinkamų kontrapriemonių ėmimasis efektingai įmanomas tik stipriai organizacinei santvarkai esant. To viso nauda neabejotina. Daugybė pavyzdžių tai iš praktikos patvirtintina. (Bene ryškiausias iš jų, neskaitant Erelio aferos demaskavimo, yra Sokolovo provokacinės gaujos dešilravimas.)

Kaimynystėje gyvenančių partizanų dalinių interesai dažnai susikryžiuoja. Atsiranda įvairių nesusipratimų, ginčų dėl veikimo plotų ribų ar jų pažeidimų ir pan. Gerai, jei tokius atsitikimus pavyksta tarpusavio susitikimo keliu likviduoti. Bet dažniausiai tokie iškilę klausimai ir toliau pasilieka atviri. Prasideda trynimasis, nesutarimai, net kerštavimai, ir, užuot bendromis jėgomis to paties tikslo siekę, vieni kitiems tik kenkia.

Organizacija kaip tik ir užkerta kelius tokiems sutrikimams. Dar daugiau. Ji padeda pagrindus glaudesniai bendradarbiavimui ir savitarpinei pagalbai. Tai įgalina papildyti nukentėjusius dalinius naujomis pajėgomis iš stipresnių dalinių. Asmeniškumai, savanaudiškumas, kurie taip dažnai palaidose P[artizanų] grupėse vyrauja, augant organizuotumui auga ir nyksta.

Bet ypatingos reikšmės stipri kariška organizacija įgauna karo atveju. Juk tikslus, tvarkingas ir laiku atliktas mobilizacijos pravedimas prie neaukšto organizuotumo lygio yra visiškai neįmanomas. Be to, ir didžiosios Vakarų valstybės linkusios skaitytis tik su tokia pagrindžio organizacija, kuri sugeba atstovauti visų lietuvių tautai. Taigi tik tokia organizaciją susikūrę galėsime tikėtis efektyvios paramos iš užsienio.

Taip pat tik gerai organizuoto, stambaus masto pagrindžio vadovybė, turėdama galimybės susižinoti su visos Lietuvos veikiančiais partizanų daliniais ir gebėdama risti su užsieniu, galės orientuotis karo atveju visose susidariusiose padėtyse ir pagal tai duoti tikslus, einamajam momentui pritaikintus, įsakymus. To reikšmė, turint galvoje tautos saugumą ir vengiant bereikalingų nuostolių, ypatingai svarbi.

Tai tokie, trumpai suglaudus, svarbesni privalumai, kuriuos mūsų organizacija teikia.

Visgi negalima nuneigti, kad, be aukščiau išvardintų gerumų, organizuotumas teikia mums ir tam tikros žalos, būtent: priešas, pajautęs didėjant mūsų organizuotumą, atitinkamai į tai reaguoja, ko pasėkoje mūsų sąjūdis, o tuo pačiu ir visa tauta gauna pakelti skaudžių smūgių. Su šituo mums tenka rimtai skaitytis. Bet ši vienintelė organizuoto veikimo mums teikiama negerovė jokių būdu nėra pakankama priežastis dėl to iš viso nuo organizuoto veikimo atsisakyti. Tiesa, jis (organizuotas veikimas) iššaukia didesnę priešų reakciją, bet taip pat teikia ir daugiau galimybių nuosekliai gintis, o visi kiti teikiami privalumai galutinai pasisako už didesnę organizuotumą.

Vis dėlto mūsų reikalas yra pasirinkti tokią organizacijos formą, kuri mums teiktų didžiausius veiklos galimumus ir kartu būtų saugiausia. Puspenktų metų partizanavimo praktika įgalina mus tai padaryti. Čia duodame svarbesnius, praktikos padiktuotus dėsnius organizacijos formai nustatyti.

1. Partizanai gyvena ir laikosi nedidelėmis grupelėmis ir tik ypatingam reikalui esant buriasi į stambesnius dalinius.

2. Ne daugiau kaip 2-4 tolygaus laipsnio organizaciniai vienetai (P[artizanų] D[alinys] ar Organizacinis] S[ektorius]), palaikydami tarpusavy kuo glaudžiausius, betarpinius (ne tik per aukštesnę vadovybę) ryšius, jungiasi į aukštesnio laipsnio organizacinį vienetą.

3. Kiekvienas organizacinis vienetas (P[artizanų] D[alinys] ar Organizacinis] S[ektorius]), nutrūkus ryšiams su vadovybe ar jai žlugus, tvarkosi savarankiškai nuostatų ir ankstyvesnių įsakymų bei instrukcijų dvasioje, dėdamas visas pastangas nutrūkusius ryšius atstatyti ar žlugusią vadovybę atkurti. Aukštesnioji vadovybė savo ruožtu to paties siekia iš viršaus.

Tokia organizacijos forma garantuoja veiklos nenutrūkstamumą, jei koks nors organizacinis vienetas ar vadovybė yra išvedama iš rikiuotės.

4. Per didelis ryšio tinklo išplėtimas nors veiklą ir pagyvina, tačiau dėl galimo greito išsišifravimo greitai gali būti priešų sunaikinamas ir todėl nėra naudingas. Stengtis pasitenkinti tik labiausiai reikalingomis linijomis ar R[yšių] P[unktais], kitas tam galimas pajėgas paliekant atsarginiams R[yšių] P[unktais], kitas — atsarginėms ryšio linijoms sudaryti (iš anksto jų nesujungiant).

5. Per didelis Organizacinio] S[ektoriaus] išvystymas priešui pačiupus „siūlo galą" veda į viso Organizacinio] S[ektoriaus] tinklo likvidavimą, todėl vengtinas.

6. *Niekas neturi žinoti tų paslapčių, kurios jam nėra būtinos žinoti tarnybos pareigas einant.*

Tačiau pagrindinis veiksnys organizuotumui užtikrinti yra mūsų pačių gera valia. Organizuotumas reikalauja iš mūsų tam tikro pasiaukojimo, tam tikro savęs išsižadėjimo, pasidavimo organizacijos drausmei, paklusnumo jos vadovybei. Tik tokiu atveju gausime iš organizacijos viską, ką tik ji gali mums duoti. Tik tokiu atveju ji pateisins mūsų viltis ir galėsime būti užtikrinti, kad mūsų tikslas bus pasiektas.

Neperiodinis Prisikėlimo apygardos P ir OSN biuletenis, 1949 01 16, Nr. 1,

TRMA. Kopija. Rotaprintas.

Publikuota: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 311-314.

Laisvės kovų istorijos apžvalga

Tautiečiai!

Šių metų birželio 15-tą sukanka dešimt metų nuo tos dienos, kai Sovietų Sąjunga, prisidengdama įžūlia provokacija, jėga okupavo mūsų kraštą. Po to seka priverstinis naujos vyriausybės sudarymas. „Liaudies Seimo" „išrinkimas" ir pagaliau „savanoriškas" įsijungimas į tarybinių respublikų šeimą" užbaigė komediją, kurios tikslas buvo pasaulio akyse pateisinti šią nė mažiausio pagrindo neturinčią laisvos šalies aneksiją. Bet tai pasaulio viešosios nuomonės suklaidinti negalėjo. Priešingai, ji buvo tik dar labiau įtikinta Sovietų Sąjungos agresiniais bei imperialistiniais siekimais, jau anksčiau spėjusiais visu brutalumu pasireikšti gėdingu didvyriškosios Suomijos užpuolimu. Pasaulis tai aiškiai suprato ir matė, tačiau tuo metu jis mums padėti negalėjo, nes vyko karas su antruoju, ne mažiau pavojingu agresorium - Vokietija. Tokiu būdu 1940 m. birželio 15 d. užsibaigė mūsų tautos ir valstybės taikaus, kultūrinio vystymosi laikotarpis ir prasidėjo nauja - vergijos ir pastangų iš jos išsivaduoti, kančių ir <...> kovos bei pasiaukojimo - epocha.

Pirmosios bolševikinės okupacijos metu tautos pasipriešinimas okupantui daugiau reiškėsi pasyviu būdu. Nepaslinkimas įvairioms sovietų valdžios vykdomoms reformoms, bolševikų agitacinių-propagandinių priemonių boikotavimas, antirusiški įrašai bei karikatūros viešose vietose, - visa ši tyli rezistencija iš karto leido okupantui pajusti, kad Lietuvoje komunizmui dirva anaipat nepalanki. Užsimezgusi pagrindžio veikla, antitarybinių leidinių platinimas, ypač šio okupacinio periodo pabaigoje, liudija jau apie tai, kad tautoje spontaniškai kilęs pasipriešinimas pamažu ima įgauti organizacines formas. Suprasdami, kad tik teroro pagalba tegalės išsilaikyti valdžioje, nujausdami karą ir todėl nuosekliai vykdydami savo jau išbandytą tautų naikavimo politiką, bolševikai 1941 m. birželio 14 d. surengė pirmą masinę žmonių deportaciją, tuo

padarydami gilią žalą lietuvių tautos kūnei, bet kartu sukeldami joje mirtiną neapykantą savo žudikui ir nepalaužiamą ryžtą jam kuo atkakliau priešintis. Ginkluotas pasipriešinimas vienok tegalėjo pasireikšti tik prasidėjus Sovietų Sąjungos karui su Vokietija, nes prieš tai, be kitų sąlygų, tam trūko ir pačios elementariausios sąlygos - ginklų. Karas šią problemą savaime išsprendė, ir žaibiškai susiorganizavusių Lietuvos partizanų kovinė veikla efektingai prisidėjo prie greitesnio raudonųjų gaujų iš Lietuvos išvijimo. Tuo baigėsi pirmoji bolševikinė okupacija, ir mūsų tauta iš vienos vergijos pateko į kitą.

Hitlerinė Vokietija, suprasdama ir įvertindama mūsų tautos priešbolševikinį nusistatymą, stengėsi jį panaudoti savo tikslams. Todėl vokiečiai, įžengę į Lietuvą, iš pradžių leido mums sudaryti savo vyriausybę, tikėdamiesi tokiu būdu lietuviško kraujo sąskaita greičiau susidoroti su raudonąja armija Lietuvos teritorijoje. Tačiau kai tik jų žygio sėkmingumas tokią pagalbą padarė nebūtiną, minėtoji vyriausybė be jokio pagrindo buvo paleista, ir apie nepriklausomybės suteikimą bet kokia forma daugiau nebebuvo net kalbos. Mūsų šalis, lengviau atsidususi iš po bolševikinio jungo, pajuto ant pečių naują naštą, ne mažiau sunkią kaip pirmesnioji. Lietuvui tada vėl beliko vienas garbingas kelias — pasyvios rezistencijos kelias. Bolševikinės okupacijos meto patirtis ir padidėjęs tautos vieningumas leido platesniu mastu išvystyti pagrindinę veiklą. Apie jos apimtį galima spėti jau vien iš skaičiaus tuomet veikusių pagrindžio organizacijų. Iš jų čia paminėsime tik žymesniąsias, būtent: LLA, ELK, LLG, LP, TSS. Taip pat iš visų nepriklausomoje Lietuvoje egzistavusių politinių partijų atstovų, kaip vienijantis ir tautai atstovaujantis organas, buvo sudarytas

Vyriausias Lietuvos Išsilaisvinimo Komitetas-(VLIK). Pagrindžio spaudos leidimas, palyginus su rusų okupacijos meto padėtimi, nepaprastai išaugo. Kaip priemonė tautos informavimui ir antinacinei išsivadavimo judėjimo propagandai buvo panaudojamos ir kilnojamos radijo stotelės. Nors gestapo pastingu dėka įvairioms organizacijoms bei vadovybėms teko patirti skaudžių aukų bei nuostolių, tačiau tai neįstengė nutraukti veiklos, kuri su nemažėjančiu intensyvumu tęsėsi iki vėl sugrįžtant į Lietuvą bolševikams, kada daugelis šių organizacijų narių kaip politiniai bėgliai pasitraukė iš Tėvynės, o likusieji dėl vadovybių pasitraukimo arba susidarymo jose žymių spragų daugiau ar mažiau išskydo, iš centralizuoto veikimo pereidami į lokalinio pobūdžio - kai kur, tiesa, iškart gana sėkmingą — veiklą.

Matome, kad antroji bolševikinė okupacija atrado mūsų tautą jau bent dalinai pasiruošusią. Todėl, vos spėjus įžengti raudonajai armijai, visuose Lietuvos kampuose grupelės jaunų pasiryžėlių paliko tėviškes ir su ginklu rankoje išėjo į miškus, pasirinkdami garbingą kovą negu gėdingą vergiją okupantui. Pirmieji kovos metai pasižymėjo gyva partizanų operacine veikla, pradedant smulkiais baudžiamaisiais veiksmais ir baigiant organizuotais miestelių puolimais, kas turėjo didelės reikšmės slopinant nežabotą komunistinio elemento savavaliavimą krašte, ypačingai kaimuose. Vis dėlto vieningos vadovybės nebuvimas neleido tinkamai derinti bei koordinuoti šios veiklos. Nors šis reikalas iš karto buvo visų teisingai suprastas, tačiau jo išsprendimas pareikalavo didelių

pastangų, kartu - nemaža laiko. Vis dėlto, turint galvoje itin sunkias sąlygas, palyginti trumpu laiku pavyko suorganizuoti centrinę vadovybę BDPS Prezidiumo vardu, patį sąjūdį pavadinus Bendru Demokratinio Pasipriešinimo Sąjūdžiu (BDPS). Centralizuotas sąjūdis išplėtė savo veiklą už mūsų valstybės ribų, užmegzdamas ir per savo Užsienio Delegatūrą palaikydamas ryšius su lietuvių išeivija užsienyje. Deja, sąjūdžio veiklai tuo metu ypatingai žalos pridarė išibrovęs centrinė vadovybė išgama provokatorius — dr. J. Markulis-Erelis. Jo išdavysčių rezultate smarkiai nukentėjo ir pati centrinė vadovybė, nebegalėdama toliau veiksmingai vadovauti tautai ir sąjūdžiui. Iš kilo būtinas reikalas pagrindinai performuoti sąjūdžio vadovybę, kas po sunkių, daug pasišventimo ir net aukų pareikalavusių pastangų (turint galvoje ryšių sunkumą tarp įvairių Lietuvos sričių partizanų vadovybių) ir buvo padaryta. 1948 m. rudenį sąjūdžio priešakyje atsistojo vadovybė, sudaryta iš išrinktų įvairių Lietuvos sričių partizanų atstovų. Sąjūdžio veikla įgavo naują impulsą ir naują kryptį. 1949 m. vasario mėn. 11d. įvykusiame jungtiniame BDPS Prezidiumo ir Karo Tarybos posėdyje, kuriame dalyvavo visos Lietuvos partizanų atstovai, buvo priimtas nutarimas pakeisti sąjūdžio pavadinimą, pervardinti jį iš BDPS į LLKS (Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžiu). Analogiškai tam BDPS Prezidiumas buvo pavadintas LLKS Tarybos Prezidiumu. Vasario mėn. 11—17 d. vykusioje LLKS Tarybos Prezidiume buvo padaryta visa eilė svarbių nutarimų, nustatančių pagrindines gaires tolimesnei sąjūdžio veiklai. Iš jų pažymėtinas LLKS Tarybos programinės deklaracijos priėmimas. LLKS Tarybos vasario mėn. 11—17 d. sesijos darbų rezultatai teigiamai atsiliepė visai sąjūdžio veiklai, kuri, nežiūrint didžiausio priešo spaudimo, tais pačiais pagrindais ir dvasia nesustabdomai vystoma iki šiai dienai.

Tokia, pačiais bendriausiais bruožais, yra mūsų tautos ir sąjūdžio dešimties metų kovos su okupantais istorija. Tai istorija, kupina neįsivaizduojamų kančių ir aukščiausios betarpiškų laukinių priešo siautėjimų ir didvyriškos su juo kovos. Tai istorija Rainių miškelio kankinių ir į Sibiro taigas išvežtųjų, kalėjimų ir koncentracijos lagerių, lavonų miestų gatvėse ir kruvinų kautynių, kuriose masės raudonųjų azijatų ir jų pakalikų puola didvyriškai besiginančią saujelę partizanų. Šios istorijos visus puslapius atskleis ateitis. Bet jau dabar ji parodo visam pasauliui, kad lietuvis myli savo Tėvynę ir kad yra jos laisvės vertas. Ji parodo taip pat, kad kas dešimt metų sunkiausiose sąlygose įstengė kovoti su nepalyginamai stipresniais priešais, tas įstengs tą kovą tęsėti iki galo — iki pergalės.

LLKS Prezidiumas dešimties kovos metų sukaktuvių proga sveikina visus dorus tautiečius, vienokiu būdu prie šios kovos prisidėjusius, ir linki jiems kovinės laimės, ištvermės ir jėgų paskutiniam ir lemiamam šios kovos ruošui. Prezidiumas, konstatuodamas nepalaužiamą tautos nusistatymą ir atkaklumą priešintis okupantui, o taip pat tų pastangų sėkmingumą, reiškia tvirtą įsitikinimą šios kovos laimėjimu ir gilią viltį, nes laimėjimui būtinų sąlygų susidarymas ilgai nebeužtruks.

Garbė žuvusiems ir žūstantiems dėl Tėvynės!

Valio kovojanti dėl Laisvės ir Nepriklausomybės Lietuva!

Okupuotoji Lietuva

LLKS Tarybos Prezidiumas 1950 m. birželio 15 d.

Prisikėlimo ugnis, 1951 03 01, Nr. 3 (19), Genocido aukų muziejus (toliau - GAM), GEK 5516. Originalas.
Tipografija.

Publikuota: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 575-578.

LLKS nurodymai, kaip elgtis karo metu

Pasirengt įvykiams!

Vienas iš pagrindinių Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio tikslų išsaugoti gyvasias tautos jėgas aukščiausiam kovos tikslui - laisvos ir nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymui šiuo metu, kai pasaulinio masto politiniai įvykiai pribrandino neišvengiamą tarp Rytų ir Vakarų karą, pasidaro ypatingai aktualūs. Šiandien Tėvynė iš mūsų reikalauja kuo glaudžiau, kuo artimiau jungti savas jėgas.

Koks pas mus vyks karas, tai parodys netolima ateitis. Atsižvelgiant į Vakarų atsiektus laimėjimus karo technikoje galima prileisti, kad pas mus karo audra gali praeiti lengvesnėje formoje už bet kada čia tas audras vykusias. Už tai kalba ir bolševikų delsimas pradėti agresiją prieš Vakarus, kas labai padeda Vakarams. Vakarai suskubo pasirengti taip, kad pirmąją dieną būtų galima komunistinę jėgą sutriuškinti.

Tik tai nereiškia, kad būsimasis karas negali atnešti staigmenų. Kokiu tempu eis karas — regėsime. Mes jam turim pasirengti ypatingai kruopščiai. Jei bolševikams pradėjus agresiją pirmoje karo fazėje jiems seksis, jei tuo, laikinai savo laimėjimais, prailgins laikotarpį, iki mūsų teritoriją pasieks Vakarų jėgos, kad tuo atveju galėtume sumažinti savo jėgų nuostolius iki minimumo, tam atvejui mūsų veiksmai turi būti itin atsargūs, apgalvoti ir vykdomi pagal LLKS, partizanų vadovybės, nurodymus, įsakymus.

Įvykių išvakarėse privalome ruoštis, privalome laikytis šių nurodymų:

1. Priešas mobilizaciją stengsis pravesti labai skubiai, kad kas jos negalėtų išvengti. Dėl to visi būkim ypatingai budrūs, kad nepakliūtumėm priešui. Mobilizuojamieji, užsitęsęs pirmai karo fazei iš viešojo gyvenimo turėsit išnykti. Tam tikslui iš anksto apsirūpinkit slėptuvėmis, maistu ir kt.

2. Karui prasidėjus ir jam užsitęsęs visiems gyventojams privalomas rimtas ramumas. Tam atvejui kaupti ginklus, amuniciją, kad, kur nebus galimybės jais aprūpinti, savais jais būtų įmanoma sutramdyti priešą, norint jam teroro pagalba priversti mus „vaduot“ kinų ar kitų tautų žemių.

3. Jau ir dabar galimi desantai. Apie pastebėtus juos tuojau painformuoti vietos partizanus. Neįsitikinus desantų tikrumu, bet kurių žinių jiems tiekimas draudžiamas, draudžiamas tam, nes neišvengiami ir provokatoriai.

4. Partizanų dalinio vadas yra jo gyvenamos vietovės viršininkas. Jo įsakymai yra privalomi visiems gyventojams. Už šio viršininko įsakymų nevykdymą gyventojai perduodami Karo Lauko Teismui.

Ilgalaikės okupacijos sąlygomis, kad ir maža dalimi, vis tik priešui pavyko pavienių asmenų sąmonėje įskiepyti blogybę -nepasitikėjimą broliu, kerštą, neapykantą. Yra ir tokių individų, kurie paliko Tėvynės išdavikais.

Į išdavikus nesikreipiame: jie to neverti, už savo darbus jie atsakingi prieš tautos teismą. Kreipiamės į lietuvius, kurie savo jėga gali prisidėti prie Lietuvai Laisvės atkovojoimo, kurie, išrovę iš savęs priešų jiems primestas piktybes, savais žygiais atpirktų ir nusikaltimus.

Lietuviai, į bendrą kovą prieš bolševizmą! Jungtis lietuviui prie lietuvių! Lemiamos kovos smūgiu įrodykim ir pasauliui, kad Lietuvos žemėje nėra ir negali būti vietos okupantams!

Broliai, sesės! Lemiamos kovos ruošimui - ryžto, ištvermės ir šventos vienybės!

Prisikėlimo vadas

Prisikėlimo ugnis, 1951, Nr. 5 (21), GAM. Originalas. Tipografija.

Publikuota: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 326-327.

Aktualijos

Kreipimasis į gyventojus dėl draudimo stoti į kolūkius
Visiems gyventojams

1.

Visiems gyventojams draudžiu stoti į kolektyvinius ūkius (kolchozus) ar kokiais kitais būdais prisidėti prie jų įvedimo.

2.

Gyventojai, prisideda kuom nors prie kolektyvinių ūkių (kolchozų) įvedimo ar laisvu noru bei neparodydami pasipriešinimo į juos stojantieji, bus atiduodami, kaip nusikaltę pagalbos teikimu priešui, Karo Lauko Teismui, o jų turtas konfiskuojamas.

3.

Karo Lauko Teismas gyventojus, nusikaltusius šio įsakymo 1 straipsniui, baus aukščiausiaja bausme - mirties bausme (pakariant arba sušaudant).

1948 10 01 Prisikėlimo apygardos vadas

Prisikėlimo ugnis, 1948 10 01, Nr. 6, GAM, GEK 2030. Originalas.

Rotaprintas.

Kreipimasis į gyventojus dėl paramos tremtiniais

„Brangūs broliai lietuviai“

Šiais žodžiais ne į vieną mūsų laiškų kreipiasi iš tolimojo Sibiro buvęs kaimynas, draugas, brolis, giminaitis ir šiaip pažįstamas, kuris, bolševikiškųjų budelių atskirtas nuo savųjų ir

tėviškės, skaudų vargą vargsta. Ir tai ne vienas, ne du, o tūkstančiai. Jų nusiramimas - ašaros, jų draugė - mirtis. Skurdo, alkio ir kitų nežmoniškų gyvenimo sąlygų nukankinti, šimtais žūsta kasdien. Tai baisiau kaip Pravieniškiai, žiauriau kaip Rainiai, nežmoniškiau kaip Osvencimas.

Nors ir mes sunkią bolševizmo leteną jaučiame, tačiau, kol dar savame krašte esame, nesulyginsime savų bėdų su tremtinių vargais, savų skausmų - su jų kančiomis.

Tad neužmirškime savo brolių kankinių. Padėkime jiems. Gelbėkime juos. Istorija pasmerktų mus, jei apleistume 250 tūkst. savo tautiečių, palikdami juos bado mirčiai. Ne. To neturi būti. Mūsų krikščioniškoji ir tautinė pareiga - jų neapleisti. Ypač dabar, kai nuožmios žiemos slegiami jie savo skurdą ypatingai jaučia. Tenelieka nė vieno tautiečio, kuris Kalėdų švenčių proga nepasiųstų jiems nors kuklios dovanėlės ar užuojautos žodžių.

(Pagal *Laisvės varpą*, Nr. 141.)

Prisikėlimo ugnis, 1948 11 01, Nr. 7, TRMA. Kopija. Rotaprintas.

Publikuota: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 356.

Kreipimasis į gyventojus dėl paramos „nubuožintiesiems“

Į gyventojus

Tarybinė valdžia Lietuvoje pradėjo vykdyti taip vadinamą „nubuožinimą“. Gyventojas, tos akcijos paliestas, yra visiškai valdžios apiplėšiamas ir be nieko iš savo nuosavų namų išmetamas. Ryšium su tuo įspėjame trauktis iš savo namų visus, kurie nujaučia, kad gali būti panašaus likimo paliesti. Prieš pasitraukiant išvežioti ir išslėpti visus geresnius daiktus, ypač aprangos reikmenis ir maisto produktus. Visi gyventojai įpareigojami

tokiems valdžios nuskriaustiesiems padėti (priimti juos pačius, paslėpti jų turta) ir juos remti, nes tiktai vieningai laikydamiesi ir vienas kitą remdami galėsime lengviau pernešti tą nebeilgą laiko tarpą, kuris dar yra mums skirtas išvargti.

Prisikėlimo ugnis, 1948 11 01, Nr. 7, TRMA. Kopija. Rotaprintas.

Publikuota: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 356.

Kreipimasis į moteris dėl paramos partizanams

Sese lietuvaite

Žvarbioji žiema jau čia pat. Miške šalta darosi. Be pirštinių ir šiltesnių kojinių sunku verstis. Žinodami tavo gerą širdelę, mes kreipiamės į Tave, Sese, o Tu mūsų neapvils. Lietuvaitės nuo seno juk pasižymi mikliais pirščiukais. Tavo darbo nėriniai ir šią žiemą saugos mus nuo speigų, o jų raštai, kuriais lietuvaitės savo meilę parodo ir sielą atveria, šildys mūsų širdis. O už tai vieną gražią dieną parnešime Tau brangiausią dovaną, kuriai nupirkti mes nieko nepagailėsime, — Laisvę.

Tavo broliai partizanai

Prisikėlimo ugnis, 1948 11 01, Nr. 7, TRMA. Kopija. Rotaprintas.

Publikuota: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 357.

Raginimas priešintis kolūkių kūrimui

Kolchozų reikalu

Dabartiniu metu Lietuvoje varoma stipri ūkio kolektyvimo akcija. Mūsų vaišingi, darbštūs ir prie gimtosios žemės kashelio su nepaprasta meile prisirišę ūkininkai verčiami išsižadėti savo rankomis sukurtų sodybų. Jų vieton siūloma, tuščiais pažadais užmaskuota, lazda ir maišelis - Rusijos kolchozninkų kasdieniniai palydovai. Bet kur lietuvis duonos prašyti benueis? Randamės nepasiekiamai toli nuo laisvų ir turtingų šalių. Tad apsigynimo priemonių tenka ieškoti savo tarpe.

Pažvelgę į Tarybų Sąjungoje įvykdyto ūkių sukolektyvinimo raidą pastebėsime, kad kiek kultūringesnės tautos (ukrainiečiai) ar atskiros sritys įstengė gana ilgai (iki 10 metų) spirtis prieš baisiomis teroro priemonėmis vykdytą kolchozų kūrimą. Lietuviai tautai svarbu laimėti laiką, nes bolševizmo žlugimo valanda nebetoli. Ir, jei pavyks uždelsti masinį ūkių sukolektyvinimą, šalies gerbūvio atstatymas nebus ypatingai sunkus. Priešingu atveju kolchozai karo metu bus apgrobti - atsidursime bado pavojuje.

Tad visomis priemonėmis - prieš ūkių kolektyvinimo akciją! Nelankykim mitingų, nes ten yra sunkiau spirtis niekšingų agitatorių ištrėmimo ar nubuožinimo grasinimais paremtai prievartai. Tekalba tuščioms sienoms. Vieningam pasipriešinimui palaužti taip

greit priemonių nesuras ir, svarbiausia, tai pareikalaus okupanto nenaudai dirbančio laiko, o ūkininkai galės gyventi savo sodybose, galės dirbti savo žemę.

Visi kolektyvizacijos agitatoriai tenepamiršta, kas jų laukia už pagalbą priešui. Jie bus naikinami be pasigailėjimo. Gi bausmės šiuo metu išvengusieji iš atsikūrusios nepriklausomos Lietuvos malonės te nesitiki. Už Judo darbą bus tinkamai atlyginta.

Išdaviko ir pataikūno vardą bei atitinkamą bausmę užsitarnaus ir visi savo noru pirmieji į kolchozus įstoję gyventojai.

Nenerkime sau kilpos ant kaklo! Nekeiskime dar sotaus gyvenimo į badą, o savo namų - į elgetos lazda!

Salin kolchozus! Nė vienas į mitingus!

Prisikėlimo ugnis, 1949 m. sausio-vasario mėn., Nr. 1 (10), TRMA. Kopija.

Rotaprintas.

Publikuota: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 192.

Apie partizanų santykius su visuomene

Mūsų santykiai su visuomene

Šių dienų partizaninis gyvenimas — mūsų kovos, žygiai, laimėjimai, vargai ir aukos užpildys naują Lietuvos tautos istorijos lapą didvyriškais, tik senovėje sau pavyzdžių turinčiais darbais, sužibės karžygiškai tėvynei pasiaukojusio Pilėnų kunigaikščio Margio dvasia ir švies būsimoms kartoms kelią į ateitį, o sunkiose valandose duos pasiryžimo ginti taip sunkiai atpirktą, tiek daug naujų gyvybių pareikalavusią gimtosios žemės laisvę, už kurią žaliųjų girių broliai partizanai nedvejodami dėjo galvas, gulėjo išniekinti purvinose miestelių turgavietėse ir baigė savo žemišką kelionę be karstų, be palydovų, be antkapių ir kryžiaus, prisiglausdami mažiausiai žmonių lankomuose užmiesčio laukuose. Apie tai kalbės jauni ir seni, eis į lūpas iš lūpų, įsipins dainose, ilgainiui pavirs tautinėm legendom...

Prabėgs keli dešimtmečiai. Šių laikų neatmenantieji jauni žmonės klausinės senųjų, kaip atrodė tie partizanai, kur jie gyvendavo, pas ką ateidavo, ką kalbėdavo... Šie pasakos iš savo prisiminimų tikrus faktus, su visomis smulkmenomis, visa tai, ką šiandien mato ir pergyvena, — žodžiu, ką mes viešumoje pasirodę veikiame. Kad bus daug neigiamybių, - to užginčyti negalime. Tačiau kad neapjuodintume vedamos šventos kovos idealų ir taptume verti žuvusiųjų brolių pasiaukojimo, prieš mus neišvengiamai iškyla mūsų elgesio ir santykių su visuomene klausimai.

Išėjome gimtosios žemės nuo atėjūnų ginti, Visagaliai Dievo akivaizdoje prisiekę nepadėti ginklo iki laisvės arba mirties. Ši priesaika padarė mus Lietuvos laisvės kariais, pakilusiais už teisingą reikalą, todėl visi mūsų darbai ir sprendimai turi būti teisingi.

Savo elgesyje su tėvynės priešais turime būti griežti ir rūstūs, nes turime reikalą su laukiniu barbaru, kurį suvaldo tik kumštis. Tačiau žiaurumui mūsų tarpe vietos tenebūna.

Mūsų santykiai su visuomene turi parodyti, kad mus su ja jungiantieji ryšiai ne tik nenutrūko, bet, priešingai, kaskart vis stiprėja ir auga, kad nesame nuo tautos kamieno atskilusi dalelė, bet gyvieji jos nariai, pašventusieji savo gyvenimą ir jėgas laisvės atpirkimui. Kad pateisinti į mus dedamas viltis ir iš tautiečių gaunamas aukas, reikalinga tautoje sudaryti nepakeičiamą nuomonę apie vedamos kovos būtinumą ir reikalą kiekvienam prie jos vienokiu ar kitokiu būdu prisidėti. O tai geriau atlikti neištengs niekas už mus, partizanus, beveik kas naktį išeinančius į žmones, aplankančius kiekvieną kaimą, kiekvieną padorą tautietį. Iš mūsų elgesio jie privalo pajusti, kad esame jų gynėjai ir bičiuliai, o ne tautiečius į pavojų statantieji ir tik save saugojantieji ginkluoti žmonės, kad nesame vargšai benamiai klajūnai, lyg elgetos su maišeliais vaikščiojantieji duonos kąsnio prašyti, bet kad mes turime teisę statyti tam tikrus reikalavimus. Žinoma, okupanto išvarginti ir nualinti ūkininkai ne kiek begali. Tačiau, išklausius jų vargų, paguodus, sustiprinus ir viltį į geresnę ateitį ir tik tada tinkamoj formoj išdėsčius savo reikalavimus, visada pasieksime geresnių rezultatų. Juk nuoširdi auka ir duodančiam, ir imančiam daug malonesnė. Tokius partizanus ilgai kiekvienas geru žodžiu minės ir pasidarys mūsų sąjūdžio uoliu rėmėju.

Priešingai, nesiskaitymas su žmonėmis, per dideli ir griežtoji formoj pastatyti reikalavimai net ir padoriausio lietuvio širdyje nenoromis sukels palyginimą su žiauriaisiais tėvynės pavergėjais, o svyruojantį neabejotinai pastūmės į priešų pusę. Bendrai netinkamas, laisvės kovos sąjūdį kompromituojantis partizanų elgesys daro žalą mūsų didžiųjų tikslų siekimui ir atbaido visuomenę nuo prisidėjimo prie vedamos kovos.

Be to, reikalauti galime tik tiek, kiek gyvenimui būtinai reikalinga ir be ko išsiversti negalima. Nuo visų kitų nebūtinų dalykų tenka atsisakyti. Pavyzdžiui, mūsų tautoje dabartiniu metu išsakniųes girtavimas daro tiek daug moralinės ir materialinės žalos, kad apie tai rimtai ir giliai pagalvojus darosi bangu dėl tautos ateities. Ir laisvės kovos sąjūdžio organizacijos narių tarpe yra girtavimo mėgėjų. O tas atneša daug skaudžių nuostolių, kai išgėrusi ir atsargumą pamiršusi partizanų dalinį staiga užklumpa priešas arba kai girtas O[rganizacinio] S[ektoriaus] narys išpasakoja organizacinės paslaptis nereikalingiems jas žinoti asmenims. Ta mūsų silpnybė naudojasi priešas, po kiekvienų kautynių, ypatingai kada iš mūsų pusės pasitaiko žuvusiųjų, paskleisdamas gandus, kad užklupo girtus. Žmonės tuo patiki, nes gana dažnai mato mus gėrusius ar gėralų reikalaujančius. Ir čia savaime peršasi išvada, kad svaigalus siūlančiam tautiečiui privalome išaiškinti jų žalą ne tik partizanui, bet ir kiekvienam lietuviui, kad gėrime reikia turėti saiką, neprarasti orientacijos bei atsargumo. Reikia sudaryti nuomonę, kad partizanas vaišinamas jei ir geria, tai tik iki tam tikros ribos ir kad net ir labiausiai prašomas nugirdyti nesileis. Tuo

būdu nuo savęs pradėkime tautos blaivinimo akciją, nes anksčiau ar vėliau teks būti to darbo pionieriais. O išgėrimo reikalavimas mūsų sąjūdžio nariams turi būti svetimas ir iš vadovybės pusės griežtai draudžiamas dalykas. Aplamai partizanai privalo vengti viso to, kas sudaro pavojų visuomenės ir jų pačių saugumui, kaip tai nesvarbūs ar visai bereikalingi žygiai, svaigalų ieškojimas ir kita.

Tam tikra visuomenės dalis, arba, tiksliau pavadinus, atskiri asmenys ar šeimos, už savo nusikaltimus lietuvių tautos interesams, šnipinėjimą, paslapties nelaikymą bei pataikavimą okupantams užsitarnauja atitinkamos bausmės. Ir čia geriausia vengti fizinių bausmių, o bausti pinigine ar daiktine pabauda, griežtai įspėjant, kad, nusikaltimui pasikartojus, bus perduotas Karo Lauko Teismui. Tai daugumoje geriau paveiks negu lazda arba botagas ir tuo parodys mūsų vedamos kovos metodų skirtingumą, palyginus su natūralaus žmogaus vaizduotę prašokančiomis raudonųjų sadistų kankinimo priemonėmis.

Griežtas, bet teisingas, mandagus, bet be pataikavimo elgesys, galimai kuklesni reikalavimai, nuolatinis budrumas ir atsargumas, saikas išgėrimuose, laiku išstatoma, pakeičiama ir visų, įskaitant visokio rango vadovybių pareigūnus, nešama sargyba sudarys visuomenėje nepakeičiamą teigiamą nuomonę apie partizanus, jų vedamos kovos prasmę ir būtinumą, kas bus ypatingai naudinga ateityje įvairių šiandieninių slapukų ir bailių - būsimųjų turgaviečių rėksnių mums metamiems kaltinimams atremti, nes jie, dabar nieko neveikdami, stengsis mus ir mūsų žūtibūtinę kovą apjuodinti, prisirankioję pavyzdžių iš mūsų elgesio, veiksmų ir klaidų visuomenės tarpe. Todėl privalome elgtis taip, kad jų klausytojais būtų tik keletas gatvės žiopių, o kiekvienas mūsų šiandien aplankomas padorus tautietis pasakytų, kad tai yra melas.

Neperiodinis Prisikėlimo apygardos P ir OSN biuletėnis, 1949 01 16, Nr. 1,

TRMA. Kopija. Rotaprintas.

Publikuota: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 357-360.

Kreipimasis į gyventojus dėl sąjūdžio spaudos platinimo

Lietuvi,

Jei turi galimybę gauti sąjūdžio spaudos, nepamiršk savo brolio, kuriuo pasitiki ir kuriam sąjūdžio spauda neprieinama. Pats perskaitęs ir jam pasiūlyk - tai bus didelė dovana.

Ieškok būdų įteikti, kad pats nenukentėtum, sąjūdžio spaudos abejojantiems mūsų tautos ateitimi tautiečiams.

Prisikėlimo ugnis, 1952 08, Nr. 2 (23), GAM, GEK 4163. Originalas. Tipografija.

Tautinių ir religinių švenčių minėjimas

Lietuvos kariuomenės šventei skirtas straipsnis

Kariuomenės šventės proga

Lapkričio 23-ioji - kariuomenės šventė. Švęsdavome ją laisvėje, didingiems tautos himno tonams aidint, trispalvėms vėliavoms ore vingiais plakančioms, su džiaugsmu širdyse. Triukšmingos ir šventiškai nusiteikusių žmonių minios užtvendavo miestų ir miestelių gatves, o milžiniškos ovacijos, sukeltos pražygiuojantiems kariams, sklido plačiai po visą šalį. Didžiavomės savo šauniaja kariuomene. Kad teks sulaukti vergijos metų, tuomet niekas netikėjom.

Deja. Jau devintus metus leidžiame, okupacijos jungą nešdami. Ir lapkričio 23-ioji jau lyg nebe šventė, o tik malonus prisiminimas to, ką turėjome. Juk kariuomenės — valstybės dienų ir mūsų laisvės gynėjos seniai nebeturime. Tačiau, nežiūrint to, tauta prieš žvarbą priešą nepalūžo. Atsirado sūnų, kurie, nebudami nei vargo, nei pavojaus gyvybei, ryžosi atgauti kas prarasta. Ir pirmieji ton laisvės kovon, tęsdami kariuomenės tradicijas, su ginklu rankoje stojo partizanai. Jie nusprendė: geriau mirti, bet ne vergauti. Ir jų vadovaujamas Laisvės Kovos Sąjūdis savo tikslą tikrai pasieks: *Lietuva bus laisva*. O jos sienų sargyboj vėl nepajudinamai stovės lietuviai karys kariuomenės, kuriai pagrindus padėjo dar raudonosios laikais Lietuvos partizanai.

Ir todėl šiandien lapkričio 23-ioji įgauna mums naują prasmę - tai partizanų šventė. Ir švęsdami ją, nors paslapčiom, siauram saviškių rately, prisimenam tuos, kurie paguldė jau savo galvas ant tėvynės aukuro, bet jaučiamės išdidūs, kad esam sūnūs tos pačios tautos kaip jie, o mūsų širdys plaka vienu šūkiu: „Tegyvuoja Lietuvos partizanai - mūsų laisvės ir garbės gynėjai — būsimos laisvos šalies kariuomenės užuomazga“.

Prisikėlimo ugnis, 1948 11 01, Nr. 7, TRMA. Kopija. Rotaprintas.

Publikuota: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 494-495.

Kalėdoms skirtas straipsnis

Kalėdų belaukiant

Greitais žingsniais artinasi Kalėdos į mus. Visiems geros valios žmonėms jos neša ramybę ir taiką. Su viso pasaulio krikščionimis ir lietuviais rengiasi jas švęsti. Lietuvoje nuo seno prigyjęs paprotys Kalėdų šventės, o ypač tų švenčių išvakarės — Kūčias, praleisti savoje šeimoje, savuose namuose. Deja, daugeliui mūsų šis paprotys šiandien nebepraeinamas. Partizanai, kaliniai, iš ūkių išvarytieji ir besislapstantieji vargu ar beturės progos dar šiemet sėstis už Kūčių stalo savose šeimose, jau nebekalbant apie 250 000 Sibiran ištremtųjų. Daugelis mūsų jau amžinai yra atsisveikinę su šia ašarų pakalne.

Tačiau, nežiūrint aukų, kraujo ir ašarų, kurias lietuvių tauta yra pakėlus, Kalėdos mums ir toliau palieka džiaugsmo šventę. Spindi eglės fone smagios akys partizano, po apsnigta kepure, blanki šypsena nušviečia tremtinio geltoną veidą, ir kalinio širdis linksmiau pradeda plakti, kai gimusiam pasaulio Atpirkėjui angelų choras užgieda: „Garbė Dievui aukštybėse, o žemėje ramybė geros valios žmonėms“.

Gi blogos valios žmonėms nėra ramybės pasaulyje. Neramumo kirminas negailestingai graužia jų širdis. Kremliaus valdovai ir jų niekingi tarnai gerai žino, kas jų laukia. Nujaučia greitą savo galą. O toji diena bus mums džiaugsmo diena. Ir ji jau nebe už jūrų marių. Išeis partizanai iš miškų, kaliniai apleis nesvetingus mūrus, grįžtančių tremtinių minios užplūs atgimstantį kraštą, ir lietuvis senu papratimu galės leisti Kalėdas savo šeimose. Ir išsipildys tada angelų giesmės žodžiai: „Taika ir ramybė žemėje geros valios žmonėms“.

Prisikėlimo ugnis, 1948 11, Nr. 8, TRMA. Kopija. Rotaprintas.

Onos Rimkutės-Laukinukės eilėraštis „Kūčių vakarą“

Kūčių vakarų

*Baltos, baltos tiesias pievos,
Merkiasi blakstienos.
Jis ant žemės, Jis, o Dieve,
Prakartėję ant šieno.*

*Angelų sparnai sušlama,
Klaupias piemenėliai.
O, sulaužk, brangioji mama,
Plotkų gabalėliais.*

*Lenkias Kūdikiui edžiose,
Meldžias, meldžias tautos...
Viešpatie, atnešk ir duoki
Joms šviesos maldautos.*

*Nevirkink žalių pušaičių
Tėviškėj — prašysiu,
Ant baltų baltų pašlaičių
Našlaite pražysiu.*

Prisikėlimo ugnis, 1951, Nr. 5 (21), GAM. Originalas. Tipografija. Publikuota: *Kovos keliu žengiant*, spaudai parengė L. Gudaitis, Vilnius, 1991, p. 15.

Vasario 16-ajai skirtas straipsnis

Vasario šešioliktoji

Rimti ir susikaupe sutinkame šių metų Vasario 16 dienos šventę. Kova dėl laisvės, dėl naujo atgimimo rytmečio tebeina. Pakelyje išdygo daug naujų kapų, net pilkais mediniais kryžiais nepaženklintų. Daug brangių negausios, bet didžios tautos sūnų ir dukterų neša sunkų tremtinio kryžių gūdžiose tolimojo Sibiro tundrose. Nemaža jų dalis jau niekad nebematys gimtosios Nemuno šalies, — jie prisiglaudė nesvetinguose Azijos laukuose.

Žiaurusis Tėvynės pavergėjas kėsina į lietuvių tautos gyvybę. pikto žiemo auginto šiaurės sūnaus net žemę drebinantieji šėtoniškieji darbai reikalauja apsisprendimo. Jis rauna iš mūsų žemės pakelių Rūpintojėlį ir nori mus paversti kryžiumi žmonijos nukryžiuvimui. Komunisto sprendimu turime tapti žmonijos prasikaltėliais, žmonijos, kurios dalimi mes patys esame, kuri, nuo akmens amžiaus iki šiandieninio radijaus laikų pažangos keliu eidama, pergyveno ištisą eilę prasikaltėlių. Visi gerai pamenam, kad neseniai Niurnberge pakorė, sudegino, o pelenus atidavė vėjams. Ir gal niekas už mus negalėtų drąsiau tvirtinti, kad pakartasis naxis savo nedorybėmis net komunisto šešėliui neprilygsta. Šio, paskutiniojo darbai neturi sau pavyzdžio istorijoje. Juk atlikdamas piktadarybę vagis palieka sienas, ugnis nesunaikina žemės, karas, maras ar badas neatima žmogui noro gyventi. Gi komunisto padarytas ir tebedaromas nedorybes nusako iš Sibiro mus pasiekiantieji tremtinių ir kalinių šauksmai: „Nors prieš mirtį, nors kartą sočiai pavalgyti duonos! Mirties mes nebijome, tačiau komunistinis darbas mus verčia gyventi. Jam reikalingos, nors ir kasdien nykstančios, bado kankinamos žmogaus jėgos. Mums užgesus, mūsų vietą turės užimti kiti. Juos suras į naujas valstybes išibrovusi pasaulinės revoliucijos užsimojimą vykdanči komunistinė tironija."

Ir taip kiekvienam neišvengiamai kyla klausimas, kodėl komunisto šešėlio nevertas naxis paleistas pelenais, o pats didysis žmonijos kaltininkas tebėra gyvas ir, lyg pasityčiodamas iš teisingumo, sėdėjo vienoje iš nacio teisėjų kėdžių? Kadangi komunizmas, lygiai kaip ir nacizmas, yra biauri žmonijos liga, — atsakymą duoda žmogaus protas, rodantis, kad ši, kaip ir kiekviena kita liga, negali būti išmušta lazdomis, bet pašalinama gydymo ar operacijos keliu. Nacio šaknys nebuvo taip giliai įleistos, todėl ji pirma ir išoperavo. Komunizmas savo voratinkliais yra apraizgęs daugybę įvairių tautybių ir įvairaus išsilavinimo žmonių. Todėl jo pašalinimui reikia daug ilgesnio ir kruopštesnio pasiruošimo, kad amžiams net jo sėklos nebeliktų.

Nemuno šalies sūnus gerai supranta, kad žmonija nėra akla komunistų siekiams ir nekurčia jo nužemintų pavergtųjų dejonėms. Todėl, visa tai suprasdamas ir savo tautą laikydamas neišskirtine žmonijos dalimi, negali padėti komunistui per žmonijos žudymą užsipelnyti ir savo tautai pasmerkimą bei mirtį. Jis gerai supranta, kad žmonija, pergyvenusi visą eilę prasikaltėlių, pergyvens ir šitą, kad lietuvių tauta, eidama drauge su žmonija, drauge su ja ir pergale prieš komunizmą švęs. Lietuvis negali pasirinkti mirties. Jis renkasi gyvenimą, pirkdamas tai savo krauju. Ši lietuvių pasiryžimą palaimins Tas, kurs dėl žmogaus atpirkimo mirė ant kryžiaus ir nuo jo nužengęs paskelbė žmonijai: „Kas savo širdyje nešioja Artimo Meilę, tas bus gyvas amžinai!"

Sunkiose vargo dienose lietuvis baudžiauninkas savo Viešpačiu pasirinko Rūpintojėlį. Jis lietuvių neapvylė. Padovanojęs Lietuvai knygnešius, savanorius kūrėjus, padovanojo tautai amžinai gyvą Vasario Šešioliktąją.

Broli, sese lietuvi! Rūpintojėlis tebemyli Lietuvą ir šiandieną, todėl jos išsigelbėjimui nuo mirties padovanojo laisvės kovotoją partizaną. Partizane! Tu esi didžios tautos didis sūnus! Būk tuo, kuo tave Viešpats būti pašaukė — tautos ir žmonijos karžygis. Ne po ilgo sulauksime dienos, kada subyrės ir į nieką pavirs visų žmonijos prasikaltėlių šėtoniškos pastangos, o mums niekas nebedraus Vasario Šešioliktąją laikyti Lietuvių Tautos Atgimimo Švente.

Prisikėlimo ugnis, 1949 m. sausis-vasaris, Nr. 1 (16), TRMA. Kopija. Rotaprintas.

Publikuota: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 518-520.

Velykoms skirtas straipsnis

Aleliuja!

Visi lietuviai, kurie ir šiomet savo širdyje sveikinat Kristaus Prisikėlimą.

Aleliuja: kurie savuose namuose šią šventę sutikti galite. Te Jūsų širdyse Prisikėlęs Kristus leis pasveikinti benamį lietuvį.

Visi lietuviai sustiprinta Lietuvos Prisikėlimo viltimi džiaugsmingai tegieda: Aleliuja.

Kai pakilusi saulė, žemę bučiuodama, kėlė iš miego žibutės žiedą, kėlėsi iš numirusių Artimo Meilė vergijos pančiams nuo žmogaus nuimti. Antras tūkstantis metų jau baigias, kaip skamba pasauly bažnyčių varpai, kad žmoguje Artimo Meilė užgimtų, kad broliu jie savo <...>, kad ranką paduotų. Žmogus tą balsą ir girdi, ir ne.

Ir šiomet skamba Velykų varpai. Ir šiomet milijonai rankas į Viešpatį tiesia, kad juos iš nelaimės vaduotų. Deja, jų velykinis stalas ašaromis dengtas, margučiais nuo smūgių botagų kūnai išpuošti.

Ir mūs Lietuva Velykas kaip niekada švenčia. Po kaimus čekistai tyko aukų. Ir Sibiro tyruos dejuoja lietuviai. Kalėjimuos trokšta mūs brolis, sesuo, kad artimą alkstantį pasotint išdrįso, kad trokštantį brolių pagirdė, kad ėjo našlaičių paguost, kurių artimieji paliko Tėvynės engėjų auka. Niūrios ir šaltos jų Velykos.

Tik Artimo Meilė žmonės sau išganymą randa, o mums skelbiama, kad tai tautų nuodai. Kad vilku žmogus žmogui -mus mokina. Tėvo ir motinos išsižadėjimas dorybe laikomas. Ir ne tik visa tai išpažint esame verčiami, bet ir prisidėti prie to įgyvendinimo visame pasaulyje.

Gūdžiai staugia alkani vilkai miške, bet dar gūdžiau staugia Kremliaus varpai - išalkusi komunistų gauja — žmonijos triūsą pasiekto gėrio, ir mes esam verčiami prie to jos staugimo prisidėti.

Kad raudonajai prievartai paklustume, mūs žemę dirvonais paleidžia, ir mus veža bado kraštan — Sibirą, kad, bado išsiutinti, pultume žmoniją, bent kartą prieš mirtį sočiai pavalgyti trokšdami.

Lietuvi! Brolau! Nuo smėlėtų kalnelių į tave protėviai žvelgia. Nuo jų kapų šalies Viešpats kryžių rankomis moja, kad Jūs nepaliktum, neatsižadėtum, nes Sibire šaltis tave numarins, nes, vilkų palikus, su komunistu ir tave žmogus užmuš.

Lietuvi, būk žmogum! Žmonijoje skamba varpai, kad kėlėsi Kristus vergijos pančiams sudaužyti. Eina milijonai, kuriuos šie varpai šaukia. Ateis jie ir tavęs iš vergijos vaduoti.

Ir komunistas tai mato. Isteriškai jis šaukia, kad karo nenori, bet karas čia pat. Žmonija vilkų medžioklėn ruošias, -nevirsk, lietuvi, vilku!

Kuo turi, broli, dalinkis su broliu. Sušildyk tu širdį lietuviui, kurią Sibiras verčia ledu. Paguosk tą, kuris pro kalėjimo langus Velykų varpus tegirdi. O, būk tvirtas, lietuvi, tu greit su žmonija dalyvausi šventėje, kurios metu vietoj kraujo vėliavos iškils Tiesos, kuriam minių minios giedos: *Aleliuja!*

Prisikėlimo ugnis, 1949 m. kovo-balandžio mėn., Nr. 2(11), Šiaulių „Aušros“ muziejus. Kopija. Rotaprintas.

Tarptautinių įvykių apžvalga

Apie sovietų įtakos silpnėjimą pasaulyje. 1948 m. lapkritis

Trumpa tarptautinės politikos apžvalga (XI. 1-XI. 26)

Vykstančia Paryžiuje SNO konferencija pasaulyje visai nebesidomima. Net kai kurių didžiųjų valstybių delegacijų vadai konferencijos laiką išnaudoja „svarbesniems dalykams“. Tuo metu, kai Paryžiaus salėse vyksta debatai dėl nusiginklavimo, atominės energijos kontrolės ir pan., už jų sienas kuriamas Vakarų Unijos Generalinis Štabas bei Šiaurės Atlanto Gynimo paktas, o JAV politikai (Maršalas, Dalesas) su ypatingomis misijomis lankosi Atėnuose, Romoje, Vatikane, Londone, Vienoje, Berlyne, Skandinavuose. Tai aiškiai parodo, kiek rimtai bežiūrima į papūgiškas Rusijos propagandistų kalbas. Dėl to net konferencijos darbą norima paskubinti ir baigti š. m. gruodžio 8 d. (buvo numatyta posėdžiauti iki 1949 m. vasario).

Į politinio gyvenimo priekį iškilo du nauji įvykiai, savo svarbumu nustelbę kitus: *komunistų ofensyva Azijoje ir JAV prezidento rinkimai*.

Komunizmo ekspansija Vakaruose sutiko kietą kultūringųjų tautų pasipriešinimą. Rinkimai Vokietijoje, Italijoje, Belgijoje, Olandijoje, Suomijoje ir net Prancūzijoje parodė smarkų komunistinės įtakos smukimą, JAV prezidento rinkimai palaidojo paskutines Rusijos viltis. Todėl SSSR, numatydama nepasisėkimą Vakaruose, nukreipė savo pastangas į Rytus. Komunistinis sabotžas suaktyvėjo Malaizijoje, Birmoje, Indonezijoje, <...> rinkimus ir vakariniuose sektoriuose. Todėl komunistai paskelbė boikotą, nestatė savo kandidatų sąrašo ir grasinimais bei gąsdinimais bandė kitus gyventojus nuo balsavimo atitraukti.

Iš kitos pusės, trys demokratinės partijos ėjo į rinkimus ir vedė propagandą už gausų dalyvavimą juose, tuo pasmerkiant rusų ir komunistų totalitarines pastangas. Tuo būdu rinkimai ėgavo plebiscito pobūdį: dalyvavimas rinkimuose reiškė pasisakymą už Vak[arų] jėgas - už demokratiją, prieš rusus ir komunizmą; nedalyvavimas — už komunistus ir rusus.

Rinkimuose demokratinė pusė išėjo su milžiniška persvara laimėtoja: 87% rinkėjų dalyvavo rinkimuose ir, balsuodami už prieškomunistines partijas, pademonstravo savo priešišką nusistatymą komunizmui bei Rusijai ir išreiškė visuotinį pasitikėjimą demokratijai ir jos atstovams - Vak[arų] Didžiosioms Valstybėms.

Anglų spauda ta proga rašo, kad ta maža gyventojų salelė po geležine uždanga, turėjusi laimės laisvuose rinkimuose pareikšti savo nuomonę, pavaizduoja ne tik Vak[arų] Berlyno nusistatymą, bet - visos Rytų zonos ir tų milijonų, esančių komunistinėje tironijoje, kuriems neduoda laisvų rinkimų. JAV spauda daro išvadą, kad komunistai niekuomet ir niekur laisvų rinkimų keliu negalėtų ateiti į valdžią.

Rusai, norėdami savo pralaimėjimą sušvelninti ir išgelbėti savo prestižą prieš šalininkus, griebiasi seno ginklo - šmeižto ir melo: kaltina priešus rinkimų suklastojimu, prievarta ir t. t.

Kadangi užsienio korespondentai ir stebėtojai neranda nė šešėlio, kas pažeistų rinkimų laisvę, tai rusų pastangos rinkimus apjuodinti sukelia tik juoką ir duoda užsieniui progos palyginti Berlyno rinkimus su Rusijos „demokratiškiausiais ir pažangiausiais visame pasaulyje“ rinkimais. Pav., žinomas Londono radijo komentatorius Grinas XII.6 ironizuodamas pareiškė: „Mirusiems Adolfui Hitleriui, Benito Musoliniui ir dar gyvam tebesančiam Josifui Stalinui tokia senoviška rinkimų tvarka nepatiko, jie išgalvoję „moderniškesnę“ tvarką, pagal kurią iš anksto yra žinoma, kiek balsuos, už ką balsuos ir kas bus išrinkti. Tačiau demokratinės šalys tą jų „patobulintą“ rinkimų tvarką atmeta ir laikosi senosios, pagal kurią iš anksto nieko negalima žinoti, už ką rinkėjai balsuos, kiek balsuos ir kas bus išrinkti...“

SNO konferencijoje Paryžiuje, prieš pertraukiant darbą, plenumas 48 balsais prieš 6, Rusijai atkakliausiai prieštaraujant, pripažino Pietų Korėjos valstybę ir išrinko 7-nių komisiją prižiūrėti abiejų dalių (Rusiškosios ir Amerikinės) ir okupacinių kariuomenių

atitraukimą. Rusiškojo bloko reikalavimas išklausyti Siaurės Korėjos „liaudies vyriausybės“ atstovą buvo atmestas.

Be to, 48 balsais, nė vienas - prieš, aštuoniems susilaikius, buvo priimta „Žmogaus teisių deklaracija“. Joje pripažįstamos kiekvienam žmogui pačios elementariausios teisės, — politinio įsitikinimo, organizacijų, susirinkimų, tikybos, žodžio, spaudos, streikų laisvės, asmens, buto, korespondencijos neliečiamybė ir t. t., — kuriomis jau seniai naudojasi žmonės bent kiek kultūringesniuose demokratiniuose kraštuose kaip savaime suprantamu dalyku.

Priešingai diktatūriniuose kraštuose: ten žmogus tų laisvių nepažįsta. Ten tironai į žmogų žiūri ne kaip į sau lygią būtybę, bet kaip į daiktą ar gyvulį, kuris turi jų tikslams tarnauti. Todėl deklaracijoje, rašo JAV spauda, nėra nė vieno straipsnio, kuris neprieštarautų rusiškajai tironijai. Dėl šios tad priežasties svarstant „Žmogaus teisių deklaraciją“ Rusija buvo patekusi į labai nemalonią padėtį. Ta proga jai buvo pasakyta daug karčių tiesos žodžių arba, kaip rusų spauda rašo, „šiurkščių išsišokimų prieš TSRS“.

Išskyrus šią deklaraciją ir pripažinimą tarptautiniu baudžiamu nusikaltimu masinį tautų žudymą, jei tam galima priduoti bent kiek praktiškos reikšmės, konferencijos darbą visi vieningai laiko nepasisėkusių. Ji, rašo anglų „Taims“, nė kiek neprisidėjo, kad sumažintų nesutarimą tarp Rusijos ir Vak[arų] valstybių: priešingai, įtūžimas dar padidėjo. Karo pavojus, kaip pareiškė baigiamoje kalboje konferencijos pirmininkas dr. Eva-tas, pasiliko nepašalintas. Gen[eralinis] Sekret[orius] Trihgve Li taip pat pareiškė, kad tai, kai pavojus pasilieka labai didelis, kviečia melstis už taiką.

Kinijoje komunistų efenzyva vis plečiasi. Pranešama, kad komunistai jau apsupo senąją Kinijos sostinę Pekiną. Nors Kinijoje dėl begalinių žemės plotų ir palyginus primityvių kariavimo būdų užėmimai neturi tokios lemiamos kaip Europoje reikšmės, bet padėtis šiuo metu yra gana rimta. Kinijos vyriausybė skubiai reikalinga užsienio paramos. JAV nuo prašomos paramos tiekimo kol kas susilaiko; ne todėl, kad neįvertintų komunistų pavojaus, bet todėl, kad dabartinę Gomin-dano vyriausybę Kinijoje laiko netinkama, nepajėgia vesti karo prieš komunistus. Anglijoje ir JAV esama nuomonės, kad remti Gomindano vyriausybę yra veltui mėtymas pinigų ir netiesioginis rėmimas komunistų. Todėl JAV atstovas Hofmanas Nankine šiomis dienomis pareiškė, kad JAV neatsisako paramos Kinijai, bet tik naujai, pajėgiai koalicinei, be komunistų vyriausybei.

Buvusios sovietų mokytojos Kasjankinos knyga „Mano gyvenimas“ JAV susilaukė didelio pasisekimo. Ją skaito kaip Odisėją, kaip šiurpulingą tikrąją romaną, kurio herojė, stebuklingu būdu išplaukusi kruvinojo bolševizmo jūrą, išsigelbėjo.

Tarp kitko, ji aprašo: sūnų krikštijo ir mokė tikybos slapta, o pati buvo priversta mokykloje laikyti priešreligines pamokas; kaip dirbtinu būdu per kolchozus ir penkmečio planą padarė badą; kaip naktį NKVD išvedė jos vyrą; kaip vėliau ir sūnų 10 metų išvežė į Sibirą ir t. t. Žodžiu, ji aprašo tai, ką jau mes patys jos vietoje išgyvenome.

Apie sovietų nesėkmes sprendžiant tarptautinius reikalus 1949 m. pabaigoje

Tarptautinė padėtis

Paskutinių savaitių įtempta tarptautinė padėtis nė kiek neatslūgo, bet vis labiau aštrėja.

Generalinėj Asamblėjoj tebevyksta smarki kova tarp TSRS vadovaujamos grupės ir kitų demokratiinių valstybių. Nei vienas klausimas, nei vienas pasiūlymas, iškeltas Maskvos, nebuvo priimtas, o tik patiria pralaimėjimą po pralaimėjimo. Štai Rumunija, Bulgarija ir Vengrija už taikos sutarčių, žmogaus teisių laužymą perduoda tarptautiniam teismui, nežiūrint ilgiausių Vyšinskio demagoginių kalbų ir prieštaravimų. Antrą pralaimėjimą patyrė bolševikai perrenkant į Saugumo Tarybą nenuolatinius narius. Vietoj išeinančios Ukrainos turėjo būti išrinkta kita slavų komunistinė valstybė. TSRS blokas pasiūlė Čekoslovakiją, anglosaksai — Jugoslaviją. Piestu stojo Vyšinskis, ištisas valandas savo kalbose puldamas Vakarų valstybes, tačiau tas nieko nepadėjo. Paleidus balsavimo mašiną, anot rusų, buvo išrinkta Jugoslavija, kuriai atstovauja Kardelis.

Dalyvaujantis Asamblėjos posėdžiuose vienas JAV senatorius pareiškė, kad atmosfera Generalinėj Asamblėjoj yra neįprastai įtempta ir jokie susitikimai dėl Maskvos pasipriešinimo neįmanomi. Jau trys metai, kaip Maskva daranti kliūtis dėl sudarymo tinkamos kontrolės atominei energijai. Jo nuomone, rusams susitarimui kol kas paliktos durys atviros, priešingu atveju gali kilti ginkluotas konfliktas.

Nemažą smūgį gavo Maskvos komunistai ir kitame fronte. Jugoslavijos vyriausybė jau kuris laikas kviečia pas save įvairių kraštų komunistus dėl įrodymo, jog Maskvos vadovaujami komunistai turi tikrai imperialistinius, agresyvius tikslus, išnaudoja kitas tautas ir išniekinę tikrąjį komunizmą. Ir štai grįžę iš Jugoslavijos prancūzai komunistai apsilankymo proga išleido brošiūrą, kurioje kviečia Prancūzijos komunistus ir jų vadovybę atsipalaiduoti nuo Kremliaus komunistų.

Ilgai kėlęs nerimą komunistų judėjimas Graikijoje eina prie galo, ginkluotas pasipriešinimas jau nuslopintas. Paaikškėjo, kad Albanija ir Bulgarija savo teritorijose apginkluodavo ir sutvarkydavo pabėgusius iš Graikijos sukilėlius, o paskui siūsdavo atgal.

Rytų Vokietijoje, paskelbus ją Demokratine Respublika, pradėjus tvarkytis pagal Maskvos receptą, prasidėjo masiniai areštai ir dingimai žmonių be pėdsakų. Taip pat 10—15 procentų padidėjo žmonių perbėgimų į anglosaksų zonas. Iki šiol perbėgančių į Vakarų Vokietiją žmonių skaičius į mėnesį siekdavo 40-50 000.

Bulgarijoje po nužudymo Dimitrovo toliau vyksta komunistų partijos valymas ir masiniai areštai tarpe prijauciančių maršalui Tito.

Jugoslavijos išstojimas iš Kominterno atvėrė akis daugelio kraštų komunistams dėl vedamos Maskvos politikos, kas įsiutino Kremlį. Nors sovietai su savo satelitais šiuo metu ir apstatė visą Jugoslaviją patrankomis, bet šauti nedrįsta. Tai žinomas triukas, bet kai nenusigąstama, tai Maskva ima trauktis. Kažin ar šiuo atveju įvyks pasitraukimas, nes ambicija, kad ir bolševikiška, neleis atgal trauktis. Greičiausiai įvyks, kas turi įvykti, būtent trečias pasaulinis karas, kuris baigsis visišku Maskvos komunistų sutriuškinimu.

Prisikėlimo ugnis, 1949 11 01, Nr. 3 (12), LYA, f. K-5, ap. 1, b. 139, 1. 53-

54. Kopija. Rotaprintas.

Kaip JAV prezidentas 1940 m. priėmė lietuvių delegaciją

Užsienio žinios

Amerikos lietuvių veikėjo Juozo Laučkos pastabos apie lietuvių delegacijos priėmimą pas prezidentą Ruzveltą.

Sovietų armijos įsiveržimas į Lietuvą giliai sujaudino Amerikos lietuvius. Niekas nepatikėjo Maskvos žodžiais apie savanorišką Lietuvos prisijungimą. Visi gerai žinojo, kokiomis sąlygomis vyko Lietuvoje rinkimai į Liaudies seimą. Nuo pat Lietuvos užgrobimo dienos Amerikos lietuviai kreipėsi į savo vyriausybę, prašydami nepripažinti agresyvių sovietų veiksmų. Nors ir Europos vyriausybės nepareiškė jokio ryškesnio protesto tuo reikalu, JAV valstybės departamente 1940 m. liepos 23 d. pareiškimė buvo aiškiai pasmerkti sovietų agresyvūs veiksmai Pabaltijyje. Šis pareiškimas dar labiau sustiprino lietuvių viltis. Tų pačių metų rugpjūčio 10 dieną Pitsburge įvyko įvairių lietuvių organizacijų atstovų pasitarimas. Pasitarime buvo prieita prie vieningos nuomonės - siųsti pas prezidentą delegaciją. Delegacijos tikslas — gyvu žodžiu padėkoti prezidentui už Lietuvos okupacijos pasmerkimą ir paprašyti prezidentą, kad jis ir toliau pripažintų Lietuvos nepriklausomybę. Delegaciją sudarė 12 narių. Iš Baltųjų rūmų atėjo atsakymas, kad prezidentas delegaciją priims spalio 15 dieną. Prezidento adjutantas, simpatiškas generolas, painformavo delegacijos narius apie priėmimo ceremonijas. Visi delegacijos nariai įėjo į prezidento kabinetą. Ruzveltas su jais visais pasisveikino, kiekvienam rado ką nors pasakyti. Delegacijos narius apstojo fotografai, buvo padaryta daugybė nuotraukų. Prezidentas su dėmesiu iš klausė delegacijos pareiškimą, paskui pats dar kartą jį peržiūrėjo. Prezidentas savo kalboje išreiškė džiaugsmą, kad Amerikos lietuviai neužmiršo savo Tėvynės, patekusios pavo-jun. Tačiau, pasakė Ruzveltas, pareiškimė yra dvi klaidos. Pirmoji yra ta, kur pasakyta, kad Lietuva yra silpna valstybė. Yra daug mažesnių ir silpnesnių, bet jos gyvena nepriklausomai ir niekas jų laisvės neįstengia atimti. Antroji klaida yra toje vietoje, kur sakoma, kad Lietuva prarado savo nepriklausomybę. Tai netiesa, pasakė Ruzveltas, Lietuvos klausimas tik laikinai nustumtas į šalį. Lietuva vėl bus nepriklausoma. Prezidentas delegacijos narius užtikrino, kad JAV vyriausybė ir toliau laikysis tos pačios politikos Lietuvos klausimu kaip ir anksčiau. Prezidentui buvo įteiktos dovanos, pagamintos iš Baltijos gintaro. Delegacija grįžo iš

Baltųjų rūmų labai patenkinta tuo, kad prezidentas taip plačiai susipažinęs su Lietuvos klausimu ir kad jis ir toliau pasiryžęs laikytis tų pačių pažiūrų.

Iš Europos į Ameriką išplaukė laivas „Seilor“ su 1266 perkeltais asmenimis, vykstančiais į JAV. Jų tarpe yra buvęs Latvijos ministras pirmininkas Bluodniekas. 22 metus buvęs Latvijos seimo deputatu Bluodniekas pareiškė, kad Latvijoje yra stiprus antikomunistinis judėjimas.

Prisikėlimo ugnis, 1951 03 01, Nr. 3 (19), GAM, GEK 5516. Originalas.

Tipografija.

Trumpos žinutės apie pasaulio įvykius

Žinios iš užsienio

Pagal statistinius duomenis, 1949 metais vienam Sov[ietų] Rusijos darbininkui per metus teko vidutiniškai 308 doleriai uždarbio, kai tuo tarpu Amerikoje teko 1453 doleriai.

Amerikos prez. Trumenas darbo įstatymo konferencijos dalyviams pareiškė, kad Amerika stiprins laisvą pasaulį iki tol, kol jis pajėgs atsispirti agresijai.

Amerikos ginkluotųjų pajėgų genjeralinio] štab[o] viršininkas gen. Kolinsas pranešė, kad Amerika turi pasigaminusi ir išbandžiusi atomines patrankas, tinkamas naudoti fronto linijoje.

Rytų Vokietijos vid[aus] reikalų ministerija pranešė, kad iki 1951 metų Rytų Vokietijoje buvo teisiama 8322 politiniai kaliniai, iš jų 736 išteisinti. Nuteistieji įkalinti bendrai paėmus 41 000 metų kalėjimo. Nuteistųjų tarpe - 30% nepilnamečių vaikų ir 15% moterų.

Austrija yra viena iš stipriausių tvirtovių prieš komunizmą. Per vykusius balsavimus tik 5% visų gyventojų tebalsavo už komunistus, nepaisant didelio Sovjietų] Sąjungos kariuomenės skaičiaus bei ekonominio spaudimo.

Lietuvos atstovybė Amerikoje pranešė, kad sovietų slaptoji milicija ir armija Lietuvoje 2-osios bolševikinės okupacijos metu išžudė bei nukankino 50 488 asmenis.

Latvijos atstovas Julijus Feidmanis savo susitikime su prez. Trumenu įteikė jam iš Latvijos gautą deportuotųjų asmenų sąrašą, kur 1-osios sovietų okupacijos metu deportuota 34 000 ir 2-osios - 135 000 asmenų. Prez. Trumenas pasakė nepripažįstas Pabaltijo kraštų okupacijos ir pranešė viltį, kad neužilgo ateis diena, kada šios tautos atgaus laisvę.

Venesuela savo spaudoje skiria daug dėmesio rašydama apie Lietuvą ir stato ją pavyzdžiu kitoms tautoms.

Prancūzijos kompartijos sekretorius Le Kuėras pranešė, kad nuo karo pradžios iš kompartijos išstojo 45% komunistų.

Niujorko radijo pranešimu, Sovietų Sąjungos katorgose kalinama 15—25 milijonai žmonių.

Trys čekų ambasados tarnautojai, dirbantieji Londone, paprašė Anglijos globos, atsisakydami dirbti atstovybėje.

Saksonijoje Ernsburgo beprotnamyje yra uždaryti 2 „Stalinai“ ir 1 „leninas“. Gydytojų teigimu, jie išprotėjo dėl priverstino nuolatinio Stalino vardo kartojimo. Šie išprotėję asmenys sulaikydavo gatvėje kiekvieną praeivį ir versdavo juos stalinais vadinti.

Kas mėnesį iš sovietų valdomo Berlyno sričių pabėga apie 24 000 žmonių. Jų pergabenimui į laisvąjį pasaulį atidaryta nauja oro linija.

Prez. Trumenas Baltuosiuose rūmuose priėmė Amerikos lietuvių Tarybos delegaciją Lietuvos nepriklausomybės 34-ąsias metines minint.

Amerikos ambasadorius Džordžas Elenas Jugoslavijoje pareiškė, kad Jugoslavijos kariai yra gerai paruošti tiek moraliai, tiek materialiai. Jie visi nusistatę prieš Kremliaus režimą.

Prisikėlimo ugnis, 1952 08, Nr. 2 (23), GAM, GEK 4163. Originalas.

Tipografija.

Kronika

Informacija apie gyventojų trėmimą 1948 m. gegužės mėn.

Trumpa informacija apie š. m. gegužės pabaigoje įvykdytą gyventojų trėmimą

Šį kartą išvežimai neužtikino žmonių netikėtai. Iš daugybės žinių juos buvo galima iš anksto pramatyti. Sunkvežimių registravimas, tuščių ešelonų geležinkelio stotyse stovėjimas, didesnis čekistų skaičiaus atsiradimas apskr. miestuose - visa tai sakyte sakė, kad kažkas ruošama.

Praeitais žiemos išvežimo pamokyti, žmonės ėmėsi atsargumo priemonių. To dėka daugeliui pasitraukiant iš namų pasisekė išvengti kelionės. Ši <...> daliai išvežamųjų pavyko išbėgti tiesiog iš čekistų rankų. Atrodo, kad bolševikiniais egzekutoriais buvo duotas įsakymas į bėgančiuosius nešaudyti.

Vežamieji turėjo pasirašyti, kad vyksta savo noru į SSSR darbo ieškoti. Nepasirašiusiems nedavė pasiimti rūbų nei maisto ir talpino į atskirus vagonus.

Tremtiniai buvo susodinti po 50 uždaruose vagonuose ir lydimi stiprių MGB pajėgų. Už Maskvos vagonų durys buvo atidarytos, tik ant sienų iš lauko pusės pakabino plakatus su maždaug tokiais užrašais: „Lietuviai laisvu noru vyksta į SSSR“.

Tremtiniai randasi pakelyje į kažkurį Azijos sritį, spėjama, kad į Tomsko apygardą.

Apytikriais duomenimis, bolševikai šio trėmimo metu iš Lietuvos išvežė apie 60—80 tūkstančių gyventojų.

Prisikėlimo ugnis, 1948 06 15, Nr. 2, TRMA. Kopija. Rotaprintas.

Publikuota: *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 189.

Informacija apie KLT nuosprendį partizanui Algirdui Zarenkai-Kudirkai-Tarzanui

Iš Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio karo lauko teismo nuosprendžių

1949 m. spalio mėn. 24 d. Prisikėlimo Apygardos Maironio Rinktinės ribose Karo Lauko Teismas svarstė partizano Kudirkos-Tarzano (Zarenkos Algirdo) bylą.

Žemiau dedame ištrauką iš Kudirkos-Tarzano nusikaltimų:

1948 m. lapkričio mėn. 27 d. į Raseinių apskr., Betygalos vals., Pajojukų pradžios mokyklos salę, kurioje buvo viešas vakaras, vaidinimų metu įsiveržęs Kudirka-Tarzanas iš ten esančių piliečių atėmė 3 laikrodžius, 3 poras batų, turimus pinigus ir sumušė tos mokyklos mokytoją.

Kudirka-Tarzanas pasižymėjo žiauriu elgesiu prieš vietos gyventojus, smurtu ir plėšikavimu.

Atlikti aukščiau minėti Kudirkos-Tarzano veiksmai prieštarauja Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Baudžiamajam Statutui. Karo Lauko Teismas pripažino Kudirką-Tarzaną kaltu ir nuteisė mirties bausme — sušaudant.

Mirties bausmė įvykdyta.

Prisikėlimo ugnis, 1950 02 01, Nr. 1 (14), TRMA. Kopija. Rotaprintas.

Informacija apie sovietų okupantų veiksmus 1945 m.

Šeduvos valsčiuje ir 1948 m. Šiaulėnų valsčiuje

Kiek vertas žmogus Tarybų Sąjungoje

1945 m. liepos mėn. 30 d. Liaudiškių miške (Šeduvos valsčiuje) 4000 priešų karių apsupo partizanų dalinį. Prie apsupimo žiedą prasiveržusios persekiojančios priešų grupės P[arti-zanų] Šešką atskyrė nuo draugų ir vijosi, vedami pėdsekio šuns. Apšaudymo metu kulka įduobė jo šautuvo vamzdį. Suprasdamas, kad nuo šuns niekur nepasislėps, P[artizanas] Šeškas paleido į jį šūvį. Šautuvo vamzdis trūko, bet ir šuo buvo nušautas. Partizanas tuo būdu išsigelbėjo.

Nors kautynių metu žuvo virš 70 priešų karių, labiausiai gailėjosi šuns, ką galima spręsti iš vieno leitenanto pasisakymo: „Geriau būtų žuvę 100 karių, ne kaip toks brangus šuo.

1948 m. sausio mėn. 9 d. į Sulinkių pelkę (Šiaulėnų valsčiuje) atlikusią operaciją P[artizanų] dalinį su šunimi atsekė majoro vadovaujama MVD grupė. Pajutęs artėjantį priešą, P[ar-tizanų] dalinyje tuo metu buvęs R[i]n[ktinės] V[ladas], pasiėmęs 6 P[artizanus], paėjo į priekį nuo stovyklos ir išsidėstė šalia pėdsakų, kuriais sekė priešas.

Priešų grupės priekyje pasirodė majoras su šunimi. Už jo — kiti emvėdistai. Prabilęs partizanų kulkosvaidis ir kiti ginklai majorą nukovė.

Sunkiai sužeistas šuo kaukdamas sukosi vietoje. Po trumpo susišaudymo priešas pasitraukė. Paimdami sužeistą draugą, pasitraukė ir partizanai. Priešas neteko 4 karių, jų tarpe — minėto majoro, leitenanto, seržanto ir eilinio emvėdisto. Sužeistą šunį priešas stropiai perrišo, slaugė ir, įsupę į konfiskuotas iš gyventojų drobules, išvežė į Radviliškį. Išilgai rankos kaulu peršautu emvėdistu nė puse tiek nesirūpino, kaip šunimi, nors sužeistasis baisiai iš skausmo dejavo.

Neperiodinis LLKS Prisikėlimo apygardos P ir OSN biuletenis, 1949 04 17,

Nr. 2, TRMA. Kopija. Rotaprintas.

Informacija apie žudynes 1945 m. Josvainių valsčiuje, Ruseinių kaime

Okupanto kovos metodai

Humanizmu besidangstą mūsų Tėvynės laisvę išplėšusieji barbarai, neįstengdami jėga nugalėti pasipriešinimą vedančio laisvės kovos sąjūdžio, ėmėsi apgaulingų priemonių, paskelbdami amnestiją. Kai kurie silpnesnės valios laisvės kovotojai susvyravo ir nuėjo pas priešą. Jų tarpe buvo ir Krutkis Teodoras, kilęs iš Vainotiškių kaimo, Dotnuvos valsčiaus. Priešų užverbuotas, grįžo pas partizanus, pasiryžęs juos parduoti už Judo grašius. Savo buvusiems kovos broliams pasakoja, kad priešui dirbęs tik reikalo

verčiamas ir kad jis partizanams galėsias būti naudingas. Žada parūpinti ginklų, šaudmenų ir kt. Partizanai patiki, nes Krutkis po kurio laiko tikrai įteikia dalinio vadui Paukščiui naują pistoletą, kulkosvaidžio diską ir suteikia žinių. Tačiau drauge pasiryžta pirma proga dalinį sulikviduoti.

1945 m. spalio mėn. 23 d. Krutkis su 70 MVD-tų atvyksta į Ruseinių km., Josvainių valsč. ir apsistoja miške netoli Mažeikos Mato sodybos. Krutkis privalo vakare iškviesti pas Mažeiką P[artizanų] dalinį ir keturiais šūviais duoti ženklą puolimo pradžiai. Krutkio pastangos surasti dalinį nedavė vaisių. Partizanai tuo metu buvo išvykę toliau. Tačiau išdavikui šypsosi laimė: pas Mažeiką užaina pailsėti kitas, pro šalį vykęs 4 P[artizanų] dalinys.

Pas Mažeiką tuo metu buvo vaišės. Be partizanų, svečiavosi 20 žmonių. Išdavikas klausinėjo atvykusius P[artizanus] apie Paukštį, esą turįs jam perduoti pistoletą. Vaišės tęsėsi.

Apie 22 vai. suloja šuo. Vienas svečių, Stokis, išeina pasižvalgyti. Drauge išėjęs Krutkis jį keturiais pistoleto šūviais nušauna, tuo duodamas emvėdistams ženklą pulti. Į namą pasipila kulų spiečius, žudo nekaltus svečius, sukelia gaisrą. Sužvėrėję barbarai žudo bėgančiuosius ir meta atgal į liepsnas, kad neliktų nė vieno gyvo šios baisios žmogžudystės liudininko.

Kautynių lauke liko nukautas ir vienas girių brolių. Gi kitiems, kad ir sunkiai, pavyko pasitraukti.

Bolševikai čia nužudė sekančius asmenis:

1. P[artizanas] Medžiotojas, 23 m.
2. Mažeikienė, 48 m.
3. Mažeikaitė Veronika, 25 m.
4. Mažeikaitė Genė, 18 m.
5. Mažeikaitė Bronė, 16 m.
6. Mažeika Vytautas, 14 m.
7. Mažeika Albinas, 12 m.
8. Mažeika Izidorius, 10 m.
9. Kerza, gyv. Ruseinėlių km.
10. Stokis Juozas, gyv. Krakių miest.

11. Stokienė.

12. Stokių sūnus, 2 m.

13. Jankauskas Jurgis.

14. Saras Kazys, 37 m.

15. Jasaitytė Genė, 19 m.

Dar dviejų žuvusių pavardės nežinomos. Pabėgo tik trys civiliai asmenys, kurių vienas sunkiai sužeistas.

Žudynių metu gerokai atitolusią sužeistą Jasaitytę sugavę emvėdistai gyvą įmetė į degantį namą.

Visų vyrų lavonai buvo nuvežti į Kėdainius.

Neperiodinis LLKS Prisikėlimo apygardos P ir OSN biuletenis, 1949 04 17,

Nr. 2, TRMA. Kopija. Rotaprintas.

ŽVILGSNIS IŠ ŠIANDIENOS: ATSIMINIMAI

Joana Dijokaitė-Kerežienė

Apie Petrą Bartkų

1947 m. rugpjūčio mėn. mano tėvų sodyboje Šiaulių apskrities Einoraičių kaime, daržinėje, įvyko partizanų susitikimas. Jame dalyvavo per 20 vyrų: Radziulis-Mažylis su savo vyrais, Navickas-Vilkas su savo būriu, Kraujelis-Šturmas, nes buvo atvykę svečiai iš Kęstučio apygardos — Jonas Žemaitis ir Petras Bartkus. Jie turėjo tikslą suorganizuoti Prisikėlimo apygardą. Paskui po kelių savaičių vėl atvyko P. Bartkus-Dargis, kuris buvo pas mus apgyvendintas. Jam buvo paskirtas atskiras kambarys, kad niekas netrukdytų. Ši kartą išbuvo savaitę, tada mes su juo ir susipažinome. Praėjus kiek laiko vėl jis pas mus apsistojo, taip pat savaitę. Kai atėjo trečią kartą, su juo kartu buvo Povilas Cibulskis-Našlaitis ir Butėnas [Bronius Liesis — A. M.]. Tada P. Bartkus paprašė, kad mūsų namuose būtų Prisikėlimo apygardos ryšių punktas. Man paskyrė slaptavardį Žara. Tai buvo 1947 m. rugsėjo mėn. Jis pasakė, kad atvažiuos ryšininkės, ir paskyrė slaptažodį, kurį jau pamiršau. Pirmiausia atvažiavo Marija Mikšaitė-Babūnė, antroji — Rožė

Jankevičiūtė-Migla, trečioji - Eleonora Grigalavičiūtė-Vida. Jos per mane mūsų sodyboje susitikdavo su P. Bartkumi. Nežinau, kada dokumentai apie apygardos įkūrimą buvo įforminti, bet jau 1947 m. rudenį Prisikėlimo apygarda dirbo. Vadas buvo P. Bartkus-Dargis ir visus nurodymus jis man pavesdavo. Mūsų namuose jis buvo dažnas svečias. Buvo jaunas, gražus, šviesus jaunuolis, labai mandagus, mokėjo su žmonėmis bendrauti, tikrai nuoširdžiai buvo atsidavęs Lietuvai. 1948 m. jis turėjo bunkerį Einoraičių kaime.

1948 m. vasario 17 d. Kelmės rajone per kautynes žuvo Kraujelio būrys, tris suėmė gyvus: Vacį Sinkų-Sakalą, Jaunutį, Juškienę. Mūsų apylinkėje buvo areštuota daug ryšininkų ir rėmėjų, tarp jų ir aš, bet, mano laimei, vietoje manęs suėmė mano giminaitę ta pačia pavarde (tik ji gyveno kitame kaime) ir tuoj paleido. Tai sužinojęs P. Bartkus atsiuntė pas mane ryšininką Vincą Mižutavičių, kad man praneštų, jog turiu kuo skubiausiai išeiti iš namų.

Jis su Daukša-Dagiliu laukė manęs Dūkto miške, nuvedė pas žmones prie Tyrulių gyvenvietės, pas Rinkšelius. Iš ten P. Bartkus mane išsiuntė į Kęstučio apygardą, į Birutės rinktinės štabą ryšininkės darbui.

Iš Kęstučio apygardos nedažnai atvažiuodavau į Prisikėlimo apygardą, nes mane ten galėjo atpažinti. Daugiausia siūsdavo tuo atveju, kai nutrūkdavo ryšys tarp Kęstučio ir Prisikėlimo apygardų, nes aš ten galėjau juos surasti. Paskutinį kartą buvau Prisikėlimo apygardoje ir paskutinį kartą mačiau Petrą Bartkų 1949 m. gegužės pabaigoje.

Šiauliai, 1998 m.

Viktoras Šniuolis

Jų akis bučiavo gintarinė žemė

*Ir griežlės rauda vasarojui,
Ir bokštų varpai lyg apmirę...
Nutilo ir dainiai artojai,
O tėviškes pakeitė girios.*

*Prisikėlimo apygardos štabo narys
Vytas Šniuolis-Svajūnas. 1941 m.*

*Čia gera, kai naktys ateina,
Kai grįžtam po žygio ilsėtis, —
Tik čia dar tebeskamba dainos,
Iš meilės Tėvynei sudėtos.*

*Ir nieks nesugriaus mūsų vilčių,
Tikėjimo pergalės rytu, —
Juk vieškeliai laisvėn ir tiltai
Ant mūsų pečių pastatyti.*

Vytas Jonas Šniuolis-Vytenis, 1948 m.

Vytautas Jonas Šniuolis gimė 1924 m. sausio 1 d. Miežaičių kaime, Radviliškio valsčiuje, vidutinių ūkininkų šeimoje. Baigęs kaimo pradžios mokyklą, mokytojos suvalkietės Pranės Gudaitytės paskatintas, įstojo į Radviliškio progimnazijos trečiąją klasę. Kitais metais baigęs keturias progimnazijos klases, dėl jauno amžiaus metus nesimokė. Po metų įstojo į Šiaulių valstybinę berniukų gimnaziją ir per trejus metus 1941-aisiais ją baigė.

Vytauto gimtinės, Vidurio Lietuvos lygumų, apylinkės nepasižymi ypatingais gamtovaizdžiais, - čia nėra Dubysos slėnių nei Aukštaitijos ežerų, bet čia — tėviškė, čia — rūpintojėlių žemė, kur ošia šimtamečiai ažuolai, kur šlama liepos, kur rudens vėjuje supasi pakluonių gluosniai, o šalia čiurlena upeliukas, Berže vadinamas, kurio pakrantės ir lankos kiekvieną pavasarį gelsvom purienom, rausvom ašarėlėm pasipuošia. O kaimas - tas gimtasis kaimas — vyšnių, jazminų, liepų žydėjimu svaigina krūtinę.

Dar motinos iščiose Vytautas igijo Dievo, Tėvynės ir Artimo meilę. Pačioje kūdikystėje iš tėvų paveldėjo jautrią poeto sielą. Ir jau gimnazijos suole pradėjo reikštis kaip gabus literatas. Gyvenimo įvykiai nelepus jaunuolio. 1940-ųjų okupacija daug kam sugriovė ateities planus, didžius ateities siekius, kilniausias svajones.

Kasdieną dėjosi vis baisesnį įvykiai. 1941-aisiais, laikant baigiamuosius egzaminus, į klasę įsibrovę čekistai išsivarė mokslo draugus, kurių tėveliai jau buvo suimti ištremti ir su kuriais buvo nepaprastai sunku skirtis. Slinko ešelonai, išgabendami juos į Šiaurės ledynus neapsakomai kančiai ir lėtai mirčiai. Į iškilusį klausimą „Už ką?“ Vytautas niekaip negalėjo rasti atsakymo. Gal už tai, kad lietuviu esi gimęs, kad mylėjai Tėvynę labiau nei save? Į gimtąjį kaimą Vytautas tėveliams parašė laišką, kuriame negalėjo nuslėpti savo susijaudinimo. Jis rašė: „Mylimi Tėveliai, atvažiuokite, nes galime nebepasimatyti.“

Naktimis po miestą važinėja sunkvežimiai, pilni čekistų. Sustoja prie namo, pasišviečia su prožektoriumi į numerį ir kol kas dar vis nuvažiuoja."

Rainių miškelio, Panevėžio, Pravieniškių tragedijos, tie skaudūs įvykiai šaukė į kovą. Nebebauginio net karas, kuris ir sugriovė baisius okupantų planus.

Nutolus frontui Vytautas ryžosi tęsti mokslus. Jis norėjo studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą, bet naujieji šeimnininkai pareikalavo prieš tai atitarnauti Reicho darbo tarnyboje. Nenorėdamas tarnauti okupantams, Vytautas pradėjo dirbti Radviliškio geležinkelio valdyboje vertėju, nes gimnazijoje buvo gerai išmokęs vokiečių kalbą. Tačiau jauna širdis nerimo, ir 1942-aisiais, vokiečių okupacijos metais, stojo į pagrindinės pasipriešinimo organizacijos, Lietuvos laisvės armijos (LLA), gretas. Kaip gabus literatas ištraukė į pagrindinės LLA spaudos - atsisaukimų Lietuvos jaunimui - leidybą. Priklausė Radviliškyje veikusiai grupei, kuriai vadovavo Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės leitenantas Adolfas Eidimtas. Iš jo gavo įsakymą savo apylinkėse įkurti LLA grupę ir jai vadovauti. Kad išlaikytų konspiraciją ir nesukeltų įtarimo, dėl ko jaunimas buriasi, gimtajame kaime Vytautas įkūrė sporto klubą, kurį pavadino tautos didvyrio Girėno vardu. Vytautas savo tėviškėje įrengė krepšinio aikštelę, įkūrė LLA štabą, ginklų sandėlį.

Tikėjosi, kad du plėšrūnai besigalinėdami nusilps ir susidarys palankios sąlygos atkurti prarastą Lietuvos Nepriklausomybę, nes kito pasirinkimo ir nebuvo. Deja, svajonės, lūkesčiai neišsipildė, o įvyko tai, ko labiausiai nenorėjo - prasidėjo antroji sovietinė okupacija. LLA vadovybė davė įsakymą į Vakarus nesitraukti, o Tėvynėje organizuoti ginkluotąjį pasipriešinimą.

Kaip išsiveržusio ugnikalnio lavina Tėvynę užplūdo raudonieji, kuriems nebuvo nieko švento. Vienas raudonarmietis tėvui Vincentui Šniuoliui pasakė: „Mes, du šimtai milijonų, einame viską griaudami, viską naikindami, o tu dar nori statyti?“ Kai kam ta netvarka patiko, patiko vogti, plėšikauti, o ne dirbti, auginti duoną. Ir Tėvynė atsidūrė baisiame pavojuje. Nebuvo galimybių palaikyti ryšius su LLA vadovybe, todėl teko veikti savarankiškai. Nebuvo mobilizacijų, nebuvo generolų, kurie šauktų į kovą. Ta kova prasidėjo spontaniškai: visoje Lietuvos teritorijoje kūrėsi partizanų būriai. Ne keršto, ne neapykantos, o Tėvynės meilės vedami vėlai 1944-ųjų rudenį, kada Dubysos slėniuose dar tebedundėjo patrankos, būrelis LLA narių ir bendraminčių, apie 30 vyrų, Radviliškio rajone, Mažuolių miško masyve, susibūrė sunkiai partizaninio pasipriešinimo kovai: brolis Vytautas, trys broliai ir sesuo Mingilai, du broliai Mickai, Jonas Matulaitis, du broliai ir sesuo Brazauskai, Kazimieras Laužikas, Pranas Gulbinas, Vladas Butkevičius, Zenonas Mikalauskas, Antanas Augustinaitis, trys broliai Povilianskai, Gegeckas, Jeronimas Petraitis, trys broliai Grigaičiai ir kiti šio krašto vyrai prisiekė kovoti. Jie susiburdavo ir vėl išsiskirstydavo, nes fronto linija dar buvo visai arti ir apylinkėse buvo labai daug kariuomenės. Susisiekė su partizanais grinkiškiečiais. Artėjo žiema. Prie minėtų vyrų prisijungė grinkiškiečiai, nes jų apylinkėse mažesni miškai ir žiemą sunkiau išsilaikyti. Mažuolių miško glūdumoje, pačiame masyvo viduryje, 11-ajame kvartale, partizanai išsikasė bunkerį. Jis buvo ne slaptas, bet gynybinio pobūdžio, su atsišaudymo angomis, aplinkui gerai užminuotas. Tarp partizanų buvo kovojusiųjų fronte, ir jie gerai nusimanė bunkerio įrengimo technologiją. Ryšininkais tapo partizanų tėvai ar seserys. Tėvas Vincentas Šniuolis atveždavo maisto arba, į roges įsimetęs eglės viršūnę, panaikindavo brydę, kurią padarydavo žygių metu. Pranešdavo apie padėtį apylinkėse, apie NKVD kariuomenės dalinių judėjimą. Partizanai bunkeryje įsirengė radijo aparatūrą. Vytautas Šniuolis-Svajūnas-Vytenis klausydavosi užsienio žinių ir vakarais pateikdavo tarptautinių įvykių apžvalgą. Bunkeryje dislokavosi kelių būrių junginys, todėl jame buvo ir keli vada, bet visiems vadovavo partizanas, Lietuvos kariuomenės leitenantas Vaclovas Gudaitis-Rasas. Čia buvo sutiktos pirmosios partizaninio karo Kūčios. Partizanai giedojo „Tylią naktį“, valgė dar motinų iškeptus kūčiukus, dalijosi švėstais paplotėliais. Nuotaika buvo pakili, nes dar nebuvo patirta skaudžių netekčių ir šventai tikėtasi išsikovoti laisvę...

Pirmoji žiema prabėgo be aukų. Anksti pavasarį kūrėsi Žalioji rinktinė. Ją įkūrė ir jai vadovavo Lietuvos kariuomenės kapitonas Izidorius Pucevičius-Radvila. Tai buvo galingas kovinis vienetas, kurio branduolį sudarė apie 120 kovotojų.

Rinktinei dar priklausė atskiri būriai ir kuopos: Zubrio kuopa, kuriai vadovavo Petras Mickus-Zubrys, Vilko kuopa, kuriai vadovavo Juozas Mingilas-Vilkas, Valo kuopa, kuriai vadovavo Vytautas Česnakavičius-Valas, ir kitos, iš viso apie 300 kovotojų. Vytautas

Šniuolis-Vytenis pateko į Kunigaikščio Margio būrį, kuriam vadovavo Lietuvos kariuomenės puskarininkis Antanas Augustinaitis. Būrys dislokavosi Mažuolių miško 8-ajame kvartale, o rinktinės branduolys - gretimame Liaudiškių miške, kurį nuo Mažuolių miško skyrė Beržės upeliukas. Būrį sudarė vadas A. Augustinaitis-Skirmantas, Vytautas Šniuolis, trys broliai Adulis, Liudvikas ir Vladas Povilianskai, Gegeckas, Zenonas Mikalauskas, Vladas Butkevičius, buvęs tų miškų eigulys Vaitkus ir kt.

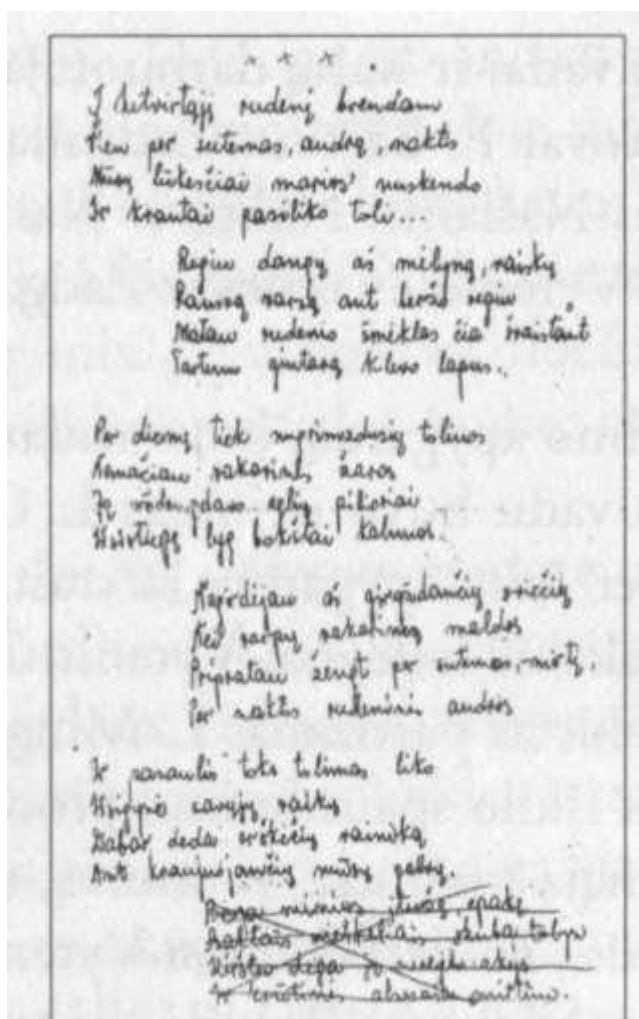
Išsiskleidė gležnučiai, kvapnūs berželių lapai, nužydėjo žibuoklės, ožkabazdžiai, gimtuosius laukus užtvindė 1945-ųjų vasaros žaluma. Rinktinės vadui kapitonui Radvilai partizanai davė iškilmingą partizaninės kovos priesaiką. Rinktinės vadas ir kuopų vadai karo mokslo neragavusiems jaunuoliams rengdavo karinius mokymus. Pasirodė pirmieji Žaliosios rinktinės almanacho „Žodžiai iš miško“ numeriai, kuriuos redagavo partizanai Vladas Vyšniūnas-Aušrelė ir Vytautas Vaitekūnas-Šerkšna. Buvo sukurtas net vyrų ansamblis. Kapitonas Radvila buvo labai drausmingas ir reiklus partizanams, todėl apylinkės gyventojai jį gerbė. Stribai ir aktyvistai bijojo pasirodyti apylinkėse, nes juos baugino stiprus ir gerai ginkluotas karinis partizanų junginys. Tai buvo mažytė salelė pavergtoje Tėvynėje, kur, kaip žmonės kalbėjo, dar nebuvo sovietų valdžios.

1945 m. liepos 28-29 d., kada karas jau buvo pasibaigęs, kada iš Vokietijos traukėsi sužvėrėję čekistų pasieniečių daliniai, prasidėjo masinis puolimas. Vos švintant pasigirdo sunkvežimių riaumojimas, šūviai - artėjo mišką „šukuojanti“ čekistų banga. Atsivėrė pragariška ugnis. Trūko partizaninio karo patirties, trūko gero vadovavimo. Partizanai traukėsi padrikai, po to išsiskleidė. Brolį Vytenį prispaudė prie centrinės kvartalinės, per kurią trauktis negalėjo, nes jautė, kad ten išstatyti kulkosvaidžiai. Laimė, pradėjo smarkiai lyti. Gerai girdėjosi atšlamantys kareiviai, kurie, nuo lietaus apsisiautę palapinsiaustėmis,ėjo jau nebe pavieniui, kaip „šukuojant“ mišką, o būreliais. Tą kartą mirtis praėjo pro šalį. Aprimo. Kaip motina savo skraiste girią apgaubė naktis. Nepaprastai greitai išaušo rytas, kuris kėlė naują grėsmę. Partizanai nesurado draugų, nes dėl patirties stokos iš anksto nebuvo susitarta, kur susirinkti po kautynių, todėl keli partizanai patraukė į Miežaičių kaimo pamiškę, kur gyveno ryšininkas J. Baltrušaitis. Čia pastebėjo, kad ryšininko sodyboje padėti sutarti ženklai, liudijantys rimtą pavojų. Per žiūronus matėsi, kad Šniuolių sodyboje, sulipę ant stogų, į miško pusę atgręžę kulkosvaidžius, budi čekistai. Virš miško skraidė žvalgybinės aviacijos lėktuvai. Besižvalgant gretimame Liaudiškių miške užvirė pragariškos kautynės. Kaip vėliau paaiškėjo, dar pirmąją siautėjimų dieną rinktinės vadas kapitonas Radvila, įsitikinęs, kad mišką puola labai gausūs NKVD daliniai, į didesnius mūšius nesileido. Po trumpesnių apsišaudymų išmanevravo ir naktį, nepatyrę aukų, pasitraukė. Tik Zubrio kuopa, turėjusi apie 50 kovotojų, buvo apsikasusi apkasus ir pasiryžę gintis. Keletą kartų zubriečiai sėkmingai atmušė priešų puolimą, bet įsitikinę, kad priešas meta vis didesnes pajėgas, pasitraukė. Tada NKVD kariuomenė, kuri supo stovyklavietę, susišaudė tarpusavyje, nes miške prastai matosi. Tame mūšyje žuvo aštuoni Zubrio kuopos partizanai.

Partizanai, įsitikinę, kad padėtis tebėra labai įtempta, traukėsi į miško gilumą, nes čia ilgiau pasilikti buvo pavojinga. Ir staiga už storo beržo kamieno pastebėjo nušautą

žmogų... Tai buvo mūsų tėvas, bėgęs išpėti dėl pavojaus. Deja, nespėjo. Jį bėgantį per lauką čekistai apšaudė, bet mišką jis pasiekė laimingai, o čia pateko į mūsų lauką ir, dar nepasiekęs stovyklos, žuvo. Su didžiausiu sielvartu atsisveikinome, nes žinojome, kad net laidotuvėse negalėsime dalyvauti. Tai buvo pirmasis partizaninio karo krikštas, pirmosios laisvės kovų aukos. Ryšininkas J. Baltrušaitis papasakojo, kad mūsų motina su sesute buvo išėjusios nakvoti pas kaimynus, o tėvas miegojo rugių lauke, nes kiekvieną dieną mūsų šeimai grėsė ištremimas. Pamatęs, kad visais keliais ir keleliais plūsta enkavedistai, bėgo į girią pranešti apie artėjantį pavojų, tik, gaila, nepasiekė tikslo.

Po minėtų įvykių Margio būrys buvo išformuotas ir brolis Vytautas pateko į Geležinio Vilko kuopą, kuriai vadovavo Juozas Mingilas-Vilkas. Gia jis sutiko daug naujų draugų, su kuriais kova susiejo tvirčiausiais saitais. Tai buvo Leonardas Grigonis-Žvainys, Laurynas Mingilas-Džiugas, Kazimieras Laužikas-Ragas ir kt. Išsiplėtė partizanų veikimo plotai. Vytenis vėl ėmėsi darbo. Vėl klausydavo užsienio radijo žinių, teikdavo tarptautinių įvykių apžvalgą, paskaitas patriotinėmis temomis, skaitydavo savo sukurtas eiles. Kad palaikytų partizanų kovinę dvasią ir gerą nuotaiką, pradėjo leisti humoristinį laikraštėlį „Nykštys“. Partizanas Džiugas piešdavo šaržus, o Vytenis rašydavo kupletus.

Vytauto Šniolio-Vytenio poemos „Į ketvirtąjį rudenį brendam...“ rankraštis. 1947 m.

1947 m. vasario 16 d. Šiaulių prieigose žuvus Vytauto Didžiojo rinktinės štabui, brolis buvo pakviestas į rinktinės štabą. Rinktinės vadu buvo išrinktas Voverės rinktinėje partizanavęs Lietuvos kariuomenės leitenantas Stasys Radziulis-Mažylis, štabo viršininku — partizanas Žvainys, organizacinio skyriaus viršininku - Vytenis. Štabas iš Kęstučio apygardos gaudavo apygardos leidinį „Laisvės varpas“. Čia dažnai lankydavosi apygardos štabo darbuotojas Petras Bartkus-Žadgaila. Rinktinė priklausė Kęstučio apygardai, vėliau - naujai įkurtai Prisikėlimo apygardai. Sunku šiandien tiksliai prisiminti apygardos įkūrimo datą. Apygardos posėdis vyko Radviliškio apskrityje pas Liaudiškių miško eigulį Petrą Samelevičių, nes jo dukros Liuda-Ramunė ir Emilija buvo ryšininkės. Posėdyje dalyvavo rinktinių vadai ir štabų darbuotojai, taip pat Kęstučio apygardos atstovai P. Bartkus-Žadgaila, Bronius Liesis-Naktis ir Cibulskis-Našlaitis. Naktis ir Našlaitis labai gražiai duetu dainuodavo Vytenio, Nakties ar Žadgailos sukurtas partizanų dainas.

Įkūrus Prisikėlimo apygardą, buvo sudarytas ir apygardos štabas. Apygardos vadu buvo išrinktas L. Grigonis-Žvainys. Buvo nutarta pradėti leisti apygardos laikraštį „Prisikėlimo ugnis“, sudaryta redakcinė kolegija: Vytenis, Žvainys. Almanacho dailininku paskirtas partizanas L. Mingilas-Džiugas. Rašyti buvo kam, bet iškilo spausdinimo problemų. Pirmiausia reikėjo gauti rašomąją mašinėlę, rotatorių, rotatoriaus matricų, dažų, popieriaus. To darbo ėmėsi Vytenis, nes apygardos vadas Žvainys buvo kilęs nuo Rokiškio ir tuose kraštuose neturėjo pažinčių.

L. Grigonis gimė 1906 m. Rokiškio apskrityje, Rokiškio valsčiuje, Pužonių kaime, ūkininkų šeimoje. Baigęs Rokiškio gimnaziją, grįžo į gimtąjį kaimą. Lietuva jau buvo atgavusi nepriklausomybę, ir jaunasis Grigonis entuziastiškai rūpinosi lietuviybės atkūrimu kaime. Pauliaukos vienkiemyje, ūkininko Kuprio namuose, įsteigė pradinę mokyklą, kurią lankė apylinkės vaikai. Grigonis nemetė ir ūkininkavimo, nes tėvas buvo miręs, ir visi ūkio rūpesčiai gulė ant jo pečių.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, savanoriams ir mažžemiams buvo dalijama žemė. Buvusio Litviniškio dvaro, kuris priklausė Rokiškio grafiui Pšesdeckiui, žemės plotuose, netoli Pužonių kaimo, atsirado naujakurių kaimas. Sunku pasakyti, kada šis žemės kampelis pirmą kartą buvo pavadintas Sėlyne, tačiau tikrai yra žinoma, kad šį vardą naujai besikuriančiam kaimui parinko Pauliaukos mokyklos vedėjas L. Grigonis. Jis labai domėjosi savo krašto istorija ir buvo skaitęs, kad šiose apylinkėse kadaise klajojusi sėlių gentis, todėl kaimą ir pavadino Sėlyne.

1934 m. mokytojo L. Grigonio iniciatyva Sėlynėje buvo pastatyta medinė pradinė mokykla. Joje mokėsi 70, o kartais ir daugiau mokinių. Mokykloje buvo kelios klasės. Kartu dirbo mokytoja Zofija Skavičiūtė-Vaitkūnienė, o mokyklos vedėjas buvo L. Grigonis. Jis vadovavo dideliame Sėlynės šaulių būriui, buvo Rokiškio apskrities šaulių rinktinės komiteto narys.

1938-1939 m. žiemą sudegus medinei mokyklai, dauguma klasių buvo įkurdinta ūkininkų namuose, o kita dalis mokinių mokėsi mokyklos vedėjo namuose. Mokyklos vedėjas L. Grigonis labai rūpinosi mokyklos atstatymu. 1940 m. senosios mokyklos

vietoje buvo pradėta statyti nauja mūrinė mokykla. Sovietams okupavus Lietuvą, mokyklos atstatymo darbai sustojo. Tik 1941 m. antroje pusėje didelėmis L. Grigonio pastangomis Vilniuje pavyko gauti lėšų mokyklos atstatymui baigti. Ir 1942 m. rudenį mokiniai rinkosi į naują, dažais kvepiančią mokyklą. Mokiniai keisdavosi ir mokytojai keisdavosi, bet L. Grigonis liko mokyklos vedėju iki 1944 m. Tai buvo labai didelio intelekto žmogus, mylėjo Lietuvą. Tėvynės meilę, patriotizmą skiepijo ir savo mokiniams.

L. Grigonio tėvas Izidorius mirė 1916 ar 1917 m. Motina Marija 1941 m. buvo ištremta į Altajų. Grįžo 1947 ar 1948 m., mirė 1967 m., palaidota Kaune. Leonardas turėjo seserį Eugeniją. Ji buvo gimusi 1904 m., mokytoja. Mirė 1981 m. Brolis Vytautas gimė 1911 m. Jis buvo aviacijos karininkas diplomatas, dirbo pasiuntinybėse Amerikoje, Anglijoje, Ganoje, Brazilijoje. Mokėjo daug užsienio kalbų. Mirė 1966 m.

1944 m., artėjant antrajai sovietinei okupacijai, L. Grigonis su sesers vyru, nepriklausomos Lietuvos kariuomenės karininku Zablockiu, pasikeitusiu pavardę į Užubalį, išvyko į jo gimtąsias vietas. Ėmęs nelegaliai gyventi, L. Grigonis apsistojo pas Zablockio seserį Gribauskienę, gyvenusią Šiaulėnų valsčiaus Žeimių kaime ant Šušvės kranto, prie pat Mumšelio miško. 1946 m. anksti pavasarį, pas Gribauskus užėjus partizanams, L. Grigonis stojo į partizaninį judėjimą, į Geležinio Vilko kuopą, kuri priklausė Žaliajai rinktinei. Kuopai vadovavo partizanas J. Mingilas-Vilkas.

L. Grigonis buvo šviesi asmenybė, savo pavyzdžiu patraukusi mokinius. Nemažai jo buvusių mokinių kovojo dėl Lietuvos laisvės ir žuvo Rokiškio apskrities miškuose. O mokykla, pastatyta L. Grigonio iniciatyva, tebestovi. Dabar ten yra keturmetė pradinė mokykla. Sėlynės ir aplinkinių kaimų senieji žmonės su pagarba tebeprisimena savo buvusį mokytoją. Ir dabar Sėlynėje yra gausus šaulių būrys, vadovaujamas Petro Diržio, kurio brolis žuvo partizanaudamas.

Vytenis vokiečių okupacijos metais buvo dirbęs Radviliškio geležinkelio valdyboje ir ten turėjo daug draugų. Labai aktyviai į darbą įsitraukė nepaprastai pasiaukojanti ryšininkė Izabelė Vilimaitė-Stirna. Vytenis ją vadindavo Šterne. Per ją štabas gavo receptūrą, kaip pasigaminti šapirografą: medžio klijus reikėjo virinti sumaišytus su glicerinu. Labai sunku buvo nutaikyti proporcijas, nes „laboratorija“ buvo prie rusenančio laužo po egle. Ir pirmasis „Prisikėlimo ugnies“ numeris, kaip Kristus prakartėlėje, gimė giružėje, ant kelmo, nes apygardos štabo būstinės dar nebuvo, ir partizanai glaudėsi prie Geležinio Vilko kuopos. Partizanai turėjo tik kelias mažas slėptuvėles, kuriose laikė spausdinimo priemones ir radijo aparatūrą. Nors apylinkėse miškų masyvai ir labai dideli, bet čia daugiausia žemos vietos ir labai mažai kur galima išsikasti bunkerį. O stovykloje nuolat laikyti aparatūrą ir spausdinimo priemones pavojinga. Netikėtai užpuolus priešui buvo galima prarasti viską, kas taip sunkiai įsigyta ir kas partizanams turėjo neįkainojamą vertę.

1948-ųjų žiemą, vasario mėn., Vytenis lankėsi Žaliojoje rinktinėje, kuri tuo metu dislokavosi Mažuolių miško masyve. Buvo labai smarkus polydis, net Beržės upelis nešė ledus.

Partizanas Virpša pakvietė Vytenį į žygį - reikėjo susisiekti su rinktinei priklausiusiais daliniais. Beržė buvo išsiliejusi, ir ją pereiti teko per tiltą ties Kliūčių kaimu. Už tilto, ties Juodupiu kaimo kryžkele, buvo išstatyta enkavedistų pasala. Prasidėjo kautynės. Jėgos buvo nelygios, ir partizanai turėjo trauktis į netoliese stūksantį Liaudiškių mišką, kurį nuo Mažuolių miško skyrė patvinusi Beržė. Besitraukiant Virpšai sužeidė koją. Kiti partizanai jau buvo nutolę, tad Vytenis, smarkia automato ugnimi sulaikęs priešą, sužeistą rinktinės vadą iš kautynių lauko nešė į netoliese esantį mišką. Iki stovyklos buvo apie penki kilometrai, todėl vienas neįstengė parnešti sužeistojo, juo labiau kad reikėjo perbristi ištvinusį upelį iki tarpumiškėje esančio tilto ir dar toliau. O bristi reikėjo iki juosmens. Pasiekęs kertamą mišką, Vytenis paguldė sužeistąjį ant šakų krūvos, užmaskavo jį eglėšakėmis ir grįžo į stovyklą. Tada nuėjo aštuoni vyrai ir parsinešė sužeistąjį. Sąnarius kaustė ledinis vanduo, o sužeistasis drebėjo nuo skausmo ir šalčio. Stovykloje buvo pavojinga jį gydyti, nes po kautynių galėjo „šukuoti“ miškus. Nors po atodėkio sniego mažai bebuvė likę, partizanai pasiėmė iš kaimynų arklį su rogėmis ir sužeistąjį nuvežė į slėptuvę, įrengtą pas Albertą Palucką. Jo tėvas buvo jau seniai miręs, ir jis gyveno su motina. Jie turėjo tik du hektarus žemės ir vėjo malūną. Maldavo apylinkės gyventojams grūdus ir iš to pragyveno.

Atėjo 1948 m. pavasaris. Rinktinės vadas P. Masilaitis-Virpša norėdamas atsidėkoti už gydymą ir globą, kovo mėn. pakvietė kartu atšvęsti Velykų. Upelio pakrančių žilvičiai pasipuošę gelsvučiais kačiukais, skleidėsi pirmosios žibuoklės. Žaliosios rinktinės branduolys įsirengė stovyklą Liaudiškių miške. Velykos buvo labai išpūdingos, jos atnešė daug džiaugsmo ir nepaprastai daug skausmo. Ankstyvą Prisikėlimo Rytą atėjo tautiniais rūbais apsirengusios ryšininkės Liuda Samelevičiūtė-Ramunė, jos sesuo Emilija, Izabelė Vilimaitė-Stirna, Onutė

Grigaliūnaitė-Tulpė. Kartu su jomis atėjo ir sesutė Birutė Šniuolytė-Ida, kuri, pabėgusi nuo tardymų ir kankinimų, jau buvo pasitraukusi iš Radviliškio gimnazijos ir gyveno nelegaliai, dirbo ryšininke. Merginos atnešė daug velykinių skanumynų ir visiems partizanams - po specialiai paruoštą margutį. Ramunė atsinešė akordeoną, fotoaparata. Žaliosios rinktinės vadas griežė ir nors tyliai, bet labai gražiai dainavo. Vytenis pasakė kalbą, skaitė savo sukurtus eilėraščius. Nuotaika buvo tikrai velykinė, kupina Prisikėlimo džiaugsmo. Maža Prisikėlimo vilties akimirka tame nepaprastai sunkiame ir labai sudėtingame partizaniniame kare. Bet tą džiaugsmą užtemdė baisi išdavystė. Judas niekada nepripažino Prisikėlimo džiaugsmo, nes jis niekada neturėjo Tėvynės, nejautė jos meilės. Jo širdyje viešpatavo neapykanta gėriui, grožiui, net meilei ir laisvei, kuri žmogui yra brangesnė už gyvybę.

Aušo antrosios Velykų dienos rytas. Kažkur pušų viršūnėse užkukavo gegutėlė. Lyg mylimosios akys šypsojosi pirmosios žibuoklės. Pragydo į gimtinę sugrįžę paukščiai. Miškas grojo Prisikėlimo - meilės himną. O Judas vedė sužvėrėjusių čekistų gaujas mirties puotai. Tolumoje pasigirdo kulkosvaidžių salvės, galingi sprogimai. Ir giria, tiek metų globojusi savo vaikus, sualsavo mirtimi. Geležinio Vilko kuopoje virė žūtbūtinė kova. Buvo išduotas visą žiemą prieglobstį teikęs bunkeris. Verždamasis iš bunkerio,

mūšyje žuvo kuopos vadas J. Mingilas-Vilkas, jo brolis Aleksas-Kęstutis, P. Gulbinas-Darius, partizanai Žilvinas, Kastytis, Audrūnas. Išstumti į lauką pasidavė partizanai Aleksandras Bitė, Liudgardas Pumputis. Kitiems pavyko išsiveržti iš apsupimo žiedo. Nutilo kulkosvaidžių salvės, sprogimai, okupantų keiksmai, tik giria dar ilgai ir tyliai gaudė *requiem* Tėvynės karžygams. Taip buvo sunaikinta Geležinio Vilko kuopa.

Prisikėlimo apygardos štabo darbuotojai buvo labai drausmingi, vienas kitą gerbė ir mylėjo, visi buvo pasiruošę vienas dėl kito aukotis, todėl darbas gerai sekėsi. Tą tokią pakilią, kupiną pasiaukojimo dvasią sugebėjo įdiegti ir išlaikyti nepaprastą pasiaukojimu parodę apygardos vadas L. Grigonis ir štabo viršininkas V. Šniuolis. 1949 m. vasario mėn. apygardos būstinėse — Radviliškio apskrities Balandiškių kaime Stanislovo Sajaus ir Mėnaičių kaime Stanislovo Mikniaus sodybų bunkeriuose — prasidėjo visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas, kuriame dalyvavo: iš Rytų Lietuvos (Kalnų) srities - Juozas Šibaila-Merainis, Pietų Lietuvos (Nemuno) srities vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas, iš Vakarų Lietuvos (Jūros) srities — Jonas Žemaitis-Vytautas, Petras Bartkus-Žadgaila, Bronius Liesis-Naktis, Prisikėlimo apygardos vadas L. Grigonis-Užpalis. Svarbiausia buvo išlaikyti konspiraciją, kad delegatai galėtų saugiai dirbti, nes suvažiavimas tęsėsi beveik visą mėnesį.

Prezidiumo pirmininku suvažiavimas išrinko Lietuvos kariuomenės kapitoną J. Žemaitį-Vytautą. Jam suteikė generolo laipsnį. Vyriausiosios partizanų vadovybės Visuomeninės dalies viršininku suvažiavimas išrinko Merainį. Jis įsikūrė Prisikėlimo apygardos būstinėse. Savo adjutantu Merainis paskyrė mane, Vytvytį. Man suteikė leitenanto laipsnį.

Po suvažiavimo L. Grigonis-Užpalis buvo paskirtas eiti naujų, aukštų pareigų. Jis įsikūrė Prisikėlimo apygardoje, Maironio rinktinėje. Užpaliui perėjus į vyriausiąją partizanų vadovybę, Prisikėlimo apygardos vadu tapo Maironio rinktinės vadas Povilas Morkūnas-Rimantas, o Maironio rinktinės vadu - Juozas Paliūnas-Rytas.

Pasirodė pirmieji vyriausiosios partizanų vadovybės almanacho „Prie rymančio Rūpintojėlio“ numeriai. Partizanas Svajūnas, be tiesioginio savo darbo, ir toliau bendradarbiavo leidžiant Prisikėlimo apygardos laikraštį „Prisikėlimo ugnis“.

1949 m. rugpjūčio 10 d. iš Kęstučio apygardos atžygiavo Žadgaila. Po poros dienų, susirinkę reikiamą dokumentaciją, pasiėmę rašomąją mašinėlę, rotatorių, partizanai Svajūnas, Žad-gaila, Naktis, Džiugas ir aš, Vytvytis, rugpjūčio 12 d. vakare išžygiavome į Užpelkių mišką, kur mus turėjo pasitikti Prisikėlimo apygardos partizanai. Būstinėje pasiliko Merainis, partizanė Stirna ir Ragas. Nužygiavę apie 20 kilometrų, paryčiais pasiekėme Užpelkių mišką. Ten, dieną anksčiau atėję, jau laukė keturi prisikėlimiečiai. Nors naktis buvo graži, stovykloje ruseno mažas lauželis. Visi po žygio sukrito pailsėti. Išaušo gražus rugpjūčio 13-osios rytas. Budėjau stovykloje, o vienas prisikėlimietis atokiau nuo stovyklos stovėjo sargyboje. Atėjo ryšininkas Dangus ir pasakė, kad apylinkėje ramu, mama ruošia pusryčius, kuriuos netrukus atneš. Kalbėdamasis su

ryšininku pastebėjau, kad stovyklą supa čekistai, ir sušukau: „Vyrai! Pavojus!" Tariamasis ryšininkas Dangus nubėgo į tą pusę, kur pastebėjau mus supančius čekistus. Kovos draugai, pašokę iš miego, griebėsi ginklų. Prasidėjo pragariška ugnis. Čekistai mus norėjo išstumti į lauką, bet Svajūnas davė komandą pralaužti apsupimo žiedą ir veržtis į miško gilumą. Veržemės planingai, su perbėgimais, vieni kitus dengdami ugnimi. Baigiant išsiveržti iš apsupimo žiedo padariau perbėgimą ir, įsitvirtinęs už storo medžio kamieno, atidengiau ugnį. Tuo metu poziciją keitė Žadgaila. Susilyginęs su manimi, staiga sudejavo, griebėsi už krūtinės ir sukniubo. Dar kartą pakeičiau poziciją, ir kitoje mano pusėje sukniubo Naktis. Pajutome, kad apsupimo žiedas jau pralaužtas, nes priešas mus spaudė tik iš vienos pusės, todėl atsišaudydami traukėmės į miško gilumą. Bet visą laiką mus persekiojo labai smarki priešų ugnis. Kai dar kartą pakilau trauktis, visai netoli manęs stovėjo visas kruvinas Džiugas. Pamatęs mane, ėmė šaukti:

- Nušauk mane! Nepalik manęs gyvo!

Ir sukniubo ant žemės. Mes buvome vienas kitam prisiekę tokiu atveju nepalikti priešui gyvo kovos draugo, kad iš jo nesityčiotų. Atėjo akimirka, kai reikėjo apsispręsti - vykdyti prie-

Prisikėlimo apygardos vado adjutantas Laurynas Mingilas- Džiugas (iš dešinės)

saiką ar... Tai buvo nepaprastai sunku, galvoti nebuvo laiko, nes viską lėmė sekundės. Vykdyti priesaikos kovos broliui, su kuriuo tiek metų kartu kovota, nepakilo ranka. Tuo

metu, nesulaukęs mirties ir, matyt, pamanęs, kad aš nubėgau, Džiugas pakėlė galvą... Ir tada aš, apsisprendęs sužeistąjį gelbėti, stvėriau nešti jį iš kautynių lauko. Už kokių dvidešimties metrų nuo mūsų, už storo medžio kamieno, gulėjo Svajūnas. Jis turėjo keisti poziciją, bet pasukęs galvą pažiūrėjo į mus ir, ne-bekeitęs pozicijos, toliau dengė mus ugnimi... Taip, tai buvo paskutinis Jo žvilgsnis... Mes pasitraukėme, o Jis pasiaukėjo, pasiliko ir žuvo... Tempiau sunkiai sužeistą kovos brolių Džiugą. Jam virš alkūnės buvo numuštas dešinės rankos kaulas, perskeltas žandikaulis, išmušti du dantys ir virš raktikaulio kulka įėjusi į krūtinės ląstą. Kairėje rankoje jis laikė pistoletą, kuris, laimė, nebuvo užtaisytas, o viena ranka jis negalėjo jo užtaisyti. Nešiau... Pamažu nuo mūsų tolo šūviai, riksmas, keiksmas. Priėjome kvartalinę. Palikau sužeistąjį ir išslinkau apsižvalgyti, kad nebūtų pasalos. Kvartalinė buvo labai apžėlusi žolėmis, karklynais, bet arti pasalos nesimatė. Grįžau, pasiėmiau draugą ir, užsiguldęs ant savęs, peršliaužiau į kvartalinę. Su kiekvienu atodūsiu iš sužeisto kovos brolio krūtinės srovelėmis veržėsi kraujas. Užkišau sužeistą ranką už perpetinio dirželio, kad kulkos suskaldyti kaulai nenutrauktų kraujagyslių ir nervų. Sutino veidas, todėl sužeistasis nebegalėjo kalbėti. Nuo pragariško kautynių triukšmo pamažu tolome. Gerklę griaužė aitrūs parako dūmai. Pagaliau už kokių dviejų kilometrų pasiekėme tankų eglynėlį, kuriame ir apsistojome. Kiek sąlygos leido, aptvarsčiau žaizdas. Nebegalėdamas kalbėti, Džiugas parodė, kad nori man kažką parašyti. Palaikiau bloknotėlį. Lėtai, nuo skausmo drebančia kairiąja ranka parašė: „Broli, nepalik manęs gyvo.“ Nuo įtampos ir nuovargio drebėjo visas kūnas. Džiugas žinojo, kad aš sveikas ir, jeigu vėl pultų priešas, galiu pasitraukti. Dabar jau ir jam užtaisiau pistoletą. Nepaprastai lėtai slinko laikas. Ta sunki nežinios ir laukimo diena virto amžinybe. Pagaliau kaip motina atėjo naktis. Apie šešis kilometrus reikėjo nugabenti sužeistąjį, kol pasiekėme būstinę. Mums abiem išseko jėgos. Tyliai, pirštų galiukais pasibeldžiau į lango stiklą ir susmukau. Siek tiek atgavęs jėgas, dar tą pačią naktį turėjau pasiekti būstinę, iš kurios išėjome į žygį penkiese. Deja, grįžau vienas... Partizanė Stirna buvo dirbusi vaistinėje, todėl nemažai nusimanė apie mediciną. Neturėjome nei įrankių, nei gipso, nei operacinės. Viską reikėjo atlikti bunkeryje be narkozės, be nuskausminančių vaistų. Stirną paskyrė gydyti ir slaugyti sužeistąjį Džiugą. Nepaprastą pasiaukojimą rodė būstinės šeimininkai - Miknių šeima ir didelį sumanumą - partizanė Stirna. Dėl jų ypatingų pastangų Džiugas pasveiko ir vėl stojo į kovotojų gretas.

Svajūną, Žadgailą ir Naktį Merainis pristatė apdovanoti pačiu aukščiausiu apdovanojimu. Prezidiumo pirmininkas po mirties jiems suteikė Laisvės Kovos Karžygio garbės vardą.

Merainio vadovaujami kovos draugai išleido Svajūno eilėraščių rinkinį „Nevystančios sielos rožės“. Pasveikęs Džiugas Svajūno atminimui nutapė paveikslą: baigęs savo žemiškąją kovą dėl Tėvynės laisvės kelionę, apnuogintas kūnas su galingais sparnais veržiasi į visatą... O iš nusvirusios rankos krinta lyra...

Svajūnas, Naktis, Žadgaila ir du Prisikėlimo apygardos partizanai buvo išniekinti Radviliškio saugumo kieme, o vėliau sumesti į Antaniškių kaimo gyventojų Mečionio šulinį, nes tuo metu sodyboje dislokavosi igula.

1950 m. liepos 22 d. netoli Ariogalos, Daugėliškiu miške žuvo L. Grigonis-Užpalis. Su juo žuvo dar keturi partizanai: Aleksas Meškauskas-Alytis, Vytautas Kuzmickas-Sakaliukas, Juozas Tomkus ir Banga.

*Kas papuoš tavo kapą, o broli,
Žalių girių gelmėse sukniubęs?
Neapverks, nesuras likę toliuos
Senos motinos gedulo rūbuos.*

*Gal nuvytę laukų ramunėlės
Ar mažyčiai papievių čiobreliai
Sušnabždės tylų requiem vėlei,
Kuri liūdi be kryžiaus — žvakelės.*

Vytautas Jonas Šniuolis-Vytenis, 1947 m. ruduo

Šiauliai, 1998 m.

Stasys Rūkas

Kruvinų pėdsakų metai

Karo laiku, pokario metais mūsų tėvukai be išimties šelpdavo, užjausdavo visus žmones, patekusių į vargą, praradusius pastogę. Jiems neturėjo reikšmės, kokia kalba atklydėliai kalbėdavo, kokią tikybą išpažino, nes visi šie nelaimių paliesti vargšai buvo Stalino ir Hitlerio politinės avantiūros aukos. Tėvukai ryžtingai palaikė Lietuvos nepriklausomybės idėjas, nekentė nei vienos, nei kitos okupacinės valdžios. Tą jie aiškiai sakydavo draugams, kaimynams, giminaičiams. Tuo laiku tėviškėje augome trys vaikai: aš, sesutės Genutė, Liusia. Apsivedęs vyresnis brolis Feliksas gyveno gretimame Noruišių kaime. Iki tų atmintinų 1949 m. tėvukai tiesioginių ryšių su partizanais nepalaikė. Liepos mėn. naktį į mūsų sodybą atėjo septyni partizanai, kurie netoli mūsų, už Vilbėno upelio krūmuose buvo įsitaisę dienoti. Valgi jiems ruošė mama. Tą naktį aš buvau išvykęs pas tetą Jankauskienę į Kaupų kaimą, netoli Kražių, o kai po pietų grįžau į namus, tėvukas mane nuvedė pas partizanus. Tai buvo uniformuotų, gerai ginkluotų jaunų žmonių būrelis.

Praėjus maždaug mėnesiui mus vėl aplankė tą liepos dieną matyti partizanai Budrys, Valeras ir jo žmona Balanda. Per tas kelias dienas, išbūtas mūsų sodyboje, jie išsiprašė tėvukų sutikimo daržinėje įsirengti slėptuvę. Du gerus pusnakčius mudu su tėvuku rankiniu vežimėliu iš daržinės vežėme iškastą žemę ir pylėme ją į netoliesę buvusias senų rūsių duobes, o dar kitą dieną slėptuvė buvo įrengta. Nuo tų metų rudens partizanai įsikūrė mūsų žeminėje. Turėdami rašomąją mašinėlę, jie tvarkydavo savo archyvus,

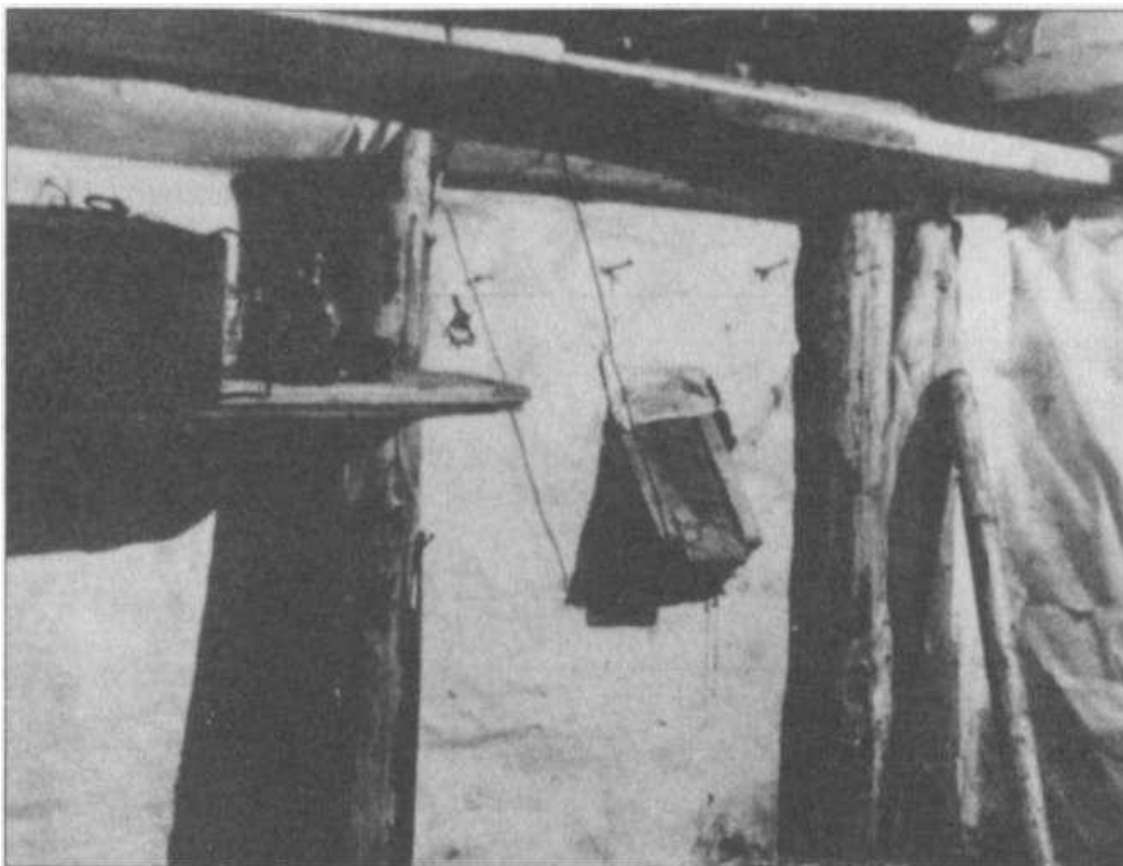
daugindavo įvairaus turinio atsišaukimus. Bene 1950 m. vasarą čia apsigyveno partizanas Keleivis,

Vakarų srities vadas, leidinio „Vyčių keliu“ redaktorius Antanas Bakšys-Senis-Germantas (viduryje)

kuris 1951 m. viduryje per susirėmimą su igula žuvo nuo atsitiktinės kulkos jau mūšiui pasibaigus. Paskui mūsų slėptuvėje atsirado dar nė karto čia nesilankęs partizanas Ladyga. 1952 m. pavasarį partizanai įsirengė rankinę spaustuvę laikraščiams ir atsišaukimams dauginti, tuomet apsigyveno partizanas Senis (Antanas Bakšys). Tai buvo 35-40 metų neaukšto ūgio tamsiaplaukis barzdotas vyriškas. Jis medžio plokštėje išraižė laikraščio (pavadinimo neprisimenu) vinjetės spaudą su šalmuoto kariškio galva. Senis buvo nagingas ir išsilavinęs žmogus. Tikriausiai jis ir redaguodavo visą mūsų spaustuvėje leistą literatūrą.

1952 m. pavasarį „Šviesos“ kolūkio valdžia mane išsiuntė į Panevėžį, į trijų mėnesių buhalterių kursus mokytis tuo metu įvestos dvigubos apskaitos sistemos. Iš ten sugrįžęs, prisimenu,

Bunkeryje. Kelmės r., Pužukų k., Kazio Ruko daržinė. 1953 m.

liepos pradžioje radau tėvukus labai susirūpinusius dėl jiems nesuprantamo, keisto reiškinių. Jie papasakojo, o vėliau ir aš pats pastebėjau, kaip visą pavasarį ir vasarą skraidydamos kregždės dažnai atsimušdavo į mūsų šiaurinėje pusėje esančius trobos langus, ant stiklų palikdamos kraujuotus pėdsakus. Mama vis kartojo, kad tai blogą lemtį rodantys ženklai. Tėvukas apie šiuos nuogastavimus papasakojo partizanams, tačiau Valeras tai pavadino prietarais. Deja...

Paskutinę 1952 m. vasarą partizanai nuolat gyveno mūsų pastogėje. Sąlygos buvo gana sunkios - trūkdavo oro, nes nuolat deganti žibalinė lempa buvo pagrindinė deguonies naudotoja. Vidurdienį ir vakaro prietemoje tėvukas arba aš visada atkeldavome nuo angos dėžę, o partizanai, išsiropštę į viršų, džiaugdavosi vėsuma, tyru oru. Tokiomis progomis dažnai įlisdavau pasiklausyti radijo „Filips“ programos, daugiausia „Amerikos balso“. Išgirsdavau daug absurdiškų teiginių dėl greito Lietuvos išlaisvinimo. Partizanai į šiuos amerikonų pranešimus gana abejingai žiūrėjo ir nekreipė į juos dėmesio. Rudeniop mes pastebėjome, kad partizanai pasidarė kur kas atsargesni. Jų veiduose matėme kažkokį susirūpinimą, ir tas labiausiai kėlė nerimą tėvukams. Jie vis rečiau išeidavo į kaimus ir prašydavo, kad vidurdieniais nebeatidarintume slėptuvės, nors ten gyvenimo sąlygos, kaip jau minėjau, buvo tikrai nepavydėtinos, tuo labiau kad rudenį vienu metu ten gyveno net šeši partizanai: Balandas, Valeras, Budrys, Senis, Ladyga ir neseniai pas mus apsigyvenęs jaunuolis Tonis. Lapkričio pabaigoje Ladyga (K. Labanauskas) ir Budrys (V. Kybartas) išėjo iš mūsų, ir nuo tada daugiau mes jų nematėme. Po 1953 Naujųjų

metų berods Valeras ir Tonis dar buvo kažkur išėję į kaimą, o kai sugrįžo, tėvuko paprašė, kad jis medžių šakomis, nukirstomis gretimame beržynėlyje, užbrauktų partizanų pėdsakus sniege. Visi gyvenome apimti keistos nuojautos. Likus keletui dienų iki tragedijos vieną naktį sapnavau, kad mane užpuolė neregėta gausybė šunų, sukandžiojo rankas ir kojas. Apie tą sapną papasakojau savo gerai kaimynei Stelai Leikienei.

— Vaikeli, tai blogas sapnas. Saugokis, — pasakė ji.

Atėjo lemtingas 1953 m. sausio 17-osios rytas. Dar labai ankstyvais paryčiais mus iš miego prikėlė gausinga enkavedistų ir stribų gauja. Mūsų sodyba buvo apsupta geležiniu žiedu. Bandantys kalbėti lietuviškai enkavedistai, vartydami kažkokius popierius, labai šaltai ir nuosekliai teiravosi apie tolimesnius ir artimesnius kaimynus, apie šį bei tą ir, žinoma, apie partizanus. Pastebėję kampe ant taburetės padėtą akordeoną, jie paprašė, kad tėvukas pagriežtų. Susiradęs smuiką, ir aš prisijungiau prie jo. Savo griežimu mes lyg norėjome atitolinti besikaupiančią blogio nuojautą, dėjome viltis, kad šis juodas debesis dar kartą aplenks mūsų šeimą ir mūsų globotinius, nes enkavedistų apsilankymai mums nebuvo naujiena. Deja, deja... Tik 1956 m. rugpjūtį su tėvuku prisiminėme to baisaus ryto muziką, o griežėme jau iš brolio pasiskolintais instrumentais. Smelkiantis ūkanoto viduržiemio dienos, mūsų „svečiai“ jau visai rimtai kibo į tėvukus, į mane, reikalaudami parodyti, kur slepiasi partizanoi. Matydami, kad esame ramūs, enkavedistai kiek atlėgo, o gal mums taip tik atrodė. Į kambarį įėjęs kareivis atsinešė storą, smailą metalinį virbą ir pradėjo atidžiai badyti užkaborius apie krosnį. Kitas kareivis „darbavosi“ lauke apie ūkinius pastatus, šuns būdą. Aš apsirengiau ir išėjau į kiemą. Prie manęs prisistatė dar nematytas kailiniuotas karininkas ir pareikalavo gražiuoju parodyti partizanų buveinę, paklausė, kur aš ruošiuosi eiti. Jam griežtai atsakiau, kad visa tai yra jų pačių fantazijos vaisius, kad daugiau neturiu jokio noro šia tema tuščiai diskutuoti, nes skubu į darbą, ir ryžtingai pasukau vieškelio link. Taip ir nesupratau, ar mano pašnekovas liko įtikintas, ar ne. Maždaug už 50 metrų nuo namų man kelią pastoję slidėmis šliuoziantis kareivis. Jis kažką kalbėjo, tačiau aš prasilenkiau ir, nekreipdamas į jį didesnio dėmesio, išėjau į vieškelį. Kareivis, keistai spokšodamas, palydėjo mane akimis. Laukų tolumoje matėsi daug ant slidžių stovinčių kariškių, buvo apsuptos kaimynų Ežerskių ir Lekavičių sodybos. Supratau, kad tai - ne atsitiktinis enkavedistų reidas į kaimą, o gerai iš anksto suplanuota partizanų naikinimo akcija. Į galvą smelkėsi įvairiausios mintys, norėjosi bėgti toliau nuo namų. Vėl bandžiau save įtikinti, kad ir šį kartą tas grasus debesis sėkmingai praeis pro šalį. Žiema tuokart buvo labai gili. Įvažinėtais keliais netoli nužingsniuosi — pagaus, o jeigu tiesiai per pusnynus - sukelsi dar didesnę bet kurio smalsuolio dėmesį. Varginamas keisčiausių minčių, pasiekiau „Šviesos“ kolūkio kontorą. Įsitaisiau kasdienėje darbo vietoje, o mintys - toli nuo tų buhalterinių popiergalių. Kažkas manęs paklausė apie matytus kariškius, apsupusius mūsų ir kaimynų sodybas. O ką aš galėjau atsakyti? Abejingai numykiau apie tariamus manevrus.

Bunkerio, įrengto Kazio Ruko daržinėje, anga. Matyti čekisto galva. 1953 m.

— Taigi manevrai, — nusišypsojo mano pašnekovas.

Maždaug po valandos kontoros kieme sustojo dvejetą sušilusių arklių pakinkytos rogės, iš kurių išsivertė mūsų apylinkės milicijos igaliojinis Krugliakovas ir stribas Stasys Nekrašas, buvęs gimnazijos bendraklasis. Pastarasis su didžiuliu triukšmu įsiveržė į kontorą rėkdamas, kad ieškas bandito Ruko, aptalžė mane, o po keleto minučių buvau nugabentas į namus. Per kiemą lydimas besispardančių „boksininkų“, pamačiau, kaip nuo malkinės buvo baigiamos nuplėšti apkalų lentos, o aplink klampojo ir stovėjo apie dvi dešimtys kariškių su nukreiptais į tą pusę ginklais. Antrojo trobos galo kampe ant grindų sėdėjo mano tėvukai, seserys. Pasigirdo duslus sprogimas ir pamačiau, kaip kratydamas kruviną ranką per kiemą nubėgo kariškis. Pasirodo, sprogdindamas partizanų slėptuvės angą jis nukentėjo dėl savo nemokšiškumo. Po keliolikos minučių du enkavedistai iš malkinės į daržinę nusivedė užlaužtomis už nugaros rankomis Tonį. Tuo pat aš buvau nuvarytas į įvykio vietą ir jėga įgrūstas į slėptuvės žiotis. Tenai pamačiau neaprašomą vaizdą. Partizanus glaudusioje patalpoje degė akumulatoriaus maitinama 6 vatų elektros lemputė. Dvelkė parako kvapas, buvo kapų tylą. Aplink mėtėsi popiergalių draiskalai, sumaišyti su žeme, išbarstyti spaustuvės šriftas, sulankstyti ilgavamzdžiai šaunamieji ginklai, sudaužyta rašomoji mašinėlė, radijas, laikrodžiai, - žodžiu, sunaikinta visa tai, kas galėtų tenkinti materialines stribų užgaidas. Kairėje pusėje ant gulto, ant krauju įmirkusios pagalvės, užlaužta galva aukštiekninkas gulėjo Senis. Panašus, bet dar slogesnis

vaizdas — dešinėje pusėje, kur ant kito gulto amžinu miegu užmigusi pusiau šonu gulėjo Balanda. Apačioje ant grindinio kniūbsčias tįsojo Valero lavonas su didžiule plėštine žaizda pakaušyje. Vien kraujas, žmogaus kraujo kvapas... Ranka už peties pajudinau Valerą, tarsi šaukdamasis pagalbos, vis netikėdamas tuo, kas prieš keliasdešimt minučių čia įvyko. Lavonas dar buvo gležnas ir šiltas...

Jeigu pieščiau Elenos Gendrolytės paveikslą, tai prisimenu, kad tai buvo liekna, ilgomis kasomis, mėlynakė, išsilavinusi, jauna moteris, pasižyminti daugeliui lietuvių būdingu santūrumu, aukšta dvasine kultūra. Apie ankstesnę jos praeitį, darbą, gyvenamąją vietą mums nieko nebuvo žinoma. Net nežinojome jos tikrojo vardo, o pagal partizanų slapyvardį ji mums buvo Balanda. Vedama didelės meilės, ištikimybės Tėvynei ir vyrui Aleksui, ji pasirinko tragišką išeitį. Šiandieną jai būtų 65 metai. Šiandieną ji mums būtų labai reikalinga, bet, deja... Sesuo Genė Rukaitė-Mintautienė (gyvena Kelmės rajono Linkaučių kaime) prisimena, kad partizanė Balanda mūsų mamai padovanojo likusias savo šeimos relikvijas — dvi linines tulpėmis austas lovatieses ir pasakė, jog jeigu ji žūtų, tebūnie tai mūsų šeimai prisiminimas apie ją. Balanda mokėjo gražiai siuvinėti ir keletą savo rankomis papuoštų pagalvėlių užvalkalų padovanojo mūsų mamai. Po 1953 m. sausio 17 d. tragedijos stribai mus apiplėšė — išsinešė paskutinius maisto likučius, drabužius, geresnius daiktus, tarp kurių pateko ir šios prisiminimui skirtos lovatiesės, pagalvėlių užvalkalai.

Aleksas Jurkūnas buvo kovose užgrūdinto vyriškumo pavyzdys: reiklus, išsilavinęs, puikios orientacijos. Prisimenu šį aukštą, liekną ir labai gražų vyrą. Mano supratimu, jam visada užteko ryžto ir drąsos, fizinės jėgos ir ištvermės. Iš jo pasakojimų prisimenu, kad partizanavo nuo 1944 m. pabaigos, dalyvavo daugelyje kautynių su enkavedistų ir stribų gaujomis. Mes jį pažinojome kaip partizaną Valerą. Partizanė Balanda jį vadindavo mažybiniu vardu - Mariuku.

Antanas Bakšys-Senis mūsų sodyboje pradėjo slapstyti bene nuo 1952 m. vasaros ir buvo mažiausiai pažįstamas. Sis neaukšto ūgio, kresnas, barzdotas, kiek vyresnis už Valerą vyras, pasižymėjęs išsilavinimu, išradingumu, turėjo puikaus drožėjo rankas.

Vakaro prietemoje į dvikinkes roges ant šiaudų čekistai susodino tėvukus, mane, o greta įsitaisė patys.

— Nerazgovarivat, a pri popytke bežat budem streliat bez predupreždenija, - prasigėrėlio balsu išgiedojo diskiniu automatu ginkluotas kariškis.

Blausiai apšviestas Kelmės enkavedynas sutiko gyvas savo aukas. Prasidėjo atvira pažintis su „geležinio Felikso“ įpėdiniais. Vedamas enkavedyno koridoriais girdėjau isteriškus čekistų balsus, keiksmus. Rėkė ir krikė visuose aukštuose. Čia ištisas paras negeso šviesos, virte virė „liaudies priešų“ gamyba. Įspyrę į antrojo aukšto kampinį kabinetą, mane pasodino ant kėdės. Į akis užplieskė akinanti šviesa. Iš kitų kabinetų subėgo keletas nuo savų „darbų“ išilusių karininkų. Klausimų klausimai, sumaišyti su keiksmazodžiais, pabaksinimai, gąsdinimai. To labo užteko dviem naktims ir tarp jų

įsiterpusiai dienai. Antrąją naktį buvau nuvarytas į garažo tipo patalpas. Ten ant purvinos sušalusios žemės pasienyje gulėjo mūsų partizanų lavonai. Tokiu būdu buvo nustatinėjama žuvusiųjų tapatybė. Auštant antrajai, jau speiguotai dienai buvau įgrūstas į metalinę dėžę ant automašinos ratų ir išvežtas į Šiaulius. Tardymo kalėjime nuodugniai iškratė, atėmė diržą (turbūt kad nepasikarčiau), išpjaustė visas metalines sagas, kabukus, nukirpo plaukus. Mane nuvarė berods į trečiuoju numeriu pažymėtą kamerą, kurioje radau bešmižinėjančius į save panašius „aborigenus“.

- Iš kur? Iš kokio rajono?

— Kas naujo laisvėje? — teiravosi skustagalviai.

Užsimezgė pirmosios pažintys su bendro likimo draugais,

svetima aplinka. Naujoko atsiradimas buvo tarsi laikinas pra-giedrulys, gaivus Lietuvos laukų vėjo gūsis šioje prišvinkusioje kameroje. Bent dešimt minučių kaliniai gyvendavo tavo atneštomis nuotaikomis, naujienomis. Tai nebuvo malonios žinios, bet... vis šis tas. Iš šalies žiūrint, juokingai mes atrodėme, beveik visi aukštylį tampantys nuolat smunkančias kėlnes. Tokia mat šios įstaigos specifika. Pamatęs medinius gultus ir šokią tokią patalynę, aš labai apsidžiaugiau: tai bent pamiegosiu! Po šių garsiai išreikštų minčių tuoj pat buvau atšaldytas:

— Čia tave, broliuk, ne poilsui atvežė, o tam, kad būtumei išsunktas kaip džiovinto obuolio žievė, - paaiškino man labiausiai patyręs senbuvis.

Šventa tiesa. Netrukus aš pats tuo įsitikinau.

Prasidėjo košmariškų naktų tęsinys. Paskelbus „atboją“, visi krisdavome į savo purvinius guolius. Bet neilgam. Tuoju pasigirsta organizuotas kaukesys, durų trinksėjimas, raktų žvangesys. Tyliai prasiveria kameros durų langelis — „karmuška“, ir sargybinis pašnabždomis klausia:

- U kovo familija na bukvu „R“?

Pavardžių iš šios raidės mūsų kameroje ne tiek jau daug. Pasirodo, jis domisi manimi.

- Davai, odevaisia.

Po keleto minučių kukliame trečiojo aukšto kabinete prasideda tradicinė atminties ir smegeninės „praplovimo“ ceremonija: kas, kur, kaip, dėl ko, kam ir t. t. Baisiausi tardytojai būdavo lietuviškomis pavardėmis ir į Lietuvą sugužėję patyrę berijiniai Rusijos budeliai. Vėliau įsigijau, matyt, ne tokią baisią praeitį turintį tardytoją rusą, tačiau ir šis žaltys dažniausiai tardymą baigdavo tada, kai ryte parvestas į kamerą jau rasdavau atsikėlusius kameros draugus arba likus vos kelioms dešimtims minučių iki „podjomo“. Jeigu visą naktį kirmijai tardytojo kabinete - pats esi kaltas ir nebandyk nuo šeštos

valandos bent kiek prisnūsti. Čia uolūs prižiūrėtojai tikriausiai ir užpakalyje turėdavo įsitaise akis. Net atsistojęs ir į sieną įsiremęs, vaizduodamas stovintį ir besigrožintį} grotuotu lauko langeliu palubėje, būsi tuoj pat demaskuotas. Pasigirsta bildesys į duris ir išpėjimas:

- Spyš?

Vieną kartą taip išgyvenau į spoksančiojo vaidmenį, jog nepajutau net draugo pabaksinimo, kad nubusčiau. Atsipeikėjau tada, kai stropusis sargybinis jau šiurkščiai mane tąsė už atlapų ir rėkė:

- Spyš, suka?! Ja sprašivaju, čto eto značit?

- V karcer evo, prostitutku, v karcer, - jam žvengdami antrino koridoriuje stovintys žaliūkai.

Tikriausiai pagal nurodymą „iš aukščiau“ specialiai būdavo persekiojami naujokai. Taigi už tą „spyš“ paslaugiai mane įgrūdo į karcerį. Tai tokia gelžbetoninė, į mūsų kaimo tualetą panaši patalpa, kurioje gali visu ūgiu stovėti. Sienoje įmūrytas siauras suoliukas. Ant grindų telkšo vanduo. Po pusvalandžio pačias kaulų gelmes pasiekia drėgna vėsa. Nori ar nenori, bet esi priverstas šokti. Šis užsiėmimas nebuvo uždraustas.

Po gero pusdienio globotojai mane paleido į bendrą kamerą. Tai buvo gera „pamoka“, kad reikia būti budresniam. Naktimis, kol esi tardomas, terorizuojamas - prasiblašakai, bet kai patys teroristai aptingsta ir ima snūduriuoti, tai akys lyg medumi pateptos pradeda lipti, apsvaigsta galva, ir tuomet staiga pajunti svetimos kojos skaudų spyrį į blauzdą:

— Spyš, b...

Ir vėl viskas prasideda iš naujo. Lyg šunidėje: vienas loja iš vienos pusės, kitas — iš antros, o jiems dar padeda nenorintis veltui laiko leisti vertėjas:

- Tai ar ilgai tylėsi, kontra? Ne tokius mes prakalbiname!

To prakeikto miego stygiaus antrininkas — alkis. Išvežant iš namų į lininį melsvą užvalkalą buvau įsidėjęs lašinių ir duonos kepalą. Ta duona vėl buvo susijusi su kažkokia lemtimi: nelaimės išvakarėse mama kepė duoną, bet atsitik taip, kad per klaidą užminkė duoną miežiniais miltais. Tai ir mes su tėvuku nuo pat nelemtos valandos likome su apgailėtinais pilka, pelėsius primenančia trupia mase, niekaip nepanašia į lietuvišką kasdienę duoną. Tokius vargetas retkarčiais sušelpdavo turtingesni, nuolat siuntas gaunantys kameros draugai: siūlu atpjauti lašinių skiltelę ir dar duonos riekelę pridėti. Ak, kokio dangiško skonio būdavo vaisės! Galiausiai baigiantis tardymui ir aš sulaukiau produktų siuntos iš namų. Ypač mane džiugino, kad dar gyva namuose šeima. Iš siuntos supratau, kad jiems, likusiems ten, kaime, yra sunkiau negu mums čia, kalėjimo požemiuose: nuolatinė stribų savivalė, apiplėšinėjimai, tardymai, beteisiškumas, kai kurių

įtakingų kaimynų priešiškus, geranoriškų žmonių baimė bendrauti. Ir iš tiesų, kas tik galėjo, tas buvo mamos ir sesučių teisėjas ir savų nuosprendžių vykdytojas. Mama, sesutės labai vargo. Labiausiai mama, likusi su elgetos lazda tikraja ta žodžio prasme. Ji visaip stengėsi palengvinti mūsų, įkalintųjų, dalį. To neįmanoma aprašyti, tą reikia pačiam išgyventi. Ačiū geriems Lietuvos kaimo žmonėms, puikiai supratusiems mūsų šeimos padėties baisumą ir slapčiomis rėmusiems mus.

Pro storiausias mūro sienas, pro grotuotus langus, budriausius sargybos postus prasiveržė ne tik ateinančio pavasario gaivuma, bet ir širdį glostanti žinia, kad mirė viso pasaulio pabaisa ir žmogėdrų vadas — Stalinas. Nebeatsimenu, kokiais šaltiniais ši žinia mus pasiekė, tačiau mūsų valdžios pasikeitęs elgesys lyg ir patvirtino įvykus kažką svarbaus. Ir štai vieną vidurdienį visame Šiaulių mieste išgirdome organizuotą sirenų, garvežių švilpukų erzelynę. Ak, kokia buvo puiki muzika! Kalėjimo kameroje kilo negirdėtas triukšmas, valiavimai, dainos. Kas kaip išmanydamas reiškė savo neišpasakyto džiaugsmo potūkį. Ir ne be reikalo. Prižiūrėtojai, stengdamiesi mus sutramdyti, trankė ir kojomis spardė duris, keikėsi, žadėjo pačias griežčiausias bausmes. Į juoduosius sąrašus daug kas buvome pakliuvę, tačiau iš mūsų kameros nė vienas nebuvo nubaustas.

Berods kovo 11-12 d. kažkuriame Šiaulių miesto pastate įvyko mūsų trijų — tėvuko, mano ir partizano A. Jankausko-Tonio teismas. Organizavo jį Pabaltijo karinis tribunolas. Valdžia paskyrė advokatę, kuri, kaip vėliau supratome, labiausiai stengėsi mums pakenkti, o ne palengvinti mūsų dalį. Jos „veiklos“ padarinius pirmomis gyvenimo lageryje dienomis man priminė atskaitymai iš mūsų kapeikinių uždarbių „advokatei“ apmokėti. Atsekėjo mums po lygiai - 25 metus lagerinės vergovės ir dar 5 beteisius metus pridėjo. Po šio teismo farso buvau perkeltas į Šiaulių raudonų plytų kalėjimą, kur mūsų nebevargino naktinės čekistų orgijos. Nuolat gaudavome siuntas iš namų, kas antrą savaitę leisdavo išsimaudyti pirtyje. Pagal kalėjimo dienotvarkę išvesti į uždarą kalėjimo kiemą pasivaikščioti gėrėdavomės Lietuvos pavasario dienomis. Viena jų buvo kovo 17-oji, mano gimimo diena. Virš aukštų mūro sienų mėlynavo dangus. Nė vieno debesėlio. Tylą drumstė mūsų pačių kojų šlepsėjimas. Aukštai aukštai sugriaudėjo lėktuvas, lyg primindamas, kad dangaus melsvuma dar galime gėrėtis, o pati erdvė priklauso okupantams. Tai buvo 19-asis mano gyvenimo pavasaris, nukėlęs visas mintis į aną tvoros pusę, tikrai iki to dar buvo likę daug dienų ir naktų. Jaunimas tą praradimų laiką pakėlė gana nesunkiai, tik kiek kitaip klostėsi vyresnio amžiaus žmonėms, kurie labai sielojosi dėl tolesnio savo šeimos likimo, o kai kurie iš viso nebetikėjo jokia šviesesne perspektyva. Matydavau, kaip daugelis jų po vakarinės maldos dar ilgai žiūrėdavo į begėstančios dienos šešėlius ir kažką mintyse ir lūpomis vis atkartodavo. Taip bėgo nuobodžios kalėjimo dienos, o rankos ilgėjosi bent kokio darbo. Prasiblaškydavau iš kalėjimo bibliotekos gaunama skurdžia literatūra. Labiausiai man įsiminė Z. Gelės eilėraščių rinkinėlis, artimas gamtos dvasiai.

Gegužės pabaigoje ar birželio pradžioje, naktį, geležiniais pančiais tarpusavyje sumazgyti, Šiaulių geležinkelio stotyje buvome sugrūsti į grotuotą vagoną...

Po kruopelytę rankiojame žmonių atmintyje likusias tragiško lietuvių tautos gyvenimo nuotrupas, prisiminimus apie nelygioje kovoje žuvusiuosius ir net nežinome, kur ilsisi jų nepagarbiai į duobę sumesti palaikai. Laikas užmigdė ir iš atminties išdildė daug smulkmenų, kurios šiandieną turėtų didelės vertės. Dabar daug ko mes pasigendame, ir telieka paguoda, kad Lietuvos žmonės dar nepamiršo, kas yra tikros laisvės ir Nepriklausomybės ilgesys.

Kelmės r., Stulgiai, 1989 m.

Iš mokytojo E. Dirmeikio asmeninio archyvo.

Zita Bakšytė-Dirmeikienė

Pasakojimas apie brolių Antaną Bakšį

Raseinių miesto amatininkų — batsiuvio ir siuvėjos Bakšių šeimoje augo du mokslui ir menui gabūs vaikai: Antanas (g. 1923 m. birželio 13 d.) ir aš, Zita (g. 1929 m. kovo 19 d.). Prieš karą mokėmės bendrojo lavinimo mokyklose. Kai Antanas 1941 m. pavasarį Raseinių gimnazijoje gavo brandos atestatą, tuoj prasidėjo karas. Per tokią suirutę toliau siekti mokslo jis nebegalėjo dėl lėšų stokos, o netrukus buvo priprašytas dirbti Raseinių apskrities viršininko sekretoriumi. 1944 m. pavasarį Antanas įstojo į Povilo Plechavičiaus organizuotą lietuvišką rinktinę ir buvo mokomas Marijampolėje, bet po keleto mėnesių plechavičiukus vokiečiai išvaikė. 1944 m. rudenį, sugrįžus „išvadotojams“, Antanas spalio mėn. pradėjo dirbti Garvinės pradinės mokyklos mokytoju. Gyveno pas tėvus Anžilių kaime, o kad susisiektų su mokykla, kasdien ten ir atgal nužingsniuodavo po 10 kilometrų. Atėjus žiemai mudu su Antanu įsikūrėme gyventi tos mokyklos pastate įrengtame bute. Aš šeimininkavau ir mokiausi Betygalos gimnazijoje. 1944 m. gruodžio 23 d. mirė mūsų tėvelis. Tuomet Antanas persikėlė mokytojauti į Minionių pradinę mokyklą, tačiau ten dirbo neilgai, kol 1945 m. kovo 4-ąją vakare Anžiliuose duris pravėrė raudonieji kariškiai ir išsivedė Antaną nežinia kur. Mudvi su teta (mamos seserimi) apieškojome Šiluvos, Šiaulių, Kauno, Marijampolės kalėjimus, tačiau suimtojo niekur neradome. Tik 1945 m. vasarą šeimą pasiekė Marijampolės ir Kybartų paštų antspaudais pažymėti Antano ranka rašyti laišukai, kuriuos išsiųsti pagelbėjo dori žmonės. Iš tų laiškų sužinojome, kad tada Antaną suėmė Raudonosios armijos saugumiečiai ir įkalino Vokietijoje, o nesudarius bylos jis buvo išvežtas kažkur į Rytus. Antanas pateko į Pamaskvio anglių baiseino Tūlos kasyklas, netoli Levo Tolstojaus memorialinio muziejaus, ir požemyje dirbo „juodojo aukso“ gavybos darbus. Čia pasmerktieji po keleto savaitių nuo bado virsdavo „dochlego-mis“, o paskui ir mirtis ateidavo. Panaši lemtis laukė ir Antano, nes jis net šaukšto nebepajėgė pakelti prie burnos. Tokį Antaną užtiko jo geri draugai. Jie patarė leisti parduoti jo gan gerus batus ir už gautus pinigus nupirkti maisto produktų. Taip ir buvo padaryta, o čia netrukus jį pasiekė du iš namų atsiųsti siuntiniai. Ligonis pradėjo stiprėti, ėmėsi piešti lagerio „graždaninų načialnikų“ portretus, įvairius kitokius paveikslus, už ką dar gaudavo šio tokio „honoraro“. Tada Antanas ir suplanavo, kaip ištrūkti į laisvę. Buvo taupomi maisto produktai, pinigai, o

1946 m. vasarą kartu su keturiais tėvynainiais jis sugebėjo prasibrauti pro mirties lagerio vielas ir atsidurti už jo ribų. Pabėgėliai tuoj pat išsibarstė kas sau, nes toks organizuotas būrelis kaip mat būtų pakliuvęs į čekistų nagus. Krovinių traukinių, garvežių užkaboriuose Antanas nusigavo iki Kauno, o ten, už paskutines kapeikas nusipirkęs vienintelę mažą bandelę, leisgyvis, sukaupęs paskutines dvasines ir Fizinės jėgas, pėsčiomis pasiekė Raseinius ir prisiglaudė gydytojo Kazlausko bute. Bėglys buvo sutinęs, išbadėjęs, o po kurio laiko artimieji pamatė, kad iš jo telikęs žmogaus skeletas. Gerų žmonių dėka Antanas įsigijo karinį bilietą, pasą ir tų metų rudenį Raseinių gimnazijos dieninėse bei vakarinėse klasėse pradėjo dirbti fizinio parengimo mokytoju. Netrukus jis užmezgė ryšius su pogrindžio žmonėmis.

1947 m. spalio pabaigoje Antaną suėmė, o kai po trijų dienų grįžo į namus, jam per tardymą buvo išsukta dešinė ranka. O jį paleido dėl to, kad „spalinių garbei“ gimnazijos mėgėjų statomam Boriso Dauguviečio 5 veiksmų spektakliui „Nauja vaga“ reikėjo dekoracijų dailininko. Antanas piešė tas dekoracijas slėpdamas ašaras, nes kiekvienas teptuko brūkštelėjimas primindavo sužalotą ranką. Jis vėl mokytojavo ir būdamas aktyvių „stebėtojų“ akiratyje sulaukė lapkričio 17-osios nakties, kai buvo suimtas mokytojos sūnus Feliksas Tiškus. Tą valandą Antanas ryžtingai apsisprendė eiti partizanauti, nes kitokio pasirinkimo nebebuvo. Iš Antano gaudavau laiškėlius, kurie padėdavo susisiekti su broliu ir matyti jį visada gerai nusiteikusių, žvalų. Partizanai būdavo aprūpinami rašomuoju popieriumi, kitomis priemonėmis. Čekistai taip pat nesnaudė, ir, išuostinėję mano ryšius su partizanais bei pogrindžiu, 1948 m. rugsėjo 4 d. mane suėmė. Liko tuščias dar vienas aštuntos, baigiamosios klasės suolas. Į vieną bylą sujungė penkių žmonių grupę, kurioje buvo du mokytojai. Raseinių, Kauno, Lukiškių kalėjimai, o dešimčiai metų pasmerkė garsioji „trojka“. Nuosprendis buvo pagarsintas 1949 m. kovo 8 d. Po to - Taiše-tas, akmenų skaldykla, kur išsekintos moterys, nepaisant nei Fizinių galimybių, nei amžiaus, privalėjo sunkiu kūju daužyti ir trupinti akmenis, o skaldą krauti į rietuves. Dienos norma — beveik 5 m³... Deja, tai buvo niekai, palyginti su vėliau nueitu kančių, mirties ir pažeminimų keliu.

Mama 1949 m. kovo 24 d. buvo ištremta į to paties Taišeto apylinkes ir pakėlė baisius išbandymus. Nuo mamos mane skyrė vos 200 kilometrų. Iš lagerio buvau paleista 1955 m., tada nuvykau pas mamą. Tik dėl to, kad atkakliai reikalavome besąlygiško išlaisvinimo, 1966 m. abi sugrįžome į Lietuvą ir apsigyvenome Raseinių rajone. Mama mirė 1982 m., sulaukusi 92 metų, bet taip ir nesužinojusi, kur sūnaus kapas ir kaip jis žuvo.

Užrašė Stasys Rūkas

Raseinių r., Poteriškių k., 1992 m.

Iš mokytojo E. Dirmeikio asmeninio archyvo.

Ona Rimkutė-Balčiūnienė

Laukinukės atsiminimai

Kybartėlių kaimas prie Dubysos, kuriame rūpestingas tėvas augino mus — tris vyrus ir penkias mergeles. Nepavydus buvo kaimynai dalytis kuriam pritrūkus pašaro ar duonos, taip pat ligoje ar nelaimėje paguodos. Tėvelis turėjo gražų balsą, paveldėjo jį ir mūsų jauniausioji, todėl kur kviečiamas eidavo su mažąja palydove.

Gražiai dainuodavo tuomet visas jaunimas. Suėję gegužės vakarais, prisimindami vieno už kitą gražesnę dainą, melodingai sueidavo į sutartinę... Iki vėlyvos nakties Dubysos šlaituose girdėjosi lakštingalų tylės, jos pynėsi su daina ir plaukė sau į tolį.

Buvo gražios vasaros, darbai ir šventadieniai. Tėvelis, anksčiau pakilęs, paruošdavo ratus važiuojantiems į pamaldas. Namuose likdavo tik vienas kuris, kad ir iš mažesniųjų - juk čia pat kaimynai. Menų ne kartą pajautą tą tylią šventą ramybę, švelnų žiogelių čirškėjimą.

Buvau baigusi šešis skyrius ir ruošiausi (privačiai) stoti į gimnazijos ketvirtąją klasę. Daug svajonių... Bet tai buvo neilgai. Išteko mūsų vyriausioji ir paliko mane „gaspadinę“. Vėliau bandžiau stoti į Žemės ūkio mokyklą, įstojau, tik... atėjo 1940-ieji. Mirė tėvelis. Tėviškę ir Tėvynę užslinko tamsūs debesys. Buvome tėvų mokomi mylėti, gerbti šviesą nešančius žmones, todėl 1940-ųjų laikraščiuose jautriai pajutome „pamotės gaidą“. Daugel pažįstamų išvažiavo iš Tėvynės svetur dalios sutikti.

Iš tėviškės mes nesikėlėme nei 1941, nei 1944 m. Maišė-mės, slėpėmės visi po Dubysos bei Luknios krantus.

Po karo Kybartėliai ir gretimas Spaudotų kaimas buvo visiškai sudeginti, liko tik viena sodyba ant Luknios kranto, kur

Partizanų spaudos talkininkė Ona Rimkutė-Laukinukė. 1948 m.

pirmą kartą ir sutikau „nepažįstamus vyrus“... Vėliau pas vyriausią brolių vėl mačiau juos gražiai, tyliai, liūdnokai susikaupusius dainuojančius (jau nebe tas dainas, kurias mano broliukai su kaimynais pajuokaudami traukdavo). Tai buvo gražūs, iš tikrųjų gražūs, rimti, nesiblaškantys pasieniuose vyrai. Tarp geriau, iš anksčiau pažįstamų buvo Petras Bartkus — gyvo būdo, nuoširdus, paprastumu patrauklus bendrauti, su priešu susidūręs gana anksti. Labai greitai, kad dar ir slapčia, žinojome apie jo mintį kovoti dėl Tėvynės. Savieji partizanai vadindavo jį Alkupėnu, vėliau berods ir kitais slapyvardžiais.

Nepamenu, kada kilo mintis paklausti jų apie spaudą. Pasakė ją esant, pažadėjo duoti. Davė. Tuomet perdaviau pirmą savo eilėraštį „Tėviškei“. Gavau atsakymą: „Rašyti.“ Rašiau, kada tik būdavo sunkesnė valandėlė, drąsindavau save ir maniau padedanti kitiems. Daug džiaugsmo suteikdavo „miško brolių“ spauda. Skaitydavo su viltimi visi, kam buvo galima; ji pakeldavo dvasią, teikdavo viltį, kad gyva Lietuva.

Dar apie spaudą. Džiaugdavomės, kad gauname ją, tačiau turbūt nebuvo minties ją taip padėti, kad nesunytų. Be to, juk niekad netikėjome, kad laisvė dar taip toli. Slėpėme rašinius, ir spausdintus, ir rašytus, kad ir mažą „špagalkėlę“, medžių drevėse, po medžių šaknimis. Išvažiuodamos iš tėviškos paskutinį ryšulį, jame ir knygą „Kovos keliu

žengiant", surišome skudurais, susukome kažkokiu brezentu ir padėjome Dubysos šlaite po ąžuolu. Praėjo keleri metai, kol su sesule paėmėme, bet, deja, buvo viskas išblukę. Nuo karo pradžios iki 1944-ųjų rašiau dienoraštį. Kartais ne į tą pagrindinį sąsiuvinį, o paskubėjusi pridėdavau atskirą lapą. Viską palikau inkile, laikėsi gerai, kol iškrito inkilo dugnas, su juo ir visa kita. Mūsų namelyje gyvenusi maloni moterėlė priglaudė viską ir parašė man laišką. Tačiau vėl tas pats: sušlapo, susiliejo, o gaila. Dar labiau dabar - juk ten gyvas vaizdas daugelio atsitikimų, širdies atodūsių. Taip pat ir P. Bartkaus graži meilė mergaitei, kurią jis vėliau aprašė savo eilėraštyje.

Keletas iš artimų kaimų vaikų žuvo nė nespėję įstoti į būrį, o pasitraukę iš namų, kad nereikėtų eiti į kariuomenę. Negaliu pamiršti, kaip brolio žmona prašė manęs nueiti į Šiluvą pažiūrėti, ar tarp aštuoniolikos vyrų, sušaudytų, išmėtytų ant grindinio, nepamatysiu jos broliuko, ką tik išėjusio iš gimnazijos į būrį. Tada jo ten nebuvo, bet mama, būdama areštinėje, sapnavo išrautą žydinčią obelį ir pagalvojo apie Vytelį. Taip, jis žuvo kitą naktį. Dukauskas Vytautas. Jų šeimos, turėjusios nemažą ūkį, kančios prasidėjo 1940-aisiais. Vyriausias sūnus spėjo išvažiuoti į užsienį. Leoną išvežė iš namų, ir niekas nesužinojo kur. Spėjama, kad nukankintas Rainiuose; buvo šaulių organizacijos ar kuopelės vadas. Petrą nesveikuojantį paėmė į kariuomenę; kai ten palūžo sveikata, grįžo, dar gydėsi tuberkuliozinėje sanatorijoje, mėgino mokytis, bet mirė. Žentas — lakūnas, nuteistas, grįžęs neilgai gyveno. Jo žmona, nepaprastai energinga, nenuleido rankų, laukė jo, išsaugojo drabužius, sunkią dieną nepardavė jų, auklėjo savo du berniukus ir, daug kartų niekinta, tardyta „už nieką“, mėgino dirbti mokykloje. Kadangi buvo visų mylima ir gerbiama, tai valdžia dar labiau sukilo, išmetė ją iš mokyklos, išvežė tremtin. Senieji tėveliai taip ir mirė nesulaukę šviesios dienele, tampomi, tardomi už gražiai išaugintus vaikus. Ramūs, taikūs, paprasti, brangūs Lietuvos žmonės iš Daugodų kaimo (Raseinių r.) kitapus Dubysos, priešais mūsų kaimą. Menu, kaip nuostabu būdavo mums, vaikams, kai jų lakūnas atveždavo tėvams siuntinių ir paleisdavo juos iš lėktuvo žemyn.

Neseniai aplankiau giminaičio žmoną: jau be atminties, tyli, švelni. Jos Jonas nėjo į kariuomenę, buvo neseniai vedęs. Nutarė gyventi slapstydamasis — juk taip ilgai nebus, manė. Išgyveno keletą metų, gimė dukrytė. Vos išvydusi pasaulį, turėjo pajusti belaisvės dalį. Susirgo, mirė. Ir juos kažkas susekė. Vieną dieną iškėlė iš rūsio, nuteisė kalėti, o ji sunkiausiomis aplinkybėmis vargo, norėdama paduoti jam maisto.

Daug varginę, tardę, nuteisė ir tos sodybos ant Luknios kranto šeimininką Povilą. Žmona liko su mažomis mergytėmis. Viena, dar tik gerai besėdinti, „viešėdavo" pas mus, nes mama taip pat buvo nuolatos tampoma pareigūnų. Tokia pat energinga, drąsi, dar ir šiandien maloniai sutinkanti papasakoti apie kovoje patirtus sunkumus ir džiaugsmus, apie kovas ir kovotojus.

Lyg ir pamiršau paminėti, kad be pagalbos negalėjome išgyventi. Mažutį namelį sudegusiame kaime, galima sakyti, pastatė vyriausios sesers vyras. Pasiprašė girininkijoje miško medienos, ir greitai suvežėme rąstus. Paprašė nuoširdų meistrą, kuris nesibodėjo pas mus vargingomis sąlygomis gyvendamas dirbti.

Svainis Stanislovas buvo tvarkingas ūkininkas, labai mylėjo gyvulius, ir jam sekėsi. Nusipirks, būdavo, koki paršėlį ar karvutę, prireikus po kiek laiko nuvažiuoji — neatpažįstamai gražūs. Labai puikūs buvo arkliai. Paskutiniu laiku, prieš 1948 m., turėjo aukščiausios kategorijos kumelę su kumelaičiu ir eržilą. Jau dirbau žemės ūkio skyriuje. Zootechnikas mane išpėjo, kad pasakyčiau svainiui: ar jis manas laikyti tokį gyvulį, juk tiems snargliams kris į akį? Teparduoda „veislininkystei“, turės iš ko Sibire gyventi. Taip ir buvo. Cituoju ištraukėlę iš savo eilėraštnuko, parašyto juos išvežus:

O ko, motin, stovi?

Nešk vežiman vaiką;

Čia užaugs banditas —

Jo palikt negali...

Daug gražiausių sodybų buvo sudeginta verčiant kovotojus pasiduoti, pvz., prie Žaiginio Bankauskų. Prisimenu jų vieną, dar pašokome Žaiginio mokykloje. O vėliau apie jo, partizano, gyvenimo vieną epizodą pasakojo mūsų bendri giminaičiai. Atėjo jis pas juos ginkluotas pavalgyti, gal kiek numigti, ir staiga — pilnas kiemas kareivių. Jis pasiruošė kovoti, bet šeima sulaikė. Paspėpė po didele kėde, ant kurios sėdėjo močiutė, vilkinti ilgą platų sijoną. Padarę gana nemenką krata, pasiėmė patardyti šeimnininką ir eina pro duris, tad močiutė lengvai atsiduso. Neliko nepastebėta, prikibo karininkas: „Išsivedam gaspadorių, o kodėl šypsais?..“ Bet kad jau kareiviai buvo išėję, vienas nesiryzo daryti kratos. Visi dėkojo Dievui.

Nepaisant visų sunkumų, nors pačios arėme ir sėjome, nors nuolatos laukdavome tų tartum planuotų paėmimų išklausinėti, gražiai ir su jaunatvišku humoru kurį laiką bendravome su mergaite Irma. Jau buvome pripratusios nieko nebijoti, tačiau nenorėjome daug žinoti. Taigi, rodos, kad ji buvo Povilo Morkūno sesuo, o gaila, kad tolesnio jos likimo taip ir nežinau, taip pat ir jos brolio. Gražus, dailus, santūrus, geras vadas — tokį ji ir temačiau.

Mama mirė 1948 m. gal kiek laimingesnė, nes nespėjo pamatyti, kaip tais pačiais metais vyriausią mūsų seserį su mažais vaikais išvežė į Sibirą. Tais pačiais metais žuvo ir jauniausias brolis (nežinomomis aplinkybėmis). 1949 m. susikūrė kolūkis. Pardavėme padargus, arklius. Prisimenu, kaip liūdėjome grįžusios iš Ariogalos turgaus, pardavusios savo užaugintą jauną kumelaitę. Nupirko ją berods čigonas, o ji žiūri vedama atgal ir gailiai sužvengia. „Et, Dievuli, kam ir dideli, ir skaudūs, ir maži dalykai eina per širdį, smogia?“

Kad nebūčiau kolūkyje, kiek laiko padirbau rajono žemės ūkio skyriuje. Esu dėkinga to skyriaus žmonėms, kad mane priėmė. Gėriuosi visais žmonėmis, kuriuos sutikau važinėdama ar pėsčia toliausiai eidama į kolūkių fermas atrinkti veislinių gyvulių, patikrinti nustatytu laiku, padaryti pieno analizės.

Jei reikėdavo nakvoti, į valdišką vietą neidavau - apsistodavau pas melžėjas. Daug malonių nuotykių pasitaikė.

Niekad nebuvo baimės kelionėje, net nepagalvodavau apie blogą žmogų, gal tik vilką baugu buvo sutikti, o jei netyčia koks palaidas šuo taikydavosi į mane, lodavau jo balsu, mėgdžiodama jį. Taip pamokė brolis, maniau - juokauja. Lazda ir šunį erzina.

Jauniausiai seseriai baigus gimnaziją, vėl trise išvažiavome į Vidsodį. Viena dirbo mokykloje, aš - girininkijoje, kita pašeiminkaudavo ir siūdavo. Mudvi sukūrėme šeimas, o mūsų jauniausioji mirė 1966 m. Šiuo metu ir broliai, ir seserys yra mirę. 1991 m. dar dviese padavėme prašymą grąžinti mums tėviškės žemę, bet neatrodo, kad tai bus įmanoma.

Prisiminimuose ryškėja praeities kovos. Be rekomendacijų, be pažymų, dangstydamiesi nuo priešų slapyvardžiais, išėjo visi vienos minties, vieno tikslo vedami - Tėvynės meilės.

Pakinkysim, pakinkysim baltas dienas

Į jaunystę švytinčius ratus,

Tau nušluostysim nuo veido plėnis,

Apkabinsim Tėvelius senus.

Ant kalnelio žais vaikai suklegę.

Kopsiu kalnu slėnin pažiūrėt.

Laužai bus dar ką tiktai sudegę,

Židinyj ugnelė ims žerėt.

Vėl motulė links prie baltos vygės,

Angelais vėl pasakas dabins.

Gausdami šileliai žuvusius primins.

Šiaulių r., Kuršėnai, 1998 m.

Vanda Rakauskaitė

Nors rovė — neišrovė...

Mūsų tautos istorijos kelias nuo amžių sunkus, kovų kovomis paženklintas. Dėl laisvės, dėl išlikimo, dėl ateities, dėl garbės. Turbūt nerasime žemės lopinėlio, kuris nebūtų viename ar kitame šimtmečiuje aplaistytas didvyrių krauju.

*Vai lekia, lekia gulbių pulkelis —
Tėvynės ginti ragin brolelius.
Tėvelis senas, brolelis mažas...
Broleliui joti, broliui nejoti?*

Partizanų spaudos talkininkė Vanda Rakauskaitė-Aušrė- Danguolė. 1949 m., Kražiai

Brolelis išjojo. Jis negalėjo nejoti, jis negalėjo tūnoti šiltoje pastogėje, kai Tėvynė šaukia. Seselių aprenktas, palydėtas, atsisveikintas. Išjojo į mirtį. Ir liko gyvas gražiausiose tautos dainose. Ir liko šventa paskata kitiems broliams, kitoms seselėms.

Tai buvo seniai, kryžiuočių puldinėjimo laikais. Tačiau ar ne tas pats pasikartojo ir mūsų dvidešimtame amžiuje? Netgi ne vieną kartą. Kiek jaunų brolių paliko mokyklos suolą ar universiteto auditoriją! Kiek jaunų tėvų, nubučiaavę vaikelius, žmonių išlydėti, motinų laiminami, išėjo pasauliui parodyti, kad Lietuva niekada nesitaikstė ir nesitaikstys su vergove! Kai susimąstai, sunkiai telpa sąmonėn toji aukos didybė ir grožis. Tai — spindinti tautos aureolė.

Labai džiugu buvo girdėti, kad per vieną pamoką jau dabartinės, antrosios, nepriklausomybės metais, ne vienai bobutei dejuojant, girdi, „prie ruso buvo geriau“, mokytojai šeštukų paklausus, ar jie norėtų, kad Lietuvon vėl grįžtų rusų kariuomenė, šeštokučiai kaip vienas ryžtingai sušuko: „Neįleisim!“

Tai - tautos nuostata.

Tokia ji buvo dvyliktame amžiuje, tokia liko dvidešimto pabaigoje.

Tokia buvo ir tada, kai viena išdavikė dukra 1940 m. „gintarėlį nešė ant delno“ į Maskvą. Teatleidžia jai Dievas. Skaudžiai ji apraudojo savo „žygdarbį“. Ir teberauda, motinos Eglės paversta amžiais virpančia drebulėle...

O mes... Tada mokiausi Kražių pradinės mokyklos šeštame skyriuje. Sunku buvo susitaikyti su sovietinėmis keistenybėmis: iš klasių išmesti kryžiai, vietoje Vyčio, rašytojų, prezidento portretų kabo Marksas, Engelsas, Leninas, Stalinas, Vorosilovas ir dar kažkokie „ovai“. Prieš pamokas nebėra maldos — Dievo palaimos nebereikia... Nebeateis ir mūsų mylimas kapelionas kunigas Stasys Rimkus. Jis jau nuo rugpjūčio 6-osios suimtas, o 1946 m. bus sušaudytas Petropavlovskė. Kalėjime ir mokyklos vedėjas Kazys Matulevičius. Jo nelabai gaila. Žinoma, ne kaip žmogaus, ne kaip aktyvaus šaulio, o moksleiviškai — kaip pikto mokytojo, labai griežto vedėjo. Tik kažin ar jis iš tikrųjų buvo piktas, ar tik mums, vaikams, taip atrodė? Vėliau teko girdėti, kad buvęs labai nuoširdus, geras, ypač kaimynams. Vokietmečiu jis per stebuklą likęs gyvas, nesutraiškytas tankų vikšrų (kaliniai buvo gabenami į Rytus, o pamačius, kad nespės išvežti, guldyti ant plento po tankais), vėl vedėjavęs Kražiuose ir gražiai tvarkęs savo sodybą.

Vedėju 1940 m. tapo mokytojas Mykolas Venclauskas, poetas, kelių dramų-pasakų autorius, gabus muzikai, dailei. Mėgdavo drauge su žmona Emilija, taip pat mokytoja, savo dramas režisuoti. Viena tokia jo drama-pasaka „Saulutė“ 1938 m. buvo pastatyta Kauno valstybiniame teatre. Ir Kražiuose statomi jo veikalai būdavo „kapitaliniai“, kaip tikrame teatre. Tai būdavo miestelio „įvykis“.

Toki įvykį M. Venclauskas paruošė ir 1940 m. Bet už tą spektaklį pasaką „Užburtoji dūdelė“ vos nesėdo į kalėjimą, nes tikrai buvo nesunku suprasti, kad karalius despotas — tai okupantas, o piemenaitė — Lietuva. Sklido kalbos, kad M. Venclauskas buvęs saugumo tampoamas, bet sugebėjęs gudriai išsisukti, apmulkindamas tuometinius mažaraščius valdininkus.

Karalių despotą vaidino Mykolo brolis Adolfas, buvęs Telšių apskrities mokyklų inspektorius, o 1940 m. grįžęs į tėviškę - Malinavos kaimą netoli Kražių. Prieš antrąją rusų okupaciją abu broliai pasitraukė į Vakarus, ir per „Amerikos balsą“ ar kitą kurią radijo stotį teko nugirsti vieną iš jų dirbus Vasario 16-osios gimnazijoje Hiutenfelde.

Puikūs buvo mokytojai. Dorus ir teisingus dėjo auklėjimo pamatus. Iki gyvenimo pabaigos iš atminties neišdils Mykolo žodžiai, pasakyti 1940 m. birželio 16 d., kada mes, mokinukai, susirinkome iškilmingai užbaigti mokslo metų, o miestelį radome pilną nušiurusių, suvargusių, plikai nugruilintomis galvomis, kojas baltais autais iki kelių apšivyniojusių rusų raudonarmiečių. Iškilmių nebuvo. Nebėjome ir į bažnyčią - organizuotai, susirikiavę klasių kolonomis. Mykolas, visas išbalęs, skubina išdalijo pažymėjimus ir drebančiu iš susijaudinimo balsu tepasakė: „Vaikai, nebeturime Lietuvos. Neužmirškite savo kalbos...“

Šitie paprasti, be jokių įmantrių išvedžiojimų ir pagraudenimų, bet iš pačios širdies gilumos pasakyti žodžiai giliai įsmigo į mūsų vaikiškas sielas, ir, be abejo, užkodavo ne vieną būsimąjį partizaną, ne vieną rezistentą. Vien iš mūsų skyriaus žinau tris tikrai padėjus galvas: tai brolis ir sesuo Rudaičiai ir Ignas Čėsna. Gal buvo ir daugiau. O iš kitų skyrių?

Į bažnyčią nuėjome vieni, be mokytojų, atskirais būreliais.

Nusiminę, sutrikę... Sekmadienis buvo saulėtas, šiltas, bet liūdniausias gyvenime - Lietuva okupuota...

Įsiminė ir kito brolio, Adolfo, atsisveikinimo žodžiai, kuriuos jis pasakė jau kito pavergėjo okupacijos metais, išleisdamas mus iš septinto skyriaus: „Neužmirškite bažnyčios!“

Šitaip buvo auklėta ano meto karta. Todėl dar ilgokai ir pokario metais kaimuose nereikėjo rakinti durų, nebent žabeliu užkirsti, kad vėjas neatidarytų, vištos nesueitų į prieangį.

Okupacijai bandėme priešintis kaip įmanydami. Prisimenu, viena kaimynė mus, einančius pro šalį į mokyklą, mokė: „Rodykit, vaikai, špygą. Tik kišenėje!“ Supratome — būkite atsargūs, okupantas nejuokaus. Bet kišenėje rodyti mums nebuvo įdomu. Rytai ir po pamokų patys vieni sukalbėdavome maldą. O vieną kartą sumanėme ir himną užgiedoti. Sustojome ir stipriais balsais užtraukėme „Lietuva, Tėvyne mūsų“. Žydukai, kurių klasėje buvo gerokas keletas, maldos metu tik pasišaipydavo, vietoj „Ačiū Tau, Dieve“ sušukdami „Ačiū tau, Staline“, o dėl himno kilo daug triukšmo. Tuoju buvo sukelta visa mokykla, o gal ir ne tik mokykla. Mokytojai sunerimę bėgiojo koridoriais, kažką aiškinosi, kažką šūkavo. Į mūsų klasę atėjo vedėjas M. Venclauskas. Nebarė, nepyko, tik tyliai, prislopintu balsu pasakė: „Ką jūs darote?“

O ką kita mes galėjome daryti? Kaip išreikšti savo protestą? Bet daugiau himno negiedojo, nes supratome, kas už tai nukentės.

Kartą eidami į mokyklą žiūrime - prie kilometrų ženklinančio stulpelio kabo popierėlis su įrašu: „Sėdi Stalins ant kalniuko, žiba akys kaip velniuko." Tikriausiai tai buvo žemesnėje klasėje besimokiusio Dinikių Jonuko iš Brūkų kaimo darbas. Padykęs tai buvo berniukas, bet kaip smagu pasidarė, kad ir jis bendražygis, kad visi esame vienminčiai.

Teko ir gana rimtą darbą padirbėti per vasaros atostogas prieš 1940-1941 mokslo metus. Kaip jau minėta, rugpjūčio 6 d. buvo suimtas parapijos vikaras. Jaunas, nuostabios energijos, tiesiog kalnus verčiantis 28 metų kunigas. Parapiją ištiko šokas. Sekmadienį po suėmimo nebuvo sausos akies -vyrai, moterys verkė!

Kažkas iš suimtojo artimųjų sumanė gelbėti kunigą - rinkti parašus kunigo gerumą, nuoširdumą, rūpinimąsi vargšais, bendravimą su darbininkais liudijančiame prašyme. Suaugusiesiems tokį darbą dirbti buvo pavojinga, o mums, vaikams, kas? Nė nemirktelėję išdrįsime. Rinkome ir mes su jauniausiąja sesute Jadvyga. Dvylikametė ir dešimtmetė. Apėjome daugybę kaimų troba iš trobos. Žmonės rašėsi ištisom šeimom, susijaudinę, su ašarom akyse. Atsisakė tik vienui viena moteriškė Linkaučių kaime, piktokai pasakiusi: „Nieko tie parašai nepadės!" Jos pavardės nežinojome ir, žinoma, neklausėme. Komunistė, bedievė — nusprendėme. Tik ji viena iš šimtų. Vadinasi, ji viena sudarė tą „liaudį", kuriai kunigai buvo priešai ir kuri reikalavo juos izoliuoti. Taigi prasidėjo melo ir apgaulės epocha.

Bėgo dienos. Neramios, nesmagios. Suprantama, politinė padėtis netrukdė vaikams žiemą nuo kalniukų rogutėmis važinėti, čiuožinėti ant ledo, krykštauti iki pažastų įkritus į pusnyną. Bet savaitgaliais nebeparsinešdavome iš pašto nei „Mūsų laikraščio", nei „Žvaigždės", nei „Lurdo", nei „Liepsnų", nei „Šaltinėlio"... Visi laikraščiai buvo uždrausti, visos lietuviškos, juo labiau katalikiškos organizacijos nebeveikė. Sekmadieniais jokių sueigų, jokių susirinkimų. Nebeliko ir mokyklos bibliotekos, nes visos knygos buvo „buržuazinės". Gražios, įdomios, vaikų amžiui pritaikytos, visos vienodai dailiai įrištos. Nebeveikė ir skaitykla, kurioje ant staliukų būdavo tvarkingai išdėliota įvairiausių žurnalų žurnaliukų ir į kurią taip mėgdavome užėiti per ilgąją pertrauką. Nebebuvo ir bibliotekos vedėjos Kazimieros Dimšaitės, kurios vardadienio nepamiršdavome lygiai kaip ir mokytojų. Ji, kaip šaulė, buvo suimta ir išvežta. Apie jos likimą nebeteko girdėti.

Sekmadienio popietėmis, grįžę iš bažnyčios, skaitydavome senus laikraščių ar žurnalų komplektus, dalydavomės jais su mokslo draugais. Ak, kokie brangūs, kokie mieli, kokie įdomūs jie tada pasidarė! Tai buvo tarsi laisvės aidas nelaisvėje.

Suaugusieji politikavo. Žinoma, tyliai, pašnibždom. Visi kažko laukė. Kai išgirdavome juos šnekant, kad bus karas, pasidarydavo linksniau, šviesiau. Karas! Šito siaubo

laukėme. Ir labai. Nes atrodė, kad tai vienintelė galimybė išnirti iš raudonojo slibino nagų.

Kažin ar tiesa, kad vokiečiai rusus 1941 m. užpuolė netikėtai, nepasirengusius? Baltijos kraštų užėmimas argi nebuvo iš anksto rengiamas? Mūsų gražusis, numylėtasis Medžiokalnį jau nuo ankstyvo pavasario knibždėte knibždėjo kareiviais, nebuvo ten įleidžiamas nė vienas žmogus, bet kažkokiais būdais visgi žinojome - ten kasami apkasai, daromi įsitvirtinimai. Per Sekmines mokyklos aikštėje vyko sporto šventė, grojo orkestras, skambėjo dainos, o padangėje užė, manevravo kariniai lėktuvai. Buvo gegužės 12 d. - pusantro mėnesio iki „netikėto“ užpuolimo. Pagaliau skubotas aerodromų įrenginėjimas pirmąją birželio pusę. Kaimo žmonės buvo varomi su arkliais, su vežimais vežti akmenų į Šienlaukį. Važiuodavo, prisimenu, ir mūsų tėvai. Ir dažnai. Grėsmė buvo tiesiog jauste jaučiama. Tarsi koks susitarimas.

Bet artėjantis karas negąsdino. Ir štai pagaliau vieną ankstyvą birželio pabaigos sekmadienio rytą vakaruose, kažkur už Tauragės, prabilo patrankų dundės. Jau? „Taip, karas!“ - patvirtino tėvas, buvęs Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės puskarininkis. Ir neramu, ir linksma. Gaisrų dūmų vakarų horizonte vis daugėjo, patrankos nerimo, bet Medžiokalnio pabūklai dar tylėjo. Jie sugaus antradienio rytą. Pirmadienį užėjo būrelis rusų kareiviukų. Išsigandusių, alkanų, labai nedrąšių. Mama pavalgdydino - ką darysi, juk žmonės. Tokia jau lietuvių širdis.

Antradienio rytą visas oras gauste gaudė. Patrankos dundėjo iš abiejų pusių — iš rytų ir vakarų. Vadinas, vokiečiai jau netoliese. Rusai bėga! Ir taip linksma pasidarė, kad mes su jaunesniąja seserimi išbėgome iš kiemo į pievutę ant kalnelio ir ėmėme šokinėti, krykštauti. Juo labiau kad aplink švilpė, zvimbė kažkokie keisti garsai.

Staiga iš trobos išėjęs tėvas sustojo kieme, sukluso ir kad neužrėks: „Gulkit žemėn! Ką jūs darot?! Juk kulkos švilpauja aplink!“ Mes negulėm, parlėkėm į trobą, tarsi ji būtų pati saugiausia vieta. Bet tėvas sukomandavo susilenkus bėgti į daubą ir gulėti. Mama dar nustvėrė duonos kepalą. Gulim visa šeima, o viršuje švilpia kulkos, kniaukia sviediniai - tikriausiai iš Medžiokalnio patrankų. Staiga kad ims vyriausioji sesuo zyz-ti: „Nebūkim čia, bėkim kitur! Nebūkim!“ Tėvai paklausė. Persimetėm į daubelę kitoje sodybos pusėje. Bet ir čia sesuo neduoda ramybės: „Nebūkim čia!“ Tada pakniopstom, susilenkę pasitraukėme už kokių dviejų kilometrų, Dievo valiai palikę ir sodybą, ir gyvulius, ir daržus. Atsigręžę pamatėme milžinišką dūmų debesį - degė Kražiai, kurie nuo mūsų kaimo, Vėjinės, buvo už trijų kilometrų.

Apsistojome saugioje atkrantėje, kurioje, iš Kražių ugnies ištrūkęs, tūnojo būrelis miestelėnų. Įdomiausia buvo tai, kad niekas nesielvartavo, nedejavo, nesirūpino, kas bus. Aukštas skardis saugojo mus nuo rytinės pusės kulku, o vakarinių nebijojome. Į vakarus laukas buvo beveik atviras. Buvo šilta, jautėmės saugiai. Žmonės net ėmė juokauti ir taip juokaudami laukė vokiečių.

Jie pasirodė apyprite. Pašlės vieškely iš už kalnelio išnirio du raiti žvalgai ir, pamatę mus, žaibiškai su savo gerai dresuotais žirgais puolė griovin. Žmonės sunerimo, kad nepradėtų šaudyti. kažkas greit sumojo: „Reikia kelti baltą vėliavą!“ Būrelyje buvo miestelio girtuoklis vienkojis luošys. Jis griebė savo ramentą, nutraukė kažkuriai moteriai skarelę nuo galvos, užkabino ant jo ir iškėlęs laikė. Vokiečiai pašoko iš griovio, atjojo pas mus, pasisveikino, pajuokavo ir nušuoliavo atgal. Netrukus pasirodė jų kariuomenė.

Vieną okupantą pakeitė kitas. Bet antrasis buvo priimtinesnis. Žinoma, negalvojant, kas bus toliau. Svarbiausia buvo, kad rusai bėga iš Lietuvos.

Pavakary pabandėme grįžti namo, bet pataikėme į pačią ugnį. Laukai buvo pilni patrankų ir kareivių. Pamatę mus, kariai ėmė šaukti ir rodyti rankomis, kad trauktumės atgal, nes čia labai pavojinga. Apsisukome. Visai netoli duobelės, į kurią rytą buvome sugulę antrą kartą, gulėjo vokiečio lavonas...

Pernakvoję už kokių šešių kilometrų Kasčiukų kaime, rytojaus dieną grįžome namo. Viskas jau buvo nurimę, nutilę. Namuose niekas neišvogta, niekas nedingę, ir gyvuliai visi sveiki. Tik prie vieškelių kūpsojo du šviežiai supilti kapeliai, ir tėvui teko užkasti du puikius vokiečių arklius. Pievos buvo išraižytos giliomis tarsi kokie grioviai tankų vėžėmis ir išraustos sviedinių duobėmis, kurių gausiausiai buvo ties tomis vietomis, kuriose mes gulinėjome vakar rytą slėpdamiesi nuo kulų. Jei nebūtume pasitraukę, menki juokai būtų buvę. Tiesiog pati Apvaizda apsaugojo nuo nelaimės.

Sunkūs buvo metai po praūžusio fronto - žali, vos pradėję plaukėti rugiai nupjauti vokiečių arkliams šerti, pievos ištryptos, išvažinėtos. Stigo duonos, pašaro, bet vakarais vis tiek skambėjo dainos, kaimynystėje griežė armonikos. Žmonėms nebereikėjo saugotis neatsargaus politinio žodžio, visi garsiai, pasibaisėję pasakojo vienas kitam apie Rainius ir kitas bolševikų kraujo orgijas. Gal dėl to ir žydų mažai kas tesigailėjo, nors kulkosvaidžių serijos pušynėlyje palei Medžiokalnį buvo klaidūs kraupios ir stingdė kraują gyslose. Kražiuose gyveno apie 200 žydų, ir beveik visi buvo sunaikinti.

Miestelis buvo sudegęs. Žmonės rausėsi po griuvėsius ir, nieko nekeikdami, nekaltindami, skubinau rentėsi kas iš lentų, kas iš rąstų, kas iš plytų ar molio bent laikinus būstus, kad žiemą turėtų kur galvą priglausti.

Baigus pradinę, labai norėjosi mokytis toliau, bet nebuvo sąlygų. Laimė, atsidarė septintas skyrius. Į jį ir supuolėme visi „neigalieji“, t. y. neturintys lėšų mokytis kitur. Tame septintajame tebuvo du berniukai: vietinis rusas iš Pagių kaimo Vadimas Taranda ir būsimasis partizanas iš Vašilėnų Ignas Cēs-na. Kas tada galėjo įtarti, kad viename suole sėdi tokios ideologinės priešingybės! Nežinau, ar juodu buvo nuoširdūs draugai, ar tik šiaip sau, bet pirmasis, Vadimas, buvo gražuolis, mergaičių numylėtinis, o Ignas - kuklesnis, linksmas, geras, nuoširdus berniukas, berods vienturtėlis našlės sūnus iš stamboko ūkio Vašilėnų kaime. Klasės renginiuose ar išvykose į Medžiokalnį (o į jį labai dažnai eidavome po pamokų) dalyvaudavo abu. Ignas mėgo daug skaityti, neblogai mokėsi, Vadimas — silpniau.

Apie jokią politiką tada negalvojome. Buvome pramuštgalviai paaugliai, ir tiek. Iš knygos su Hitlerio paveikslais ir paveikslėliais pasišaipydavome visai nesirūpindami, kaip jam sekasi Rusijoje. Atrodė, kad karas niekad nesibaigs. Svarbiausia, frontas kažkur toli, mūsų neliečia.

Tačiau kada pasklido gandas, kad vokiečių frontas jau pralaužtas, kad rusai mūsų po mūsų ima laimėti, vėl grįžo nerimas ir įtampa. Net oras atrodė prisodrintas nevilties ir netikrumo. Vieškeliais traukė vežimų vorų voros - inteligentija bėgo į Vakarus, traukėsi nuo raudonojo teroro, nuo komunistų. Neįsivaizduoju tokių, kurie būtų laukę sugrįžtant rusų. Gal koks vienas kitas... Jeigu kas vėliau apie tai rašė ar kalbėjo, veikiausiai tai buvo melas iš baimės ar tiesiog šlykštus prisitaikėliškumas. O jis, deja, slenkant okupacijos dešimtmečiams tarsi kokia liga apėmė nemažą dalį tautos...

Tarp žmonių sklido kalbos, kad sugrįžę rusai nepalieka gyvo nė vieno lietuvių — visus išžudą. Tai dar labiau didino nerimą.

Tos kalbos, pasirodo, nebuvo be pagrindo, nebuvo iš piršto laužtas kažkieno pramanas. Rytinėje Lietuvoje Armija krajova juk taip ir darė, tik tuo metu nebuvo tikslios informacijos.

Rudenėjant frontas sustojo už Kelmės ties Dubysa. Daug kas ėmė tikėtis, kad likusioji Lietuvos dalis bent peržiemos su vokiečiais, o gal, ko gero, karo eiga pasisuks kita linkme, nes esą vokiečiai baigia pasigaminti kažkokį nuostabų ginklą „Fau 2“. Taip turbūt manė ne vien kaimo žmonės, nes mokytojai Venclauskai ir nemažas būrys Kražiuose sustojusių nuo rusų besitraukiančių inteligentų nutarė rugsėjo pabaigoje atidaryti progimnaziją. Paskubom buvo surengti stojamieji egzaminai, sukomplektuotos keturios klasės ir berods spalio 1-ąją turėjo įvykti iškilmingas atidarymas. Bet labai džiugiai nusiteikusių būsimųjų gimnazistų kolonai (o ji buvo tikrai nemaža) beeinant šv. Mišių į bažnyčią patrankos sudundėjo taip griausmingai, kad net žemė po kojomis drebėjo. Pamaldos įvyko, bet sugrįžę iš bažnyčios klasėje jau radome vokiečius. Kai kurios mergaitės bandė kareiviams neleisti išnešti suolų. Juokingas tai buvo pasipriešinimas, tačiau pasipriešinimas. Numatytoje progimnazijoje vokiečiai įrengė ligoninę sužeistiesiems, o mes taip ir grįžome namo, neturėję nė vienos pamokos, nes visi mūsų būsimieji mokytojai, supratę, kad frontas jau šiapus Kelmės, skubinau išdūmė į Vakarus. Puikus buvo Venclauskų sudarytas pedagogų kolektyvas. Visi labai inteligentiški, labai pagarbūs su mokiniais. Ak, jeigu tokie būtų auklėję moksleiviją 50 metų!

Patrankos nerimo. Po dienos kitos frontas pasiekė ir mūsų Vėjinės, kaimą. Prisimenu, buvo vakaras. Dundėjo, rodės, ne tik žemė, bet ir dangus. Patrankų sviediniai net švytėdami kaukė, bet kadangi aukštai, o kulų nesigirdėjo, iš trobos niekur nėjome. Apie miegą, žinoma, nė kalbos nebuvo. Kiūtojome susirietę ant žemės ir drebėjome iš baimės. Ateitis rodės baisi, be prošvaistės. Paryčiais per kiemą, per daržus, per pievas tekini nurūko paskutiniai vokiečiai. Vienas, išbadėjęs, pervargęs, dar užsuko į trobą prašyti ko nors užkasti. Mama, kad būtų greičiau, padavė žalių kiaušinių. Jis skubinau juos išgėrė ir

paprašė dar — draugams (Kameraden). Be galo gaila buvo to jauno kareiviuko, besirūpinančio ne tik savimi.

Rytą turbūt ėmė švilpauti kulkos, kad mes išėjome į daubelę sugulti. Gulime nusiminę ir kažko laukiame. O gal labai labai nelaukiame? Staiga žiūrime — iš kaimynų sodybos nuo kalno ateina du kareiviai. Jau rusai!.. Apmirė visas kūnas. Tylime ir žiūrime. O jie, atstatę šautuvus, artėja, artėja... Nežinau, ką jautė ir kaip atrodė kiti namiškiai, bet aš, prisimenu, visa nutirpusi gailiai išsišiepiau lyg verksmui, lyg šypsenai, kuri, maniau, turėjo būti priešmirtinė...

Bet kariškiai nieko nedarė. Pasisveikino „zdrastvuite“, patikrino, ar čia vien civiliai žmonės, ir nuėjo.

Dabar rusai atrodė kur kas žvaliau negu keturiasdešimtaisiais metais. Milinės kaip milinės, batai kaip batai - amerikiečių nuo galvos iki kojų aprengti. Jei ne Amerikos parama, „ne-razrušimaja“ ir „nepobedimaja“ su savo skarmalais ir autais būtų savo pačios žemėje nuo bado ir šalčio išmirusi.

Patrankų dundesys persimetė už gražiojo mūsų tėviškės miškelio, „gojuko“, į vakarus. Šūviai buvo nebepavojingi. Grįžome iš daubos į trobą tęsti gyvenimo. Jau kitokio — vėl prie ruso...

Vėl prie ruso... Bet visą vasarą ir rudenį tvyrojusi naktinių lėktuvų antskrydžių ir bombardavimų baimė, grėsmingas fronto artėjimas ir nerimas dėl galimo visų lietuvių išžudymo dabar, išlikus gyviems, gerokai nuslopino realų okupacijos suvokimą ir jos siaubą. Buvo bjauru, koktu - sodyba keletą savaičių beveik kasdien būdavo pilna rusų kareivių. Keletą pirmųjų dienų čia buvo įsikūręs štabas. Jame švaistėsi ir panelių — „katiušų“, kad savo „vašių“ nuotaiką pragiedrintų.

Kareiviai prisinešdavo šieno arba šiaudų ir su visais batais bei čebatais, nenusivilkę milinių, nenusiėmę kepurų, virsdavo į tą migį. Praknarkę naktį, nesiprausę, nesi tvarkę, šiaudais aplipę traukdavo toliau į Vakarus „nemca pobit“. Kartais mama, pasigailėjusi šimtus kilometrų pėsčiomis beklampojančių vargšų, išvirdavo kopūstienės. Graudu būdavo žiūrėti, su koku apetitu jie puldavo jos srėbti, kaip susijaudinę sakydavo „spasibo“. Taigi žmonės...

Labai dažnai 1941 m. apsistodavo poilsio ir vokiečiai. Koks milžiniškas tų dviejų kraštų civilizacijų skirtumas! Vokiečių kareiviai pirmiausia puldavo praustis, skustis, valytis batus, dantis, išeidami viską palikdavo tvarkingai. Namuose kelias dienas dvelkdavo muilo ir kitokie malonūs kvapai, o rusų paliktas kerzinių batų ir prakaito tvaikas net nosį sukldavo, kol išgaruodavo.

Taigi vėl prie ruso... Tarsi antrosios Lietuvos laidotuvės. O gyventi, išlikus gyviems, reikėjo. Kaip žmonės sako, „dangus aukštai — neilpsi, žemė kieta — neilpsi“. Teko taikytis ir su tais, kurie, „kas buvo nieks“, „tapo viskuo“. Atsirado „partorgai“,

„komsorgai", „politruikai", instruktoriai ir dar visokie visokiausi „orgai", „rukai". Valsčiuje išsipūtęs ėmė karaliauti kažkoks pradinę mokyklą baigęs ar nebaigęs senbernis, „ženorge" (moterų organizatore) tapo mažaraštė labai nekokios moralinės reputacijos miestelio „pažiba", mokyklos, tiksliau progimnazijos, kuri buvo įkurta ar atkurta 1945 m. žiemą, „komsor-gas", tris ar keturis pradinės skyrius prastūmęs, reikšmingai už ausies užsikišęs pieštuką, šokdino mokytojus, gąsdindamas populiariausiais tuomet žodžiais „liaudies priešas". Mokytojai keitėsi vos ne kas mėnesį. Senų, anų, mūsų tikrųjų, aišku, nebebuvo. Pasitaikydavo ir neblogų, tikrų inteligentų, tikrų pedagogų, bet jie tuoj kažkur dingdavo. Labai gaila, prisimenu, buvo berods iš Raseinių atvykusio jauno poeto Benedikto Si-liūno, mums dėščiusio lietuvių kalbą, matematiko inžinieriaus Ambrazaičio. Pasirodė, padirbėjo kiek - ir neliko. Dingo. Kur? Niekas negalėjo pasakyti. O kalėjimai pilnėjo ir pilnėjo, prigrūsti inteligentų ir šiaip šviesesnių bei doresnių žmonių... Už ką? Keletas „viskuo tapusiųjų" šviesuomenės tiesiog kęste nekeitė. Tiesa, mokyklų tinklą labai išplėtė. Bet kokie giluminiai tikslai slypėjo? Ko jie siekė, net istorijos faktus vadovėliuose iškraipydami ar nutylėdami, išmesdami religijos, logikos pamokas?

Bet jaunystė yra jaunystė. Mokyti buvo smagu. Mūsų klasė priaugančioje gimnazijoje (tada dar ne vidurinėje) visada buvo vyriausia, „duodanti toną". Dažnai rengdavome pasilinksminimus — vakarėlius su menine programa, kupletais apie mokytojus, atskiras klases, su įvairenybėmis per šokius: rožių, literatūriniiais valsais, skrajojančiu paštu. Muzika būtinai turėdavo būti akordeono, smuiko ir kontraboso. Jeigu vienas akordeonas - tai per daug „ubagiška". Pinigų muzikantams surinkdavome už bilietus, už rožes, kartais ir torto varžytynės surengdavome. O dainų dainų kiek būdavo! Ypač gražiai dainuodavo berniukai. Mėgstamiausios buvo dabar vadinamos partizaninėmis: „Palinko liepa šalia kelio", „Paduok, sesute, baltą ranką", „Oi, neverk, motinėle", „Žemaičių žalias kraštas aidis", „Augo girioj ažuolėlis" ir kitos kitokios. Visos gražios, patriotinės, liaudiškos, lyrinės, apie Tėvynės laisvę.

Žmonės vis kažko tikėjosi, laukė. Laukė ir jaunimas. Radijo aparatus nedaug kas turėjo, tad sugavę kokią žinutę iš užsienio dalijomės vieni su kitais. Per vieną vakarėlį, prisimenu, iš moksladraugio (ne bendraklasio) Jurgio Kazlausko sužinojau didelę naujieną. Pakvietęs šokti, jis pašnibždom papasakojo per radiją girdėjęs, kad Amerika nepripažįstanti Lietuvos įjungimo į Sovietų Sąjungą. Tai buvo nuostabi, džiaugsminga žinia.

Dar džiugesnė naujiena buvo, kai taip pat per vakarėlį klasės draugė Teresė Baldauskaitė (mirusi 1998 m.) padavė vamzdelin susuktą ir popieriun suvyniotą „Laisvės varpą" ar „Laisvės balsą", dabar nebegaliu prisiminti. Neiškilo atmintyje ir kas ten buvo rašoma, tik niekad neišdils tas jausmas, kurio neturiu nė su kuo palyginti. Man tada pasidarė aišku, ką turėjo išgyventi Vincas Kudirka, kai į jo rankas pateko „Aušra". Tiesa, manoji situacija buvo visiškai kitokia. Bet vis tiek tai buvo „Aušra". Mažytis, menkutis sąsiuvinio formato primityviausios technikos spaudinukas. Bet tai mūsų, lietuvių, slaptoji laisvoji spauda! Lietuva gyva! Tauta, turinti savo spausdintą žodį, nemirs!

Teresė gyveno prie Bruku miško, jos tėvas buvo eigulys, ir pas juos, be abejo, lankydavosi partizanai. Teresės sesuo Stefa, buvusi labai aktyvi Kelmės gimnazijos ateitininkė, literatė, dirbusi Šaltinių pradinėje mokykloje, buvo suimta ir išvežta į tolimąją šiaurę. Iškilai tai buvo asmenybė. Teresė jos lygio nepasiekė.

Po to laikraštelių gaudavome vis dažniau. Žinoma, dalijamasi būdavo labai slapta, ne visais ir pasitikėti buvo galima. Juk vien už nusirašytą Bernardo Brazdžionio eilėrašį grėsė kalėjimas, o ką kalbėti apie šitokią literatūrą!

Tiesiogiai su partizanais, kuriuos tada vadinome žaliukais, miškiniais, susitikti teko tikrai tada, kai palikęs mokyklos suolą bendraklasis Stasys Gedvilą išėjo į mišką kovoti su priešu, nė neketinančiu karui pasibaigus išeiti iš Lietuvos. Ne veltui buvo juokaujama: „Išvaduoti išvadavo, bet išeiti užmiršo“.

Stasys iš mūsų klasės išėjo ne pirmutinis. Vienas, Ungaila, tuo laiku jau buvo žuvęs. Bet jis nebuvo spėjęs, kaip sakoma, prigyti, nes penktoje klasėje (dabartinėje devintoje) pasirodė ne nuo mokslo metų pradžios, mažai su kuo bendravo, greitai ir dingo. Bendraklasiai pakalbėjo, kad išėjo į mišką — tiek apie jį ir nežinojome. Po kiek laiko iš kažkur atkeliavo gandas, kad jis žuvęs. Tik tada supratome, kokį didvyrį turėjome šalia. Buvo tylus, užsidares, bet labai švelnaus, giedro veido, aukštas, lieknas, brandesnis negu mes, berods kilęs nuo Pakražančio.

Stasys Gedvilą - visai kitoks: vienas iš klasės lyderių, be jo joks renginys neapsieidavo. Mergaitės laikė dideliu „unaru“ būti šokiuose jo pašokdintoms. Labai mėgo dainuoti, nors balsas nebuvo iš gražiausių, užtat pats buvo gražuoliu laikomas (o gal ir save tokiu laikė?). Šauniosios bendraklasės labai pretendavo būti jo simpatijomis, bet sunkiai sekėsi — jo žvilgsnis klydinėjo kažkur toliau ir aukščiau. Kad jis rašė eilėraščius, mokykloje, galima sakyti, nežinojome.

Tada dar tebegyvenome tėviškėje, Vėjinės kaime, Lenkviečių apylinkėje. Buvo kažkokių rinkimų diena. Tėvai nenorėjo balsuoti. Nedalyvavo jie ir 1940 m. liepos mėn. rinkimuose. Gi pavakare, jau brėkstant, žiūrime - atvažiuoja pilnos rogės rusų kareivių. Tėvai išsigando, puolė vilktis paltų, o įėjusiems aktyvistams ar agitatoriams ėmė aiškinti, kad, girdi, patys jau buvo besirengią eiti.

Tokie tuomet buvo rinkimai. Vėliau žmonės įprato ir balsavo nebevaromi, automatiškai, nė nežvilgterėję, už ką — taip pat už automatus.

Tėvams dar negrįžus, beveik tomis pačiomis rogių vėžėmis beateiną dar du kariškiai. Bet ne tokie kaip rusai. Dailūs, grakštūs. Kas? Buvo jau visai prietema. Jie pasibeldė į langą. Nuostaba buvo begalinė - gi mūsų bendraklasis Stasys su Vincu Skačkausku (kražiškiu).

Stasys surimtėjęs, suvyriškėjęs, kariškai pasitempęs, nors ir šiaip jis niekada nebūdavo sutįęs. Tikras Lietuvos partizanas. Jiedu pasiprašė nakvynės, o rytojaus rytą, kaiėjome į

mokyklą, įdavė raštelį žemesniųjų klasių lietuvių kalbos mokytojai Birutei Siparytei (garsiojo dainininko Rimanto Sipario dukterėčiai). Ji atėjo ne tą pačią, o kitą dieną, ir ne viena, o su seserimi Aldona ir prabuvo iki pavakarių brėkšmos.

Partizanai su jomis labai daug kalbėjo, kažką aptarinėjo. Mes, namiškiai, be abejo, stengėmės nesiklaudyti, bet man atrodė, kad Stasys su mokytoja aiškinosi ir kažkokius asmeninius reikalus, nes mūsų septintoje (dabartinėje vienuoliktoje) klasėje sklandė gandeliai apie jo neabejingumą gražiabalsei jaunutei, ką tik gimnaziją baigusiai mokytojukai. Kiek tai buvo rimta, sunku pasakyti. Mokytoja Birutė neilgtrukus ištekėjo, o Stasio eilėraščiuose, kuriuos vėliau mūsų literatūriniuose vakarėliuose paskaitydavo, būdavo kažkokio liūdesio, tragizmo. Ištekėjusi mokytoja taip pat pasidarė labiau susimąsčiusi.

Su partizaniniais įvykiais buvo susijęs ir Aldonos Siparytės likimas. Ji rimtai draugavo su miestelio kooperatyvo darbuotoju Grigūla (vardo nebeprisimenu), padoriu žmogumi.

Į mūsų gimnaziją iš Kelmės buvo atkeltas labai aktyvus „naujo tarybinio gyvenimo“ kūrėjas komjaunuolis Saulius Janavičius. Jis ėmėsi Kražiuose kurti komjaunimą. Miestelyje buvo vienas kitas narys, o mokykloje — ne. Janavičiui sekėsi sunkiai, bet pagaliau pavyko prikalbinti du ar tris, gerai nebeprisimenu. Tuos kandidatus reikėjo vežti į Kelmę (tada ji buvo apskritis) „iššventinti“. Nemalonu buvo visai mokyklai, visi juos laikė išdavikais, o kažkas, matyt, pranešė net partizanams. Vežamuosius už kelių kilometrų nuo Kražių jie pasitiko šūviais į sunkvežimio padangas, išlaipino visus, sustatė į eilę ir Janavičių, kaip Tėvynės išdaviką, jų akivaizdoje sušaudė. Grigūla tuo kartu važiavo kabinoje, nes sunkvežimis buvo jų kooperatyvo. Šaudant į padangas, jam kliuvo visiškai atsitiktinė kulka. Būsimieji komjaunuoliai parbėgo miestelin balti kaip popierėliai ir nežinau, ar kada beiš-tesėjo savo ryžtą.

Pamokos mokykloje nutrūko, kilo didžiulis sąmyšis. Buvo labai nejauku. S. Janavičiaus niekas neverkė, bent mūsų klasėje. Jei buvo gaila - tik kaip jauno žmogaus, o kaip mokytojo — ne. Nemėgome jo dėl „aukštų komunistinių idealų“, dėl keistos, nenatūralios energijos, dėl kažkokios netikros šypsenos. Kas žino, gal jis iš tikro manė einąs teisingu keliu, kad taip stropiai tarnavo okupantui? Tegul jam Dievas būna gailestingas.

Daug labiau išgyvenome dėl mokytojos A. Siparytės sužadėtinio. Prie kapo duobės ji stovėjo tiesiog sustingusi, labiau panaši į baltą marmurinę statulą negu į gyvą žmogų. Bet netapo kokia nors keršytoja, nestojo į sovietų aktyvistų gretas. Pasirinko tylų vienvietės kelią ir tik turėdama per keturiasdešimt metų ištekėjo už kažkokio našlio inžinieriaus.

Netrukus po S. Janavičiaus sušaudymo į mokyklą buvo atsiųsti kiti komjaunimo entuziastai — Krasauskai (vyras ir žmona) iš Kauno. Krasauskienė buvo paskirta mūsų klasės (tada jau paskutinės, aštuntosios) auklėtoja. Ji sumanė savo klasėje įsteigti komjaunimo grupę. Kartą ėmė po vieną klausinėti, ką manome apie komjaunimą. Tardomi mokiniai, deja, laikėsi dviprasmiškai, klausiami atsakinėjo: „Aš nieko prieš“, bet

stoti niekas neketino. Kai priėjo eilė mano seseriai, ji drąsiai atšovė: „Aš niekada į komjaunimą nestosiu!“ Manęs auklėtoja jau nebeklausė. Nebeklausė ir kitų, nes, matyt, nebenorėjo išgirsti tokių atsakymų.

Vakare nubėgusi į valsčių ėmė girtis, kad jos klasės dauguma stosianti į komjaunimą. Tikriausiai vylėsi didelio okupantų ir jų palaižūnų viršūnėlių įvertinimo. Bet rytojaus dieną nė vienas iš sakiusiųjų „nieko prieš“ neatnešė pareiškimo. Auklėtoją ištiko isterijos priepuolis. Sako, mokytojų kambaryje verkusi, draskiusis ir atsisakiusi „tokiai klasei“ vadovauti. O mes taip ir baigėme gimnaziją, nė vienas nesuteršęs nei savo sąžinės, nei lietuvių garbės. Už tai turime būti dėkingi ir lietuvių kalbos mokytojui Juozui Petruliui, rašytojui dramaturgui, kuris be žodžių mokėjo palaikyti lietuvišką dvasią.

Nepamenu, kurioje klasėje, bet jau iš paskutiniųjų, atvažiavo iš Kelmės apskrities laikraščio redakcijos pora vyrų. Pasikvietę mane kažkur nuošalin, ėmė agituoti rašyti jų laikraščiui. Matyt, buvo pasirinkę žinių, kad vakarėliams sueiliuoju kupletų, šiek tiek reiškiasi literatų būrelyje, redaguojau mokyklos sienlaikraštį (beje, „labai žemo ideologinio lygio“). Taigi tieku ponai-draugai čiulbėjo, ulbėjo, aukso kalnus žadėjo. Girdi, išauginsią iš manęs didelę poetę, supažindinsią su tuo ar anuo iš Rašytojų sąjungos, atversią visus kelius į aukštumas ir platumas. Norėdama greičiau jais atsikratyti, pasakiau, kad tokie dalykai nesprenžiami iš karto - reikia rimtai galvoti.

Atvyko jie po savaitės ar dviejų. Labai malonūs, mandagūs, o aš jiems pareiškiau labai tvirtai: „Ne!“ Tvirtai, griežtai, be jokių kompromisinių atspalvių, kad jie daugiau nė nebandytų šnekinti. Iš tikrųjų tada apsisprendžiau niekad nerašyti nė vieno žodžio jokiai sovietinei spaudai.

Visai kitokį atsakymą gavo taip pat pakalbinęs rašyti, bet nebe apskrities, o partizanų spaudai, buvęs pradinės mokyklos paskutiniųjų skyrių bendraklasis Ignas Čėsna. Tuo metu jis dirbo berods Pašilės pradinėje (o gal Vašilėnų apylinkėje) ir, be abejo, buvo partizanų ryšininkas. Tikruoju miško broliu tapo kiek vėliau. Kaip šiandien prisimenu tą momentą. Einu iš mokyklos namo užsigalvojusi, ir staiga lyg iš žemės išdygsta Ignas. Susitikimas buvo visiškai neplanuotas, netikėtas. Iš pradžių pajuokaujam, pakalbam, aš jau noriu eiti, bet jis pasisiūlo palydėti. Na, ką gi? Tegul. Kai išėjome iš miestelio, jis išdėstė savo pasiūlymą. Nė minutės nedvejojusi pasakiau: „Gerai, kiek sugebėsiu, kaip mokėsiu, kiek būsiu reikalinga“. Buvo džiugu, kad ir aš nors mažą grūdėlį galėsiu pridėti prie lietuvių kovos dėl laisvės. Atsisveikinome jau ne kaip šiaip sau mokslo draugai, bet kaip geriausi bičiuliai, bendraminčiai, bendražygiai, susitarę, kad savo eilėraščius perduosiu per Teresę Baldauskaitę. Paskui, žinoma, atsirado ir kiti ryšių keliai. Pasirinkau Aušrės slapyvardį. Vėliau buvo ir kitokių: Danguolė, Lidija.

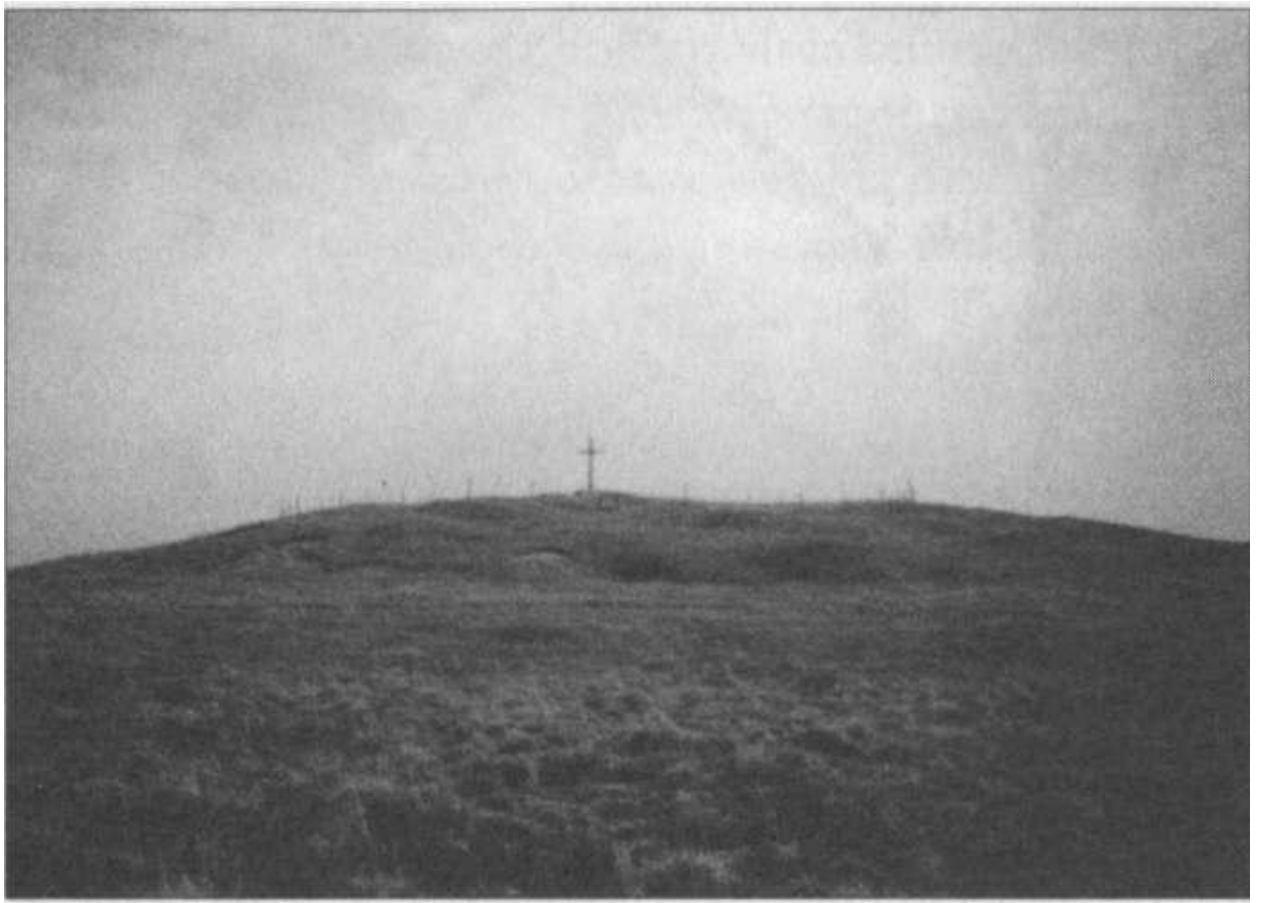
Mėnuo po mėnesio vis labiau įsitraukiant į partizanų spaudos reikalus atsirado ir šiek tiek kitokios veiklos. Mokslo draugas, mokėsis žemesnėje klasėje, bet amžiumi vyresnis, kadaise per vakarėlį pasakęs politinę naujieną apie JAV nuostatą Lietuvos atžvilgiu, Jurgis Kazlauskas, paprašė pernešti per miestelį ginklą. Jam ir apskritai vyrams tai esą pavojinga. Nepati-

Paminklas raudonojo teroro aukoms prie MGB Kražių valsčiaus poskyrio pastato

kimam nepaduosi. Man tai buvo vieni juokai, nė raumenėlis nevirptelėjo. Dabar neprisimenu, kas kitoje miestelio pusėje laukė to „nešulio“ paimti. Nedidelis jis tebuvo — revolveris ir jį vadinamas „raketninkas“. Beje, tada Jurgis pamokė, kaip naudotis revolveriu, bet ginklo aš niekad neturėjau, niekas man jo niekada ir nesiūlė, o ko gero, nebūčiau net ėmusi. Prašė būti labai atsargiai. Žinoma, jei kokiam sribui būtų šovę į galvą patikrinti, kas tame pūpsančiame portfelyje, aišku, kaip būtų kelionė pasibaigusi. Nekūriau jokio plano, ką sakyčiau, kaip bandyčiau išsisukti, tik nusprendžiau, kad pats saugiausias kelias — eiti šaligatviu pro pat sribokyną, kurio kieme visuomet jų bent po keletą sukinėdavosi.

Beje, apie tą kiemą... Nė nesuskaičiuotum, kiek kartų jis yra buvęs šermenu sale... Gulėdavo jaunieji didvyriai nukauti ar nenorėję gyvi pasiduoti nusišovę, ant pliko grindinio ar sniego, be žvakelės, be kryželio, be maldos, be giesmės, nuolat

Žvyrkalnis prie Kražių, kur būdavo užkasami partizanų palaikai

budrios seklio akies stebimi, ar neprieis kas ieškodamas savųjų, ar nesusigraudins. Palaikę dieną kitą, nuveždavo nešvariose vežėčiose į kalną ganyklose kitame Kražantės krante ir užkasdavo bendroje duobėje be karsto, be „Viešpaties angelo“. Vienintelis žmogiškumo ženklas, kurį dar sugebėjo parodyti surambėjusios ir suakmenėjusios budelių širdys — tai gremėzdiška spygliuotųjų vielų tvora aplink tą duobę. Vasaros naktimis kartais nubėgdavome su draugėmis tų kapelių aplankyti.

Pabandžiau, prisimenu, tą milžinkapį aplankyti ir po daugelio metų, apie 1970-uosius. Tvoros nelikę nė ženklo, sunku tiksliai atsekti vietą. Tik staiga bevaikštinėdama žiūriu — tarp žolių pūpso mažytis, žemutis, bet ganėtinai storas stulpelis. Tai čia!.. Amžiną jiems atilsį! Ačiū Dievui, kad atsirado sumanus žmogus. Dabar toje vietoje stovi kryžius. Stovi paminklas ir kieme, kur po keletą dienų ilsėdavosi nurimę po kautynių jaunieji broleliai, nesugrižę pas jų laukusias mergeles, seseles ir motules.

Prieš kažkokius rinkimus ar sovietinę šventę buvo paruošti didelio formato priešokupantiniai plakatai. Gavome jų nemažą pluoštą ir turėjome naktį iškabinėti juos miestelyje.

Buvome jau iš savo tėviškės Vėjinės pasitraukę. Gyvenimo aplinkybės privertė - buvo Kelmėje teismas neva dėl mokesčių. Tėvai suprato, kad likimas jau beveik aiškus, nuvežė

valsčiaus darbuotojo Norgailos, kurio žinioje buvo visi šitie reikalai, motinai (o ji buvo mamos jaunystės draugė) šiek tiek grūdų, pakalbėjo, pasibėdojo. Si, matyt, padarė sūnui įtaką. Beje, su tuo sūnumi mes buvome mokęsi žemesniuose skyriuose. Ramus, tykus buvo berniukas. Taigi jis nei ieškojo, nei persekiojo, nei į tremiamųjų sąrašus įtraukė. Žemės, tiesa, nebuvo daug - tik 18 hektarų. Daugiau jis nieko negalėjo padaryti. Teatlygina jam Dievas.

Palikti tėviškę buvo neišpasakytai gaila. Nuostabaus grožio pievos, miškelis, beržynėlis, atkrantės su žemuogėmis... Tykiaais vakarais ataidintys Kražių bažnyčios varpai. Gražu čia buvo ir rudenį, ir žiemą, ir vasarą, ir pavasarį, ypač kai sužydėdavo ievos, alyvos, kai įsidrąsinusi gegutė užkukuodavo obelyje vos ne po langais...

Teko palikti. Tėvai prisiglaudė pas giminaičius, o mums, savo trims dukroms, išnuomojo kambarį miestelyje taip pat pas tolimą giminaitę Aleksandravičiūtę, kurios brolis, kaip buvęs Lietuvos Seimo narys, buvo pasitraukęs į Vakarus. Labai gera, labai nuoširdi, suprantanti žmonės ir užjaučianti buvo toji šeimininkė. Miegojome ant aukšto, o gyvenome ir pamokas ruošdavome drauge su dar viena jos priimta mergaite Birute.

Apie plakatus, aišku, negalėjome prasitarti nei Birutei, nei šeimininkei. Kadangi miegojome ant aukšto, sutemus ir visiems sumigus su jaunesniąja seserimi išėjome „į darbą“, o vyresnioji budėjo, kad įleistų grįžusias.

Buvo puiki pavasario naktis. Pasistengėme prie kiekvieno vieškelio, prie kiekvieno didesnio tako, vedančio į miestelį, pakabinti po vieną ar du plakatus, paskui dar sumanėme „papuošti“ ir Medžiokalnį, ir kapinių vartus. Baigus darbą rytuose jau aiškiai plieskėsi žaros. Mūsų laukusi sesuo sakėsi nė akių nesudėjusi, tik meldusis ir maniusi, kad įkliuvome — taip ilgai negrįžome.

Kitą kartą, rudenį, teko kabinti kažkokius (dabar rašau „kažkokius“, nes nebegaliu prisiminti, kokie jie buvo — dešimtmečiai daug ką apnešė užmarštim...) atsišaukimus. Gyvenome nebe pas Aleksandravičiūtę, o pas Dirmeikius (Kražių kraštotyros muziejaus puoselėtojo, nepaprastai darbštaus savo krašto mylėtojo, vidurinės mokyklos istorijos mokytojo, anuomet tikrai šio tokio paaugliuko, tėvus). Pasirinkome, kaip ir pavasarį, šeštadienį, kad žmonės, rytą eidami į bažnyčią, pamatytų ir paskaitytų.

Išėjome taip pat su jaunesniąja seserimi neva į vakarėlį, į šokius, kurie tąkart vyko kultūros namuose. Ten kiek pasisukiojusios nepastebimai pasišalinome ir ėmėme vykdyti savo užduotį. Kas buvo mus įpareigojęs - nebeprisimenu. Prisegėme vienoj, prisegėme kitoj vietoj, bėgiojome labai greitai, nes nebuvo jokio noro grožėtis darganota naktimi. Paskutinį atsišaukimą nusprendėme pakabinti kelių nuo Butkiškės ir Jauniškės susikirtime, ties pat miesteliu — ten gana gyvas judėjimas. Segam, prisimenu, apgraiptom patamsiais prie kryžiaus, nes toje vietoje nieko parankesnio nebuvo, gi žiūrim — iš už kalnelio nuo Katiliškės atšvytuoja mašinos šviesos. Skubinau pritapnojom, prispaudėm popierių (negi paliksi nebaigto darbo?) ir kiek tik kojos neša, klupdamos, griūdamos pasileidom į pievą, į daubelę ir kritom ant pilvų, prisiplojom prie žemės kaip rudenio

lapai ir kenčiam. Ačiū Dievui, kranteliu-kas buvo toks, kad žibintų šviesos nuslydo viršum mūsų. Praūžus mašinai, apsisivalėm, apsitvarkėm ir vėl nuėjusios į vakarėlį įsijungėm į bendrą besilinksminančiųjų būrį, tarsi nieko nebūtų įvykę.

Tuomet mokėmės aštuntoje, jau paskutinėje, klasėje, ir aš jau buvau davusi tikriems partizanams priesaiką. Daviau ją baigdama septintą klasę, pavasarį. J. Kazlauskas, per kurį gaudavau spaudos ir neretai perduodavau savo kūrybą, neva simpatizavęs man (na, pašokdavom, pašnekėdavom, draugai pasišaipydavo, kaip mokyklose nuo seno įprasta), kartą pasakė, kad partizanų vadas mane kviečias susitikti ir jis, Jurgis, esąs įpareigotas mane nugabenti į sutartą vietą.

Tikru miško partizanų J. Kazlauskas niekada netapo, bet ryšininkas buvo labai svarbus, atrodo, netgi su ginklais gerokai susijęs. Jis dviračiu nuvežė mane pas savo giminaičius į Daukintiškės kaimą. Tai buvo taip pat Kazlauskai, taip pat labai susiję su partizanais. Kiek pasisvečiavę, matyt, sulaukę sutarto laiko, buvome nuvesti į Klėtiškės mišką, į gražią aikštelę, kur žolėje sugulę „dienoj“ (toks buvo partizanų terminas, nes keliauti ir ką nors veikti jie galėjo tik naktį) koks 17 ar 20 miško brolių būrys. Visi jauni, linksmi, žvalūs, puikios nuotaikos, pusgarsiai juokavo, šnekučiavosi. Atrodė tarsi poilsio sugulę šienpjoviai, tik vietoj dalgių turėjo šautuvus. Su tais savo draugužiais jie dieną naktį nesiskirdavo.

Jaučiausi visiškai rami ir saugi, net mintis galvon netoptelėjo, kad štai dabar mus galėtų užklupti rusai su stribais.

Per pietus žiūriu — beateinanti moksladraugė Onutė Ru-dzevičiūtė su savo seserimi Viktorija Jankauskiene. Jos gyveno netoli šito miško. Beatnešančios kibiruose pietus broliams kareivėliams. Pasirodė, kad tame būryje buvo Viktorijos vyro brolis, slapyvardžiu berods Audronis. Vėliau, man jau dirbant Butvilų pradinėje mokykloje, jis gana dažnai užeidavo su draugais. Buvo šilto, draugiško būdo, nuoširdus, paprastas.

Kai Jurgis susitvarkė ten visus savo, kaip ryšininko, reikalus ir jau ruošėmės vykti namo, pakilo vienas iš būrio - aukštas, dailiai nuaugęs, santūrus, rimčiausias iš visų. Jis pasakė palydėsiąs mus. Tai buvo jų vadas Dainius. Pavardę pavyko sužinoti jau po jo mirties — Vladas Ražauskas. Jis nusišovė. Nusišovė iki galo vykdydamas partizano priesaiką Tėvynei. Lietuvos žemė tokių yra priglaudusi ne vieną ir ne kelis šimtus... Tai ne savižudybės. Tai didingos dvasios milžinų mirtys. Tai tautos garbė. Istorija įvertins jų auką.

Kiek palydėjęs, Dainius sustojo ir pasiūlė man duoti priesaiką. Jurgis ėjo kiek tolėliau. Mes dar truputį suktelėjome į šoną, ir, žalioms Klėtiškės miško eglaitėms liudijant, kartoju šventus laisvės kovotojo priesaikos žodžius.

Žinoma, nedaug teteko, nedaug galbūt ir tesugebėjau nuveikti, bet duotąją priesaiką visada nešioju ir tebenešioju širdyje.

1948 m. rudenį gyventi pasidarė visai rieta. Tėvai, besi-glaustydami pas giminaičius, nežinau kuo maitinosi. Tiesa, turėjo karvutę ir arklį buvo iš ūkio išsivedę, bet gyvuliams reikėjo ir ganyklos, ir pašaro, ir tvarto. O dar mums norėjo leisti baigti mokslą, nes mokėmės (visos trys) jau paskutinėje klasėje. Žodžiu, padėtis buvo daugiau negu nepavydėtina.

Vyriausioji sesuo Elena, protingiausia ir praktiškiausia iš mūsų, nusprendė gelbėti visus. Sužinojusi, kad už aštuonių kilometrų nuo Kražių, Butviluose, yra laisva mokytojo vieta, ji pasakė eisianti ten dirbti. Tos mokyklos mokytoja Stasė Metrikytė buvo suimta po netoliese įvykusio sribų ir partizanų susišaudymo. Buvo įtarta turėjusi ryšių su mišku. Tikriausiai taip ir buvo. Nežinau, kiek metų ji kalėjo, bet grįžo gyva ir šiuo metu (1998 m.) gyvena Panevėžyje.

Pirmiausia, žinoma, nuėjome apsižiūrėti. Vaizdas buvo kraupus. Salimais - per susišaudymą sudeginta, dar teberūkstanti vietinių rusų Zujų sodyba, mokykla po kratos labiau panaši į sąvartyną negu į mokslo įstaigą. Bet sesuo neišsigando. „Susitvarkysime!“ - pasakė ir nunešė pareiškimą valsčiaus švietimo skyriun. Skyriaus vedėju dirbo buvęs mūsų mokytojas, todėl dėl priėmimo problemų nekilo.

Butviluose apsigyveno ir tėvai. Taigi mes vėl turėjome namus, kad ir ne Vėjinėje, ne tėviškėje. Buvo kur pareiti savaitgaliais, praleisti atostogas.

Nuo tada prasidėjo ir artimesnis bei dažnesnis bendravimas su partizanais. Ypač po metų, kai sesuo vėl grįžo į mokyklą, o aš įsidarbinau jos vietoje. Ateidavo jie gana dažnai. Ne ką rečiau apsilankydavo ir sribai. Apeidavo visus kampus, išlandžiodavo palėpes. Ir vis naktimis.

Partizanai taip pat ateidavo naktimis. Tik jų beldimas į langus būdavo kitoks — švelnus, neagresyvus. Pirmiau pasižiūrėdavo, įsitikindavo, kad nėra kitokių „svečių“, ir tada duodavo ženklą.

Ateidavo jie padienoti - pailsėti, susišildyti. Žiemą dienodavo pastogėje, o vasarą nueidavo į labai tankų miškelį, Aukštągirį, į kurį nunešdavome karštus pietus. Kartą ten surengėme net literatūros popietę — skaitėme savo kūrybą. Stasys Gedvilą (Aras, Bedalis) skaitė tikrai gražiai, įsijautęs. Retas autorius taip sugeba. Ignas Čėsna-Žentas — kiek paprasčiau, gal dėl to ir jo kūryba atrodė ne tokia iškili.

O vieną puikią birželio dieną Aukštągiryje buvo atšvęstos Žemaičio (Vlado Montvydo) vardinės. Buvo jie tą kartą tik trise — jis, Bedalis ir Žentas. Kad norįs paminėti savo dieną, Žemaitis pasisakė pats ir paprašė šio to parnešti iš miestelio, beje, ir butelį vyno. Koks jo vardas, tada nežinojome ir neklausėme, netgi norėjome nežinoti. Pasitikėjimas vienu kitais buvo šimtaprocentinis, santykiai - labai draugiški, tad kam tie vardai ir pavardės? Geriau net ir slapyvardžio nežinoti. Tuomet ir užhipnotizuotas neišduosi. Žinoma, dabar, kai anie visi pavojingi laikai ir įvykiai - praeitis, rodos, būtų tikrai gera žinoti, kas, iš kur buvo tie šaunūs miško vyrai.

Žemaitis buvo nedidelio ūgio, visuomet kariškai apsirengęs, kalbėjo šiek tiek žemaičiuodamas ir iš įpročio ar dėl kokio nosies defekto nuolat keistai šnypščiodamas. Bet tai jam savotiškai tiko ir netgi kėlė jo, kaip vado, autoritetą, teikė orumo. Buvo ramaus, santūraus būdo, atsargus. Bet tas atsargumas, nors kai kas mėgdavo iš jo pasišaipyti, man niekad nepriminė bailio krūpčiojimo. Apskritai neteko pastebėti, kad bent vienas iš tų, kurie apsilankydavo pas mus, būtų turėjęs „zuikiškumo“. Tai buvo drąsūs, apsisprendę, žinantys savo tikslą pasiryžėliai.

Jie niekada neateidavo tušiom rankom. Visados atnešdavo spaudos — laikraščių, atsišaukimų, dainų rinkinių ar kitokių raštų. Išeiti, žinoma, taip pat nenorėdavo nieko negavę - visuomet pasistengdavau būti ką nors „iškepusi“ iš savo kūrybos. O vieną kartą, sumanę leisti „Maldą girioje“, paprašė nupiešti viršelį. Neįvertinusi savo gabumų toje srityje sutikau. Tiesiog iš pareigos - jei reikia, kažkas turi padaryti. Tikrų menininkų, matyt, neturėjo.

Kai dabar pagalvoju, mūsų namai, t. y. Butvilų pradinė mokykla, užeinantiems partizanams atrodė tarsi kokia oazė. Čia jie pabūdavo visiškai ramiai, be įtampos, papolitikuodavome, pajuokaudavome. Ypač linksmas būdavo Žentas. Jo vaikiškai išdykėliškos išdaigos visus prajuokindavo, pakeldavo nuotaiką. Žinoma, kieme visuomet stovėdavo sargybinis — juk kariškiai.

Apie galimą susidūrimą su stribais kažkodėl nei mes, namiškiai, nei jie negalvodavome. Bent man atrodydavo, kad to negali būti, kad stribai negali užėti būtent tada, kai vieši partizanai. Ne, tai neįmanoma! Buvo kažkoks besąlyginis pasitikėjimas Dievo Apvaizda.

Tačiau vieną kartą tai vos neįvyko. Buvo žiema. Pasimeldę, t. y. sukalbėję vakarinę maldą ir maldą prieš žygį, - o meldavosi labai gražiai, - kariškai išsirikiavę, nuleidę žemyn šautuvus (maldoje dalyvaudavome ir mes), atsisveikino, užsigobė baltas skraistes, išėję per verandą, užsisėgę slides ir iš-šliuožė per sodą - visi labai stropiai vienomis vėžėmis. Matyt, kad nebūtų išduotas skaičius.

Jiems dar gerai neišnykus už tvoros staiga — beldimas į duris, į langus. Stribai su rusais! Laimė, kad jie atgurgėjo nuo vieškelio, o ne nuo Kirkučių kaimo. Būtų neišvengiamai susitikę. Apstoję langus, ėmė šviesti prožektoriais, o aš laikiau rankose partizanų paliktą „Laisvės balsą“. Ką daryti? Slėpti? Bet neramus judesys gali išduoti, tuomet darys kratą. Beliko viena išeitis — laikyti rankose kaip laikius. Ramiausiai susukau tą leidinuką į tūtelę ir su ta pačia ranka atidarinėju tikrintojams duris į koridorių, į verandą, į klasę, kuri buvo kitame namo gale. O širdy kad ramu, kad gera - ačiū Dievui už tas kelias išgelbėjimo minutes!

Mama, prisimenu, kad vaidina, kad vaidina, stengdamasi kiek galima ilgiau užlaikyti stribus viduje: „Sušalot, vyrai! Žiema... Gal norit ir aukštą apžiūrėti? Palaukit, tuoj suieškosiu lempą, atidarysiu, pašviesiu... Gerai, kad kražiškiai, yra pažįstamų. Nepažįstamų tikrai būtų baugu“.

Buvo ir kitas panašus atvejis. Tuomet dar tebesimokiau paskutinėje klasėje. Į Butvilus eidavome per Medžiokalnį, paskui takais, šunkeliukais. Žodžiu - tiesiai. Einam su vyresniąja seserimi. Aš nešu pintinę su partizanų spauda, užmetusi ant jos kažkokių popiergalių ar skudurėlių. Pasiveja enkavedistų leitenantas Antanas Kitsauskas. Jį pažinojo visa mokykla, nes ateidavo į mokinių vakarėlius ir šokis po šokio šokdindavo nusižiūrėjęs vieną gražią priešpaskutinės klasės mergaitę. Ją vėliau ir vedė. Taigi tas leitenantas pavijęs čiumpa krepšį panėšėti. Kaip neduosi? Neša jis, neša ir staiga sako: „Ot, imsim ir pažiūrėsim, kas tame krepšy yra“. Išsigąsti nebuvo laiko - reikėjo žaibiškai suveikti. Prisimenu, nusijuokiau ir, nutaisiusi šelmišką toną, sakau: „Žiūrėkite!.. Prašau!.. Jeigu jums ne gėda, jeigu ne sarmata..." Ir ką gi - nežiūrėjo! Paėjęjo dar kiek ir pasuko kitu taku, o mums rankos kojos drebėti pradėjo tik iš Medžiokalnio išėjus. Dieve, kuo galėjo šitas įvykis baigtis?! Turbūt pats angelas sargas tada pasufleravo, ką sakyti.

Linksmas juokas išgelbėjo ir dar vieną kartą. Mokytojaujant Butviluose kažkas iš apylinkės darbuotojų atneša šaukimą į NKVD ar MGB - žmonės tada jų neskyrė. Stribokynas - ir tiek. Ką daryti? Eiti nieko nežinant — rizikinga.

Netoliese, gal už kokių aštuonių kilometrų, Vaiguvoje, mokytojavo du klasės draugai ir draugė. Vienas iš jų buvo S. Ged-vilos pusbrolis. Kad vyrai turi ryšių su mišku, žinojome, tik tiesiogiai mažai tekdavo bendrauti. Su jaunesniąja seserimi nusprendėme nuvykti pas juos. Ten — nieko įtartino. Pernakvojome pas draugę - saugiau negu namie. Rytojaus dieną grįžus - kitas šaukimas beesas. Jau į Kelmę, į rajoną. Išsisukti, aišku, nebeįmanoma. Reikės vykti.

Buvo sekmadienis. Vasara. Kelmėje pirmiausia nuėjau į bažnyčią. Kas žino — gal jau paskutinį kartą? Paskui — į nurodytą įstaigą. Tuo atėmė pasą ir liepė laukti. Laukiu ir vis neramiau darosi. Pagaliau pakviečia į tardymo kambarį. Nusprendžiau (o gal tai savaime su Dievo pagalba įvyko?) baimę palikti už durų. Atlikę reikalaujamus formalumus (vardas? pavardė? gimimo metai? ir t.t.) pirmiausia paklausė, kodėl neprisistačiau į Kražius. „Buvau išvykus į Kelmę“, — pamelavau. Negi sakysi, kad į Vaiguva? „Buvai šiandien bažnyčioje?“ - paklausė. „Buvau“, - atsakiau. Kad ims ponai tardytojai mane gėdinti, kaip aš, mokytoja, vaikstanti į bažnyčią! „Taip, einu, nes esu tikinti“, — pasakiau visai ramiai ir tvirtai. Ir tasai neišsigynimas, kad buvau bažnyčioje, mane išgelbėjo. Pajutau, kad jie pradeda lyg pagarbiau elgtis, tikėti tuo, ką sakau, atsakinėti į mano klausimus. Nežinau, kaip man kilo mintis klausti, iš kur jie tuos man primetamus davinius imą. „Mes turime įrodymų! - aiškino. - Apie jus papasakojo vienas jūsų draugas“. „Kas? Kuris mano draugas?“ — klausiu. Iš pradžių išsisukinėjo, nesakė, o paskui parodė aplanką — Vinco Urbono bylą. Man net linksmumas širdį perliejo, neišlaikiau ir pasijuokiau. Ponai tardytojai iš nuostabos suglumo. Į jų nagus pakliuvusi kažkokia kaimo mokytojėlė nedreba, netgi juokiasi!

Kažin ar būtų buvę lengva nusijuokti, jei būtų parodę ne Vinco Urbono, o Jurgio Kazlausko bylą? Buvo tardytas ir Jurgis. Sakė visą laiką meldęsis, kad nieko neišduotų. Buvo labai mušamas, kankinamas, bet ištvėrė. Pasakodamas apie kankinimų žiaurumus,

kad ir atletiško sudėjimo, kad ir ne itin sentimentalaus būdo, apsiverkė: „Žvėrys ten, ne žmonės". Jurgis žinojo labai daug, o apie mane vos ne viską, be to, jo pusbrolis Vytautas jau kalėjo Sibire. Garbė tvirtadvasiams!

Vincas mokėsi viena klase žemiau, buvo švelnus, gero būdo, draugiškas, turėjo puikų tenoriuką. Vakarėliuose retkarčiais pakviesdavo šokti, bet jokių partizaninių ryšių su juo neturėjau. Suimtas jis buvo paskutinėje klasėje su draugu Juozu Lukša.

Sunku pasakyti, ar Vincas tardomas ką nors užsiminė apie mane. Jei pasakė šią pavardę, tai ji buvo ne mano, o sesers Elenos, nes, kaip vėliau paaiškėjo, ji buvo paėmusi iš jo kažkokius atsisaukimus ir lipdė juos miestelyje, pakelėse.

Taigi įvyko kažkas neįprasta. Saugumiečiai ėmė ženklais vienas kitam rodyti (žinoma, taip, kad ir aš matyčiau), kad man reikia gerai įkristi. Neišsigandau. Buvo lengva ir ramu — jie neturi jokio siūlo galo. Dar bandė tikinti turį įrodymų, bet aš atrėžiau: „Jūs taip turite sakyti, nes tokia tardytojų metodika, o jeigu Urbonas ką iš tikrųjų yra pasakęs, tai, matyt, neturedamas ką kita pasakyti". Mano didžiausiai nuostabai, atidavė pasą, įsakė niekam neprasitarti, kad buvau tardyta, ir paleido.

Netrukus po to įvykio susitikau Juozą Gaidamavičių. Pasirodė, kad ir jis buvo tardytas tą pačią dieną. Matęs netgi atneštą mano pasą ir pamanęs: „Vanda areštuota". O aš tada net nežinojau, kad paso atėmimas reiškia suėmimą. Gal būčiau labai išsigandusi.

1951 m. iš Butvilų išsikėlėme į Varnių rajono Laumenų septynmetę mokyklą, nes norėjome dirbti kartu su jaunesniąja seserimi. Vyresnioji mokytojavo Pašilėje, buvo jau ištekėjusi. Abu su vyru bendravo su partizanais, bendravo su ta šeima, kurioje buvo priglausti Žemaičio vaikai, tik nežinau - du ar vienas jų ten augo. Tai buvo berods Bielskių šeima.

Į Laumenus išvykome kartu su tėvais, nes jie neturėjo teisės be manęs pasilikti mokyklos name.

Partizanai apsilankydavo ir ten, bet Žemaičio adjutantai buvo jau nebe Aras, nebe Žentas... Artimiausias jo patikėtinis buvo Ažuoliukas. Tikrasis jo vardas ir pavardė taip ir liko nežinomi. Jaunutis, labai nuoširdus, labai mandagus vaikinukas. Jam net kariška uniforma netiko. Kitų slapyvardžių neįsiminiau. Ateidavo vis kiti, vis nauji, bet kadangi su Žemaičiu, - tai tikri, ne kokie apsimetėliai. O sribai Laumenuose, ačiū Dievui, nesilankė.

Laumenuose tedirbau vienus metus. Išvykau į Klaipėdos mokytojų institutą lietuvių kalbos studijuoti. Tada buvo 1952 m. ruduo. Tiesioginiai mano ryšiai su miško broliais lyg ir nutrūko.

Sesuo Jadvyga tebedirbo Laumenuose. Su tėvais gyveno nuomojamame namelyje. Partizanai tebesilankydavo, bet vis rečiau ir vis mažesniais būreliais, kol atėjo tik vienas

Montvydas. Be adjutanto, be jokios palydos. Paprašė išskalbti marškinius, pabuvo, pailsėjo, išėjo ir daugiau nebepasirodė...

Per kaimus nuėjo gandas, kad netoli Varnių pelkėse žuvo * paskutinis „žaliukas". Stribai triumfavo — sunaikinom paskutinį banditą! Ne sunaikintas jis buvo, bet, kaip vėliau teko sužinoti, susinaikino pats — nusišovė, nepasidavęs gyvas į priešų rankas. Ar tai ne dvidešimto amžiaus Pilėnai? Kokio dvasios tvirtumo reikia, kad tokiomis sunkiomis sąlygotos išvertum iki galo nesuklupęs, nesusvyravęs, nepalūžęs! Pagaliau jis nebuvo paskutinis kovotojas, tik mūsų ryšiai po jo mirties su partizanais galutinai nutrūko. Atskiri būreliai tai vienur, tai kitur dar veikė.

Kai parvažiavau atostogų, namiškiai šią liūdną naujieną papasakojo susijaudinę, sielodamiesi. Kaip šiandien prisimenu susigraudinusios mamos žodžius: „Išskalbiau Dėdei smerčio marškinius..."

Žemaitį tarpusavyje saugumo sumetimais vadindavome Dėde. Kai sesuo į institutą parašydavo, kad „buvo atvykęs Dėdė", man būdavo aišku - jie dar gyvi, dar veikia, dar kovoja.

Tarp Klaipėdos mokytojų instituto studentų, atrodo, buvo nemažai partizanų bičiulių, ryšininkų. Tai rodė absolventų įrašai bokštelyje, suėmimai, požiūris į komjaunimą, į marksizmo discipliną. Bet visi buvo labai atsargūs, užsidarę. Ypač po labai aktyvaus visuomenininko Plaipos suėmimo. Matyt, buvo ir smarkiai sekama. Taigi institute partizaniniam darbui ryšiai neužsimezgė. Tik vieną kartą parodžiau bendrabučio draugei, rašančiai eilėraščius ir viešai besireiškiančiai literatūrinėje veikloje, savo kūrybos sąsiuvinį. Ten buvo eilėraščių apie Tėvynę, apie jos kančias, žmonių trėmimus. Draugė labai susijaudino. Pasakiusi: „O aš ką darau?", nuėjo į radiofoną ir atsiėmė savo poeziją, kurią rytojaus dieną turėjo skaityti per miesto radijo literatūrinę valandėlę.

Institute ir dėl komjaunimo nelabai spausdavo. Kartą pakvietė mane į komitetą, gavo pašaipų atsakymą ir daugiau ne-bejudino, nors buvo paskyrę terminą — „apsigalvoti iki vasario šešioliktosios". Įdomus terminas! Gal ir komjaunimo vadovybėje ten sėdėjo tokių kaip Plaipa? Kas žino, kas supaisys žemaičių gudrumą? Ačiū Dievui, nesusiteršus jokiais „garbingomis gretomis" — nei komjaunimo, nei partijos — pavyko nugyventi visą sovietmetį.

Gera senatvėje atsigręžus atgal pasižvalgyti po praeitį ir neraudonuoti prieš Tėvynę iš gėdos. Aišku, daug kas liko nepadaryta, liko neišnaudotos progos, daug kas per menkai padaryta, galbūt buvo galima kur kas daugiau nuveikti, - teatleidžia tai istorija, - bet išdavysčių ar išdavystėlių svoris neslegia širdies. Laikėmės, priešinomės kaip išmanėme, kaip sugebėjome — pagal aplinkybes, pagal galimybes.

Pasibaigus atvirai partizaninei kovai, atsivėrė kitokie pasipriešinimo okupantui keliai - jungėmės į vadinamųjų disidentų gretas. Spausdinome knygas (religines ir patriotines) rašomosiomis mašinėlėmis, dalijomės jomis, būrėmės į Eucharistijos bičiulių grupes,

rengėme slaptas sueigas (o kartais ir viešus žygius į Šiluvą, į Kryžių kalną), skaitėme ir platinome naują pagrindinę spaudą: „Rūpintojėlį“, „Dievui ir Tėvynei“, „Aušrą“, „Alma Mater“, „LKB kroniką“, įvairius atsisaukimus, kreipimusis, rinkome parašus ir pasirašinėjome po protestų raštais dėl kunigų suėmimų, dėl patriotų įkalinimų, religijos persekiojimo. ..

Pusę šimtmečio sovietinis okupantas naikino tautą žudynėmis, trėmimais, sadistiškiausiais kankinimais, persekiojimais, kalbos naikinimu, dvasios bukinimu, bet nepajėgė iš lietuvių sąmonės išrauti to, kas nuo amžių įaugę į jo mentalitetą. Atėjus kiek palankesniau momentui jis vėl visu balsu viešai, prieš visą pasaulį užtraukė dešimtmečius širdyje slapta dainuotą laisvės dainą ir beginklis, plika krūtine atsistojo prieš tankus. Ar tai ne partizanų didvyriškos aukos ir kraujo vaisiai?

Šiauliai, 1998 m.

Summary

The book "Prisikėlimas District in the Fights for Freedom" is dedicated to Prisikėlimas District (The Revival District), its history, underground press and the last days of existence. Prisikėlimas District encompassed the geographic areas of Šiauliai, Kėdainiai and northern part of Kaunas. The aggressive activities of this partisan District influenced the decisions of the High Command of partisan movement, played an important role in partisan intercommunication system and the leading role in publishing activities. The book consists of three parts which comprise drawn together different material concerning the manifold activities of the District.

The first part of the book represents a large body of historical works, supplemented by different material. The second part gives a short analyses of Prisikėlimas District's publications, and the third part of the book is dedicated to the District's publishers and their supporters.

Prisikėlimas District was formed on 1 April 1944. The Voverė (renamed to the Duke Žvelgaitis), Žalioji, joined by Atžalynas, and the Povilas Lukšys (renamed to the Maironis) provincial forces (PF) made the nucleus of Prisikėlimas District. The first District Commander was Petras Bartkus. Other Commanders were: Leonardas Grigonis, Povilas Morkūnas and Juozas Paliūnas. The District operated in the centre of Lithuania and geographically was the best harbour for the High Command of the movement. In February of 1949 a secret meeting of all the leaders of the Freedom Fighters throughout Lithuania founded the Lithuanian Freedom Fighters' Movement (the LLKS) and issued a political declaration of the movement. The meeting took place in the village Mėnaičiai, the district of Radviliškis. Till 1952, the Section of Public Affairs functioned within the territory of Prisikėlimas District. The Section issued publications generated by the High Command and maintained intercommunication with other partisan districts. At the end of 1950, Žalioji provincial force stopped its activities because of big casualties incurred by the MGB acts of provocation, and the District itself was scattered in June 1952. The partisans who survived joined the Kęstutis District. The Juozapavičius tėvūnija, one of the disciplinary bodies of the former Duke Žvelgaitis PF, published its newspaper as far as 1957. The last partisan of the Maironis PF — Pranciškus Prūsaitis, perished in 1963 after he had been arrested and executed.

Despite harsh and difficult conditions, poor equipment and shortage of trained for press men, Prisikėlimas District between the years 1948-1952, printed the Staff's periodical "Prisikėlimo ugnis" (*The Flame of Revival*). In addition the District issued a collection of partisan songs and poems "Kovos keliu žengiant" (*Following the Road of Fights*), poetry of partisan-poets, some prayer-books, and etc. The heroes of this hard work were: poet Petras Bartkus-Alkupėnas, poet Bronius Liesis-ėglis, poet Vytautas Šniuolis-Vytenis, Leonardas Grigonis-Užpalis, Povilas Morkūnas-Rimantas, Juozas Paliūnas-Rytas. The subjects of underground press were determined by the goals of freedom fighters in general and relevant home and international events. According to the subjects the publications of Prisikėlimas District are divided in this book as follows: "The Goals of Partisan Movement and the Ways of their Realisation", "Urgent Problems", "The Celebration of National and Religious Holidays", "The Review of International Events" and "Current Events".

Asmenvardžių rodyklė

Abramikas-Klajūnas 23

Adeikis Kostas-Lokys 48, 49, 91, 136

Adomaitis Julius-Erdvilas 53, 54, 82, 165-168, 170, 177

Adomonis Juozas 56

Aguona - nežinoma 172, 173

Ainis - žr. Kokšta Feliksas

Aitvaras - žr. Keturakis Jonas

Aitvariukas - nežinomas 183

Albinas - žr. Nekrašius Feliksas

Aldona, ag. - žr. Kišonas Balys

Aleksandras, ag. - žr. Gedvilas Robertas

Aleksandravičiūtė 309, 310

Aleščikas Jonas 30

Algirdas - žr. Juška Leonas

Algis - žr. Trinkas

Algirdas Alkupėnas - žr. Bartkus Petras

Alsysis Antanas-Ancius 154, 155

Alsysis Mečislovas-Domeika 153-155

Ambrasas Petras-Narūnas 163

Ambrozaitis 300

Ancevičius Ilmaras-Ilgas Vytautas 145

Apicierius - žr. Sabulis Ignas

Aras - žr. Bielskis Petras

Aras - žr. Gedvilą Stasys

Aras - nežinomas 41

Arminas - žr. Gurbinas

Antanas Armonas Antanas-Zubrys 11

Astasaitis Julius-Povilas 46

Audra - nežinoma 183

Audrūnas - nežinomas 260

Augustinaitis Antanas-Skirmantas 251, 252

Aušrė - žr. Rakauskaitė Vanda

Ažuolas, ag. 156

Ažuoliukas - nežinomas 318

Babičas Jonas-Molotovas 32

Babūnė — žr. Mikšaitė Marija

Bagdonas Augustas-Sarūnas 75, 84, 88, 94-96, 111, 116

Bakanauskas Viktoras-Saulius, Aras, Aidas, Vaidila, Vytautas 35, 37, 85, 88, 117, 118

Bakšiai 279

Bakšys Antanas-Germantas, Senis, Klajūnas 73, 79, 267, 269, 272, 273, 279-281

Bakšytė (Dirmeikienė) Zita 279
Bakūnas Leonas-Ietis 23, 91, 123
Balanda - žr. Gendrolytė Elena
Balandis - žr. Danielius Alfonsas
Balčiūnas Antanas 9
Baldauskaitė Stefa 302
Baldauskaitė Teresė 301, 302, 306
Balkutė Vitalija 153 *Baltrušaitis Jonas* 253, 254
Baltrušis Jonas 136
Banga — nežinomas 265
Banyš, ag. 160
Bankauskai 286
Bankauskas Mečislovas-Vymantas, Puškinas, Mindaugas 36, 75, 86, 95, 115, 116
Baranauskas Vytautas- Dantė 39,71
Barauskas 72
Bartašiūnas Juozas 130
Bartkus Petras-Sąžinė, Dargis, Mažrimas, Alkūpėnas, Žadgaila 10— 18, 20, 23, 27, 28, 30, 31,55, 56, 60, 66, 67, 84, 183, 184, 191-193, 246, 247, 255, 256, 261, 262, 265, 283, 284
Barzda — žr. Miškūnas Izidorius
Bedalis — žr. Gedvilą Stasys
Bekeris Antanas 82
Belaglovas Jonas-Žydrūnas 10,12,122
Beliackas Motiejus-Paleckis 123,132
Bersėnas Juozas 70
Bertašius 8
Beržas, ag. 141
Bičūnis — žr. Verbickas Antanas
Bielinis — nežinomas 86, 118
Bielskiai 317
Bielskis Petras-Aras 51, 52, 157, 159
Bijūnas — žr. Verbickas Antanas
Birštonas - žr. Rudnickas Vaclovas
Birutė 309
Birutė, ag. 78
Birutė, ag. - Bolavičiūtė Erna 135, 152-156
Bitė - žr. Karbočius
Bronius Bitė Aleksandras-Olesis 260
Blažytė Marytė-Pelytė 186
Blokas, ag. 135, 157
Bludniekas 237
Bražauskaitė Onutė-Vaikutis 45, 251
Bražauskas Antanas-Žaibas 45,251
Bražauskas Vacys-Vairas 45, 251
Braždžionis Bernardas 302

Brūjevič 57
Budginas Antanas-Žvainys 114
Budrys - žr. Kybartas Vytautas
Bugailiškis Pelikšas 8
Buivydas Aleksas-Ožys, Sugintas 147
Bulžgis Jonas-Klevas 44-46, 57
Bunga Stasys (Bunga Janis, Stasio)-Žviedris, Jūra 48, 49, 90, 126, 127, 132, 142
Bunga Vytautas-Genys, Jurginas 142
Burbuliukai - nežinomi 176
Burbuliukas — nežinomas 177
Burylin Boris 129, 130
Butėnas — žr. Liesis Bronius
Butkevičius 32
Butkevičius Vladas 251, 252

Caporkus Leonas-Šarūnas, Zirgūnas 36, 75, 85, 86
Cibulskis Povilas-Našlaitis 246, 256
Cvirka - žr. Kumpis Juozas

Čepas 25
Česnakavičius Vytautas-Valas, Daujotas 12, 19, 40, 55, 56, 252
Čėsna Ignas-Zentas 291, 297, 306, 313, 314, 318
Čirvinis - žr. Danasas Kostas

Dainius — žr. Ražauskas Vladas
Dainotas — žr. Stoškus Albertas
Dalbokas Aloyzas 10, 11, 32, 45
Dalesas Džonas Fosteris 230
Dambrauskas 56
Danasas Klemensas- Ramutis 160
Danasas Kostas-Čirvinis 161, 165
Danasas Petras-Tyrulis 159, 160
Danguolė—žr. Rakauskaitė Vanda
Dangus — nežinomas 262
Danielius Alfonsas-Balandis 161, 165
Danilienė Sofija 22
Danta Jonas-Medvėgalis 137
Danta Petras-Palubys, Mindaugas 137
Danutė - žr. Radzevičiūtė Veronika
Daraška Vladas-Kikilis 160, 161, 165
Dauguvietis Borisas 280
Daukantas — žr. Sankauskas Vytautas
Daukša Valerijonas-Vėjas,
Dagilis 60, 247

Daunys — nežinomas 34, 86, 118
Dėdė — žr. *Montvydas Vladas*
Dėdukas — žr. *Šibaila Juozas*
Diemedis — žr. *Kudokas Kostas*
Dijokaitė (Kerežienė) Joana-Žara 21, 22, 60, 246
Dijokas Antanas 21
Dimitrov Georgij 235
Dimšaitė Kazimiera 293
Dinikis Jonas 292
Dirmeikiai 310
Dirmeikis Edvardas 278, 281
Diržys Petras 258 *Dobilas, ag.* 159
Dominauskas Juozas-Kęstutis 40, 41, 45
Dominauskas Petras- Vanagas 45
Drakas — žr. *Morkūnas Povilas*
Drasuoelis, ag. — žr. *Juška Leonas*
Dub, ag. 145
Dukauskas Leonas 284
Dukauskas Petras 284
Dukauskas Vytautas 284
Dundulis — nežinomas 86, 118
Dzeržinskij Feliks 273
Dzimidaite Janina 36
Džvega Stasys-Gegužis 37
Džiugas — žr. *Mingilas Laurynas*
Džiugytė Kleopā-Vaidilutė 151
Džiugytė Vincė-Ramunė 150

Egle 290
Ėglis — žr. *Liesis Bronius*
Eidimtas Adolfas-Papūnis 8, 9, 250
Engelsas Frydrichas 290
Elenas Džordžas 239
Erelis, ag. 141
Erelis - žr. *Markulis Juozas Erdvilas* - žr. *Adomaitis Julius*
Erstikis Steponas-Papartis, Linguonėlis, Patašonas 49, 50, 53, 54, 82, 83, 126, 127, 154, 158, 162-168, 173-175, 177, 178
Evatas Herbertas Verė 233
Ežerskiai 270

Feidmanis Julijus 238
Figurin Stepan 121
Filonov 124, 129, 136
Fružė 57

Gaidamavičius Juozas 317
Gaidys — nežinomas 118
Gadliauskas Petras- Deimantas 34
Galiauskas Karolis-Mėnulis 142
Galinskas — žr. *Pumputis Albertas* (?)
Gasparavičius Juozas- Narsutaitis 143
Gavriškin 72
Gedrimas Robertas 92
Gedvilą Stasys-Aras, Bedalis 302-304, 313, 316, 318
Gedvilas Robertas-Sidabras — ag. *Aleksandras* 68
Gegeckas 251, 252
Gegužis - nežinomas 187
Gelažius Pranas-Kluonis 48
Gėlė (Gaidamavičius) Zigmąs 278
Gendrolytė Elena-Balanda 266, 269, 272, 273
Geštautas 72
Gietas Artūras 169
Gylis Leonas-Agnieška, Žagrė 16, 41, 43, 44, 89
Girėnas — nežinomas 183
Girėnas — žr. *Nekrašius Feliksas*
Glinskis Mykolas 161
Gorskij 134, 139, 140, 145
Gražvydas - nežinomas 119
Grėbliuskas Kazys-Norma 142-144
Greitas, ag. 162, 165
Gribauskai 258
Gribauskienė 257
Grybinas Aleksandras- Faustas 60
Griciūnas Vytautas- Vytautas, Ukraincas 145, 152
Grigaičiai 251
Grigaitienė Sofija 82
Grigaitis Jonas 82
Grigalavičiūtė Bronė- Aldona 24, 186
Grigalavičiūtė Eleonora-Dalia, Vida 24, 55, 57, 69, 186, 246
Grigaliūnaitė Ona-Tulpė 23, 259, 260
Grigaliūnas Jonas 23
Grigonienė Marija 257
Grigonis Izidorius 257
Grigonis Leonardas- Žvainys, Krivis, Danys, Užpalis 14, 15, 18, 25, 30, 31, 55, 56, 58, 60, 62, 63, 67, 70, 84, 180, 184, 189, 193, 254-258, 261, 265
Grigonis Vytautas 257
Grigonytė Eugenija 257
Grigūla 304
Grikainis Klemas-Gintautas 154

Grinas 231
Griščenko 72
Grumuldis Domas-Darbininkas 82
Gudaitis Leonas 181, 225
Gudaitis Vaclovas-Rasas 252
Gudaitytė Pranė 249
Gulbinas Pranas-Darius 251, 260
Gurbinas Antanas- Barsukas-Arminas 136, 145
Gusčius Vladas-Medikuntis 132,137
Gužas Vytautas-Kardas 13, 60

Hitleris Adolfas 231, 266, 297
Hofmanas 233

Imamalijev 129
Ivanauskas Jonas-Pupų Dėdė 40
Izmailov 129, 153

Janavičius Saulius 304, 305
Jankauskas Antanas-Tonis 269,272, 277
Jankauskas Jonas-Audronis 52, 128, 311
Jankauskas Jurgis 244
Jankauskienė 266
Jankauskienė Viktorija 311
Jankevičiūtė Rožė-Migla, Smala, Ziga 15, 18, 24, 186, 246
Jankūnas 25
Januševičius Jonas-Vilkas, Margis, Rakšnyš 19, 40
Jaraminas Liudvikas-Pikis 154
Jarockij V. 150, 155, 161, 162
Jasaitis Domas 8
Jasaitytė Genė 244
Jasinevičius Jonas-Margis 10, 11
Jasutis J.-Čemberlenas 124
Jaunutis - Jaras Alfonsas 247
Jefimov Dmitrij 121, 124
Jočas Kazys 32
Jogaila — žr. *Šukevičius Romualdas*
Jokubauskas Antanas- Perkūnas 49, 90, 127
Janučiai 147
Jonutis Stasys-Šermukšnis 145, 147
Jorgėla, ag. - žr. *Šakmanas Kazys*
Jovaras - žr. *Rakšnyš Antanas*
Judin 129-132
Jurašauskas Domas 145

Jurašauskas Petras 145
Jurevičiūtė Stasė 22
Jurgaitis Vladas-Dagilis 15
Jurkūnas Aleksas-Valeras 266, 268, 269, 272, 273
Juška Leonas-Kariūnas, Algirdas — *ag. Drąsuolis* 77, 80-82, 84, 86, 87, 95, 119, 186
Juškienė Bronė-Žilvitis 247

Kaikaris Klemensas 23, 186
Kalytis Bronius (Viater) - *ag. Ramojus* 53, 54, 169
Kalvans A. 48
Kapralov Piotr 130-134, 136, 139, 140, 143, 145, 152, 153, 155
Karalius Albinas 9
Karandašas, ag. 131
Karašauskas Kazys-Gražina, Pilėnas 71, 75, 96
Karbočius Bronius-Bitė 17, 19-21
Kardelis 234
Karosas - nežinomas 85, 117
Kasjankina 233
Kastytis - nežinomas 260
Kašėta Algis 121, 134, 167
Kaštonas, ag. - žr. Valantinas Juozas
Katinas, ag. 122
Katinas, ag.- žr. Našliūnas Kazys
Kazakevičius 166
Kazlauskas 280
Kazlauskas Jurgis 301, 306, 307, 311, 312, 317
Kazlauskas Vytautas 317
Kazokas Mykolas 78
Keleivis - Stumbrys Aloyzas 266
Kemeklis 60
Kerys Algis-Šarūnas 186
Kerytė Rūta-Vilija 186
Kerža 243
Kęstutis - žr. Prūsaitis Pranciškus
Keturakis Jonas-Aitvaras Kybartas Vytautas-Budrys 266, 269
Kikilis - žr. Daraška Vladas
Kilčiauskas Jonas-Dėdė, Merkuras 49, 50, 127, 142, 146
Kimštas Jonas-Žalgiris 21, 56-59, 61, 68
Kyras — *žr. Morkūnas Povilas*
Kišonas Balys - ag. Aldona 39
Kitšauskas Antanas 315
Kliaušius Martynas- Tautvydas 120, 123, 151
Klova Zigmas 165, 166
Kokšta Feliksas-Rustemas, Ainis 71, 77, 86, 87, 95, 105, 118

Kolinsas 238
Kondakov Piotr 53, 150, 161
Koryžna 65
Krasauskai 305
Krasauskienė 305
Krauja Karlis 48
Kraujelis Dominykas-Nemunas, Šturmas 10, 246
Kregždė - žr. Kokšta Feliksas
Krylov Ivan 203
Kriščiūnas Boleslovas-Puntukas, Kļajūnas 14, 15, 45-47, 50, 53, 77, 89, 91, 127, 128, 157, 158
Krugliakov 271
Krutkiai 186
Krutkis Petras 79, 82
Krutkis Teodoras 242, 243
Kučinskas Vladas-Aluntas 46
Kudokas Kostas-Baltaragis, Juška, Ilgūnas, Diemedis 34, 46, 67, 74, 84, 86, 87, 89, 117
Kudirka-Taržanas — žr. Zarenka Algirdas
Kudirka Vincas 302
Kudla Dainotas-Kukutis 146
Kumpis Ignas-Pūga, Kerpė 44, 45, 160
Kumpis Juozas-Cvirka, Arnas 120, 123-125, 127, 152, 154, 155
Kumpis Vladas-Gibauskas 152, 160
Kundrotas Aleksas 120
Kunigaikštis - žr. Remeika Vytautas
Kuodytė Dalia 121, 134, 167
Kuprys 256
Kuročka Vladas-Dūdėlė 10
Kuzmickas Vytautas-Sakaliukas 70, 265
Kuznecov 133
Kvedaras Antanas-Vytenis, Tautvydas 34, 39, 71, 77, 86, 87, 96, 118
Kvedaras Stasys-Jaunutis 39, 71, 75

Labanauskas Križostomas-Ladyga, Justas — ag. Kalinauskas 267, 269
Ladyga — žr. Labanauskas Križostomas
Laimutė, ag. — Petravičienė 24
Laimutė — nežinoma 80
Lapas - nežinomas 85, 117
Lapinskas Petras-Motiejus 161, 165
Lašinis Augustinas 22
Laučka Juozas 236
Laukinuke - žr. Rimkutė (Balčiūnienė) Ona
Laurinavičius 23
Laurinavičius Povilas 78
Laužikas Kazimieras-Ragas 63, 251, 254, 262

Lazdauskas Steponas-Žydas 156
Lazdynas — žr. *Meškuotis Vytautas*
Leikienė Stefa 269
Lekavičiai 270
Le Kueras 238
Lenin Vladimir 290
Leonas, ag. — žr. *Mikučiauskas Domas*
Leškauskas Jonas-Merkys 142-144
Leveika Bonifacas-Komaras 50, 91, 142
Lidija - žr. *Rakauskaitė Vanda*
Liepas, ag. 24
Liepsna, ag. — žr. *Dalbokas Aloyzas*
Liesis Antanas-Tvanas, Idenas 13, 30, 192
Liesis Bronius-Kaukas, Butėnas, Eglis, Naktis 13, 14, 16, 27, 30, 31, 55, 56, 58, 60, 63, 66, 84, 180, 183, 184, 192, 193, 246, 256, 261, 262, 265
Lietutis - Kokštienė Zofija 71
Linguonėlis - žr. *Erstikis Steponas*
Lisius Adolfas-Džidorius 32
Lisius Jonas-Jasius 32
Liuberskis B.-Žalgiris 145
Liuberskis Kostas-Rinvydas, Žvainys 53, 54, 82, 83, 139-141, 150, 154, 160, 161, 164-169, 171, 173-178
Ložys 72
Lukošienė Liucija 54, 144, 166, 168, 169
Lukošius Vincentas-Vaižgantas 166, 168, 169
Lukša Juozas 317
Lukšas Anicetas-Polka, Nevėžis 142
Lukšas Jonas 136
Lukšys Povilas 39
Luna, ag. 121
Lunskytė Barbora 22
Lūža Alfonsas — ag. *Maskva* 52

Malikov 152, 156
Malinauskaitė Aurelija 12, 46, 122, 167, 180, 244, 246
Mančiauskas Jonas-Valstietis 41, 45
Marcinkėnas Mykolas 145
Margis 219
Margis - žr. *Jasinevičius Jonas*
Mariukas - žr. *Jurkūnas Aleksas*
Marksas Karlas 290
Markulis Juozas-Erelis — ag. *Ažnolas* 20, 205, 211
Maršalas Džordžas 230
Martinaitis-Motiejaitis 56

Masilaitis Petras-Virpša 14, 16, 18, 19, 41, 45, 55, 89, 259
Maskva, ag. — žr. Lūža Alfonsas
Matulaitis Jonas 251
Matulevičius Kazys 290
Mažeika Albinas 243
Mažeika Izidorius 243
Mažeika Matas 243
Mažeika Vytautas 243
Mažeikaitė Bronė 243
Mažeikaitė Genė 243
Mažeikaitė Veronika 243
Mažeikienė 243
Mečioniai 265
Mečionis Petras-Lapas 45
Medis, ag. 24, 135, 147-152, 156, 162, 165
Medžiotojas - nežinomas 242
Merainis - žr. Šibaila Juozas
Meška, ag. 141
Meškauskas Aleksas-Lokys, Alytis 70, 265
Meškuotis Vytautas-Lazdynas, Vytautas 75, 86, 96, 111, 119
Metrikytė Stasė 312
Mickus 251
Mickus Petras-Zubrys 251, 252
Mikalauskas Zenonas 251, 252
Mikėnaitė (Stankienė) Gertrūda 22
Mikėnas Kazys-Balandis, Gegužis 48, 50, 63, 84, 91, 138, 142, 157
Mikniai 264
Miknius Stanislovas 57, 58, 60, 180, 261
Mikšaitė Julija-Gražina 23
Mikšaitė Marija-Babūnė 24, 56, 123, 246
Mikučiauskas Domas- Lendra - ag. Leonas 51
Milaševičius Aleksandras-Ruonis, Ryklis, Vairas 29
Milkytė Teresė 36 *Mindaugas — nežinomas* 105
Mindaugas — nežinomas 118
Mindaugas - žr. Bankauskas
Mečislovas Mindaugas - žr. Paliūnas Juozas
Mingilaitė Monika-Ditė 45, 251
Mingilas Aleksas-Kęstutis 251, 260
Mingilas Juozas-Vilkas 192-194, 251, 252, 254, 258, 260
Mingilas Laurynas- Matukas, Aidas, Džingas 27, 58, 63, 66, 76, 77, 82, 88, 104, 107, 110-112, 115, 116, 180, 183, 194, 251, 254, 256, 262-265
Miškinis, ag. 165
Miškūnas Izidorius-Barzda 51, 91, 157, 158

Miškūnas Stasys-Žirnis 40, 46
Mišutavičius Vincas 247
Močius Stasys-Klevas 160
Mockevičius Henrikas 37
Mockevičius Jonas- Vygaudas 34, 37, 38, 71, 72, 86, 100, 101, 112, 115, 118
Molotokas Jonas 71
Montrydas Vladas-Dėdė, Žemaitis 53, 313, 318, 319
Morkūnaitė Irma 286
Morkūnas Balys 57
Morkūnas Povilas-Cernius, Lastas, Drakas, Kyras, Rimantas 16, 17, 20, 27, 28, 31, 33, 35-37, 46, 62, 63, 66, 69, 70, 72, 73, 78, 82, 84, 85, 88, 117, 181, 183, 184, 187, 189, 193, 194, 261, 286
Motiejus - žr. *Lapinskas Petras*
Mukleckas Bronius- Klajūnas 36
Muningienė Julija 70
Muningis Pranas-Žvelgaitis 18, 24, 48, 49, 69, 70, 90, 91, 122, 134, 136, 138, 141
Muralis Antanas-Aidas - ag. *Aidas* 11, 32
Musolinis Benitas 231

N. - žr. *Statkus, ag.*
Naktis - žr. *Liesis Bronius*
Narbutas (Norbutas) Simonas 48, 49, 120, 122, 123
Narūnas - žr. *Ambrasas Petras*
Našlaitis - žr. *Cibulskis Povilas*
Našliūnas Kazys-Senis - ag. *Katinas* 49, 50, 59, 69, 82, 122, 135-139, 142-144, 169
Naudžiūnaitė Pranė-Girelė 23, 56
Navickas Antanas-Vilkas 246
Navikas Mykolas-Tauras 32
Nekrašas Stasys 271
Nekrašius Feliksas-Girėnas, Albinas 113-115
Noreika-Jūrininkas 76
Noreika Povilas 163
Norgaila 309
Norma - žr. *Grėbliauskas Kazys*

Obelinskas, ag. - žr. *Rudžionis Juozas*
Ožakauskas Alfonsas 76, 79, 80
Oželis Petras 50

Pachomyčev 126
Padervinskas Alfonsas-Žilvitis 51-53, 77, 158, 161
Padervinskas Juozas-Šermukšnis, Dobilas 160, 161, 165
Padervinskas Vytautas-Jaunutis 160
Paliūnas Juozas-Saulė, Rimgandas, Audra, Tauras, Rytas 11, 25, 33-36, 38, 39, 52, 55, 61, 67, 68, 71-80, 82-86, 88, 96, 97, 99, 117, 184, 186, 187, 194, 261

Paltarokas Petras-Algimantas 40
Paluckas Albertas 259
Patašonas — žr. *Erstikis Steponas*
Patronas - žr. *Sakmanas Kazys*
Pauga Kazys 144
Paukštis - nežinomas 242, 243
Pečiūlionis Motiejus 8
Perkūnas - nežinomas 154
Petraitis Antanas-Eimutis 44
Petraitis Jeronimas 251
Petraitis Juozas-Putinas 160, 161, 165
Petraitis Jurgis-Švilpinas, Neklausk 18, 40, 44
Petravičius Antanas-Aušrinis - ag. *Senis* 24, 147
Petravičius Petras - ag. *Žvejas* 22, 24
Petrulis Juozas 305
Pilėnas - žr. *Karašauskas Kazys*
Pyragis Pranas-Gegužis 146
Piršlys — nežinomas 136
Plaipa 319
Plakys Kostas 32
Plechavičius Povilas 194, 279
Počkaj Ilja 126, 144
Popov 69
Popov 129
Poškus Steponas 137
Povilaitis Benediktas-Kuosa 48
Povilianskas Adulis 251, 252
Povilianskas Lindvikas 251, 252
Povilianskas Vladas 251, 252
Pranevičiūtė Marytė-Vaiva, Jurgiukas, Vėtra - ag. *Paulina* 60, 69, 70
Pranys Kazys 32
Prūsaitis Pranciškus-Kęstutis, Lapė 73, 75, 77, 81-83, 86, 87, 106-109, 112, 116, 119
Pšesdeckis 256
Pucevičius Izidorius-Radvila 10, 44, 252, 253
Pucevičienė Stasė 44
Pumputis Albertas-Galijotas 40, 74, 85, 88, 117
Pumputis Lindgardas-Saulius 18, 260
Puntukas — žr. *Kriščiūnas Boleslovas*
Putinas - žr. *Petraitis Juozas*
Putnevičius Ernestas-Adomas 154, 156

Radastas - nežinomas 33
Radvila - žr. *Pucevičius Izidorius*
Radvila - žr. *Vaitkevičius Romas*
Radzevičiūtė Aleksandra 36

Radzevičiūtė Veronika- Danutė 57
Radziulis Stasys-Naras, Mažylis 12, 14-18, 24, 44, 246, 255
Ragas - žr. Laužikas Kazimieras
Ragauskas Antanas-Ragelis 11
Ragauskienė Antanina 78
Rakauskaitė Elena 312, 317
Rakauskaitė Jadvyga 293, 318
Rakauskaitė Vanda-Lidija, Danguolė, Aušrė 288, 289, 317
Rakšnys Antanas-Jovaras 162-164
Ramanauskas Adolfas-Vanagas 60, 66, 70, 73, 261
Ramanauskas Rokas- Kauklys 154
Ramanauskas Stasys-Linksmutis 154
Ramanauskienė Genė- Dobilas, Žemaitė 147
Ramašauskas Ignas 138
Ramunė, ag. 70
Ramunė, ag. 159
Raugelienė Bronė 156
Raugelis Domas 156
Razgaitis Pranas-Sauleika 46, 72
Ražauskas Vladas-Dainius 311, 312
Regina - žr. Tamašauskienė Ona
Remeika Juozas-Klaudijus, Tautietis 150, 151
Remeika Vytautas - ag. Sažiningas, Žibutė, Kunigaikštis 76-81, 186
Rybin 156
Ryga, ag. - Jokantas Petras 162-164
Rimaitis Jonas-Garnys 40, 46, 72
Rimantas - žr. Morkūnas Povilas
Rimgaudas — žr. Paliūnas Juozas
Rimkus Edvardas-Fredas 23
Rimkus Jonas 285
Rimkus Stasys 290
Rimkutė (Balčiūnienė) Ona-Laukinukė 184, 225, 282, 283
Rinkšėliai 247
Rinvydas - žr. Liuberskis Kostas
Rytas - žr. Paliūnas Juozas Rožė, ag. 69, 70
Rudaičiai 291
Rudauskas Antanas-Dobilas 124
Rudienė Virginija 24, 120, 146, 163, 165, 178
Rudnickas Antanas-Žirnis 148, 150, 164
Rudnickas Mečislovas-Birutis 145, 148, 154, 156
Rudnickas Pranciškus- Skydas 148, 149, 154
Rudnickas Vaclovas- Birštonas 140, 148-151, 154
Rudzevičiūtė Onutė 311
Rudžionis Juozas - ag. Obelinskas, Alksnis, Čemberlenas 43-46, 49, 52, 55, 59, 89

Rukaitė (Mintautienė) Genutė 266, 272

Rukaitė Liusia 266

Rūkas Feliksas 266

Rūkas Kazys 268, 271

Rūkas Stasys 266, 271, 281

Rumbauskaitė Pulcherija 161

Rumbauskienė Viktorija 161

Ruzveltas Franklinas 236, 237

Sabulis Ignas-Apicierius 51,52, 120, 128, 158, 159

Sadauskas Zigmas — *ag. Muzikantas* 52

Sagaidak 82, 187

Sąjus Stanislovas 67, 77, 80, 261

Samelevičius Petras 255

Samelevičiūtė Emilija 255, 259

Samelevičiūtė Liuda- Ramunė 255, 259, 260

Sankauskas Vytautas-Rodrigas, Daukantas 36-39, 52, 68, 72, 75-77, 86-88, 91, 95, 96, 107,108, 118

Satkus Antanas-Dženis, Starkus 154

Satkus Stasys-Šarūnas, Audronis, Vytenis 34, 76, 82, 86, 87, 110-113, 115, 118

Savas, ag. 131

Sažiningas, ag. - žr. Remeika Vytautas

Senis - žr. Bakšys Antanas

Senis - žr. Našliūnas Kazys

Senis, ag. - žr. Petravičius Antanas

Serapinas Pranas 168

Serapinienė Paulina 168

Siliūnas Benediktas 300

Sinicyn Jakov 164

Sinkus Vacys-Sakalas 247

Siparis Rimantas 303

Siparytė Aldona 303, 304

Siparytė Birutė 303, 304

Skačkauskas Juozas-Strausas 13, 40,41

Skačkauskas Stasys 303

Skačkauskas Vincas 303

Skavičiūtė (Vaitkūnienė) Zofija 257

Skinderienė Kazimiera 22

Slabšys Viktoras 9

Sniegutis - žr. Vaitkevičius Romas

Sokolov Aleksej 11, 205

Stalin Josif 97, 231,238, 266, 277, 290, 292

Stanislovas 285

Stasė, ag. 156

Statkus, ag. 139-141
Statkutė Juzė-Garsas 147
Steponaitis Vytautas 50
Stirna - žr. Vilimaitė Izabelė
Stokienė 243
Stokis 244
Stokis Juozas 243
Stonys Juozas-Verpetas 32
Stoškus Albertas-Dainotas 38, 72, 73, 77, 80, 86, 87, 106, 107, 110-114, **118**
Stravinskas Pranas-Žemaitis 47
Strolienė 57
Sutkus Pranas 23
Svajūnas — žr. Šniuolis Vytautas Jonas
Sviatikas Vladas-Ramūnas 46

Šaka - nežinomas 41
Šakmanas Juozas — ag. Kuisis 49, 59, 69, 78, 82
Šakmanas Kazys-Patronas — ag. Jorgėla 49, 59, 135-139, 142, 157
Šaltis - žr. Trinkė Algirdas
Šanin 169 *Šaras Kazys* 244
Šarūnas - žr. Bagdonas Augustas Šarūnas — žr. Kerys Algis
Šėpkus Stasys-Šernas 51, 127, 128, 158
Šermukšnis - žr. Padervinskas Juozas
Šernas - žr. Šėpkus Stasys
Šėškas — nežinomas 241
Šiaurys — žr. Trinkė Algirdas
Šibaila Juozas-Dėdukas, Merainis 38, 56, 59, 60, 66, 70, 71, 73, 76, 77, 104, 112, 261, 262, 265
Šimaitis Pranas-Vaidila 74, 87, 105
Šliažas Adolfas-Vėtra 53, 167, 168, 171-178
Šliažas Albinas-Maironis 50, 143
Šniukšta Aleksas-Maironis 76, 79, 80
Šniukšta Kazys 76, 79, 80
Šniuoliai 253
Šniuolis Viktoras-Vaidevutis, Girėnas, Vytrytis 39, 58, 66, 76, 77, 82, 87, 88, 107, 110-112, 115, 116, 180, 183, 247, 261, 262
Šniuolis Vincentas 250, 251
Šniuolis Vytautas Jonas-Svajūnas, Vytenis 14, 16, 20, 27, 33, 45, 46, 58, 63, 66, 84, 180, 183, 184, 192, 193, 248-256, 258-263, 265
Šniuolytė Birutė-Ida 260
Šternė - žr. Vilimaitė Izabelė
Šukevičius Romualdas-Kėstutis, Jogaila 35, 86, 118, 119
Šukevičiūtė Jadvyga-Lakūnė 76

Šukys Jonas-Gulbinas 46
Šulskis 74

Tamara, ag. — žr. Vilimaitė Izabelė

Tamašauskienė Ona-Regina 163

Tamošaitis Petras-Regina 22

Taranda Vadimas 297

Tarbūnas Vincas-Dagys 43, 44

Tautvaišas Juozas-Žilvitis 145

Tautvydas - žr. Kliausius Martynas

Tyrulis — žr. Danasas Petras

Tiškus Feliksas 281

Titas Josifas (Brož) 235

Tolkus Alfonsas 23, 186

Tolstoj Lev 280

Tomkus Juozas-Gabrys 70, 265

Tomkus P. 60

Tonis — žr. Jankauskas Antanas

Toporkov 129

Trihgve Li 233

Trinka Algirdas-Algis, Šaltis, Šiaurys, Vytenis 48-50, 53, 90,91, 127, 136, 138-141, 149, 154,162

Trinka Edmundas-Briedis 140, 151, 154

Trinka Karolis-Drugys 47

Trinka Kazys-Vyrutis 91, 145

Triušis, ag. 135, 152

Trumenas Haris 237-239

Tumas V. 129, 152

Tvarijonienė Veronika 73, 77

Tvarijonas Kazys 73, 77

Ulčinas Petras-Gintaras, Uošvis 49, 50,91, 127, 137,138

Ulevičius Bonifacas 121, 134, 167

Ulickas Stasys-Jaunutis 39

Ulickas Vytantas-Klevas 39, 71

Ungaila Bronius 302

Uošvienė — nežinoma 171, 174-176, 178

Uošvis - nežinomas 176, 177

Uošvis -žr. Ulčinas Petras

Urbonas Alfonsas-Linelis 71

Urbonas Feliksas 50

Urbonas Vincas 316, 317

Urbutis 69

Utkin 129, 130

Užpalis - žr. *Grigonis Leonardas*

Užubalis - žr. *Zablockis*

Vaičiutytė Teklė 23

Vaičius Povilas 285

Vaidila - žr. *Simaitis Pranas*

Vainauskai 144

Vainauskas Simonas 144

Vaišnoras Kazys-Pocius, Maršalis, Rainys 154, 162

Vaitiekūnas Vytautas-Šerkšna 252, 253

Vaitelis Danielius-Briedis 20

Vaitkevičius Romas-Radvila, Sniegutis 34, 85, 86, 117, 118

Vaitkus 252

Valančius-Aleksas, Oksas, Tauras 23, 122-124, 131, 132

Valančius Adolfas-Taržanas 136

Valantinas Juozas-Granitas - ag. *Kaštonas* 69, 71, 76, 82, 162-164

Valas - žr. *Česnakavičius*

Vytautas Valeras — žr. *Jurkūnas Aleksas*

Valiukas Pranas 9

Vanagas, ag. 152

Varneckienė Izabelė-Teresė, Bitė 156

Vasaris, ag. 162-164

Vasiljev 142-144, 148, 152, 156

Vasiljev Vladimit 130

Vasin 142, 144

Vaštakas Antanas-Virgis 114

Venckus Kazys-Ažuolas 32

Venclauskas Adolfas 291, 292, 298

Venclauskas Mykolas 290-292, 298

Venclauskienė Emilija 290, 298 *Venslovas* 45

Verbauskas Mykolas 66

Verbickas Antanas-Bičulis, Bijūnas 140, 141, 149-151, 154

Vėtra - žr. *Šliažys Adolfas Vetrenka* 169

Veverskis Kazys 8 *Viater* - žr. *Kalytis Bronius*

Vida - žr. *Grigalavičiūtė Eleonora*

Vydūnas - nežinomas 104

Vydūnas - nežinomas 114

Vietra Algis-Mažulis 132

Vygaudas - žr. *Mockevičius Jonas*

Vijoklis - nežinomas 14, 15

Vildžiūnas Jonas 162

Vilimaitė Izabelė-Stirna -ag. *Tamara* 36, 38, 56— 59, 76-78, 82, 110-113, 115, 116, 185, 258, 259, 262, 264

Vilkas, ag. 141, 152

Vilkas, ag. 157
Virgis - žr. *Vaštakas Antanas*
Virpša - žr. *Masilaitis Petras*
Vyšinskij Andrej 234
Vyšniauskas-Nemunas - ag. *Sovkinas* 11, 61
Vyšniūnas Vladas-Aušrelė 252
Vytas - nežinomas 187
Vytautas - žr. *Bakanauskas*
Viktoras Vytautas - žr. *Meškuotis*
Vytautas Vytautas 316
Vytenis — žr. *Kvedaras Antanas*
Vytenis - žr. *Satkus Stasys*
Vytenis - žr. *Šniuolis Vytautas Jonas*
Vytenis - žr. *Šukevičius Romualdas*
Vitkauskas Lionginas-Dobilas 159, 160
Vitkauskas Pranas-Margis, Granitas 128
Vytvytis - žr. *Šniuolis Viktoras*
Vorošilov Kliment 290
Vukolov 166

Zablockis 257
Zakroiščenkov 25
Zarenka Algirdas-Kudirka, Taržanas 33, 240, 241
Zaskevičius Algimantas-Šalna, Girėnas, Tautvaiša - ag. *Bagdonas* 9, 11
Zaturžinskij 165
Zelionyj, ag. 66
Zubrys - žr. *Mickus Petras Zujos* 312
Zudin 148, 152, 153, 156

Žadgaila - žr. *Bartkus Petras*
Žemaitienė (Gaškaitė) Nijolė 8, 92, 121, 134, 167
Žemaitis — žr. *Montvydas Vladas*
Žemaitis Andrius-Radvila, Kariūnas 46, 49, 72, 127, 135, 138, 146
Žemaitis Jonas-Darius, Lukas, Tomas, Aistis, Tylis, Žaltys, Vytautas 10, 11, 13, 14, 21, 23, 29-31, 35, 39, 55-57, 59, 60, 63, 66, 71, 73, 122-124, 191, 193, 246, 261
Žentas - žr. *Čėsna Ignas*
Žygūnas — nežinomas 136
Žilys Povilas-Klevas 19, 40
Žilvinas - nežinomas 260
Žilvitis - žr. *Padervinskas Alfonsas*
Žiogas Adolfas-Sachtas 46
Žiogas Antanas-Birutėnas 46
Žiogas Viktoras 36
Žirnis - žr. *Rudnickas Antanas*
Žolynaitė Marytė 186

Žvainys - žr. Budginas Antanas
Žvainys - žr. Grigonis Leonardas
Žvainys - žr. Linberskis Kostas
Žvejas, ag. - žr. Petravičius Petras
Žvigaitis Adolfas 45
Žvirblis, ag. 145, 152
Žvirblis, ag. - Petreivičius Aleksas 162-164

Nuotraukų ir iliustracijų šaltiniai

Šiaulių „Aušros“ muziejus — p. 22,31,42, 51, 54, 81, 137, 140, 143, 148, 154, 159, 160, 166, 167, 182, 283, 289.

Genocido aukų muziejus — p. 79, 150, 191,267, 268, 271.

Lietuvos ypatingasis

archyvas - p. 47, 62, 76, 125, 126.

Lietuvos gyventojų

genocido ir rezistencijos tyrimo centro archyvas — p. 15,31,307, 308.

Tremties ir rezistencijos muziejaus archyvas -p. 26.

Andriaus Dručkaus asmeninis archyvas — p. 185, 188.

Jono Laimučio Žemaičio asmeninis archyvas — p. 30.

Petro Pociaus asmeninis archyvas - p. 34, 37, 67, 75.

Viktoro Šniuolio asmeninis archyvas - p. 248, 255, 263.

Dailininkas *Romas Dubonis*

Redaktorė *Rima Mekaitė*

Maketuotojas *Edvardas Dumčius*

Tekstą rinko *Violeta Bieliauskienė ir Rūta Rutkauskaitė*

SL 2015. 1999 06 08. 10,75 sp. 1. Užs. Nr. 915. Išleido Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Didžioji g. 17/1, LT-2001 Vilnius ir Šiaulių „Aušros“ muziejus, Aušros alėja 47, LT-5400 Šiauliai

Spausdino SPAB spaustuvė „Aušra“, Vytauto pr. 23, LT-3000, Kaunas

